

A PETŐFI KÖR vitái

**hiteles jegyzőkönyvek
alapján**

III.

Történészvita

A PETŐFI KÖR VITÁI
III.
Történészvita

A PETŐFI KÖR VITÁI

szerkesztőbizottsága:

**Bácskai Vera, Bohó Róbert,
Hegedűs B. András főszerkesztő,
Litván György, Rainer M. János**

A KELENFÖLD KIADÓ
a SZÁMÍTÁSTECHNIKA-ALKALMAZÁSI VÁLLALAT
vállalkozása.

A POLITIKATUDOMÁNYI FÜZETEK
az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi
Tanszékcsoportjának könyvsorozata.

A PETŐFI KÖR vitái

hiteles jegyzőkönyvek
alapján

III.

Történészvita

KELENFÖLD KIADÓ - ELTE

Szerkesztette, a dokumentumokat
összeállította és a jegyzeteket írta:
Hegedűs B. András, Rainer M. János.

963
ISBN ~~953~~-553 203 2 (összkiadás)
ISBN ~~953~~-553 206 7 (III. kötet)

Felelős kiadó: Havass Miklós, a SZÁMALK vezérigazgatója
Felelős szerkesztő: Dr. Kis Katalin
Műszaki szerkesztő: G. Müller Zsolt
Borítóterv: Gáspár Bálint
A szedés a Kelenföld Kiadó TEX-rendszerén készült
Megjelent 1990-ben, 7,75 (A/5) ív terjedelemben
Nyomta a SZÁMALK Kelenföld Nyomdája
Felelős vezető: Nagy Sándor

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés (Szabó Miklós)

JEGYZŐKÖNYV

A marxista történettudomány időszerű kérdései

A DISZ Petőfi Kör ankétja

(A vita első része, 1956. május 30.)	17
(A vita második része, 1956. június 1.)	81
Jegyzetek	156

FÜGGELÉK

Dokumentumok

Elekes Lajos - Hanák Péter - Pach Zsigmond Pál:

Történettudományunk néhány kérdése

a XX. kongresszus után 173

Vigh Károly: El nem hangzott felszólalás a Petőfi Kör

történészvitáján 180

Lukács Lajos: Történészek és írók 182

Lukácsy Sándor: A viták nyilvánosságáért! 184

Hanák Péter - Pamlényi Ervin: A viták nyilvánosságáért! 185

Vadász Elemér levele az Irodalmi Újság szerkesztőségének 187

„Tiltakozunk a tudományos igazság nevében”

Történészek levele a Századokhoz 87

Réti László: Tiltakozom a tudományos igazság nevében 88

A Petőfi Kör tervezett történész tagozatának két meghívója 89

A felszólalókról 91

Rövidítésjegyzék 95

Névmutató 97

Bevezetés

A történészvita a Petőfi Kör második olyan vitája volt, ami nagy visszhangot váltott ki az értelmiségi nyilvánosságban. A Körre az 1956 tavaszi közgazdasági és történész, majd a nyár eleji filozófiai vitákon figyelt fel a társadalom; eme viták által vált ismertté, hogy a politikai kritikának kialakult egy nagy lehetőségeket magában rejtő műhelye, ettől kezdve lett a Petőfi Kör széles közvélemény szemében a „pártellenzéki” ellenállás központi intézménye. A történészvita még sok tekintetben szétágazó volt, nem összpontosított olyan mértékben a szakterület valamely központi politikai jelentőségű kérdésére, mint ezt több későbbi vita tette, de a diszkusszió már itt is elsősorban a politikailag központi jelentőségű szakmai kérdések körül bontakozott ki, s lehetőséget adott arra, hogy a felszólalók a szakmai vita keretében és abba beilleszkedve a legfontosabb ügyekben állást foglaljanak.

A Petőfi Kör harci módszere nagy elődök példáját követte — noha erről kezdeményezőinek nem lehettek tapasztalatai. Egybeesésről, nem tanulásról volt szó. Először a század elején a polgári radikális mozgalom fejlesztette ki azt a módszert, hogy központi közéleti jelentőséggel bíró problémáról egy vitafórum vitát szervez, amelyet szakemberek folytatnak, de laikus közönség előtt, amelybe az tevőlegesen bekapcsolódhat. A *Társadalomtudományi Társaság* és ifjúsági szervezete, a *Galilei Kör* tudományos ankétjain lett a mozgalom központi jelentőségű politikai harci módszere, hogy szakvitákat rendeztek olyan problémákról, amelyek közvetlenül kapcsolatban álltak a kor alapvető közéleti kérdéseivel. A vita így lényegében közéleti vita volt, de szakvitaként került a közönség elé, s ez lehetőséget adott arra, hogy a politikai problémákat egy tudományterület legrangosabb szellemi tekintélyei fogalmazzák meg diszciplínájuk kérdéseiként. Ez rangot adott a vitáknak és eleve kétségtelenné tette, hogy a vitát folytatók a kérdéshez legjobban értő szakemberek, akik politikai véleményüket nem ideológiai elfogultságból alakították ki, hanem szakmai problémák vezették el őket politikai következtetésekhez. A laikus közönség tetszés- és nemtetszésnyilvánítással aktív részese volt a vitának, s laikusok is hozzászóltak, ha olyan érdemi mondanivalójuk volt, amit a pódiumon vitázó szaktekintélyek előtt elő mertek adni. Ez kiszűrte a demagógiát. Csak indulatból fakadó, tartalmatlan felszólalást nem volt ildomos elmondani; aki ilyet próbált, azt a közönség kinézte soraiból. Hasonló vitákat folytatott a húszas-harmincas évek fordulóján a *Bartha Miklós Társaság* is. A hagyomány lényegében folyamatos volt.

A Petőfi Kör ugyanezt művelte, mint elődei, mégpedig valódi forradalommal terhes helyzetben, sokkal nagyobb, izzó légkörű érdeklődéstől

kísérve. Azzal az elődöktől elváló különbséggel, hogy a Petőfi Kör vitái „szétfeszítették” a vitatermek falait, elterjedtek az egész országban és inspirálták további vitakörök alakulását. A másik nem elhanyagolható különbség, mely az elődökkel szemben nehezítette a Petőfi Kör helyzetét az, hogy egy politikailag durván kötelezővé tett, hegemoniára törő, kanonizált ideológiai rendszeren kellett réseket ütni a vitákkal, ellentétben az elődök természetesen gyakorolt pluralizmusával. A szakmai viták megrendezésének stratégiája lényegében az volt, hogy egy-egy, a Rákosi-időben politikai ellenséggé nyilvánított irányzat, szakmai csoport ügyét tűzték napirendre. A cél — amelyet általában elértek, — nem volt más, mint hogy a szakmai közéletből kiiktatott irányzatot nyilvánosan rehabilitálják s egyben a közvélemény bírósága előtt a vádlottak padjára ültessék — személy szerint (!) — az egykori perzekútorokat. Így lett a Petőfi Kör filozófiai vitája *ellen-Lukács-vita*, mely igazságot szolgáltatott Lukács Györgynek 1949–50-es sérelmeiért. Világosan állást foglalt: az egykori „vitában” egyértelműen és maradéktalanul Lukácsnak volt igaza. Ezzel egyben perbe idézte a régebbi vita egykori részvevőit is, és nyilvánosan leleplezte őket. A Petőfi Kör őszi *pedagógiai vitája* hasonló módon végezte el Mérei Ferenc „pedológiával” vádolt csoportjának rehabilitálását, és így szolgáltatott igazságot a *NÉKOSZ-vita* a nagymúltú diákmozgalomnak.

A vita résztvevőinek jelentős része abból indult ki, hogy sztálinista történethamisítás: tények elferdítése és elhallgatása, a Szovjetunió szervilis dicsérete, a hiteltelen Nyugat-ócsárlás teljes mértékben elvette a történettudomány és a történelemtanítás szavahihetőségét. *Litván György* hangsúlyozta, hogy a történelemoktatás terén nem egyszerűen hibák, hanem bűnök történtek. Ez teljesen új hang volt az akkori Magyarország vitáiban. A vitában kibontakozó kritika a sztálinizmus egyik kulcsproblémáját érintette: a tudománynak tényfeltárásból és valóságismeretből politikai propagandává és politikai célok apológiájává változtatását. A látszólag módszertani kérdésekről szólva *Szigeti József* felvetette a „fő vonal” kérdését a történelmi fejlődés ábrázolásában. A filozófus ekkor a Lukács-iskola tekintélyben másodiknak számító embere volt, a „főtanítvány”; 1956 tavaszi felszólalása nem sejtette, hogy az év őszén ugyanezen tanítványi kör renegátja lesz és évtizedeken át a „revizionizmus” elleni harc élvonalában fog tevékenykedni. Szigeti nem vonta kétségbe a „fő vonal” jogosultságát, alkalmazásának olyan koncepcióját adta elő, amely értelemszerűen az „ancilla politicae” koncepció cáfolatát jelentette. Szigeti hangoztatta, hogy a „fő vonal” értelmezési körébe tartozó jelenségek különös figyelembe vétele nem eredményezheti az attól eltérő jelenségek

mellőzését. Sőt, bizonyos esetekben különös figyelmet kell szentelni a történelemírásban annak, hogy egy-egy történeti helyzetben miért nem érvényesült az adott körülmények között a „fő vonal”. Ezzel a kutatás hozzájárulhat a „fő vonal” érvényesülési feltételeinek és lehetőségeinek jobb megértéséhez. Jóllehet, ez a gondolatmenet a mai olvasó számára feltehetőleg nyakatekert, lényegét mai fejével is elfogadhatja. Hangsúlyozta Szigeti azt is, hogy a „fő vonal” érvényesülését minden áron, a történeti igazság rovására is bizonyítani akaró felfogás lehetetlenné tette, hogy a magyar marxista történetírás fel tudja tárni a magyar történeti fejlődésnek azokat a sajátosságait, amelyek a haladást gátolták.

A politikai szempontból központi jelentőségű kérdés, amely a vitát is uralta, a *párttörténet* volt; akkor természetesen a magyar kommunista mozgalom, a hatalmat gyakorló párt története. Ahogy — Lenin után — a „számunkra” legfontosabb művészeti ág a film volt, ahogy az államigazgatás legfontosabb ágazata az államvédelem, úgy a történettudomány meghatározó, legrangosabb, politikai szempontból leglényegesebb részterülete a párttörténetírás volt. Több felszólaló is feszegette a párttörténetírás legátfogóbb problémáját: azt, hogy hogyan viszonyul ama történeti időszak általános, nemzeti történetéhez, amely időszakban már működik a kommunista mozgalom, illetve a közvetlen előzményét jelentő szociáldemokrácia. Ismét Szigeti József hangoztatta, hogy módszertani szempontból semmi jogosultsága sincsen az általános történettől elválasztott párttörténetnek. A kor valóságában azonban — erre több felszólaló rámutatott — a párttörténetírás nem csupán elkülönült történettudományi aldiszciplína volt, hanem a többi fölé helyezték. Nem csupán abban az értelemben, hogy a történeti ábrázolás minden részletét a párttörténetírás állásfoglalásaihoz kellett igazítani, hanem mennyiségi vonatkozásban is. A munkásmozgalom történetének bemutatása túltengett; jóval nagyobb teret kapott, mint amekkorát a korszak életében valójában elfoglalt. Különösen így volt ez a két világháború közötti időszak történeti ábrázolásának első, a Rákosi-időkben született feldolgozási kísérletei esetében, melyek lényegében a két háború közötti magyar kommunista mozgalom működésének, történetének ábrázolására szorítkoztak. Azt a képtelen látszatot igyekeztek kelteni, hogy a jelentéktelen illegális kommunista mozgalom oly mértékben volt a korszak meghatározó tényezője, hogy a történész a Horthy-korszak kielégítő képét jeleníti meg, ha bemutatja eme kizárólagos, meghatározó faktor működését.

A párttörténetírás bírálatában jelentős hangsúlyt kapott annak gyakorlatnak a kritikája, hogy a párttörténetírás lényegében az egy-egy párttörténeti korszak mozgalmi tevékenységét meghatározó legfontosabb ko-

rabeli párthatározatok illusztrálása korlátozódik. Nem tesz egyebet, mint azt, hogy bemutatja milyen mély hatást tett az illető határozat a dolgozók osztályharcára, idealizálja azokat a mozgalmi tényezőket, amelyeket a határozat támogatói és helyeslői közé lehet sorolni, és árulóként, elhajlóként, ellenségként leplezi le azokat a mozgalmi erőket, amelyek nem az egykori határozat szellemében működtek, vagy netán éppenséggel bírálták, vonalával szembenálltak.

Az akkori hivatalos párttörténetírás vezető korifeusai *Réti László* és *Nemes Dezső* azzal a sajátos érveléssel enyhítették a bírálat élet, hogy nem az a baj, hogy a párttörténetírás egykorú határozatok köré épül föl, hanem az, hogy a határozatok nagy része ismeretlen dokumentum: a szovjet vagy a hazai archívumok szuperbizalmas elzártságában lappang, a rákosista párttörténetírásnak sem áll rendelkezésére. A „vonal” képviselői hangoztatták: nem az a baj, hogy a párttörténetírás „határozat-központú”, hanem az, hogy nem elég „határozat-központú”: az eltitkolt egykori határozatok, ha a kutatás rendelkezésére állnának, döntő források lennének a párttörténetírásnak, meghatároznák értékeléseit. Mindkét félnek igaza volt, hiszen mindketten másról beszéltek. A bíráló felszólalók azoknak a határozatoknak fetisizálását kifogásolták, amelyek az éppen soros pártvezetés álláspontját képviselik és vetítik vissza a párttörténet múltjába; a „vonal” visszavonulóban levő képviselői viszont azokról a kanonizált felfogástól eltérő határozatokról beszélt, amelyeket a vezetés eltitkol. (Nem csupán a „határozat-központú” párttörténetírás módszertanának megvédése folyt itt: Nemes Dezső, de részben Réti is olyan határozatokat akart volna kiásni, amelyek saját egykori elítélt és bírált mozgalmi tetteiket állítanák a hivatalos állásponttól eltérő megvilágításba.)

A két háború közötti időszak párttörténetét elemezve már ezen a vitán felmerült két párttörténeti vonatkozású rehabilitáció. Több ezzel foglalkozó felszólaló követelte Lukács György 1928-as ún. *Blum-téziseinek* rehabilitálását. Annak a platform-tézisnek az igazolását, amely óvatosan felveti, hogy Magyarországon a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet célravezető és a magyar viszonyoknak megfelelő formája egy átmeneti forma: a demokratikus diktatúra. (A mai fül számára képtelen fogalom lényegében bizonyos polgári demokratikus vonásokat tartalmazó átmeneti helyzetet jelentett.) A tétel szöges ellentétben állt azzal az addig érvényes felfogással, amely szerint Magyarországon, ahol 1919-ben már lezajlott a szocialista forradalom, és ha néhány hétre is, de már volt proletárdiktatúra, megengedhetetlen, oportunista engedelmény visszahátrálni a polgári demokrácia követelésének platformjára, s nem

ragaszkodni ahhoz, hogy Magyarországon a szocialista forradalom „van soron”. Lukács a formulát nem maga találta ki. A Komintern 1928-as VI. kongresszusán elfogadott Komintern-program alkotta meg ezt az átmeneti formát. Ezt használta ki Lukács. A program szerzőjének, a Komintern második elnökének, Buharinnak a pozíciója azonban megingott, s ez lehetőséget adott arra, hogy a magyar mozgalmon belül megtartsa érvényét a korábbi felfogás. Az 1956-os vita Lukács egykori tézisében — okkal — a sztálinizmushoz vezető mozgalmi bürokratizmus elleni harc korai hagyományát látta, s ezért nem tekintette csupán történeti problémának, hanem aktuálpolitikai megfontolásból rehabilitálni kívánta. Sikkerrel. A „vonal” megszólaló képviselői is készséggel hajlottak erre, és a Párttörténeti Intézet igazgatója, Réti László ígéretet tett, hogy a téziseket nyilvánosságra hozzák.

A másik rehabilitációt nem történész, nem párttörténész, nem funkcionárius követelte, hanem író, *Sánta Ferenc*. József Attilának a kommunista pártból való kizárását hozta szóba: követelte annak kimondását, hogy a költőnek volt igaza az egykori szektás illegális párt politikájának bírálatában. Itt is kísérlet történt arra, hogy a két háború közötti mozgalom történetében egy korai antisztálinista hagyományt fedezzenek fel, s mivel a magyar költészet klasszikusáról s egyben a hazai baloldali politikai gondolat kimagasló művelőjéről van szó, ezt igyekezzenek a hazai közgondolkodás középpontjába állítani.

Sajátos rehabilitációs problémaként merült fel annak az 1936-os Komintern határozatnak elemzése és értékelése, amely feloszlatta az illegális magyar kommunista pártot arra hivatkozva, hogy az nem érvényesíti a Komintern VII. kongresszusának népfrontos vonalát az illegális magyar mozgalomban. Itt a rehabilitációt az egyébként „vonalas” álláspontot képviselő Nemes Dezső követelte, mivel személyesen érintett volt.

A párttörténet koncepcióját ért bírálathoz azonnal csatlakozott az a kritikai szempont — ezt főleg *Kató István* felszólalása érintette —, hogy a Horthy-korszak párttörténetként megírt története a Lasalle értelmezése szerinti, vegytisztán szektás történetírás volt: egyesegyedül az illegális kommunista mozgalom működését helyeselte. Minden más tényező — Lasalle egykori szavait idézve — „egyetlen egységes reakciós tömeg” volt számára. Mindegyiküket azzal jellemezték, ami elválasztotta a kommunista párttól, s ehhez képest mellékes volt, ami esetleg szembe állította őket a Horthy-reakcióval. Mindenfajta baloldaliság inkább abban az összefüggésben szerepelt, hogy baloldali mivoltával tömegeket, bázist vont el a kommunisták elől, s nem úgy, hogy lehetséges szövetségesként jöhetett volna szóba. Ez elsősorban a két háború közötti szociáldemok-

rácia ábrázolására vonatkozott. Számos felszólaló kifogásolta, hogy 1948 és 1953 között a Réti által megfogalmazott párttörténeti koncepcióban a baloldali szociáldemokráciát az a vád érte, hogy álcázott jobboldaliság volt, hogy a baloldali szociáldemokraták azonos véleményen voltak a jobboldaliakkal, de nézeteiket baloldali frázisokkal álcázták, így jobban megtévesztették a radikális jóindulatú munkásokat, mint a jobboldaliak. A bírálók rámutattak arra, hogy ez a beállítás megfelelt a koncepciók pereket igazoló pártálláspontnak, annak történeti apológiája. Kató túlmént a szociáldemokrata-problémán, és felrótta egyes mozgalmak — elsősorban a két háború közötti Kisgazdapárt — egyoldalú megítélését, amelyek beilleszkedtek a rendszer kereteibe, de sok tekintetben opponálták is azt. Kató említette a polgári radikális mozgalom két háború közötti utóéletének, főleg a *Szép Szó* körének mellőzését, illetve ellenségként kezelését is.

Fontos rehabilitációs problémaként került a vita napirendjére a második világháború sztálinista megítélése. Két lényeges felszólalás érintette. *Köves Erzsébet* szembeszállt azzal a beállítással, amely a Szovjetunióknak a háború alatt a nyugati szövetségeseihez való viszonyát úgy tárgyalta, hogy hovatovább az a látszat keletkezett: a háború nem a Szovjetunió és nyugati szövetségeseinek küzdelme volt a hitleri Németország ellen, hanem egy szovjetellenes háború, amelyben az Egyesült Államok és Anglia a fasiszta Németország burkolt szövetségesei voltak. *Zsigmond László*, akinek egy vonatkozó tárgyú korábbi könyvét bírálatok érték, nem csupán nem ragaszkodott előző időszakbeli sztálinista koncepciójához és nem gyakorolt önmentegető önkritikát, hanem a probléma kifejtésében is szokatlanul messze ment.

A vitán olyan mértékben nyilvánult meg a „történészfront” szakmai közéletének és nyilvánosságának demokratizmusa — a demokratizmus követelése és a folyamat megindulása a demokratizálódás útján —, hogy a mából erre csak irigykedve nézhetünk. A múlt példáján látjuk igazán: mennyire leszoktatott az elmúlt harminc év a valódi vitákról, ahol az ellenfelek összecsapnak, ahol nem az történik, hogy elhangzik a már hivatalos rangra emelkedett, illetve a még csak divatos álláspont, s akkor mindenki, aki hajlandó megjelenni a vitán, a divatos álláspont bajnokaként lép fel. A Petőfi Kör vitáján jelen volt a többség által vitatott hivatalos álláspont több első vonalbeli képviselője is, akik — nyíltan vagy némileg taktikázva — igyekeztek megvédeni álláspontjaikat. *Andics Erzsébet* védte elsősorban a hivatalos marxista-leninista történészfrontot. Módszere a sztálinizmus jellegzetes, bázis-szinten összehasonlító mennyiségi szemlélete volt. A marxista történetírás, mint mondta, mennyiségileg

túlnyomó mértékben helyes átértékelő és új történeti koncepciót teremtő munkát végzett. Azon fogyatékokai, amelyeket a vita felhánytorgat, s az 1953 utáni hivatalos szemlélet bírál — szerinte —, mennyiségi kérdés: nincs még elég új marxista történész ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre is kiterjedő, átfogó koncepciót dolgozzon ki. Azon szektás hibák pedig, amelyek annyira szemben álltak a XX. kongresszus utáni szemlélettel, hogy nyíltan Andics sem tartotta taktikusnak védeni őket, beállítása szerint szintén az új marxista történészgárda létszámkhiányából és nem kielégítő marxista felkészültségéből származnak. Nála fogható meg legjobban az a mai nézőpontról groteszk felfogás, ami a kritikus-demokratikus felszólalók beszédeiben is lépten-nyomon megjelent, nevezetesen, hogy a sztálinista elméleti hibák forrása a marxizmus elméletének nem kielégítő ismerete. Andics lerohanta a régi, 1945 előtti történészek közül kritikus hangnemben felszólaló *Kosáry Domokost*. Felhánytorgatta 1945 előtti könyvét a fiatal Kossuthról, amelynek felfogása az 1956-os ellenzékiesség izzóan függetlenségi, 48-as szemléletű légkörében sem volt aktuális, s nem csupán a Révai-koncepcióval állt ellentétben. Andics Erzsébet ezzel maga ellen mozgósította a vita kritikus szemléletű résztvevőit, kiprovokálta, hogy kötelességüknek tekintsék magukat tőle elhatárolni.

A kritikus beállítottságú vitázók éles hangon vetették fel a „történelemszfront” *szervezeti* irányításának antidemokratizmusát. Sokan erőteljesen kifogásolták, hogy Andics Erzsébet a történelemszfront egyeduralkodója, az összes mérvadó szakmai szervezetnek — a Történelmi Társulatnak, a *Századok* szerkesztőségének — a legmagasabb rangú tisztségviselője, egyben pedig mint a pártközpont Tudományos Osztályának vezetője, a szakma pártirányítója.

A vitából kiviláglik, hogy ez a szervezetileg oly diktatórikusan leigázott és kézbentartott szakterület, szervezeteiben is azonnal és harcosan reagált a politikai problémákra, és abban a pillanatban felvetette a demokratizálás problémáját, a szakmai koncepciók demokratikus újraértékelését, mihelyt a „nagypolitikai” vezetés szintjén erre a legcsekélyebb rezdülés biztatást adott. A vita utalt arra, hogy 1953-ban, rögtön a „júniusi út” meghirdetése után a *Századok* szerkesztőbizottsági ülése vitára tűzte az aktuális problémákat, s még több utalás történt a Századoknak a Petőfi Kör vitáját megelőző újabb, 1956 eleji szerkesztőségi ülésére, ahol már anticipálódott — a vezető történészek, a szakmát szervezetileg irányító elit körében — mindaz, amit a Petőfi Kör a széles nyilvánosság elé tárt. Többen utaltak arra, hogy 1956 elején hasonló módon megvitatta a problémákat a Történettudományi Intézet kollektívája is. A szakmai közélet szervezetei potenciális közéleti fórumok voltak, amelyek

a szakma diszciplináris problémáinak megbeszélését a legégetőbb „nagy-politikai” gondok megbeszélésére használták. Ennek oka leginkább az lehetett, hogy akkor az „ideológiai szempontból” kulcdiszciplinának tekintett történettudomány szakterület közéleti jelentőségű, politikai súlyú volt, s a hangadó történészek ennek tudatában voltak. A demokratikus élű szakmai kritika 1953-1956-ban nem volt marginális szakmai jelenség.

A Petőfi Kör történészvitájának hozzászólói alapvető fontosságú problémákat is érintettek. Emögött az állott, hogy a felszólalók számára világos stratégiai koncepció adott politikai útmutatást. Utóbbi lényege az volt, hogy 1948-ban a „fordulat éve” *rossz irányú* fordulatot jelentett; a demokratikus szocializmusba való átalakulás felé nyitott, s annak több elemét már tartalmazó átmeneti formából — egy polgári demokratikus politikai vonásokat tartalmazó plebejus köztársaságból — a sztálinizmus felé tett „fordulatot” s ezzel a magyar szocialista fejlődést teljes egészében rossz útra terelte.

Érdemes megállni a koncepció kiinduló részénél, és egybevetni a közelmúltig érvényes ún. hivatalos állásponttal. Ez az álláspont minden demokratizálás után is vállalta a „kontinuitást” 1948-cal azzal, hogy elhatárolja magát az 1948-1953 között történt „hibák”-tól. Ez a megfogalmazás logikailag is azt jelenti, hogy mindaz, ami nem sorolható a hibák közé — a jelenségek, a meghatározó tényezők többsége pedig ilyen kellett, hogy legyen (hiszen a lekicsinylő „hiba” kifejezés magában rejti azt a feltételezést, hogy valaminek nem szabályos megnyilvánulása, hanem csupán elrontott végrehajtása), — mindaz megfelelt a szocializmus egyedül lehetséges és helyes modelljének. Ez a hivatalos felfogás azon az állásponton volt, hogy az 1948–1953 közötti időszakot lényegében a szocializmus eredményes építése, a nagy sikerek jellemzik, s ami „hiba” az idegen is volt eme eredményes építéstől. Ennél a felfogásnál az a szemlélet, amely az 1956-os vita marxista-leninista frazeológiában megnyilvánuló hozzászólói beszédeiben kifejezésre jutott, korszakkal járt előbb. Az 1956-os vitában megszólaló politikai platform szerint 1953-ban kísérlet történt arra, hogy az 1948-ban rossz irányú „fordulatot” tett fejlődést visszatereljék a helyes irányba. Ezt a próbálkozást 1955-ben — mai szóval élve — „visszarendezték”; a XX. kongresszus azonban igazságot szolgáltatott az 1953-as megújulási kísérletnek. 1956 nyarán a feladat csak az lehet, hogy a politikai vezetés visszatérjen az 1953-as júniusi útra. A politikai irányvonal, az aktuális feladat világos volt; az 1955 márciusi határozat visszavonása, politikai elítélése és visszatérés ahhoz, ami 1954 októbere tájt abbamaradt. Az 1956-os pártellenzéknek tehát végiggondolt és az

adott viszonyok között nyilvánvalóan megvalósítható programja volt. A vita ennek fontos dokumentuma.

A legfontosabb felszólalások ennek a koncepciónak alapján érintettek olyan kulcsfontosságú politikai kérdéseket, amelyekhez ma is nehezen nyúlunk. Persze nem minden elméletileg fontos felszólalás volt egyértelmű. Bizonytalan álláspont is elhangzott. *Mód Aladár* még mindig azt vallotta, hogy az 1953–1954-es vonal kibontakozása és érvényesülése során felbukkantak, majd dominálóvá váltak „jobboldali jelenségek”, s így az 1955-ös márciusi határozat bizonyos mértékig indokolt vagy legalábbis érthető ellenhatás volt erre. Mód szerint vissza kell térni az 1953-as vonalhoz, de úgy, hogy a „jobboldali jelenségek” újbóli felbukkanásának lehetőségét csírájában fojtsák el. Felszólalása felemásságával együtt a demokratikus vonalba sorolható. Ma is aktuális érvénnyel elemezte, hogy mivel a szovjet típusú szocialista rendszer rendkívüli mértékben összpontosította a politikai hatalmat, a személyi kultusz jelentkezése ilyen közegben emiatt a centralizáció miatt különös veszedelmeket rejt magában. Ezzel Mód rámutatott arra — a maga nyelvén —, hogy az ún. személyi kultusz nem diktátor hajlamú személyek ambíciójának és a környezet szolgálékiségének egymásra találása, ahogyan ezt lényegében a szovjet XX. kongresszus értékelése is beállította, hanem rendszer.

A legélesebb hangot *Zsigmond László* ütötte meg, aki mai szemmel is döbbenetes nyíltsággal és világossággal vetett fel két kérdést. Kijelentette, hogy az 1948 után megindult hidegháborús viszonyromlás az egykori antifasiszta koalíció nagyhatalmai között a Kominform 1947-es alakuló értekezletének hibás helyzetértékelő határozatából származott. A hidegháborúért való felelősséget ezzel egyértelműen a szovjet félre hárította. Az obskurus „határozatokban” való gondolkodás éles fegyver annak kezében, aki fegyverként akarja forgatni.

Nem kevésbé volt éles Zsigmond gondolatmenete, amikor kifejtette azt, hogy ha a szovjet párt vezető szerepet gyakorol a kommunista mozgalmakon belül, akkor hibái különösen nagy kárt okozhatnak, tehát mozgalmi kötelesség is különös figyelmet fordítani a vezető párt hibáira, s azt „kitüntettet” élességgel bírálni.

Az akkori vita a ma számára sajátos nyelven beszél. Két lehetőség van. A ma vagy inkább a közelmúlt „áthallás” kritikájával szemben 1956-ban a kritikát marxista-leninista elméleti terminológiában megfogalmazva adta elő a bíráló. Ez az áthalláshoz képest egyenes beszéd, ám szigorú „dramaturgiai” kötöttsége van. Ebben a dramaturgiában a nyelv marxista-leninista „parteichinesisch” nyelvvé válik, amellyel minden mondanivaló elmondható. Még az is, amelynek kimondatását mega-

kadályozandó eme „newspeak” eredetileg létrejött. Ezen a nyelven nem kell ködösíteni, nem kell tartalmilag engedményt tenni, csak a barokk udvariasság kötelező szigorúan; a kritikának ezen a nyelven kell történnie. Az ingadozó rendszer ebben még valamiféle biztosítékot vél, még fenntartani véli annak illúzióját, hogy a nyelv által uralja a szellemet; aki ezen nyelven beszél, ha „vadakat mond is”, végső soron mégis csak az ő szövegét mondja. Visszatér az elbizonytalanodott rendszer korifeusaiba a régi bölcsesség; „a stílus az ember”, ha a mi stílusunk, az a mi hatalmunk.

Két kor gyökeresen különböző stratégiáját hasonlíthatja össze a mai olvasó. Az egykori történészvitánál jobb lehetőség aligha mutatkozik arra, hogy tudatosítsuk a két demokratizálási korszak értelmiségi közszellemének különbségeit. Mi, maiak gondolatilag végleg meghaladtuk a sztálinizmust. Túltettük magunkat gondolatvilága csontvázán; nyelvén is — de vajon tudunk-e még ügyünkért harcolni?

(1989. március)

Szabó Miklós

Jegyzőkönyv

A marxista történettudomány időszerű kérdései

A DISZ Petőfi Kör ankétja

ELNÖK: Tánczos Gábor

VITAVEZETŐK: Mód Aladár, Zsigmond László, Györffy Sándor
A vita első része, 1956. május 30.

TÁNCZOS GÁBOR: Örömmel üdvözlöm a Petőfi Kör megjelent tagjait és kedves vendégeinket. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a marxista történelemtudomány kérdései is ugyanolyan érdeklődésre tarthatnak számot, mint a marxista közgazdaság-tudományé.¹

Engedjék meg, hogy a Petőfi Kör vezetősége nevében, mielőtt elkezdenénk a marxista történettudomány néhány kérdéséről szóló vitánkat, néhány bejelentést tegyek. Elsősorban be szeretném jelenteni azt, hogy a DISZ Budapesti Bizottságának javaslatára a Petőfi Kör vezetősége újjáalakult, átszerveződött és most már egy demokratikus vezetőtestület kívánja vezetni a Petőfi Kör tevékenységét (*derűlség*), egyelőre ideiglenesen őszig, amikor is — erre a kritikára reagálva jelentem be — összehívjuk a Petőfi Kör közgyűlését, amely demokratikusan meg fogja választani a Kör vezetőségét a következő időre. A Petőfi Kör vezetősége engem választott meg a Petőfi Kör titkárának.²

Itt jelentem be azt is, hogy a DISZ Központi Vezetősége legutóbbi ülésén a Petőfi Kör munkájával is foglalkozva elhatározta a Petőfi Kör munkájának további kibővítését, megerősítését és javasolta a Petőfi Kör vagy ahhoz hasonló csoportoknak vidéken való létrehozását is.³

Általában megállapítható, hogy a Petőfi Kör vitáinak elég nagy visszhangjuk és látogatottságuk volt az utóbbi időkben. Emiatt igen fontos e viták jellegével kapcsolatban állást foglalni.⁴ Úgy gondoljuk, nagyon helyes, fontos és szükséges dolog volt, hogy a DISZ javaslatára a DISZ Petőfi Kör demokratikus szabad vitaforumot biztosított a fiatal marxista

értelmiség számára. Ugyanakkor nagyon lényegesnek látjuk leszögezni azt, hogy ezek a szabad viták ne a felelősségtudattól legyenek szabadok, mentesek, hanem éppen fordítva, mindenképpen fontos az, hogy a vita hangnemének komolyságát, megfontoltságát megőrizzük, és ezzel is biztosítsuk vitáink megfelelő színvonalát. A legfontosabb az, hogy a demokratikus vitafórum továbbra is kibontakozzék, hogy még szabadabb, biztosabb, megfontoltabb és egyre magasabb színvonalon folyjanak vitáink. Mi itt tudományos kérdésekről beszélünk, persze fogunk beszélni más, kisebb jelentőségű kérdésekről is. A tudománynak megvannak a maga követelményei, és úgy gondolom, hogy nekünk a tudomány követelményeihez méltó módon, ugyanakkor természetesen szabadon, mindenféle bürokratikus kötöttségtől mentesen kell itt vitatkoznunk.

Most pedig áttérünk a vitára. Úgy gondolom, hogy újból az eddig megszokott és bevált módszert folytatnánk, és nem tartanánk bevezetést, hanem mindjárt arra kérnénk kedves közönségünket, hogy szóljanak hozzá a marxista történettudomány őket érdeklő kérdéseihöz, vessenek fel kérdéseket, mondják el véleményüket, és a vitavezetők erre reagálni fognak. A vitavezetők véleménye nyilvánvalóan újabb viták alapjául fog szolgálni, és ezek előtt a viták előtt nem is kívánunk elzárkózni, mint ezt a múltban sem tettük.

Ezennel megnyitom a vitát.

MUCSI FERENC: Kedves Elvtársak! Ha a mai magyar marxista történetírás kérdéseiről beszélünk, véleményem szerint mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy történelemtudományunk fejlődésében válaszút elé érkezett. Vagy következetesen végig tudjuk vinni az 1953 óta megindult és a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusa⁵ által megerősített és ösztönzést nyert küzdelmet a gyökeres fordulatért a lenini értelemben vett mélyen tudományos és ezért valóban pártos történetírásban, mint ahogy ez a harc a Szovjetunióban most kibontakozik, vagy pedig azzal áztatjuk magunkat, hogy kisebb igazításokkal, a XX. Kongresszus szellemében készült hibajavításokkal is beérhetjük, és akkor beigazolódhatnak azok a néha kárörvendő jóslások, hogy a magyar marxista történetírás csődbe fog jutni. Úgy hiszem, történetírásunk további fejlődésének központi kérdése ez a harc a történész munka tudományos módszereinek egyeduralmáért a személyi kultuszból fakadó dogmatizmus, idézgetés, a lakkozás ellen, a történelmi folyamat szubjektivista, voluntarista értelmezése, felfogása ellen, a tömegek és végső soron a párt múltbeli harcait is lebecsülő szektásság ellen. Az e harcban szükséges gyökeres fordulat értelmezésére még vissza szeretnék térni.

Elmondanám még előljáróban, hogy az 1953 után megindult tisztázó-dási folyamat, mint mindannyian tudjuk, rövidesen megtorpant. Ennek oka véleményem szerint jórészt az a zűrzavar volt, amely akkoriban nálunk az ideológiai fronton uralkodott. Hogy mennyire nem voltak még sok tekintetben tisztázottak az ideológiai nézetek ebben az időben, erre nézve legyen szabad felolvasnom egy részletet a történettudomány második öt-éves tervének 1955. májusában készült tervezetéből: „Azok a nagyfontosságú dokumentumok, amelyek az utóbbi években láttak napvilágot, az ideológiai munka egészére alapvető útmutatásokat tartalmaznak: Sztálin nyelvtudományi és közgazdasági tanulmányai, a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusának anyaga, Központi Vezetőségének határozatai, az 50. évfordulóra kiadott tézisek,⁶ a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozatai nemcsak azt könnyítik meg, hogy a hibákat és a hiányosságokat világosabban mérjük fel, hanem kiküszöbölésük irányát is megjelölik.” Azok a sok vonatkozásban ellentmondó irányok, amelyeket ezek a dokumentumok tartalmaztak, természetesen nem jelölhették meg igazán a feltárt hibák kiküszöbölésének útját, irányát; ezek a mondatok inkább felületességet takarnak, semmint hogy alapos munkaprogramot fejtenének ki. Most, az SzKP XX. Kongresszusának fényében látjuk csak igazán, hogy mennyire egészséges volt az 1953 óta folyó harc történetírásunk kérdéseinek tisztázásáért, és mennyire szükséges most ezt a harcot következetesen végigvinni. Úgy gondolom, hogy mai vitánknek is az a célja, hogy hozzásegítsen bennünket a feladat jó megoldásához.

Mint a Magyar Párttörténeti Intézet munkatársa, a magyar párttörténet egyes kérdéseiről szeretnék beszélni. Szeretném röviden ismertetni, hogy a XX. Kongresszus után megindult vitákban milyenek látjuk a párttörténetírás helyzetét, milyen hibákat figyeltünk meg, és mit látunk jelenleg legfontosabb feladatunknak.

1956. március 23-án és 27-én, tehát alig néhány héttel a XX. Kongresszus tanácskozásainak befejezése után a Párttörténeti Intézetben vitát rendeztünk az SzKP XX. Kongresszusa és a magyar párttörténetírás címmel. Ez a vita rövidített formában a Párttörténeti Közlemények 2. számában megjelenik, amely körülbelül június 20-ára kerül az olvasók kezébe. Ebben a vitában akkor nem léptünk és nem is léphettünk fel az-
zal az igénnyel, hogy a párttörténetírás valamennyi kérdését megoldjuk, vagy valamiféle konjunkturális szempontok szerint mindent átértékeljünk, — ezt a XX. Kongresszus szelleme eleve kizárja. Célunk az volt, hogy minél hamarabb lássunk hozzá hibáink feltárásához, hogy minél előbb megtegyük az első lépést a XX. Kongresszus útmutatásainak al-

kalmazására, és ezzel elősegítsük a párttörténetírás további fejlődését. A vita kiinduló pontja és végső kicsengése is ez volt: eddigi szemléletünk téves volt, ennek következtében valamennyien egész sor hibát követtünk el, ezért egész eddigi munkánkat, munkamódszerünket önkritikusan felül kell vizsgálnunk. A vita résztvevői feltárták, hogy eddigi munkánk egyik legfőbb hibája az volt, hogy írásainkat nem eléggé alapítottuk a tények marxista elemzésére, hogy a pártosság helytelen, szektás értelmezéséből adódóan nem volt meg munkánkban a tudományosság és a pártosság közötti kötelező összhang. Sok szó esett a személyi kultusról, dogmatizmusról, a belőlük származó hibákról. Megállapítottuk, hogy a személyi kultusz és a dogmatizmus vezettek sok ízben történeti események szubjektivista, voluntarista felfogásához, a nép történelemformáló szerepének megneemtetéséhez, elhanyagolásához, a rózsaszínű történetíráshoz, a hibák elkenéséhez vagy szubjektivista magyarázásához. A vita résztvevői még igen sok módszertani és elméleti problémát vetettek fel. Sok szó esett a forráskritika, a tervezés hiányosságairól, a tudományos kritika kifejlesztésének szükségességéről. Többen szóvá tették az illusztratív történetírásból fakadó hibákat, kifogásolták, hogy a párttörténetnek olyan fontos kérdései, mint a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt ideológiai fejlődése, a marxizmus-leninizmus magyarországi elterjedése, a néptömegek történelemformáló szerepének helyes ábrázolása stb. még mindig megoldatlan kérdések. Ezenkívül a párttörténet egyes szakaszainak több kérdése is felmerült a vita során.

Igaz, hogy az elkövetett hibák jó része szinte természetes volt az 1953 előtti légkörben. A vita résztvevői mégis megállapították — véleményem szerint igen helyesen —, hogy a párttörténeti munka hibáiért bizonyos fokú felelősség terhel bennünket is, a magyar párttörténet művelőit.

A vitában résztvevők nagy többsége általában egyetértett az előbb említettekkel, ha voltak is néhányan, akik bár törekedtek erre, még nem tudták teljesen magukévá tenni a XX. Kongresszus útmutatásait és levonni abból a mi munkánkra vonatkozó következtetéseket. Így maradtak fenn nézeteltérések a tudományos tervezést illetően, valamint akörül is, hogy vajon a Szovjetunió tapasztalataiból, a szovjet párttörténetírás önkritikájából mennyi vonatkozik reánk, mennyi nem vonatkozik ránk stb. A vita célja azonban az, hogy tisztázza a véleménykülönbségeket és ilyenformán előbbre vigye a vitázókat a kérdések megoldásában. Úgy gondolom, hogy ez a vita, amely igen bátor, éles hangon tárta fel hibáinkat, mindenképp pozitív volt, előbbre vitte a párttörténetírást a fejlődésben. Látnunk kell azonban azt is, hogy ennek megállapításánál tovább kell menni. Az azóta eltelt két hónap alatt több olyan dokumen-

tum látott napvilágot és több olyan jelenségre kellett felfigyelnünk, amely munkánk kritikai megvizsgálásának elmélyítését teszi szükségessé. Gondolok itt elsősorban a szovjet párttörténészek mély önkritikájára, amely a *Voproszi Isztorii* legutóbbi számának vezércikkében látott napvilágot. Ez a vezércikk teljes szövegében megjelenik a Párttörténeti Közlemények 2. számában.⁷ A cikk a szovjet párttörténetírás hibájául a személyi kultuszt, a dogmatizmust, a lakkozást, a szektásságot jelöli meg, és ezek leküzdését tekinti fő feladatnak. Ugyancsak igen élesen veti fel a *Kommuniszt* legutóbbi számának vezércikke a személyi kultusz, a szektásság és a dogmatizmus leküzdésének fontosságát a nemzetközi kommunista mozgalomban. A Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának beszámolója, amelyet Rákosi Mátyás terjesztett elő a budapesti pártaktíván,⁸ ugyancsak hangsúlyozza többek között a pártmunkában mutatkozó szektás hibák elleni harc szükségességét.

Mindezek a dokumentumok arra köteleznek bennünket, a magyar párttörténet művelőit — természetesen nem ez lesz az egyetlen feladatunk — hogy kutassuk fel a hibák múltba visszanyúló gyökereit, elemezzük keletkezésük és — hogy úgy mondjam — fejlődésük körülményeit, hogy mutassuk be az ellenük folytatott harcokat, és e munkák szintézisével nyújtsunk segítséget pártunknak a hibák elleni harc sikerességéhez. Ezzel intézetünk dolgozóinak többsége természetesen egyetért. Sajnos azonban még mindig vannak egyesek, akik megnemértésből, megszokottságból ragaszkodnak a régi módszerekhez, és akarva-akaratlanul — véleményem szerint — gátolják a harc kibontakozását. Ezek az elvtársak — hogy példát mondjak — azt állítják, hogy pártunk múltbeli hibáinak feltárása, elemzése, amelyet negativizmus címszó alatt könyvelnek el, kisebbiti, lebecsüli pártunk múltbeli dicsőséges küzdelmeit, és ad abszurdum a párt vezető szerepének tagadásához és egyéb hibákhoz vezet. Voltak ugyan hibák — mondják ezek az elvtársak — így például a KMP-nek az 1930-as évek első felében követett politikája, stratégiája, amely alapján helytelen, szektás volt, mindez azonban eltörpül azok mellett a hatalmas eredmények mellett, amelyeket a párt a tömegek között végzett munkája során ebben az időben elért. És hogy még jobban alátámasszák véleményüket, arra hivatkoznak, hogy a XX. Kongresszus szellemében felül kell vizsgálni a Kommunista Internacionálnak a KMP-ről hozott határozatait, különösen pedig az 1936-os határozatát,⁹ mert ezekben a határozatokban valószínűleg túlzások vannak. De mi más ez a koncepció, mint a szektás hibák takargatásának, tagadásának elmélete? Hogyan lehet jó politikát folytatni hibás vonalvezetéssel, vagy nem úgy vagyunk-e az ilyenfajta okoskodásokkal, amelyeket tényekkel nem lehet

alátámasztani, hogy önmaguk ellentétévé válnak, hogy a negativizmus elleni harc hevében valóban negatív képet készítünk a pártról, minthogy elhallgatjuk nehéz küzdelmeit, az elmélet és a gyakorlat kölcsönhatásában állandóan formálódó, javuló politikáját és ezáltal csökkentjük a párt érdemeit, lebecsüljük azt a harcot, amelyet az ellenség ellen és a saját tévedései és hibái ellen állandóan vívott és vív ma is.

Gyökeres fordulatra van szükség a párttörténetírásban, hogy ezeket a régi hibákat, szemléletünknek és módszereinknek ezeket a hibáit a XX. Kongresszus szellemében felszámolhassuk. A hibákat csak további vitákkal, egyes kérdések konkrét elemzésével és véleményem szerint mindenekelőtt elmélyült tudományos munkával oldhatjuk csak meg.

Befejezésül csak annyit, hogy nagyon örülünk valamennyien a szabad vitaszellem kialakulásának, a tudományos haladás e fő mozgató erejének. Meg kell azonban jegyezni, hogy e téren vannak egészségtelen jelenségek is. Én nem vagyok híve a személyeskedő álkritikának, és elítélem az olyanfajta kritikát, amely más szemében észreveszi a szálkát, de a magáéban a gerendát sem látja meg. Az ilyenfajta kritika legfeljebb az önbírálatot tartja fenn, de azt is csak mások számára. Véleményem szerint azonban ugyanígy nincs helye a mi vitáinkban a gergelysándorizmusnak¹⁰ (*derűlség*), a kritika elfojtásának sem. (*Taps.*) Úgy gondolom, hogy a szabad kritikai légkör biztosítása érdekében mindkét jelenség ellen egyformán harcolnunk kell. (*Taps.*)

LUKÁCS LAJOS: Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy először köszönetet mondjak a DISZ Petőfi Körének, hogy alkalmat és lehetőséget nyújtott baráti beszélgetésre történettudományunk néhány kérdéséről. Abban a tényben, hogy a fiatalság lép fel kezdeményezőként, mindig biztató jelt láttam és látok. Ez rendszerint biztosítéka annak, hogy jó és igaz ügy az, amelyért síkraszállunk. A vitatott problémához csupán egy vonatkozásban kívánok hozzászólni és véleményemet, meglátásomat előadni. A XX. Kongresszus történészeinkre gyakorolt hatásával és ezzel kapcsolatban az eddig lezajlott néhány vita tapasztalataival kívánok foglalkozni. Meglátásom szerint öröndetes jelenségnek tekinthető, hogy a XX. Kongresszus nyomán történészeink nemzeti összefogása, egységfrontja, amelynek kialakítása tekintetében jelentős erőfeszítések és ugyanakkor hibák is történtek a múltban, erősödőben van. Ezt a lezajlott viták és a jelen megbeszélés is tanúsítják. A történész egységfront megerősödését, kibontakozását abban vélem feltalálni, hogy történészeink a leghatározottabban szakítani kívánnak a szektás, dogmatikus, szubjektivista módszerekkel, és valóban a tudományos alkotó munka szolgálatába kívánják állítani képességeiket. Felismerhető továbbá történészeink köré-

ben az az elhatározás is, hogy leküzdjék azokat az akadályokat, amelyek az előrehaladást gátolják. Nézetem szerint a XX. Kongresszus határozataiban történészeink igazolását látják annak, hogy helyesek és időszerűek voltak azok az erőfeszítések, amelyek az 1953. júniusi párthatározatok után a dogmatizmus leküzdése érdekében megindultak, amely útkeresés, előrehaladás sajnos különböző okok folytán megtorpant, visszaesett, károkat okozva ezzel a magyar történettudománynak.

Kétségtelen tény, hogy jóval előbbre tartanánk, ha azon az úton, amelyen elindultunk, nem vetettek volna vissza különböző tényezők. Ez a felismerés egyre általánosabbá válik. Az eddigi vitákból arra a következtetésre jutottam, hogy a történészeink között az 1953–56-os évek tapasztalatai igen mély nyomokat hagytak, és meggyőztek egy sor történeeszt arról, hogy a dogmatizmus és sematizmus elleni küzdelemben nem lehet félmunkát végezni. Örömmel tapasztalható, hogy ma már azok a történészek is jelentős részben komoly erőfeszítéseket tesznek a dogmatizmus leküzdése és a történészfront szervezeti életének demokratizálása érdekében, akik néhány évvel ezelőtt még felemásan, kételkedve akartak ezen az úton előrehaladni és nem egyszer komolyan akadályozták történettudományunk helyes útra való terelését.

Történészeink általános örömmel fogadták Pach Zsigmond Pál, Hanák Péter, Elekes Lajos elvtársaknak a *Szabad Népben* megjelent cikkét a XX. Kongresszus tanulságainak a történettudományra való alkalmazásáról,¹¹ hiszen ez a cikk bizonyos hiányosságai ellenére is elvi bátorságban és gondos elemzésben előremutató volt. A cikk is jele annak, hogy az említett elvtársak, akik Andics Erzsébet elvtársnő mellett a történészfront szervezeti és ideológiai irányításából nagymértékben kivették részüket, érzik felelősségüket, tudatára ébredtek annak, hogy a XX. Kongresszus véget kell, hogy vessen minden tétovázásnak, ingadozásnak a maradi módszerekkel való szakítás terén. *Hic Rhodus, hic salta* — megérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol ugrani kell, és aki ezt nem teszi, önmagát helyezi kívül a magyar történészek közösségén.

Úgy gondolom, hogy az elmúlt évek tapasztalata, de különösen az elmúlt egy év tapasztalata nagyon is alkalmas volt arra, hogy megkönnyítse számos történész számára a XX. Kongresszus irányelvei alapvető helyességének felismerését. Történészeink tapasztalhatták az elmúlt évben, hogy az alkotó viták megtorpanása, a bátor, elvi kritikák helyett dogmatikus, sematikus kijelentések a történettudomány terén is súlyos károkat okoznak. A történész közélet, amely 1953-ban élénkülni kezdett, 1955-ben jórészt némaságba fulladt. A társulati előadások látogatottsága siralmas volt. A Történelmi Társulat közgyűlése is fagyos légkörben zajlott le,

a közérdeklődés megcsappant, mindenütt visszahúzódás, várakozás volt tapasztalható. Nem kétséges, hogy ezek a körülmények megértethették azokkal a történészekkel is, akik nem egyszer felemásan fogadták a helyes úton való előrehaladást, hogy tétovázás nélkül tovább kell menni az 1953-ban megkezdett úton.

Történészfrontunk jelenlegi helyzetét összevetve az 1953. évi helyzettel, úgy látom, hogy ma sokkal egységesebben és szilárdabban forrunk össze a nagy feladatok megoldásáért folyó küzdelemben, mint ezt 1953-ban tapasztalhattuk, bár már akkor is jelentős összefogás alakult ki. Az események bebizonyították azt az élet által már olyan sokszor igazolt tételt, hogy minél nagyobb az ellenállás valamely helyes, célravezető törekvés útjában, annál nagyobb erők lépnek fel az ellenállás leküzdésére. Ha egyesek úgy vélték 1953-ban, hogy a magyar történészek összefogása csak időleges jelenségnek tekinthető, csalódtak. Az eltelt idő nem gyengítette az újért és a helyesebb tudományos módszerekért küzdő történészek táborát, hanem csak szaporította, és ez a folyamat tovább tart.

Ha végigtekintünk történészfrontunkon, a történettudományi intézményeken, biztató kép alakul ki. Bár még igen sok a visszasság, sok a tennivaló, voltaképpen a nagy feladatok megoldása előttünk áll, de fokozza erőfeszítéseinket, hogy a Történettudományi Intézet, az egyetem Történettudományi Kara, a levéltárak tudományos dolgozói egyaránt kívánják az indokolt és megérett problémák rendezését. A Párttörténeti Intézetben is már egyre többen tekintik feladatuknak a szektás, objektivista nézetekkel való szembefordulást, és ezen a téren érzésem szerint bizton számíthatnak az egész történészfront támogatására. Sajnálatos jelenségnek tekinthető, hogy a Párttörténeti Intézet, az újkori magyar történetkutatás e fontos intézményének keretében még igen erős ellenállás tapasztalható a XX. Konresszus irányelvei lényegének helyes megértése irányában. Az eddig lezajlott viták, így például a Történettudományi Intézet újkori csoportjában lezajlott vita is arra mutat, hogy egyesek formálisan ugyan helyeslik, hangsúlyozzák a XX. Kongresszus irányelvei alkalmazásának fontosságát, egyes tételeit külsőlegesen figyelembe is veszik, de valójában nem akarnak engedni a megszokott maradi és célra aligha vezető módszerekből.

Kedves Elvtársak! Úgy gondolom, hogy annak megállapítása, hogy a történészfront egysége örvendetesen alakul, korántsem jelentheti azt, hogy az egységfronton belül lemondhatunk akár egyes személyek bírálatáról, akár egyes téves nézetek, irányzatok bírálatáról. Feltétlenül le kell szögezni, hogy a történészfront mai egysége nem alakulhatott volna ki, ha 1953-ban történészeink nem léptek volna fel olyan imponáló és

energikus módon a szervezeti élet antidemokratizmusa, az ideológiai elmaradottság, a szektás és dogmatikus jelenségek ellen. A történészfront egysége harc közben alakult ki és erősíthető, tartható fenn továbbra is. A kritika és a bírálat éles fegyvereit továbbra is előtérbe kell állítani, és ingadozás nélkül használni kell, ha ennek szüksége felmerül. Csakis ily módon óvhatjuk meg magunkat esetleges csalódásoktól, csakis ily módon reteszelhetjük el az esetleges ingadozásokkal és tétovázásokkal szemben a visszafelé vezető út ajtaját, vagyis nyíltan meg kell végre mondanunk egymásnak, hogy az együttműködés alapja a történészfrontban a marxista történettudomány fejlesztése, megvédelmezése az elsekélyesítés, a tudománytalanság, a szubjektivizmusba való fullasztás ellen, vagyis történetírásunkat olyan útra kívánjuk terelni, amely megszünteti azt a sajnálatos eltávolodást, szakadást az olvasóközönség és történetírás közt, amely ma ténylegesen fennáll. Mi küzdeni akarunk történetírásunk hitelességeért, azért, hogy munkáinkat széles körben olvassák, és tudományos eredményeink közkincsévé váljanak, hogy népünk ne csak megismerje múltját, de szeresse és büszke is legyen rá. Olyan történetírást kívánunk, amely képes valóságos nemzetnevelő feladata betöltésére, népünk öntudatának kialakítására. Ki akarunk törni abból a körből, amely bezárja előttünk a legszélesebb távlatokat, amely arra szorította igen sok esetben történészeinket, hogy alkotó munka helyett egyes politikai vezetők kijelentéseit idézگessék unos-untalan, és azokat magyarázzák. Végeredményben történettudományunk létéről vagy nemlétéről van szó. Biztosítani tudjuk-e az igazi tudományos alkotó munka feltételeit, igen vagy nem. Ezek az alapvető kérdések vezetnek el azokhoz a problémákhoz, amelyek szervezeti életünk demokratizálásával függenek össze. Csak a lejáratott vezetési módszerekkel való gyökeres szakítás útján oldhatjuk meg ezeket a kérdéseket. Biztosítani kell, hogy a történettudomány kérdéseinek eldöntésénél azoké legyen a döntő és hangadó szerep, akik erre tudományos munkásságuk alapján legalkalmasabbak, akik képesek magukévá tenni azokat a gondolatokat és eszméket, amelyek ma történettudományunk előbbreviteléhez szükségesek. Ez az alap, amelyen a történész egységfront kialakulhat, ezek azok a minimális követelések, amelyek megvalósítására össze kell fogunk, mert nélkülözhetetlenek a magyar történettudomány eredményes fejlődéséhez. Befejezésül szeretném hangsúlyozni, hogy a lezajlott vitáknak éppen úgy, mint a jelen vitának sem lehet más céljuk, mint a történettudomány erősítése és a fogyatékoktól való megszabadítása. Minél eredményesebben végezzük el a reánk váró feladatokat, annál hatásosabb, erősebb fegyvert tudunk szolgálatba állítani a burzsoá történetírás irányzatainak leküzdésére, annál eredményesebben tudjuk

azokat a feladatainkat teljesíteni, amely népünk szocialista nevelésében a magyar történészekről joggal elvárható. (*Taps.*)

KALMÁR ÁRPÁD: Kedves Elvtársak! Az előző felszólalásokkal, különösen Lukács elvtárs felszólalásával teljes mértékben egyetérttek. Úgy gondolom azonban, hogy a felszólalások, különösen Lukács elvtárs felszólalása szükségessé teszi, hogy az általános elvi vonatkozásokat túllépve, de teljesen el nem hagyva, konkrétan szóljunk hozzá néhány, történettudományunkban felmerülő kérdéshez. Ezt szeretném alátámasztani azzal, hogy noha egyetérttek Lukács elvtársnak azzal a megjegyzésével, hogy a *Szabad Nép* cikke jelentős előrelépést jelent azzal a csennel szemben, amely a történettudományban megmutatkozott ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban, de ezt a cikket pontosan az a fogyatékoság jellemzi, hogy az elvi kérdéseket nagyon szőrmntén vetette fel, és ezeket konkretizálni kellett volna személyekre és történettudományi munkára. Úgy gondolom, bátortalan volt a cikk, mert a XX. Kongresszus után feladatuk a történészeknek az elvi kérdéseket felvetni, de nem ez az egyetlen feladatuk, ezen túl is kell menni, tehát a cikkben konkrét példákat kellett volna felvetni, meg kellett volna mondani azt, amit az emberek csak sejtettek vagy találgattak, hogy az egyes passzusokban mely munkákról vagy elvtársakról van szó.

Van a cikknek továbbá egy igen sarkalatos fogyatékosága, amely a személyi vonatkozásokkal kapcsolódik össze. Tudniillik az előző hetekben megjelent a *Szabad Népben* egy cikk az Akadémia munkájáról,¹² amely ugyan csak néhány sorban, de klikkekről, személyi ellentétekről emlékezett meg, mint ami megnehezíti a tudományos munkát. Úgy gondolom, hogy ebben a cikkben is legalább ekkora teret kellett volna szentelni ennek a fogyatékoságnak. A cikk tehát ebben a tekintetben is bátortalan volt, nem tett elég nagy lépést előre.

Jó lenne előljáróban felvetni, hogy az 1953 előtti történettudományi munka, de nem kis mértékben az azutáni is, tehát az az általános áttekintés, amelyet a történészkongresszus¹³ nyújtott, meghamisította a valóságot, a kongresszus nem a való helyzetet tükrözte, hanem lakkozott, tehát a valóságtól elszakadt álláspontot képviselt. A történészkongresszus nem esik bele az 1953 utáni teljes mértékben pozitívnak tekinthető kísérletekbe. Nagyjában-egészében azt mutatta, ami 1953 előtt a történettudományban végbement, tehát ezt kell először leszögezni, ez az első, amit látnunk kell. Olyan pozitív képet adott a magyar történettudományról, ami abban az időben a magyar történettudományról, de általában a magyar társadalomtudományokról nem állapítható meg. 1949–50 körül még a marxista társadalomtudományok, és ezen belül a

történettudomány jelentősen haladt, de azután visszaesett tematikailag és a kérdések bátor felvetésében. Ez nem tűnik ki a kongresszus által nyújtott értékelésből, és ezért először ezt kellene leszögezni.

Az a körülmény, hogy ezek a kérdések a legtöbb esetben nem kerültek megvitatásra, a többi között a történettudományi sajtó gyengeségének is tulajdonítható. Az az elvi álláspont, amelyet a *Századok* szerkesztőbizottságának elnöke és tagjai¹⁴ elfoglaltak, hogy a *Századoknak* általános történeti fórumnak kell lennie, és legalább a kandidátusi disszertáció — dogmatikus értelemben vett — színvonalán kell mozognia, tehát a vitákat ki kell zárnia, szintén a kongresszus előtti álláspont. Ezt az állásfoglalást nem fogalmazták meg így, hanem csak a folyóirat gyakorlatában mutatkozott meg. A *Századok* jelenlegi helyzetén, hogy egy féléves késéssel jelenik meg, változtatni kellene. A helyes út az, hogy a lap honosítsa meg a történettudományban az alkotó vitákat, ezeknek a vitáknak adjon helyet. Csak a viták biztosíthatják azt, hogy a nézeteket tisztázni tudjuk, a helytelen nézeteket elvethessük. Ha a szerkesztőbizottság valamely tagjának ellenkező tudományos álláspontja van valamilyen kérdésben, még nem biztos, hogy az a helyes. Tehát a *Századokat* is közvetlenebbé kell tenni, közelebb hozni a jelenhez, hogy ne maradjon el az eseményektől mint most, másrészt pedig biztosítani kell a vitafórumot a történészek számára. Úgy gondoljuk, ha a *Századokban* nem lehet elég népszerűen felvetni a kérdéseket, akkor vajon nem lenne-e helyes a társadalomtudományoknak egy sokkal népszerűbb folyóiratát is létrehozni. A *Valóságnak*, a *Fórumnak*¹⁵ sok fogyatékosága mellett — ami az adott helyzetben megmagyarázható volt — az volt a pozitívuma, hogy több társadalomtudományt egyesített hasábjain, ennek következtében olyan kérdéseket is meg lehetett vitatni, amelyeket most a bonyolult szerkezeti, szervezeti keretek között a társadalomtudományok nem tudnak megoldani, amelyek például több társadalomtudományt érintenek. Jó lenne a *Századok* és ennek az új *Fórumnak* kereteit úgy kitágítani, hogy ne csak egy belső körben 5–10 ember döntsön periodizációs és egyéb kérdésekben, hanem a kérdéseket vigyék ki a társadalomtudományok művelői elé, vitattassák meg, szóval a történettudományt is, a társadalomtudományokat is a tudományok művelői, nem pedig néhány ember kezébe kell letenni. Ez hozzátartozik a tudományok demokratizmusához, a személyi kultusz elleni harchoz. Nemcsak egyes vezetők nézeteinek idézgetése volt személyi kultusz, hanem ez is oda tartozik, erre is gondolni kell, mert az alsóbb régiókban sokkal inkább ezt érezték a történettudományban is, másutt is.

Súlyos fogyatékoság volt — és ezt ma már kisebb-nagyobb mértékben korigálják is — hogy 1949–50 után régi jó történészeket kiszorítottak az egyetemi oktatásból, és fiatal kezdő emberek kerültek helyükre nem kis mértékben. Ezt az azóta végrehajtott bizonyos fokú rehabilitálások, Mályusz professzor¹⁶ vagy mások megfelelő helyre való kinevezése pótolta, de erről is meg kell emlékezni. Úgy tudom, hogy Lengyelországban például nem galoppírozták el magukat ennyire a jó szakemberek, a jó történészek visszaszorításában.

Egy másik kérdés a tudományos káderek képzésével kapcsolatos. Csak a történelemoktatás helyzetét ismerem valamennyire, de ebből a többi társadalomtudomány oktatására is lehet következtetéseket levonni. Úgy gondolom, hogy a kötött órarendszer, amely sok kötelező órát követel meg, nem tekinthető helyesnek. Az elmúlt néhány év tapasztalata, a hallgatóknak egy gigantikus elemi iskolába való belepréselése és gondolkozásuk visszafejlődése ezt bizonyította. (*Taps.*) Ez a megállapítás Lukács György elvtárstól származik, ő fogalmazta ezt meg így az egyetemekre vonatkozóan. A kötelező órákat a szemináriumokra kellene csökkenteni, és sokkal több előadás beiktatásával meg kellene adni a hallgatóknak a válogatás lehetőségét, biztosítani kell, hogy a hallgatók a történettudomány egy-egy részletéből színes, érdekes, tanulságos előadásokat hallgathassanak. A kötött órarend mellett a hallgatók egyéni továbbképzést, tehát a jövő tudósok és jó középiskolai tanárok nevelését nem lehet biztosítani.

Rendkívül helytelennek tartom, és az elmúlt évek tapasztalata ezt sajnos igazolta, hogy a nyelvtanulás nagyon nagy mértékben visszaesett. Nagyon siralmas dolog, hogy a magyar egyetemen az egyetemes történeti kutatás azelőtt is eléggé gyermekcipőben járt. Magyarország kis ország, nagyon sokféle egyetemes történeti ágat nem is lehet művelni, de azért mégis szükség volna arra, hogy történészeink legalább két nyelven, oroszul és valamely nyugati nyelven, franciául vagy angolul tanuljanak meg használható módon legalább szakirodalmat olvasni. Azt hiszem, hogy ez a kérdés megérett a megoldásra.

Csupán az egész egyetemi oktatás, legalábbis a társadalomtudományok és konkrétan a történettudomány oktatásának megjavítása jelenthet kivezető utat az egyetemi hallgatók, a történészhallgatók jelenlegi helyzetéből.

Az eléggé bonyolult kérdésre csak egy megjegyzést teszek. Úgy gondolom, elég felelősség hárul azokra, akik az egyetemet éppen elvégzett fiatalemberekből kívánják kiválogatni a jövő tudósgenerációt. Ahogy a történeti, párttörténeti, SzKP-történeti aspiránsokat ismerem, kény-

telen vagyok megállapítani, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján nem lehet azt mondani, hogy bevált az a fórum, hogy újból végigvették velük az egyetemi anyagot. Persze ez az egyetemi oktatás előző helyzetéből következően eléggé érthető. Ha azonban az egyetemi oktatást megváltoztatjuk, akkor módosítanunk kell az aspiránsok képzését is. Talán két-három évig ösztöndíjjal rá kellene szabadítani őket valamilyen téma kidolgozására. — De ez a vizsgázás, a régi egyetemhez kicsit hasonló módszere a tudósképzésnek, — meggondolandó.

Van a tudománypolitikai és az oktatási kérdéseken kívül is jó néhány szakmai probléma, amelyet érinteni kellene. A magam közelebbi területével, az 1919 utáni, tehát a legújabbkori magyar nemzetközi kapcsolatok történetét illetően vetek fel néhány kérdést. Úgy gondolom, hogy történettudományunknak le kell számolnia azokkal a helytelen, tudománytalan nézetekkel, amelyek a jelen szempontokat visszavetítik a múltba, és ennek alapján kívánják egyik vagy másik állam politikáját elbírálni. Helytelennek tartom tehát azt, hogy például az amerikai imperializmust 1945 utáni tevékenysége alapján bíráljuk el. Azok a magyar és szovjet feldolgozások, amelyek ilyen módon oldották meg a kérdéseket, úgy szelektáltak, hogy azok a momentumok maradjanak bent a szűrőben, amelyek saját tételeik igazolására voltak szükségesek.

Ezzel érinteni kívánom azt a tudományos módszerbeli kérdést, hogy helyes-e az, ha a történész bizonyos előzetes felfogással nyúl valamely kérdés megoldásához. Úgy gondolom, hogy a marxizmus-leninizmus alapján állva szükségképp állást foglalunk, amikor témát választunk, bizonyos elképzelésünk van arról a témáról, nem állunk a polgári tudomány anarchisztikus álláspontján, hogy mindent elfelejtünk, amikor a témához hozzáfogunk, és ennek alapján dolgozzuk ki nézeteinket. A marxizmus álláspontján állunk, de azon túlmenően, ha tények az előzetes ítéletet módosítják, akkor ezt ne a tények szenvedjék meg, mint ez az elmúlt években történt, mert az történt, hogy például Roosevelttel értékelésénél elhajították mindazokat a megnyilvánulásokat, Roosevelttel egy sor olyan beszédét, megnyilatkozását, amelyben elítélte a fasizmust, a hitleri Németország és a fasiszta Olaszország politikáját és csak azokat hagyták meg, amelyek tételüket igazolták, tehát, hogy az amerikai imperializmus alátámasztja a hitleri fasizmus politikáját mondjuk 1936–39-ig.

Gondolok arra is, helytelen lenne, ha, bizonyos mostani kül- és belpolitikai szempontok alapján eltekintenénk egyes ú.n. kényes kérdések feldolgozásától, pl. az 1918–19 utáni határkérdések, a szomszédos országokhoz való viszony kutatásától. Azt hiszem, páratlanul egyedülálló a magyar történettudomány abban, hogy mennyire nem foglalkozik ezek-

kel a kérdésekkel, vagy úgy foglalkozik, hogy a trianoni békeszerződést nagyjából-egészében igazságos békeszerződésnek értékelte, és nem mutatja ki annak negatívumait. Bőven voltak ugyanis ilyen negatívumok. Ha ezt nem tesszük, akkor történelemhamisítást követünk el, akár tetszik ez az erős szó, akár nem. Sok példát lehetne erre felhozni. (*Közbeszólás: Egyet!*)

Például meg lehetne emlékezni a roosevelti idővel kapcsolatban Zsigmond elvtárs könyveiről és cikkeiről. Zsigmond elvtárs „Adalékok az ellenforradalmi rendszer külpolitikájához” c. könyve¹⁷ nagyon sok fogyatékoságot tartalmaz. Úgy tudom, hogy Zsigmond elvtárs ezeket a tételeit módosította, csak példának jegyzem meg.

Van azután egy rendkívül bonyolult kérdés, *a második világháború első szakaszának kérdése*, jellegének értékelése és az abból le vonható következtetések. 1939 őszén a Kommunista Internacionálé, Dimitrov elvtárs és maga Sztálin elvtárs is a második világháborút igazságtalan háborúnak jellemezte. Ez megtalálható Dimitrov elvtárs 1940 februárjában megjelent cikkében és Sztálin 1939 őszén egy nyugati újság kiküldöttjének adott nyilatkozatában,¹⁸ amikor azt javasolta, hogy a nyugatiak kössenek békét. 1946-ban természetesen ez az értékelés módosult, akkor már úgy értékeltük a második világháború első szakaszát mint igazságos háborút, a Szovjetunió belépésével kapott igazságos jelleget. Elmaradtak a gyakorlati következtetések. Ennek egyik iskolapéldája a *Szovjet Enciklopédiának* a Kominternről megjelent cikke. A Komintern ugyanis helyes álláspontot foglalt el a háború első szakaszával kapcsolatban, és nem vették figyelembe azt, hogy ugyanakkor forgalomban vannak Magyarországon és másutt is a nyugati kommunista pártok vezetőinek megjegyzései, Foster elvtárs¹⁹ könyve, az Angol Kommunista Párt, az Amerikai Kommunista Párt, az Indiai Kommunista Párt történetére vonatkozó feldolgozások, amelyek erre ellenkező felfogásban utalnak. Ezt az elég súlyos körülményt, a tudomány egyenessége érdekében feltétlenül tisztázni kell.

Elvileg leszögezem, hogy nem értek egyet azokkal a különböző állásfoglalásokkal, amelyek azt mondják, hogy ami 1953 vagy 1956 előtt íródott, azt egy-két általános megállapítással le lehet zárni, és bíráljuk azokat a történetírókat, akik ezeket a hibákat elkövették. Ellenkezőleg: feltétlenül szükséges, hogy ezekre a hibákra visszatérjünk a tudomány őszintesége, egyenessége, helyesen vett bátorasága érdekében.

Gondolom, hogy a magyar munkásmozgalom, a magyar párt történetében is le kell vonni az első periódus megváltozott értékelésének következtetéseit. Meg kell mondani, ha úgy volt, a Párttörténeti Intézet

munkatársai jobban tudják, — hogy kiadott volna a párt május elsején olyan irányelveket, hogy „Le az imperialista háborúval!”, akkor ezt módosítanunk kell és meg kell mondani, hogy ez helytelen volt.

A történettudománynak a második világháborúval kapcsolatban különböző értékeléseket kell elvégeznie, de ez elég nehéz, mert rendelkezünk ugyan bőven burzsoá feldolgozásokkal és publikációkkal, de a diplomácia-történeti, külpolitikai, levéltári anyag gyűjteménye még nincs meg. Ezt meg kell várni, de feltétlenül foglalkozni kell a második világháború egyes kérdéseivel.

Az az állítás csúszott be történettudományunkba, hogy a *második világháború távol-keleti szakaszát is a Szovjetunió beavatkozása fejezte be*. Úgy gondolom, túlzás azt állítani, hogy Japán fegyverletételének döntő oka a Szovjetunió belépése a háborúba. Bőven van a Szovjetunió történetében olyan momentum, amely megalapozottan bizonyítja a Szovjetunió történelmi szerepét, nem szükséges olyasmit is felhasználni, amit meg lehet cáfolni.

Gondoljunk a második világháborúban a magyar burzsoázia szerepére, általában az egész Kállay-féle²⁰ hintapolitika elnagyolt, eltúlzott negatív értékelésére. Hogy Magyarországot megszállta a hitleri fasizmus hadserege, ez kapcsolatos azzal, hogy Magyarország a háborúból való kiugrás felé haladt. Ha ez igaz, és ezt alaposan be lehet bizonyítani tényanyaggal, akkor azt az értékelést, amelyet nagyobbára külföldön lévő elvtársak idézeteinek felhasználásával és nem itteni anyagok alapján dokumentálható, felül kell vizsgálni.

Van tehát a történettudomány portáján mit felülvizsgálni. Ha azoknak a szempontoknak alapján járunk el, amelyeket Lukács Lajos elvtárs elvileg felvetett és amelyek a legnagyobb mértékben benne vannak a *Szabad Nép* cikkében, de azt az elvtársak munkáira koncentráljuk, akkor a történettudomány kikerül abból a nehéz helyzetéből, amelyben ma leledzik. (*Taps.*)

SÁNTA FERENC: Bocsánatot kérek, hogy nem szakmai kérdésről és nem szakmai nyelven beszélek, de nem vagyok történész. Felszólalásomat két előttem szólott barátom beszédére szeretném alapozni. Egyik barátunk azt mondotta, hogy el kell vetni azt a szemellenzőt, amely elzárja előlünk a látóhatárt, másik elvtársunk pedig azt fejtegette, hogy az apróbb tények és a konkrét események vizsgálatával lehet fényt vetíteni a nagy dolgokra.

József Attilát kérem számon az itt lévő történészekről. (*Helyeslés és taps.*) Akármilyen baráti szálak fűznek Márkus Pistához,²¹ aki le akart beszélni arról, hogy ezt elmondjam, mert ez nem történelmi, hanem iro-

dalmi kérdés, azt feleltem neki, hogy nincs igaza, ez lényegbe vágó. Sok mindenki előtt nyilvánvaló körülmény miatt egy belső cenzúra alakult ki bennem, úgyhogy csak röviden a kérdés felvetésére szorítkozom.

Úgy hiszem, ideje lenne megmutatni József Attila szerepét, helyét a magyar irodalomban, a magyarságnak a kommunizmus felé való fejlődésében, abban az útban, amely a magyarságot a kommunizmus felé viszi. Sajnálatos dolog, hogy bennem és még sok fiatal íróban úgy tükröződik a dolog, hogy van egy József Attila, aki mint magyar ember kommunista szeretett volna lenni, és ezzel szemben van egy párt, amely megtette azt, amit megtett József Attilával szemben. Valahogy szintézist kellene teremteniök történészeinknek, meg kellene magyarázniok, hogy melyek azok a szálak, amelyek ennek ellenére összekötik József Attilát a kommunizmussal, és főképp melyek azok a momentumok, amelyek elválasztották József Attilát a magyarországi kommunista párttól. Erre szeretnék választ kapni a fiatal írók.

Azt hiszem, hogy a kommunizmust csak úgy lehet nálunk megteremteni, ha a mi vágyainkból, a mi vérünkben, a mi hagyományainkból indul ki, összeforr a mi történelmünkkel. (*Taps.*) Ha az, ami idegen belőle, természetes kiválasztásra kerül, kidobjuk belőle, és amit évszázadaink megérlelnek, azt elfogadjuk, magunkévá tesszük, nemzeti célul tűzzük ki, akkor egy sorsunk lehet. Ha József Attila sorsa egy személyhez fűződött tragikus elválasztása a kommunizmusnak és a nemzetnek és nincs köze egyiknek a másikhoz, — ha így csinálják, ahogy csinálta a magyarországi kommunista párt és József Attila...

TÁNCZOS GÁBOR: Minden reményünk megvan arra, hogy most nem így történik, a XX. Kongresszus eszméi erre mutatnak.

SÁNTA FERENC: Az idő túlságosan sürget, tehát egy paradoxonnal fejezem be. Hangsúlyozom, hogy ez paradoxon. Az én számomra mint magyar ember számára és mint kommunista ember számára a kommunizmus többet jelent, mint a nagyvilág megváltását, az én nemzetem megváltását jelenti. Nem tudom, érthető-e ez így besűrítve a József Attila-kérdésbe. Röviden befejezem, tekintve, hogy Tánczos elvtárs közbeszólt. (*Tánczos Gábor: Eltekintve ettől!*) Kérem történészeinktől, hogy nekünk, induló fiatal magyaroknak egyrészt, másrészt induló fiatal íróknak és harmadrészt induló fiatal kommunistáknak tisztázzák végre József Attila és a párt szerepét, mert szeretnénk szintézisbe hozni a magyarságot, a nemzetet, pártot és a kommunizmust, viszont a dolgok takargatása, elkenése esetén nincs igazság, nincsen erkölcs. A magyar nemzetből kinőtt pártos kommunista történészeinktől szeretnénk erre választ kapni és remélem meg is fogjuk kapni. (*Taps.*)

HÁRSFALVI PÉTER: Kedves Elvtársak! Azt hiszem, hogy történészek és nem történészek egyaránt olyan szellemű vitákat igényelnek a XX. Kongresszus után tőlünk, leendő történészekről a Petőfi Körben és a Petőfi Körön kívül, ahol valóban a magyar történelem és történetírás tényeivel nézünk szembe, de úgy gondolom, hogy a jelen pillanatban ezzel kapcsolatban jelentős korlátaink vannak, mert a szakmai részletkérdések megvitatása túlmegy egy ilyen jellegű megbeszélés keretein. Mindenesetre ez az igény él bennünk és úgy gondolom, hogy nemcsak a történészek kívánságát tolmácsolom, amikor mind a Petőfi Kör, mind pedig más, a történettudománnyal és a történetírással kapcsolatos intézmények és szervek felé felvetem azt a kívánságot, hogy a közeljövőben egyre inkább és egyre sűrűbben kerüljön sor konkrét történeti problémák széleskörű megvitatására.

1953 után és különösen a XX. Kongresszus óta úgyszólván minden történeti intézmény keretei között többször is szó esett már a magyar történettudomány jelenlegi helyzetéről és azokról a tennivalókról, amelyek a XX. Kongresszus elméleti konzekvenciái nyomán számunkra adódnak. Mégis úgy gondolom, hogy ha sokszor is beszéltünk már szakmai körökben, kisebb szervezeti keretek között, súlyos indokunk van arra, hogy itt, a Petőfi Kör keretei között újból beszéljünk ezekről a problémákról. Igaz, aligha tudunk olyan problémát felvetni, amely valamilyen formában már ne került volna elő a történészek körében, csak utalni szeretnék a *Századok* hasábjain is közzétett szerkesztőségi vitára két évvel ezelőtt.²² Ezen a vitaülésen az elvi, gyakorlati, szervezeti kérdések egész tömege merült fel. A helyzetet éppen az jellemzi, hogy az ott felmerült gondolatok írott malasztok maradtak nagyrészt napjainkig. A sok szó elrepült, és ennek egyik oka az, hogy valójában a mai napig sincs egészséges, egységes szakmai közvéleményünk, amely olyan tekintéllyel és hatással bírna, hogy ki tudná kényszeríteni a fogyatékokosságok leküzdéséhez feltétlenül szükséges lépéseket. Ez adja meg a jogosultságát annak, hogy most is beszéljünk pár olyan fontos kérdésről, amely a történelemmel foglalkozó fiatalokat és öregeket manapság egyaránt foglalkoztatja. Problémáink nagy része, amely bennünket történészeket vagy leendő történészeket foglalkoztat, úgy gondolom, nem is speciális szakmai probléma, hanem olyan általános ideológiai és politikai természetű kérdés, amely az értelmiségi munka minden ágában lévőket foglalkoztatja, közös értelmiségi problémák, sőt nagyrészt azonosak az egész magyar társadalom, az egész magyar nép mai aktuális problémáival.

Sokszor szoktak beszélni értelmiségi körökben arról is, hogy az értelmiség jelenlegi problémáinak nagy része anyagi, szociális kérdés. Úgy

gondolom azonban, hogy elsősorban nem anyagi kérdés. Nem mondjuk azt, hogy ilyen probléma az értelmiségi munkakörökben dolgozók különböző területein nem merült fel, nem izgatja az értelmiség egyes rétegeit, de ez csak annyiban probléma számunkra, amennyiben probléma mindannyiunk számára az egész ország dolgozó népe szociális helyzetének javulása és javítása. Nem is valami politikai vezérkedési viselkedés az, ami az értelmiség nyugtalansága mögött rejtőzik. Az értelmiség általában nem akar különleges politikai vezető szerepet vindikálni magának, nem akar a dolgozó nép, a munkásosztály, sőt a Kommunista Párt fölé emelkedni. Azt viszont óhajtják a történészek is és minden más területen dolgozó értelmiségi szakemberek, hogy a társadalmi életben, a politikai életben tisztázódjék az értelmiség helye, szerepe, funkciója, tisztázódjék a tudomány helye, szerepe és funkciója és ha ezt a tisztázást elvégezzük, ha meghatározzuk az értelmiség és a tudomány helyét a társadalmi és politikai élet porondján, akkor ezt tartjuk is be, tartsa be az értelmiség, a tudomány, a társadalom, a politika és a párt is. (*Taps.*) Egész társadalmi életünk irányításának egyik problémája, hogy nem eléggé tudományosan megalapozott politikánk; a párt általános politikája és gazdaságpolitikája sem. Rögtön felmerül ezzel kapcsolatban természetesen az a kérdés is, hogy mi közük ehhez a történészeknek, milyen szerepe lehet itt a történetírásnak. Véleményem szerint kettős: a múlt jelenségeinek, eseményeinek tudományos feltárásával hat a történettudomány a ma élő, tevékenykedő emberekre, a társadalomra és ennek óriási jelentősége van, ha komolyan vesszük azt, hogy az elmélet a tömegekben valóban anyagi erővé képes válni. De más vonatkozásban is van szerepük a történészeknek, mint az értelmiség egy rétegének. A történelem tanulságai, a történeti fejlődés törvényszerűségeiből levonható konzekvenciák nyilván értintik elsősorban magukat a történészeket, gondolkozásukat alakítják és ezen keresztül a mához, a társadalom mai életéhez és problémáihoz való viszonyukat is meghatározzák bizonyos értelemben. Ezt a tapasztalatot a történészek is fel tudják használni a ma kérdéseinek eldöntésénél, biztosítani kell tehát nekik az eddiginél sokkal fokozottabb szerepet a közéletben, másrészt pedig a sajtóban és a publicisztika terén.

A közéleti szereplésről, a sajtó és a publicisztika munkájában való részvételről igen sokat lehetne beszélni, de számunkra, úgy gondolom, fontosabb a másik kérdés: saját tudományunkkal, a történettudomány művelésével hogyan állunk, mit használunk és mit használhatunk ezen keresztül mai társadalmunkban, a mostani emberi közösségnek. Úgy gondolom, hogy nagyon sokat használhatunk és nagyon sokat használt eddig is a magyar marxista történetírás. A magyar társadalom elég széles

rétege sokat kapott a marxista történettudománytól, Révai²³, Molnár Erik²⁴, Andics, Mód Aladár tanulmányaiból és cikkeiből. Olvasták, gondolkodtak, töprengtek rajta és eközben alakultak, formálódtak maguk is. Mi azonban a helyzet ma? A kérdés az, hogy szeretik-e, olvassák-e általában marxista történetírás termékeit, tanulmányainkat, könyveinket és hogyan néz ránk, történészekre a társadalom? Azt hiszem erről minden történész sok tapasztalatot tudna elmondani, általában ez a kérdés nem valami biztató sem ránk, történészekre, sem a történetírással nézve. Az általános helyzet az, hogy az általános iskolai gyermekektől kezdve a felnőttekig általában nem szívesen olvassák a történeti munkákat, nem szeretik a történettudományt, a történetírást és ez nyilván nem elsősorban rajtuk, nem a közönségen múlik, hanem a történettudományban, a történetírásban van a hiba. Valamikor egy magyar író azt mondta a művészeknek, hogy „Jót és jól, ebben áll a nagy titok.”²⁵ Úgy gondolom, ez ránk is vonatkozik, a kérdés az, hogy tudunk-e jót adni és jól megformált történeti munkákat olvasóink elé tárni? Úgy gondolom, hogy ezen a téren sok a hiányosság az utóbbi évek történettudományi termékeiben.

Az első probléma az, hogy eltorzult a történet szemlélet és bizonyos értelemben ez lett az uralkodó tendencia az utóbbi évek történettudományában és történetírásában. A szemlélet eltorzulásával kapcsolatban jelentkezett egy másik probléma, az, hogy a történettudomány a saját mértékét, a saját igényességét is alászállította azzal, hogy lebecsülte azokat, akiknek írt, lebecsülte az olvasóközönséget, végeredményben a népet. Hiba jelentkezett már a témaválasztásnál is, az időszak és a problémák kiválogatásában. A jelen pillanatban a magyar történettudományban az a helyzet, hogy ókori történetírás alig van, középkori történetírás is alig, de már valamivel több, újkori még több. Ez is mutatja, hogy a történeti fejlődést nem egészében, szervesen vizsgáltuk, hanem bizonyos értelemben közeledve a mához, annak fontosságát a kelleténél jobban hangsúlyozva. Az utóbbi évek marxista történetírása általában a szabadságharcos, függetlenségi küzdelmeket ragadta meg, s ez még önmagában nem lett volna baj, de tette ezt a történeti fejlődés szerves folyamatából sokszor kiszakítva és ezért nem is tudta a kellő tanulságokat levonni ezekből a harcokból. Ugyanezt tette a forradalmi eseményekkel, megnyilatkozásokkal is. Ugyanakkor nagyon nagy előszeretettel nyúltunk a társadalom legszélső pólusaihoz az anyag feltárásában, és elhanyagoltuk az egész társadalom vizsgálatát, a közbülső rétegek helyzetét, magatartását, a hozzájuk kapcsolódó politikai természetű kérdések analizálását, és az életre gyakorolt hatásokat.

Jelentkezett egy olyan nézet is például, hogy a dualizmus korát, az 1867 utáni időket nem érdemes komolyan kutatni, mert úgysem rejt magában a ma számára hasznos tanulságokat. Ugyancsak ezzel a szemlélettel függ össze, hogy a magyar történelemnek egy olyan fontos kérdését, mint a polgári radikalizmus, nem is vizsgálta meg komolyan a történettudomány. A Horthy-korszakot illetően kimaradt a népiesek jelentős mozgalma, ez a történetírás vizsgálatából, az egyetemi oktatásból egészen érthetetlenül kimaradt vagy csak egy-két elmarasztaló említéssel méltatják.

A másik probléma, amely a szemléleti eltorzulással kapcsolatos, az, hogy a történettudomány bizonyos értelemben a haladástörténeti mércejét kezdte elveszíteni, és vagy a mai aktuális politika követelményeihez mértük a történeti haladás fogalmát, a jelenségek haladó vagy reakciós jellegét, vagy pedig valamilyen más, ma kialakult eszmei mértékkel mérték. Ezzel függ össze természetesen az is, hogy a történettudomány a szocialista társadalom, az alap szolgálata mellett, sokszor egyes akcionális politikai feladatok, taktikai lépések igazolását szolgálta, ami nyilvánvalóan sok hibához is vezetett. Ezzel kapcsolatban szeretném emlékeztetükbe idézni Révai Józsefnek azt a levelét, amelyet a *Századokban* közzé is tett a társulat, amelyet a Magyar Történelmi Társulatnak egyik fontos lépése kapcsán küldött el a Társulat vezetőségének.²⁶ A levélben figyelmeztette a történészeket arra, hogy a történettudomány feladata nem az, hogy a napi sajtó vagy az aktuális politikai élet egyes kijelentéseit igazolja, alátámassza, hanem ha a tudományos fejlődés követelményei megkívánják, korrigálja is. (*Taps.*) Úgy gondolom ennek a levélnek, Révai elvtárs megállapításának nagyon fontos konzekvenciái vannak, állandóan érvényesítenünk kell ezt a szemléletet az egész történetírásban. Nyilván a szemléleti eltorzulás egyik formája volt a tekintélytisztelet, egyes személyek túlbecsülése vagy alábecsülése a történeti munkákban, de megnyilvánult ez abban is, hogy a marxizmusnak sokszor a szavaihoz ragaszkodtunk, a klasszikusok egyes kijelentéseihez, de nem törekedtünk a marxista gondolkozásmód elsajátítására. A marxista klasszikusok egyes megállapításait csak abban az esetben mertük nem helyeseknek vagy tudományosan meghaladottaknak tekinteni, ha egy másik klasszikus, az illető klasszikusnak nevezett személy maga már előzőleg megbíráltta, mint ez például Sztálin és Engels esetében történt.

Nyilván a szemlélettel kapcsolatos az a probléma is, hogy a történeti forrásanyag megbecsülése az utóbbi években eléggé aláhányatlott a történeti kutatásban, vagy közel állt ahhoz a módszerhez, amelyet már a *Szabad Nép* cikke is érintett, hogy elvégre a történelemben mindenre

lehet bizonyító anyagot találni, tehát válogathatunk a történelem gazdag tárházában és mindent tudunk igazolni. Említettem azt is, hogy lebecsültük azokat, akiknek írtunk, lebecsültük a közvéleményt, a tanulóifjúságot az általános iskolától kezdve az egyetemekig. (*Közbeszólás: Az általános iskolásokat túlbecsültük!*) Valóban, az általános iskolásokat túlbecsültük, és tankönyveinkre általában az jellemző, hogy a pedagógiai „kööttségektől” mentesek. (*Derültség és taps.*) De vonatkozik ez az egyetemi jegyzetekre és tankönyvekre is.

Ezzel kapcsolatban felvetem, hogy a történettudomány már hosszú évek óta fáradozik egy többkötetes magyar történeti szintézis megteremtésén. Ennek a munkának mihamarabbi befejezését sokszor gátolják szerintem egészségtelen módszerek és meggondolások. Az egyetemi hallgatók lebecsülése ott jelentkezik, hogy félünk attól, hogy tíz vagy húsz oldallal többet kell elolvasniok, holott egészen bátran odaadhatnánk nekik egy nem egészen kikristályosodott, hanem sok esetben problémákat is eléjük táró könyvet, és ugyanazt odaadhatjuk a történeti kérdések iránt érdeklődő magyar közönségnek is. A másik probléma, amellyel kapcsolatban lebecsültük az egyetemi hallgatókat és általában a közvéleményt, az, hogy a történeti munkák, tanulmányok, cikkek mindent meg akartak magyarázni, gondolván azt, hogy akik olvassák nem gondolkoznak, vagy kevésbé képesek gondolkozásra. Ezzel függ össze az is, hogy a történetírás általában csínján bánt a történeti forrásanyag gazdag bemutatásával és a forrásanyagok publikálásával, nyilván nem bízván eléggé a közvélemény érettségében sem.

Röviden megemlítem a történész-utánpótlás kérdését. Az utánpótlásnak egészségtelen formája, amely jelenleg kialakult, összefügg az egyetemi oktatás területén kialakult helyzettel és ezen elsősorban úgy segíthetünk, ha visszaállítjuk az egyetemi tanszékek tudományos tekintélyét, újból tudományos műhelyek lesznek, nem választjuk szét mereven az oktatást és a tudományos munkát és ezzel egyben biztosítjuk azt is, hogy az egyetemre kerülő fiatal bekapcsolódva a tudományos műhelymunkába, valóban már az egyetemen elsajátítja a tudományos kutatás, gondolkodás elemeit. (*Taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Sánta barátom felszólalása folyamán tett közbeszólásom a legcsekélyebb mértékben sem érinti felszólalásának azt a fő magvát, hogy József Attila kérdésével kapcsolatban a magyar munkásmozgalom bizonyos problémáit, a szektáriánus jelenségek kritikáját felvetette. Ezt teljes mértékben csak helyeselni lehet.

VARGA JÁNOS: Kedves Elvtársak! Először elnézést kérek, hogy hozzászólásom nem lesz olyan kidolgozott, mint az előttem felszólalók

beszédei. (*Nagy Tamás*:²⁷ Remek! Bár a többi se lett volna ilyen kidolgozott! Mindjárt értékesebbek lettek volna! — *Taps.*) Ez persze nem jelenti azt, hogy címszavaim nincsenek.

Mindjárt előljáróban hangsúlyozom, hogy az általam futólag érintendő kérdések nem a polgári történetírással összehasonlítva merülnek fel. Véleményem szerint ez teljesen helytelen is lenne. 1956-ot írunk, a marxista történetírásnak hosszú esztendők óta kezében van a lehetőség, hogy a valóság igazi megismerésének eszközével nyúljon a történetírás problémáihoz és éppen ezért ezt a lehetőséget figyelembe véve kell bizonyos kérdéseket a történetírás területén megvizsgálni.

Azzal kezdem, hogy — véleményem szerint — mi a történetírás feladata. Megítélésem szerint a történetírás határterületet foglal el az irodalom és az egyéb tudományok között. A történetírás feladata sommásan megfogalmazva: a nemzet nevelése. Ez a nevelés különböző eszközökkel, módszerekkel folyik magán a történetíráson belül: részben a történeti fejlődés törvényszerűségeinek feltárásával és ezeknek a jelenben való hasznosításával, részben pedig a nemzet, a nép érzelmi nevelésével. Ezt az utóbbi szempontot a történetírás feladatai közül véleményem szerint semmi körülmények között nem lehet kiiktatni, és én most csak ezzel kívánok foglalkozni. Ha megvizsgáljuk a történetírás helyzetét, akkor — hivatkozom itt Hársfalvi barátom felszólalására — nagyon szomorú kép tárul elénk. Az általános és a középiskolások köztudomásúan nem szeretik a történelmet. Saját tapasztalatomból tudom, hogy az egyetemi hallgatók 3–4 év alatt kiábrándulnak a történelemből, a nagyközönség pedig jóformán alig vesz történeti munkát a kezébe. Az a véleményem tehát, hogy meg kell vizsgálni, nem azt, hogy milyen hibákat követtünk el, hanem azt, hogy milyen bűnöket követtünk el a történetírás területén. Hol van a hiba? (*Derűltség.*) Félreértések elkerülése végett a bűnben van a hiba, és ez a bűn véleményem szerint azt jelenti, hogy a magyar történetírás nem tudott hitelt szerezni magának a magyar nemzet különböző rétegei előtt.

Mi ennek a magyarázata? Hogyan lehetséges az, hogy egy történetírás, amely éppen a marxizmus birtokában sokkal nagyobb lehetőségekkel rendelkezik ahhoz, hogy feladatát be tudja tölteni, s valóban igyekezett a történeti irodalom területén érvényre juttatni a demokratikus és függetlenségi hagyományokat, ilyen kátyúba került? Fel lehet hozni azt az okot, hogy a magyar történészek jelentős része nem tud szépen írni, ami igaz. Lehet beszélni a különböző hibás pedagógiai módszerekről, az iskoláztatási rendszerben meglévő hiányosságokról, és ezek is igazak. Véleményem szerint azonban a legdöntőbb kérdés nem ez, sem a fiatal korúaknál, sem

a felnőtt nemzedéknél. A döntő az, hogy a magyar történetírás elvesztette hitelét, mépedig azért, mert nagyon sok esetben nem mondott igazat. Nem úgy értem ezt elsősorban, bár ilyesmi is előfordult a magyar történetírásban, hogy tudatosan hazudott, hanem úgy, hogy számtalan esetben a teljes igazság, a teljes valóság helyére féligazságokat ültettek. A történelemnek ilyenfajta meghamisítása, mert akárhogyan is vesszük, meghamisításról van szó, különböző módszerekkel folyt: a tények kontraszelekciójával, bizonyos álláspontnak megfelelő történeti tények kiválogatásával, az elvi tételekből való merev, mechanikus kiindulással és az adatoknak e tételekhez való idomításával. Folyt egyoldalú forráskritikával, az idézetek *helytelenül* tendenciózus felhasználásával, illetőleg szétnyirbálásával, modernizáló szemlélettel és azzal, hogy valóban marxista hozzáállás helyett a történeti folyamatokat — szubjektivista módon nem tudok erre jobb szót találni — aktuálisan fogtuk fel, vagy másképp kifejezve a XX. század, közelebbről korunk levegőjét igyekeztünk bevinni a megelőző korszakokba is.

Mi ezeknek a hibáknak a magyarázata? A kérdés elemzése nagyon messzire vezetne, úgyhogy csak néhány momentumot említek meg. A kellő elvi felkészültség hiányán, valamint a történettudományon belüli általános demokratizmust kizáró légkörön túlmenően véleményem szerint ennek egyik magyarázata az is, hogy a történészeknek az élettel vajmi kevés kapcsolatuk van. Nem arra gondolok itt most, amit Solohov az írókról mondott a szovjet írókongresszuson,²⁸ hogy t.i. a történészek menjenek ki a gyárakba és az üzemekbe, bár sokszor ez sem ártana, hanem gondolok arra például, hogy foglalkozhatnak-e olyan, egyébként jó képességű és komoly felkészültségű történészek munkástörténettel, akik életükben kétszer-háromszor beszéltek munkásokkal. Foglalkozhatnak-e kielégítő módon történészek paraszttörténettel, ha csak filmen láttak parasztokat, véleményem szerint nem. Meg kell találni valahogy annak a módját, hogy a történészek közelebb kerüljenek a valóságos élethez. Ezt a módot az elmúlt időszakban nem nagyon találtuk meg. Nem utolsósorban ez az élettől való elszakadás vezetett ahhoz, hogy a magyar történetírás — ha szabad ezt mondanom — egy tál lencséért kezdte eladni a saját jövőjét. Történetírásunk míg egyfelől nem tudott a régi történeti koncepciókkal leszámolni, mert azok bírálatát helytelenül végezte vagy kísérelte meg, t.i. vagy csak egyes részletkérdésekkel szállt vitába, és így nem tudott leleplezni egy-egy irányzatot a maga egészében, vagy általánosította és egy kalap alá foglalta a múlt történetírását mindenestől és sommásan elvetette azt, másfelől nem tudta megtalálni azokat a szálatkat sem, amelyek a múltbeli haladó történeti gondolatokhoz a jelenlegi

magyar marxista történetírást szervesen hozzákapcsolják. Így azután világos, hogy történetírásunk nem tudott a nemzet története egészének fejlődésére vonatkozóan koncepciót kidolgozni. Legfontosabb feladatnak tartom tehát, hogy történetírásunk a történeti igazság teljes feltárásával nyerje meg az emberek hitelét.

Komoly problémája történetírásunknak véleményem szerint éppen az előbb elmondottakból következően az is, hogy a mindenfajta jelszavak ellenére is gyakran hiányzik belőle az élő, cselekvő, társadalmi és egyéni tulajdonságokkal egyaránt rendelkező ember. Félreértés ne essék, én itt most nem a gazdaságtörténeti tanulmányokra gondolok, ahová erőszakkal be kellene vinni különböző személyeket, hanem a politikai történet, életrajzok stb. kérdésére. 1953 óta állandóan hangsúlyozzuk a néptömegek emberformáló szerepét. El kell ismerni, hogy ezen területen történtek nem is kis lépések előre, de sem a személyekről szóló életrajzi művek nagyrésztében, sem a tömegekkel foglalkozó tanulmányokban lényegében nincs jelen az ember vagy az emberek a maguk valóságában. A személyekkel foglalkozó történeti munkákban jóformán csak magukról a hősökről van szó, ezek az emberek önmagukban mutatkoznak hősökként és nem tükröződnek azok az emberi és társadalmi — de most az emberit szeretném hangsúlyozni — viszonylatok, amelyek őket hősökké tették. A tömegek szerepével foglalkozó történeti munkáknak pedig az a legnagyobb hibájuk, hogy itt az egyes ember mint a tömegnek egy darabja jelenik meg, nem pedig mint annak szerves része összes objektív és szubjektív vonásaival és tulajdonságaival együtt. Nem arra gondolok természetesen, hogy a történetírás vegye át a szépirodalom szerepét, valamint arra sem, hogy az osztály- és társadalmi viszonylatok elsődleges meghatározó szerepét kétségbevonám, de arra igenis gondolok, hogy történetírásunknak ahhoz, hogy meggyőző ereje és hitele legyen, meg kell tennie, hogy a történeti törvényszerűségek érvényesülését az egyének, az emberek tevékenységén keresztül mutassa meg. Így kerülhető el a nép szerepének elhanyagolása, de idealizálása is. Sajnos, történetírásunk mindkét betegséggel büszkélkedhet.

Véleményem szerint, aki történetíráshoz fog, annak kettős feladata van: benne kell élnie a mában, a ma dolgozó, cselekvő emberei között, és ugyanúgy benne kell élnie a múltban, a múlt dolgozó és cselekvő emberei között is. Nem szabad elfelejteni: nincs népért folyó történetírás, ha a történetírás nem a népben és nem a néppel együtt hat és dolgozik.

Valamelyik elvtárs felszólalásában elhangzott az, hogy bizony a történetírás területén is nem kielégítő káderpolitika folyt hosszú időn keresztül. Igaz és való, hogy ebben a vonatkozásban nagyon sok lépést tettünk

már előre, de nem tettünk meg mindent a jószándékú, becsületes történészek rehabilitációjáért. Olyan furcsa esetek fordultak elő — igaz, hogy ez a probléma már megoldásához közeledik — hogy valaki, akinek én az egyetemen tanítványa voltam, és nagyon sokat tanultam tőle, most már hosszú esztendők óta nem kapja meg a kandidátusi fokozatot, amikor én, aki tanítványa vagyok és nagyon sokat tanultam tőle, megkaptam. (*Közbeszólások: Ki az?*) Sinkovics elvtársról²⁹ van szó. Vagy még egy példát szeretnék felhozni, ami egy kicsit bonyolult, de ezt a kérdést is meg kell vizsgálni. Egy kiváló levéltári szakembert, akihez fogható nagyon kevés van Magyarországon és akitől ugyancsak nemcsak én személy szerint, hanem mások is nagyon sokat tanultak, egy 1921-ben elkövetett botlása miatt 1953-ban — ha nem is éppen kirúgták a levéltári területről, de kényszerítették arra, hogy beadja lemondását. Az illető jelenleg egy vasöntödében előadóként dolgozik, holott szakismereteit sokkal hasznosabban is fel lehetne használni. (*Tánczos Gábor: A hallgatóság neveket kér!*) Fára József.³⁰ (*Taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Befutott egy memorandum: Kérjük a hozzászólásokat, hogy ne maradjanak az általánosságoknál, hanem konkrét történelmi példákkal érveljenek. Aláírások: Mihályi Gábor...³¹ (*Felkiáltások: Mindenki!*)

Lényegében ugyanezt kéri Gáspár Ferenc³² elvtárs az Oktatásügyi Minisztériumból.

Befutott egy névtelen levél is. Nem hiszem, hogy szükség lenne névtelenül küldeni levelet, nem hiszem, hogy a vitavezetők itt bárkit is bánatának. A levél szövege: A magyar történelem nem 1919-ben kezdődik. Sőt: az elmúlt 30–40 év története még egy kicsit napi politika. Eme históriának szereplő személyei ma hatalmon vannak. Ez nem azt jelenti, hogy ezzel a korral nem kell foglalkozni. De vajon helyes-e erre vetni a súlyt? Szerintem az ezeréves magyar történelemnek igen sok problematikus és nyitott hagyománya van. Vajon nem kellene-e a történelemnek elsősorban a szó teljes értelmében vett históriának lennie?

Ugyanennek a névtelen levélírónak másik kérdése: „A történetírás mint művészet nálunk megszűnt. Nincs történetíró egyéniség. Nem kellene-e ismét tanítani a történetírás stilisztikáját.”

Végül egy kérdés: „Szeretnénk, ha ismertetnék az elvtársak a Blumtéziseket,³³ amennyiben ez most lehetséges.” Aláírás: Droviczky Imre aspiráns.

KÖVES ERZSÉBET: A legelső levelet nem írtam alá, de szeretnék hozzászólással csatlakozni és néhány konkrét kérdést felvetni a Szabó Ervin Könyvtárban folyó munkát illetően. Hozzákezdünk a második vi-

lágháború történetének több évre szóló bibliográfiájához, ami előreláthatólag igen nagy munka. Még az elején vagyunk, de máris felmerült néhány kérdés és azt hiszem, hogy idetartoznak.

A második világháborút követő korszak, tehát a tágabb értelemben vett jelen megértésének egyik alapvető feltétele a második világháború történetének tudományos feldolgozása. Ennek ellenére vagy talán éppen ezzel összefüggésben a marxista történettudomány — úgy tűnik — hozzá sem kezdett ehhez a feladathoz, sőt a feladat meghatározása is egészen újkeletű, ez is az SzKP XX. Kongresszusának köszönhető. A második világháborúról megjelent könyveket, brosrákat és pártfőiskolai előadásokat olvasva felismerhető az a legfeltűnőbb vonásuk, hogy az antifasiszta koalícióról szólva úgyszólván kizárólag a szövetségesek közötti ellentéteket kutatják, egyes művekből szinte már úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia tulajdonképpen nem a Szovjetunióval, hanem a fasiszta Németországgal szövetekezett. Ezzel kapcsolatban szokássá vált az, hogy a nyugati hatalmak hadműveleteit lebecsülik, gyakran alig lehet a tényeket is megtudni. Felmerül az a kérdés, hogy vajon a polgári objektivizmus képzelt veszélye elleni harcban nem veszítettük-e el tudományunk bázisát, igazságérzetünket. Az antifasiszta koalíció léte, a szövetségesek egyezményei a háború alatt az emberek millióiban keltették fel végeredményben a béke és a békés haladás reményét. Senki sem vonja kétségbe, hogy az antifasiszta háborút folytató Egyesült Államok politikája az igazságos háború ellenére is terhes volt imperialista tendenciákkal. Példa erre a tanulságos és izgalmas Stilwell-válság³⁴ kérdése, amelyet a marxista történetírás tudomásom szerint sohasem elemzett. Vajon miért? Úgy áll a dolog, hogy ha a Stilwell-válsággal kapcsolatban akarjuk leleplezni az imperialista tendenciákat, akkor nem kerülhetjük meg azt a tényt sem, hogy vele szemben az Egyesült Államok politikáján belül is jelentős haladó erők álltak. Sőt tudomásul kell vennünk, hogy a háború egy részét tekintve ezek voltak az erősebbek. A sztálinista történetírás tehát inkább hátat fordított az imperialista tendenciákat bizonyító tényeknek is, csak hogy ne derüljön ki a háborús szövetség hatalmas ereje és világtörténelmet formáló jelentősége. Egyébként, ha a Szovjetunió mai vezetőinek politikai megnyilatkozásait olvassuk, kiderül, hogy a politika síkján már megtörtént az említett szektás, dogmás nézetek korrekciója, tehát történészeinktől ez a feladat már bátorságot sem igényel, csupán visszatérést a tények gondos elemzéséhez. (*Taps.*)

Egy másik ilyen szembetűnő vonása, ha ugyanezt az említett irodalmat vizsgáljuk az, hogy történetírásunk eltorzítva ábrázolta és talán még ma is lebecsüli sok nemzet antifasiszta partizánháborújának és nem-

zeti ellenállásának jelentőségét. A XX. Kongresszus után e tekintetben is véget kell vetnünk a beismerő vallomásokon alapuló történetírásnak. (*Taps.*) Úgy tűnik, hogy egész sor országban az antifasiszta ellenállók a gyakorlatban sokkal szélesebben és eredményesebben alkalmazták a népfront-politikát, mint ahogy ezt egyes dogmatikus tételeik kifejezték és kifejezik. Sokan ebből arra következtettek, hogy az ellenség nem eléggé tanulta meg a marxizmust, persze a közelebbi vizsgálattól eltekintettek.

Ha végiglapozzuk a *Szabad Népet* első legális számától 1948-ig, úgy tűnhet, hogy például a kínai forradalom a győzelemmel kezdődött és 1945–48-ig semmi sem történt.³⁵ Történetírásunknak fontos feladata lenne ennek a hézagnak betöltése és megmagyarázása. Ugyancsak érdekes lenne a magunk javára tanulmányozni a lengyel ellenállási mozgalom történetét. Ezekről eddig alig esett szó, a lengyel párt 1938-as feloszlataival kapcsolatos közlemény³⁶ egyébként fel is keltette ezirányban a közvélemény érdeklődését. A testvéri Jugoszlávia népeinek partizánharcáról ma már tudjuk azt, hogy mi nem igaz. Ez azonban kevés. Történészeinktől azt kérjük, magyarázzák meg például, hogyan kezdett kialakulni már 1943-ban a mai jugoszláv állam. Úgy tűnik például, hogy a történelem igazolta a jugoszláv elvtársakat, akik nem hallgattak 1943-ban sem az angol burzsoá kormányra, sem a marxista taktikaként jelentkező dogmatikus tanácsokra, hanem saját népükre, amikor a nemzeti felszabadító bizottságot ismerték el az egyetlen legális kormánynak. Hogy mindez mennyiben tartozik ránk, azt hiszem mindannyiunk előtt ismeretes, hogy történelmünk során milyen hibákhoz vezetett az, ha nem vettünk tudomást szomszédaink történelmének tendenciáiról és tanulságairól. (*Taps.*)

Történetírásunknak azt a mulasztását, hogy nem foglalkozott a szomszéd népek antifasiszta harcának mélyreható elemzésével, nagymértékben menti, ha ugyan menti, hogy a magunkét is hasonlóan kezeltük. A fasizmus ellen folytatott politikai harcot történészeink nem egyszer párt-történétté szűkítették, ez a szektás szűkkeblűség ellentmondásba került a valósággal, 1953 júniusi népfrontpolitikánkkal és az emberek emlékezőtehetségével is. (*Derűlttség.*) A mi pártunk, az illegális Kommunista Párt dicsőséges harcait, e harcok emlékét nem homályosíthatja el, ha más pártokról is elmondjuk az objektív igazságot. Ezért például alaposabban meg kellene nézni a szociáldemokrata párt szerepére vonatkozó dogmákat, illetve igaz elemzéssel kellene ezeket helyettesíteni.

Nem elég, ha egy utcatáblával és egy film epizód szerepével emlékezünk meg Bajcsy-Zsilinszky Endréről.³⁷ Tudjuk, hogy az antifasiszta harc a 40-es években nemcsak a föld alatt folyt, hanem a parlamentben

is. Minderre csak emlékeznek az emberek és az elemző magyarázatot történészeinktől várják.

Mint említettem, dolgozunk a második világháború bibliográfiáján. Ez többéves munka és igen nagy örömkre szolgálna, ha ebben a bibliográfiában már értékes marxista történettudományi művek is szerepelhetnének, és megszűnne az az állapot, hogy a második világháború után érdeklődők helyes világnézetért ugyan hozzánk, leninistákhoz fordulnak, de tényanyagért a nem marxista történészekhez. (*Élénk taps.*)

MARKOS GYÖRGY: Ugyancsak a József Attila kérdéshez röviden, úgy is mint barát, úgy is mint elvtárs, úgy is mint kortárs, szemtanú és részben mint bűnsegédi bűnrészes, de nem úgy mint a történettudomány művelője, hanem esetleg mint alanya, tárgya. (*Derültség.*) Valamikor régen, 1918 körül, az Októberi Forradalom előtt és után nagyon sokunkban kísértett ez a bizonyos magyarság kérdése, és nagyon hatott mindannyiunkra Szabó Dezsőnek³⁸ szubjektív demagógiája, hiszen akkor 16–18 évesek voltunk, és az ilyesmi a 16–18 évesekre hat, de nagyon hamar kiábrándultunk az ilyesből, és általában azok, akik 1918–19-ben a Tanácsköztársaság mellé álltak, azok régen túlnőttek már azon, hogy a magyarság és a kommunizmus kapcsolata körüli problémákat vetegessenek fel magukban, ezen túl volt a valamivel fiatalabb József Attila is. Ő magyar író volt, a 20-as évek végén és második felében, egészen 1931-ig, sokat voltam vele együtt. Ilyen problémája nem volt, de ezt nem nekem kell tanusítanom, hanem verseinek; csak el kell olvasni! Ne állítsuk be tehát József Attilát olyan módon, hogy valami vívódó ellentét élt benne magyarság és kommunizmus között, amelytől nem tudott szabadulni. Nem, más baj volt. (*Közbeszólások: Nem ezt mondta!*)

Az volt a baj, hogy a párt ebben az időben szektás politikát követett. (*Taps.*) Fel kell deríteni a pártnak ezt az egész szektás politikáját József Attila vonatkozásában is, de minden más vonatkozásban is. (*Taps.*) Eből a mai szektások sokat tanulhatnak. (*Taps.*) Fel kell deríteni azt is és jelentkezem mint bűnsegédi bűnrészes vagy mint szemtanú, hogy 1919-től kezdve a magyar kommunista értelmiség, legális, illegális vagy félig legális, ahogy lehetett, a MIKSz keretében — talán emlékeznek: Művészek, Írók és Kutatók Szövetkezete és az ifjúsági ankét, Mód Aladár elvtárs, Orbán elvtárs³⁹ és sokan mások megcsináltuk azt, hogy a párt részéről rehabilitáltuk akkor József Attilát, ha szabad ezt a kifejezést használni, hiszen nem volt szüksége József Attilának rehabilitációra a néptömegek előtt. De ezt is tessék figyelembe venni, hogy mi, kommunisták csináltunk József Attila ünnepeket és ankétokat, tehát osszuk az igazságot mindkét oldalra egyenlő mértékben.

Elhangzott Bajcsy-Zsilinszky neve. 1940-től kezdve dolgoztunk együtt vele, Bandi bácsinak szólítottuk, és nagyon szerettük, mert nagyon kemény, igaz ember volt. Sok bogara, hibája volt neki, az 1942-es függetlenségi mozgalomban⁴⁰ részt vett, és emberfeletti tevékenységet fejtett ki, hogy Schönherz⁴¹ és más elvtársak életét megmentse. Közvetlen kapcsolatban dolgoztam vele, tanúkat nevezhetnék meg. Azután Sopronköhidán kivégezték, az utolsó percig együtt voltunk. Ez az ember megérdemli, hogy másképp kezeljük. (*Taps.*)

LITVÁN GYÖRGY: Nem a történettudomány és a történetírás, hanem a történelemtanítás kérdéseiről szeretnék beszélni. Azt hiszem, hogy ezen a megbeszélésen ez a kérdés sem lehet lényegtelen, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy az emberek túlnyomó része ismereteit iskolában szerzi meg és ez marad számára alapvető ezen a téren.

Az elvtársak itt sorban elmondották, hogy milyen hibák történtek a történetírásban, de én mindjárt Varga János elvtárshoz szeretnék csatlakozni, aki nagyon helyesen mondta, hogy ezek nem egyszerűen hibák, hanem bűnök voltak. Hogy mennyire azok, azt kevés helyen lehet olyan élesen lemérni, mint éppen a mi területünkön, a közoktatásban.

Hogyan festett az utóbbi években a történelem tanítása? Nem szeretnék ismétlésbe bocsátkozni, nem kell talán példákat felhoznom arra, hogy egyik évben az ellenkezőjét kellett tanítani annak, amit a másik évben tanítottunk, sőt ez néha havonta is megváltozott. Ezek az ellentmondások nemcsak arra vezettek, amiről Varga János elvtárs beszélt, hogy népünkben csakúgy mint az ifjúságban is erősen csökkent a történettudomány iránti megbecsülés, hanem egyenesen oda vezettek, hogy cinizmusra neveltük a magyar ifjúságot ugyanakkor, amikor állandóan a cinizmus ellen prédikáltunk. (*Taps.*)

Egy másik vonalon akkor, amikor a Szovjetunió élenjáró, példaadó szerepét állandóan, azt lehet mondani unos-untalan, néha indokolatlanul is, de igen sokszor ízléstelenül hangsúlyoztuk, ezzel a magyar ifjúságot nacionalizmusra neveltük. Amikor a Nyugat felé, a tőkés országok gazdasága, technikája, kultúrája felé nemcsak a valóságos, reális bírálatot mondtuk el, hanem valótlan is állítottunk, és semmibe vettük, ami ott van, létezik és érték, ezzel a magyar ifjúságot ugyanakkor, amikor szintén ellenkező frázisokat hangoztattunk, kozmopolitizmusra neveltük, mert hiszen ismerték legalábbis részben a tényeket, amelyeket mindenki ismerhetett.

A további probléma itt az, hogyan lehet ezeket a hibákat, bűnöket a továbbiakban jóvátenni.

Mindjárt azzal kezdeném, hogy nem úgy, ahogy az Oktatásügyi Minisztérium egyik legutóbbi cselekedetével ezt tette vagy tenni próbálta. Itt arról van szó, hogy körülbelül két héttel ezelőtt összehívtak bennünket érettségiztető történelemtanárokat annak a kérdésnek megbeszélésére, hogyan kell a XX. Kongresszus eszméit alkalmazni már az érettségiző diákoknál az érettségin. Itt természetesen a dolog természetes rendje folytán két kérdés körül merültek fel komoly problémák: a második világháború utáni nemzetközi helyzet és a fordulat éve utáni magyar történelem kikérdezésével kapcsolatban. Felvetettük, hogy ezeket a tételeket ki kellene hagyni, mert hiszen nem lehet megkívánni középiskolás diákoktól, hogy olyan kérdésekre adjon tételszerű választ, amelyen vezető marxista teoretikusok sem tudnak teljesen eligazodni. (*Taps.*) Ennek ellenére az Oktatásügyi Minisztérium végülis ragaszkodott ezeknek a tételeknek megtartásához. Sőt, hogy kiegészítsem a dolgot, megjegyzem, hogy előzőleg ezek a tételek nem is szerepeltek a listán, ezeket már a negyedikesek tanításának befejezése után küldték ki az iskolákba, és megkövetelték a tanároktól, hogy ezt pótlólag konzultáció formájában megtanítsák. Ez csak egy — bár nem érdektelen — példa arra, hogyan nem szabad az eddig elkövetett hibákat és bűnöket jóvátenni. Itt nyilván nem arról van szó, hogy ne tanítsuk a XX. Kongresszus eredményeit és azokat a nagyszerű vívmányokat, amelyeket a XX. Kongresszuson és azóta elértünk. Épp ellenkezőleg; de ne úgy csináljuk ezt, hogy most a régi módszerek szerint belekényszerítjük a tanulóba, a magyar ifjúságba; mert ezzel csak az ellenkező hatást váltjuk ki; — ez a meggyőződésem.

Ezzel kapcsolatban felmerült az az általánosabb kérdés is, hogy helyes-e az iskolában a legutóbbi évek történetét a történelemórákon tanítani. Nekem az a meggyőződésem, hogy nem helyes. Nem arról van szó, hogy kikapcsoljuk az iskolából a politikát, de az osztályfőnöki órák keretében tartott politikai előadásokon kell ezeket a kérdéseket megtárgyalni, és nem a történelemtanításban, mert akkor kiteszük magunkat további hibáknak és bűnöknek. Természetesen most már olyan alapvető hibák nem térhetnek vissza, amilyeneket eddig elkövettünk. (*Taps.*)

GYÖRGY LAJOSNÉ: Ott szeretném folytatni, ahol Litván elvtárs abbahagyta, csak egy fokkal alacsonyabban, az általános iskolában, amely — ha lehet — még sokkal több problémával küzd, mint a középiskola. Hársfalvi elvtárs az előbb egyszerűen és röviden megállapította azt, hogy tankönyveink mentesek mindenféle pedagógiai előítélettől. Azt hiszem ez igaz, de könnyen beszél Hársfalvi elvtárs, neki nem kell ezekből tanítani.

Szó volt arról, hogy mennyi szemléleti változás történt az utóbbi években. Azt hiszem, az általános iskolai tankönyv egyedülálló azzal a teljesítménnyel, hogy jelenleg a nyolcadik változatlan utánnyomásban jelent meg és a tankönyvbegyűjtés után meg fog jelenni a kilencedik változatlan utánnyomás.

Nemcsak magam, hanem nagyon sok történelemtanár nevében szeretnék segítséget kérni, és ezzel kapcsolatban a tankönyv egyes részleteit itt vitára bocsátani. 12–14 éves gyerekekről van szó, akik még soha nem tanultak történelmet, úgy hogy igen élesen felmerülnek náluk például a történelemtopográfiai ismeretekre vonatkozó követelmények, hiszen a mai Magyarország és a történelmi Magyarország területe nem azonos. Ez azok közé a kérdések közé tartozik, amelyeket megkerülünk, soha nem beszélünk róluk, térképeink még a fővárosban, a főváros belterületén fekvő iskolákban is alig vannak, mindössze 3–4 történelmi térkép ha van a fővárosi iskolákban, a többit a gyermekek rajzolják. Láttam VII. általános osztályba járó gyermek által rajzolt térképet, amelyen a Duna és a Tisza szépen kifolyik a történelmi Magyarország alsó határán, egyszerűen úgy, mint a main. A gyermekek egyszerűen nem tudnak térben sem tájékozódni. Ugyanez vonatkozik az időbeli tájékozódásra és ezt a bajt a tankönyv csak növeli. Például 1945 utáni fejlődésünk és a népi demokrácia történetének keretén belül tárgyalja le az ellenállási küzdelmet. Először letárgyalja Magyarország szerepét a második világháborúban, Magyarország felszabadulás utáni történetét, sor kerül a népi demokratikus fejlődés kezdeteire és ezen belül mint történelmünk haladó hagyományaira: az ellenállási mozgalom tárgyalására. Lenin életét a tankönyv a második világháborúnál tárgyalja.

Amikor a tankönyvet ezelőtt kilenc esztendővel megírták, akkor a hetedik és a nyolcadik osztályban tanították két évre elosztva; az első évben az őstörténettől 1711-ig és utána 1711-től máig. Ezt most szétosztották három évre, s jelenleg az egyik év anyaga a régi tankönyv közepén kezdődik. Ettől függetlenül úgy kezdődik ma is a könyv, hogy „mint az előző esztendőben tanultuk”, holott olyan dolgokról van szó, amelyeket az előző órán tanultunk.

Még számtalan elvi kérdést tudnék példának felhozni. Előbb van az angol forradalom és utána jönnek a bekerítések.⁴² (*Közbeszólások*: Ki a felelős?) Engedjék meg, hogy felolvassam ebből az általános iskolák VI. osztálya számára készült könyvből, hogyan tisztázza az osztálytársadalom kialakulásának kérdését: „A természet feletti győzelem azonban nem hozott mindenkinek szabadságot, nemcsak azt tanulta meg az ember, hogyan használja a kezét, hogyan készítse szerszámain, fegyvereit,

hogyan csináljon tüzet, hanem azt is megtanulta, hogyan állítsa a maga szolgálatába embertársai munkarejét is.” Thököly kurucairól úgy emlékezik meg, hogy majdnem rosszabbak voltak, mint a császár zsoldosai és a magyar népnek is ez volt a véleménye. Pl. Kossuthtal kapcsolatban az érdekegyesítés politikája nem is szerepel a könyvben. A honfoglalással kapcsolatban a szlávtság szerepét a magyar nép történetében nem említi a könyv. Ugyanakkor vannak benne elvi problémák, mint a presbiterianizmus,⁴³ amivel nem tudunk mit csinálni. Mi kihagyjuk a tanításból, de a gyerekek elolvassák a könyvben, és érdeklődnek utána és máris a legnagyobb bajba kerültünk, mert kénytelenek vagyunk megmagyarázni. A tankönyv stílusára jellemzők az ilyenfajta elvi megállapítások: „A magyarság később és sajátos körülmények között jutott el a feudalizmushoz. Az emberiség általános fejlődésének fő vonalát a magyar történelemben is megfigyelhetjük.” Nincs az a VI. általános iskolai osztályba járó gyermek, aki ezt megérti, még a legértelmesebbik sem. Hunyadiról azt mondja a könyv, hogy elsősorban a saját birtokait védte, hadjáratai nem szerepelnek a könyvben, főképp a Giskrával⁴⁴ folytatott harcait írja le. A végvári harcokról jóformán semmi sincs, a végvári vonal kialakulásáról egy hang sem, csak egy-két nevezetes várostrom. Bocskainál nem említi a könyv az álmosdi csatát. Rákóczi csak elveszti az országot, soha meg nem nyeri. Rákóczinak egyetlen egy csatája sincs benne a könyvben. Zrínyi téli hadjárata Európa-szerte feltűnést kelt, de könyvünk nem tartalmazza. Az első és a második világháborúról, az októberi forradalomról csak általánosságokat olvashatunk a könyvben, a tényanyag rendkívül kevés. A személyi kultusszal kapcsolatos problémákra a tankönyvet illetően nem térek ki, mert ezeket az elvtársak elmondták.

A könyvet nem pedagógus írta, ebből a szempontból sem jó. Az már módszertani kérdés, hogy a lényeg az apróbetűben van.

Meg kell mondani, hogy a helyzet nem olyan sötét, mint az elvtársak elmondták, mert a gyermekek szeretik a történelmet, érdekli őket. Ezen a téren sokat el lehet érni, de a helyzetünk rettenes. Litván elvtárs itt arról panaszkodott, hogy nem lehet megkívánni egy IV. gimnazistától, hogy önállóan értékelje a magyar történelmet. Ezzel szemben mi az általános iskolában két malomkő között őrlődünk. Vagy ezt a könyvet tanítjuk, — jobb meggyőződésünk ellenére — vagy arra kényszerítünk 12–13 éves gyermekeket, hogy vázlatból tanuljanak, amiből egy osztályban a gyermekeknek csak 10–20%-a képes, a többi megtanulja a könyvet vagy nem tanul semmit. (*Közbeszólás: Kik írták a könyvet?*) Zsigmond László, Pach Zsigmond, Ravasz János, Heckenast Gusztáv...⁴⁵ munkája. (*Derűlttség.*)

Felvetem a felelősség kérdését, mert ez sem a minisztérium, sem a történettudomány szervei számára nem újdonság. 1950-ben másodéves pedagógus főiskolai hallgató voltam, amikor a Történettudományi Társulat egy ankétján 12 gyakorló pedagógus elmondta, hogy a könyv hasznavehetetlen. 1952-ben, négy évvel ezelőtt kiadott az Oktatásügyi Minisztérium egy útmutatót az általános iskolai tankönyvekről, amelyben megírta, hogy ez a tankönyv idejét múlta, ettől függetlenül a könyv változatlanul érvényben van. Töméntelen kiegészítést, módszertani útmutatót kaptunk hozzá, vegyük figyelembe az új periodizációt stb. Az egész tankönyvet másképp kell előadni, mint ahogy van, de a szöveg változatlan marad. (*Nagy Tamás*: És ez sokkal nagyobb hiba, mint az, hogy 1949-ben ki írta! *Taps.*) Ígérték nekünk azóta segítséget. Pl. a minisztérium *Történelemtanítás* című folyóirata, de ebből a XI. kerületbe, ahol 15 iskola van, egyetlen egy példány sem jutott el. Egyetlen egy példány volt, amelyet valaki a BUPTI⁴⁶-ból becsületszóra egy napra kölcsönkapott. (*Derűltség.*) Nem lehet ehhez a folyóirathoz hozzájutni.

Az MTH iskolák⁴⁷ történelemoktatása sokkal magasabb színvonalú, mint az általános iskoláké. A Központi Pedagógus Továbbképző Intézet kitűnő szemléltető anyagokat dolgozott ki az MTH iskolák számára, amivel némileg át lehet hidalni azt a rettenetes űrt, amely a történelemkönyv és a történelem konkrét tényei között van. Ez az általános iskolákhoz nem jutott el. Nekem megvan, mert nagyon jól ismerek valakit, aki az MTH-ban dolgozik, és nekem ideadta. Azóta megírták a *Magyarország története* c. könyvet, amely körülbelül az általános iskolák színvonalán mozog, a Művelt Nép Könyvkiadó adta ki, Pamlényi és Unger elvtársak írták.⁴⁸ Nem állítom, hogy hibátlan, és ez az a könyv amire szükségünk van, de színvonala sokkal közelebb áll az általános iskolához és lényegesen használhatóbb. (*Derűltség.*)

Megjelent egy másik tankönyv, amelyet az MTH iskolák számára írtak, elkészült egy általános iskolai kísérleti tankönyv is, ki is próbáltuk az iskolában, de még mindig ez a könyv van érvényben, és ezért vetem fel a felelősség kérdését, ki a felelős azért, hogy az általános iskolai történelemoktatás kilenc éve ennyire egy helyben topog. Pedig mégis ez az oktatás alapozza meg a legszélesebb néprétegekben a történelem iránti szertetet és a történelmi ismereteket, ugyanakkor segítséget kérünk, hogy ha lehetséges, öszre már valamilyen más megoldás legyen, ne kelljen ugyanezekkel a könyvekkel elkezdeni tanulni. (*Elénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Végh elvtárs írja, hogy most érkezett Kecskemétről. A történelemtanárok sürgős segítséget kérnek. Felettes párt- és állami szervek követelik, hogy alkalmazzák a XX. Kongresszus tételeit;

kritikát kapnak, ha nem csinálják, de teljesen tanácstalanok, sehonnan segítséget nem kapnak. Felvetették az SzDP-vel kapcsolatos problémákat is, de nem tudnak rá választ adni.

Felmerült itt egy olyan kérdés is laikusok részéről, hogy mi az oka annak, hogy a történészek ilyen óriási izgalommal fogadják az általános iskolai tankönyvből felolvasott idézetet. Vajon vezető történészeink nem szokták forgatni az általános iskolai tankönyvet? (*Derűltség.*)

DÖMÖTÖR GERGELY: Elvtársak! Bocsánatot kérek, hogy a történelemtudomány határterületén lévő hadtörténeti kérdésekről szólok egy pár szót. A kérdések sajnos nem egészen ide vágnak, mert azok, akiket elsősorban érdekelne nagyon csekély számban vannak itt. Ne tévessze meg az elvtársakat, hogy többen vannak itt egyenruhában, katonák ugyan, de nem hadtörténésznek, hanem éppen úgy történészek, mint önök. (*Derűltség.*) Ne tételezzenek fel az elvtársak sértő élt, nem annak szántam, de ez sajnos így van. (*Derűltség és taps.*) Miután sikerült jó hangulatot teremtenem, nincs akadálya, hogy a továbbiakban folytassam.

Nincs jogom arra, hogy a hadtörténészek nevében beszéljek, mert nálunk ilyen plénum előtt lezajlott vita nem volt. Egységes véleményünk sajnos nincs, úgyhogy a saját gondolataimat szeretném elmondani az elvtársaknak.

Először is meg kell mondanom, hogy mindazok a hibák, amelyeket itt az elvtársak felsoroltak, nálunk fokozottabb mértékben voltak meg, sokkal fokozottabb mértékben, és ehhez még hozzájárult az is, hogy semmiféle hadtörténelmi könyv nem jelent meg. Az a könyv, amelyet ismernek az elvtársak, Benczédi: *Hegyalja* c. műve,⁴⁹ nem hadtörténelmi munka, de van egy csomó olyan nagyon értékes kiadványunk, amely elsősorban katonai kérdésekkel foglalkozik. Így pl. Kovács elvtárs Bem-jére,⁵⁰ vagy Varga elvtárs *Guerilla-harcok* c. munkájára⁵¹ gondolok, ezek igen értékes katonai részletekkel ékeskednek, de nem hadtörténelmi munkák.⁵²

A segítség egyetlen módja: igyekezzünk jobban együttműködni. Az együttműködésnek véleményem szerint semmi akadálya nincs. Ha több megértést tanúsítanánk egymás iránt, és igyekeznénk egymás hibáit jóindulatúan kijavítani, azt hiszem, sok segítséget nyújthatnánk egymásnak.

Itt az elvtársaktól főleg kritikát kérek munkánkkal kapcsolatban, mert — mint a tetszésnyilvánítás mutatja — biztos bőven van, ha az elvtársak ezeket a műveket egyáltalán ismerik. Mi is tudnánk az elvtársaknak, ha nem is nagy, de szerény segítséget nyújtani. Itt elsősorban a történelmi munkák hadtörténeti részéről van szó. Pl. Elekes elvtársnak Hunyadival foglalkozó könyvének⁵³ hadtörténelmi részeiben van néhány

egészen lényegtelen terminológiai hiba, és meg kell mondanom, hogy ezek a hibák azokból a katonákból, akik elolvasták a könyvet, igen-igen gúnyos megjegyzéseket váltottak ki. Nem mintha ezek a gúnyos megjegyzések sokat számítanának, mert van egy közmondás a kutyáról és a karavánról, ami sértő, de igaz — ezeket a hibákat azonban el lehet kerülni. Segítséget tudunk nyújtani a terminológiai kérdéseken kívül elsősorban a Thököly-felkelés hadműveleteivel, a Magyar Tanácsköztársaság hadműveleteivel és a második világháború nyugati hadszínterének eseményeivel kapcsolatban, valamint a Nagy Honvédő Háborút illetően. Azt hiszem, ez a kölcsönös segítség, különösen a mi számunkra, akik összehasonlíthatatlanul gyengébbek vagyunk, nagyon gyümölcsöző volna, és arra kérem az elvtársakat, hogy a jó mulatságon túl ehhez a segítséghez járuljanak hozzá. (*Taps.*)

BALÁZS TIBORNÉ: Kedves Elvtársak! Két pedagógus szólalt már fel, úgy hogy egészen röviden szeretném kiegészíteni azt, amit elmondtak. Technikumban tanítok, de azok a panaszok, amelyeket az általános iskolával kapcsolatban hallottunk, fennállanak a középiskolában is. Litván elvtárs elmondotta, hogy a legújabb korra vonatkozóan az Oktatásügyi Minisztérium milyen helytelen álláspontot foglalt el. Ugyanakkor, amikor a tanítás lezárása után is mindenáron be akarnak szűrni két tételt az érettségi tételek közé. Ugyanakkor többszöri, évek óta folyó kérés ellenére sem hajlandók tudomásul venni, hogy a fasizmust is tanítani kellene, illetve tanítani tanítják a tankönyv rettenetes rövid és hézagos anyagát kibővítve, de az érettségi tételek között a technikumban nem szerepel. Hangsúlyozni kell, hogy a tanuló a IV. osztályban már csak azt tanulja, ami érettségi tétel, amiről tudja, hogy nem tétel, azt nem is tanulja, sőt egyes tanárok nem is tanítják. Hogy az európai fasizmus és a Horthy-fasizmus ismerete milyen fontos és tanulságos, erről nem kell beszélni. Ha végignézzük az érettségi tételeket, amelyeknek az anyag lényeges mozzanait kell kiemelniök, azt látjuk, hogy a két világháború között Európában csak a Szovjetunióban történtek események, másutt nem. Magyarországon szintén körülbelül ez a helyzet. A bethleni konszolidációtól a második világháborúig szintén semmi érdemleges nem történt. Tavalý már írásbeli kérés ment az Oktatásügyi Minisztériumhoz, hogy mégis tanítani kellene a fasizmust, de még az idei sürgetésünkre sem kaptunk választ.

Mind az általános iskolai, mind a középiskolai tankönyvben sűrűn szerepel a szovinizmus és a nacionalizmus, de nem a kérdés maga, hanem csak ez a kifejezés. Egyetlen egyszer sem magyarázzák meg. A történelemtanárok zöme a Horthy-fasizmus alatt kapta képzését, nagy részük bizonytalan ezekben a kérdésekben, sőt érzelmileg talán negatíve elfogul-

tak. A tankönyv semmiféle segítséget nem nyújt számukra ahhoz, hogy megmagyarázzák ezeket a kérdéseket, sőt ha a tanulók kérdeznek, márpedig az utóbbi időben nagyon kérdeznek, még hozzá az erősen nacionalista beállítottságú kispolgári szülők hatására tendenciózusan kérdeznek, a tanár nem tud válaszolni.

Technikumban tanítok, ahol politikai gazdaságtan tanítás is folyik. A két tárgynak szorosan egymáshoz kellene kapcsolódni. Arra nem is akarok részletesen kitérni, hogy véleményem szerint a középiskolában csak erősen leszűkítve kellene politikai gazdaságtant tanítani. (*Nagy Tamás*: Szerintem sehogy!) Lényegében sehogyan sem. A valóságban az történik, hogy a középiskolai tanuló az egyik órán az imperializmusról tanul, esetleg a következő órán a frank birodalom kialakulásáról. Nem lehet csodálkozni, amikor a történelemórán a feudalizmusban munkásosztályról beszél, a politikai gazdaságtanban esetleg másról, mert ebből teljes konfúzió származik a tanulók tudatában és agyában.

Miért kell a történelmet a technikumokban heti 2 órában tanítani, ami azt jelenti, hogy semmit sem lehet megtanítani, ugyanakkor egyes szaktárgyakból körülbelül főiskolai színvonalon kapnak oktatást? (*Taps.*)

KOSÁRY DOMOKOS: Tisztelt Vitaülés! Nem azzal a szándékkal jöttem ide, hogy hozzászóljak, annyival kevésbé, mert ez nem az én nemzedékem vitája elsősorban, hanem az ifjúságé. Nem azért, mintha ez bennünket közletről nem érintene, hanem azért, mert mi már az élet különböző vizsgálán nagyrészt átestünk, jól, vagy rosszul, de ezek a vizsgák még az ifjúság előtt állanak és nekik kell elsősorban megtalálni a viták, küszködések, tanulás, kételkedés és azután a megtalált igazság útján azt, hogy miképp tudják ezeket a vizsgákat letenni — nem egyetemi vizsgákra gondolok. Ha mégis hozzászóllok, ez azért van, mert hallgatva az előadásokat egyre erősebben kikristályosodott bennem az a gondolat, hogy az ifjúságnak alapvetően igaza van és azt nyíltan meg kell mondani. Ez annyival érdekesebb, mert azoknak van igazuk, akik a vizsgák előtt állanak. Nem mindig abban van igazuk, amit konkrét állítás gyanánt előadnak, vagy a vitákon bizonytalanul, sokszor túlzottan megfogalmazva elmondanak. Nem a kisebb vagy nagyobb tévedésekben van igazuk, hanem abban, hogy őszintén, becsületesen, tisztességesen törekednek a tudományos igazság megismerésére, a hibákért és a tévedésekért pedig azok felelősek, akikre az ifjúság rá van bízva. Itt nemcsak az egyetemi ifjúságra gondolok, hanem a középiskolai ifjúságra is, de nem gondolok a középiskolai tanárookra, mert nem hiszem, hogy a középiskolai ifjúság problémáiért a középiskolai tanárok volnának felelősek, hiszen az előbb elhangzottak világosan mutatják, hogy milyen nehézségekkel küz-

denek. Magam is jártam iskolába, és a gyermekeimen keresztül látom az ifjúság történelemtanításának problémáit, és meg kell mondanom, hogy sokszor összeszorult a szívem azért, mert lehet, hogy a mi nemzedékünk sokat tévedett, lehet, hogy nem tudta levetni azt, amit az ellenforradalmi korszak⁵⁴ beléje nevelt, de mindig volt bennünk valami hihetetlen erős akarás és odaadás abban a tekintetben, hogy az igazságot megtaláljuk, és sokszor az volt az érzésem, hogy ha nem vigyázunk, ifjúságunkból éppen az fog hiányozni, éppen az a feltétlen hit, hogy van történelmi igazság, hogy azt meg kell találnunk. Hányszor jöttek hozzám olyasmivel, hogy a középiskolai tankönyvben az szerepel részletesen — pár évvel ezelőtt volt, nem most — hogy Nagy Péter tüzérsége és katonái hogyan segítették Rákóczit a szabadságharcban. A diákok pontosan tudták, hogy ebből természetesen egyetlen adat sem állja meg a helyét.

Ha bírálni akarnék, természetesen könnyű dolgom volna, de nem bírálni akarok most. Elsősorban azért álltam ki ezen a vitaülésen, hogy elmondjam, segítenünk kell az ifjúságnak. Erről a kérdésről nem beszélt a *Szabad Népb*ben megjelent, sok tekintetben valóban pozitív értelmű cikk,⁵⁵ amely a nagy hibákat megírta, bár erősen lekerekítve. De nemcsak az volt a hiba, hogy az egyetemi jegyzet azt, hogy Hunyadi János nemzeti hős volt, Farkas Mihály⁵⁶ szavaiból vezeti le, mintha másképp nem hitték volna el a hallgatók. (*Derűltség és taps.*) Abban a tekintetben sem látom egészen megnyugtatónak a cikket, hogy arról ír: „Az a feladat állt ekkor történettudományunk előtt, hogy e munkák fényénél, Sztálin munkáinak fényénél vizsgáljuk felül egész tevékenységünket.” Milyen feladat? Kitől eredt ez a feladat? Muszáj vállalni egy feladatot, amelyet valaki nem tart helyesnek? Ha pedig helyesnek látja, utólag lássa be. Nem mindenki vállal olyan feladatokat, amelyeket nem tart helyesnek. (*Úgy van! Úgy van!*)

Igaza van a cikknek abban is, hogy sok volt a konjunktúra utáni szaladás. Bizony rendkívül romboló hatású volt az iskolásgyermekekre, amikor tudomást szereztek arról, hogyan ragasztottak le és téptek ki az iskolai tankönyvekből bizonyos lapokat, ezt nem tudom eléggé aláhúzni. De lehetne még a példákat folytatni, említhetném azt a túlzott és idegesen érzékeny tekintély után való szaladgálást, ami sokszor annyira jellemezte történetírásunkat. Amikor bibliográfiai munkám második kötetének kiadására került sor,⁵⁷ kifogásolták azt, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusait mindenütt beillesztettem a szövegmagyarázatba, mint a probléma végső lezárását, és keresztül kellett vinnem jobb meggyőződésem ellenére, hogy ezeket a részeket külön ki kellett emelni a 600 és egynéhány oldalas könyv elejére két külön lapon külön cím alatt. Nekem

az volt az álláspontom, hogy ez felesleges bizantinizmus, mert ezzel a marxizmus-leninizmus klasszikusait elszakítjuk a történelmi valóságtól. Keresztül kellett vinni, és most egy nemrég megjelent külföldi bírálóat⁵⁸ azt mondja, hogy íme, el van szakítva a valóság a marxizmustól, a szerző is felismeri azt, hogy a marxizmus klasszikusai nem alkalmazhatók Magyarországon, és ezért külön rakja két lapon, hogy a kritikusok elhallgassanak. Én ezt a dicséretet ünnepélyesen továbbítom a Történettudományi Intézet vezetőségének asztalára, akiket ez megillet. (*Élénk taps és derűlttség.*)

Miben akadályozták ezek a hibák fiatal nemzedékünk kibontakozását? Azt hiszem, sok tekintetben áll a fiatal nemzedékre is az, ami reánk, idősebbekre áll. Amikor a marxizmus kibontakozó kutatásával találkoztunk, amikor láttuk azokat az eredményeket, amelyeket a marxista történetírás felmutat, amikor kezdtük olvasni mindazt, amiből megtanulhattuk a felszabadulás után a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit, akkor őszintén szólva a legjobban egy jelenség zavart meg, leginkább egy jelenség akadályozta meg azt, hogy egészében magunkévá tudjuk tenni azt, amit olvastunk és ez a következő volt. A marxizmus-leninizmus igazságai, megállapításai a társadalom fejlődéséről teljesen egyenlőségi jellel voltak feltüntetve mindazon nézetekkel, amelyek a sztálini korszak történetírásában akár szovjet, akár magyar történetírásában mint nézetek leszögeződtek, és ez ismét egy egyenlőségi jellel volt összekötve azzal, amit a marxizmus történetírásának hazai képviselői itt elmondottak egyénileg, személyileg. Én ezt a két egyenlőségi jelet, a három fogalom azonosítását sokszor azért éreztem rendkívül nehéznek, mert sokszor mondtak olyasmit, amit az ember nem tudott részleteiben vagy egészében elfogadni és sokszor volt az az érzésünk, hogy szeretnénk megszabadulni mindattól a nyűgtől és tehertételtől, amely az ellenforradalmi történetírás korszakából rajtunk maradt, idősebb nemzedéken, de ezt nem tehetjük meg maradéktalanul, mert olyan álláspontot kellett volna konkrét kérdésekben elfoglalnunk, amelyről tudtuk, hogy az sem áll meg. Egyszer két évvel ezelőtt rámutattam arra, hogy vannak egyes marxista historikusok, akik XIV. Lajos módjára azt mondják, hogy „*Le marxisme c'est moi*”.⁵⁹ (*Élénk taps.*) Ezeknek erről a helyről mondjuk, hogy a XIV. Lajosok kora lejárt. (*Élénk taps.*)

De nem az idősebb nemzedék az érdekes, amely tévedhetett ugyan, de népéhez és az igazság ügyéhez igyekezett hű maradni, itt a fiatal nemzedék az érdekes. Emlékszem, hogy 1949-ben a fiatal nemzedék az egyetem padsoraiban milyen lelkes odaadással várta mindazt, amit a marxizmus új világa, új ismeretköre, egy felismerési rendszer, a társadalom fejlő-

désének igazi felismerését nyújtó rendszer ad nekik. Vajon megkapták-e mindazt, amit ez a hit, ez a várakozás megérdemelt? Nem kapták meg. Megtettek-e mindent, amit ez az ifjúság megérdemelt volna, hogy teljesen kifogástalanul felszerelt fiatal történetírói nemzedékké válják? Nem tettek meg mindent, és most legyen szabad kritizálnom az ifjúságot is. Elmulasztották az ifjúságot felszerelni azokkal a modern technikai, személyi segédeszközökkel, amelyek lehetővé teszik, hogy a források alapos megismerésével, az irodalom részletes tanulmányozásával, az egymással konfliktusban álló szempontok hiteles és mélyreható elemzésével saját maga hitelesen, biztos felszereléssel, biztos fegyverzettel rájöjjön, hogy tulajdonképpen mi a történelem, melyek az egyes korszakok fő problémái. Vajon ha megnéznénk egy kötelező olvasmány-jegyzéket az egyetemről az elmúlt esztendőkből, az volna-e a benyomásunk, hogy az ifjúságnak megvolt az a kemény, sokszor nehéz küzdelmekkel járó iskolája, amely nélkül az ifjúság nem lehet kifogástalan történész, akkor bizony ez az olvasmányjegyzék, forrásjegyzék és az eredmények világosan mutatnák, hogy itt egy súlyos mulasztás történt, ami az ifjúságban jelentkezik most, de amiért nem ifjúságunk hibás. (*Taps.*) Ezt akkor az ifjúság nem vette észre, mert hiszen valahogy az volt a benyomása, hogy mindenre kész választ talál valamilyen sillabuszon vagy egyetlen beszédben, és éppen csekély technikai felkészültsége és sillabuszokra való beállítása következtében volt egy ilyen fehér-fekete, leegyszerűsített pontokban mozgó szemlélete, és ebből jutott el a bizonytalanságnak, az útkeresésnek, a választvárásnak abba az izgatott állapotába, amelyben őt a XX. kongresszus találta.

Bár ebben a pár szóban is bírálnom kellett, azt hiszem, hogy az igazi szónak itt most nem a bírálat, hanem a segítség szavának kell lennie a XX. kongresszus után, mert a történt hibákon nem késő segíteni, az ifjúság vonalán sem, és ebben kötelessége mindenkinek segíteni. A XX. kongresszus erre történelmi alkalmat jelent, ezt az alkalmat minél alaposabban meg kell ragadni.

Mostani felszólalásommal kapcsolatban nagyon könnyen elhangozhat az az észrevétel, hogy ez az a bizonyos jobboldali elhajlás, jobboldali hozzászólás, amiről a *Szabad Nép* cikke is beszélt, hogy ilyenek fel fognak bukkanni, ilyenek ellen védekezni kell. Nem tagadom, hogy ilyenek lehetségesek, és csak kettőt szeretnék mondani: az egyik tréfás, a másik nagyon komoly. A tréfás így hangzik: annak idején az Eötvös Kollégiumban volt a természettudományi szakosok között egy rendkívül konok családapa — családapának hívták a négyes csoport vezetőjét — akinek az volt az álláspontja, hogy az ajtón pontosan 11 órakor mindenkinek be

kell jönni, mert aki 11 óra 5 perckor jön, vét a közösség ellen, és ennek gyakorlati biztosítására 11 órakor feltett egy vizesvödröt az ajtóra és aki gyanútlanul később tért haza, annak a nyakába szakadt a vizesvödör.

A másik, nagyon komoly válaszom a következő: nem hiszem, hogy bárki annyira lebecsülne, hogy azt hinné, hogy én itt arra akarom bíz-
tatni az ifjúságot, hogy ne a marxizmus-leninizmus útján akarjon ha-
ladni, és nem hiszem, hogy bárki annyira lebecsülne, hogy azt hinné,
hogy ez a segítség a mi nemzedékünk, vagy azok részéről, akik ezt még
kívülről hozzák csak olyanoknak szól, akik nem a marxizmus-leninizmus
útján akarnak haladni. Nem, abban akarunk az ifjúságnak segítő kezet
nyújtani, hogy keresse meg a marxizmus-leninizmus igazságát, járjanak a
marxista-leninista úton, ne személyek, dogmák és tévedések után indul-
janak, hanem kutassák a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, és akkor
megtalálhatják azt a segítő kezet, amelyet mindnyájan, személyesen én
is ennek a fiatal nemzedéknek nyújtani készek vagyunk. (*Élénk taps.*)

ANDICS ERZSÉBET: Kedves Elvtársak! Ha a mi életünk gazdagu-
lását valamivel bizonyítani kellene, akkor elég lenne arra hivatkoznunk,
hogy például ma fiatal és nem fiatal történészek ilyen szépen összejöttek,
hogy mint életünk fájó, valóságos kérdését tárgyalják meg a történelem-
tudomány kérdéseit. Engedjék meg, hogy habár sok minden hangzott
el, amivel nem tudok egyetérteni, a legnagyobb tisztelettel és elragadta-
tással nézzem azt, hogy íme a mi országunkban összejönnek fiatalok és
öregek és mivel foglalkoznak? A történelemtudomány kérdéseivel, és úgy
foglalkoznak, ami belevág életükbe, ami őket izgatja, fáj nekik, gondot
okoz és amit előre akarnak segíteni.

Engedjék meg az elvtársak, hogy mint bűnrészes — hogy ezt a kifeje-
zést használjam, hiszen egy kicsit úgy érzem, hogy itt a vádlottak padjára
akarnak ültetni engem is és másokat is — elmondjam, hogy milyen útja
volt ennek a marxista történelemnek. Ez a marxista történetírás nálunk
olyan országban indult meg, ahol évtizedes hagyománya volt a marxista
gondolkodásnak, ahol a forradalmi harcok évtizedeken keresztül problé-
mákat vetettek fel, csiszolódtak és összeütköztek a társadalmi nézetek és
kialakult egy erős társadalmi felfogás a vajúadások közepette, évtizedek
folyamán kialakult a marxizmus?

Engedjék meg, hogy mint olyan ember, aki évek óta nem tud sem
közvetlenül foglalkozni a történelemmel, sem közvetlenül irányítani, de
aki nem tett le arról a reményről, hogy fog foglalkozni a történelemmel,
elmondjam maguknak elvtársak, hogy 1949-ben néhány maroknyi mar-
xista történész hozzálátott ahhoz a nagyon merész és nehéz feladathoz
— hogy milyen nehéz feladat, azt most látjuk —, hogy a magyar történe-

lem alapvető kérdéseire fényt, világot vessen, hogy legalább a legdurvább hamisításokat, amelyekben Kosáry Domokosnak nem kis szerepe volt, hogy Kossuthról azt mondta, hogy romantikus bolond volt,⁶⁰ leleplezze. (*Közbeszólás: Azóta nem voltak hamisítások?*) Én nem szóltam közbe és megkívánom, hogy most ne szóljon közbe.

TÁNCZOS GÁBOR: Azt javasolom, hogy Andics elvtársnőt egyvégtében közbeszólás nélkül hallgassuk végig, utána tegyünk fel esetleges kérdéseket és mondjuk el, ha ellenvéleményünk van. Azt hiszem, ez a helyes. (*Taps.*)

ANDICS ERZSÉBET: Tehát 1949-től egy maroknyi és főképp fiatalokból álló történészcsoporthoz vállalkozott erre a feladatra. Számuk azután megnőtt. El is végeztek egyet és mást, de nem végeztek el mindent. Végighallgattuk itt most az igazságos javaslatokat, türelmetlen követeléseket és ezek — meg kell mondanom — mondhatnám száz százalékgig megalapozottak voltak, és elmondhattak volna még tízszer annyit, ami azt mutatja, hogy a feladat nem volt könnyű. Vajon a tucat történész helyett most már tízszer annyi, vagy akár húszszor annyi mint ahány elkezdte, képes-e arra, hogy a magyar történelem valamennyi fontos kérdését új megvilágításba helyezze?

Elvtársak! A feladat nehéz volt és ez nemcsak a történelemtudományra áll, hanem egész társadalmi életünkre. Azért volt nehéz, mert hallatlan sötét köd és hamisítások — higgyék el nekem, nem a tapsaikra vágyom — vastag rétege feküdt a magyar történelem alapvető tényein, noha Magyarországon száz év óta folyik rendszeres polgári értelemben vett történelemkutatás. Higgyék el, nem is volt könnyű dolog kihozni valamit, és miután 1949 óta nem sok idő telt el, elsősorban a legfontosabb tényeket vettük elő: a parasztság történetét, a parasztság mozgalmait, 1848-at, Kossuth alakját, a parasztfelkeléseket, Hunyadi alakját, Rákóczi-t. Higgyék el nekem, valamennyi hősies vállalkozás volt, és ha messze sem elegendő, amit a marxista történészek végeztek, de amit végeztek, azt mutatja, hogy mit jelent a marxista történetírás, mennyire tudományos, mennyire segítő eszközt jelent és mennyire igaz. (*Zaj.*) Én nagyon nyugodtan végighallgattam itt, hogy nagyon nekilendülve szónoki hévben bűnökről beszéltek, Kosáry Domokos pedig arról, hogy a mai ifjúság elveszti igazságérzetét, valószínűleg ellentétben azzal a fiatalsággal, amely a Horthy-korszakban nőtt fel. (*Élénk ellentmondások.*) Valószínűleg arra gondolt. Kosáry Domokos azt az ifjúságot képviseli szőröstől-bőröstől. Akkor volt igazságérzet, és mi marxista történészek és a mi népi demokratikus rendszerünk az ifjúságból kiirtja az igazságérzetet, az igazság utáni vágyat? Azért ülnek maguk itt, mert kiölték magukból a

vágyakozást az igazság iránt, vagy azért, mert sokkal nagyobb igényük van e tekintetben? (*Közbeszólás: Miért nem mondta három évvel ezelőtt?*) Pár esztendő alatt — higgyék el — többet végeztünk a történelmi igazság felderítése szempontjából, mint az előző nemzedékek évtizedek alatt. Nem azért, mert tehetségesebbek vagyunk, ezerszer megmondtuk, hogy nem erről van szó, hanem arról, hogy a mi marxista felfogásunk olyan segítséget ad nekünk, amely nélkül a történelem igazságait nem is lehet felfogni. Higgyék el, hogy ez így van és ezért tudtunk pár esztendő alatt ennyit végezni. Ebből indulok ki, hogy bár kevesen voltunk és nem is dolgoztunk úgy, mint kellett volna, mégis sokat végeztünk és ha az ifjúság nincs meglegedve, igaza van, mert ez egy forradalmi ifjúság, van igazságérzete. Szerintem sokkal nagyobb igazságérzete van, mint a Horthy-korszakban felnövekedett ifjúságnak, és ne higgyenek azoknak, akik magukkal mást akarnak elhíttetni.

Miről van ugyanis szó? Csak azt vehettük elő, ami a legsürgősebb, például 1848-at, a parasztforradalmakat. Nem véletlenség, hogy ezeket sokszor kiragadtuk a történelmi események szerves kapcsolatából. Az az észrevétel nem komoly, hogy mindig elejétől kell végigvinni a dolgot. Azért ragadtuk ki ezeket a témákat, mert az volt a fontos, hogy megmutassuk a magyar népnek, hogy mire volt képes a múltban, hogy önbizalma legyen, hogy nagyra képes a jelenben és a jövőben is. Ezeknek az eseményeknek a feldolgozása tehát különösen fontos.

Keveset végeztünk és azért végeztünk keveset, elvtársak, mert a magyar történelem marxista átértékelése olyan feladat, amelybe a történészek százainak és százainak, de mondhatnám, hogy ezreinek és ezreinek kellene bekapcsolódniuk. Amikor azt mondom, hogy keveset végeztünk, nem abban az értelemben mondom, hogy sokat. [sic] Engedjék meg, hogy kicsit általánosítsam a dolgot: nem helyes az, hogy amikor felvetődnek a hibák, csak erről esik szó, mert a mi életünk megy előre. Pedig a szocializmus építése nagyon nehéz. Ugyanilyen nehéz a magyar történelem marxista átértékelése, ehhez nemzedékek kellene, nem is csak az, hogy száz vagy kétszáz történész helyett kétezer vagy húszezer foglalkozzék vele, hanem nemzedékek kellene hozzá. Tanuljuk meg tehát megbecsülni azt is, amit elértünk. Nagyon helyes az elégedetlenség és nincs biztatóbb, mint ez az elégedetlenség, de lássuk be, hogy nehéz küzdelmekben értük el eredményeinket a tudomány terén is. A legnagyobb hiba az, hogy nem elegendően foglalkoznak a történettudománnyal, nem elegendő az a történészkar, amely dolgozik, sokkal inkább népi, nemzeti ügyé kell tenni a történelemkutatást, helytörténeti kutatásokkal, azzal, hogy a középiskolai tanárok sokkal többet foglalkozhassanak történelmi kutatásokkal.

Nagyon gyenge oldalunk a történelem oktatása, messze elmaradt a történelem kutatása mögött. A kutatás alapja az oktatásnak, mi kimagadtuk a legfontosabb eseményeket a kutatás terén, de ugyanakkor nem tudtuk megszervezni, hogy az egyetemeken és még inkább az általános iskolákban és a középiskolákban úgy folyjék a történelemoktatás, ahogy kell.

Elvtársak! Amikor látjuk a hibákat, és nagyon nagy bátorsággal, elszántsággal és túlzásoktól se félve és sokszor túlzásokba esve bíráljuk a hibákat, egyet ne felejtsünk el. Nem helyes az, amikor egyes hibák miatt az alapvető dolgokat akarjuk elvetni. (*Ellentmondások.*) Van így néha elvtársak, mert ha maguk annak tapsolnak, hogy elhiszik azt, hogy Kosáry Domokos tartja magasra a XX. Kongresszus zászlaját, (*ellentmondások — közbeszólás: Hát úgy látszik!*) ha maguk ezt elhiszik, akkor már nem helyes irányba mennek. Nem mindenki hiszi el. (*Ellentmondások.*) (*Közbeszólás: A dogmatizmus és a személyi kultusz is elvakította őket. Andics elvtársnőtől még ezt nem hallottuk!*)

Egyre nagyon vigyázzunk. Az utóbbi esztendőkhöz nagyon sok új probléma merült fel, nagyon sok új feladat és nagyon sok változás is. Nyilvánvaló, hogy egész sor hibánkat revízió alá kell venni, de ez a fejlődés. Aki abból fog kiindulni, hogy a marxista történetírás egész sor esetben dogmatizmusból, személyi kultuszából kiindulva, a tények nem helyes ismeretéből kiindulva hibákat követett el, és ezt a hibabeismerést úgy fogja felfogni, hogy a marxista történettudomány nálunk semmit sem csinált (*ellentmondások*), ha valaki tapsok kíséretében nyugodtan leszegezheti, hogy a marxista történetírás bűnöket követett el (*közbeszólás: Talán nem?*) és ha leszegezheti, hogy a marxista történetírás kiirtja a mai ifjúságból az igazságérzetet (*közbeszólás: Szektáriánizmus!*), az konjugálhatja és deklinálhatja a XX. Kongresszussal kapcsolatos dolgokat, ne higgyenek neki (*közbeszólás: Kinek higyjünk?*), mert ami hibát mi elkövettünk, azt bevalljuk. (*Ellentmondások.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Senki sem köteles Andics elvtársnővel egyetérteni, de kérem, hogy mindenki hallgassa végig Andics elvtársnőt. Utána hozzá lehet szólni, vitatkozni lehet, újabb kérdéseket lehet feltenni számára, de őrizzük meg ezen a vitafórumon a szabad, demokratikus, parlamentáris szokásokat és a becsületes vitát. Itt semmiféle olyan hangulatnak és a kedélyek olyan felzaklatásának engedni nem fogunk, amely valakibe is belefojtaná a szót. (*Helyeslés és taps.*) Szót adtunk Kosáry Domokos elvtársnak, adjunk szót Andics Erzsébet elvtársnőnek. (*Helyeslés és taps.*)

ANDICS ERZSÉBET: Mi a hibákat belátjuk, de higgyék el nekem, az itt és máshol elmondott felszólalások egy részénél nagyon sokszor úgy érzi az ember, hogy amit újnak neveznek, az bizony sokszor az illető részéről nagyon régi. Ha valaki azzal fog jönni, hogy az egyetemen szüntessük meg a kötött óraszámot, ha valaki azzal fog jönni, hogy a történelmet ne vegyük napjainkig, akkor azt mondom itt is, és másutt is azt fogom mondani, hogy figyeljenek fel, mert sokszor amit újnak neveznek, nagyon is régi, nagyon is vissza akar vinni bennünket a polgári történelemfelfogáshoz. Nálunk, ha már önkritikáról van szó, a személyi kultuszon és a dogmatizmuson kívül legalább olyan hiba, hogy nem eléggé ismerik a marxizmus-leninizmus tudományát. Persze ez azok hibája, akik nem tudták megmagyarázni, de legyünk tisztában vele, hogy a történelmi vitákon nemcsak itt, hanem a Történettudományi Intézetben, az egyetemen, a Párttörténeti Intézetben és az Akadémián egész sor felszólalás azt mutatta, hogy az illetők nem ismerik a marxista elmélet alapvető tényeit és amikor előjönnek az újjal, nem is tudják, hogy milyen régít hangoztatnak. Elég arról beszélni, hogy az egyik felszólaló azzal jött, hogy a demokratikus centralizmus Leninnek egy elavult tétele.

TÁNCZOS GÁBOR: Ki mondta ezt?

ANDICS ERZSÉBET: Csak azt tudom, hogy elhangzott. Amikor Kautsky és Plehanov⁶¹ értékelésének kérdését hozták fel, amikor a Lassalle⁶² személyét ért kritikát kifogásolják, amikor arról beszélnek, hogy mi cinizmusra tanítunk, akkor higgyék el elvtársak, hogy nem mindig minden sikerül. Emlékszem arra az 1949-es tankönyvre. Gyorsan össze kellett ütniük a szerzőknek, hogy legalább a legalapvetőbb kérdéseket tisztázzák, hogy az általános iskolai tankönyvek alapján ne tanítsák tovább, úgy mint addig tanították, Szent István birodalmát. Ez volt a helyzet. A hiba természetesen ott van, hogy azóta ki kellett volna javítani, és hogy egyáltalán sokkal szélesebben, sokkal nagyobb tudományos felkészültséggel kellett volna foglalkozni világnézeti, történeti kérdéseinkkel. Megmondom azzal az őszinteséggel, amivel szoktam beszélni, hogy jobban tanulmányozzák a marxizmust, javítsák ki azokat, akik a marxizmust felületesen tudják, de jól vigyázzanak arra és ne higgyenek azoknak, akik a történelem kérdésében vagy akármilyen más kérdésben a marxista álláspontot visszafelé akarják vinni, mert rengeteg kísérlet van erre és rengeteg ilyen hang is van.

Kedves Elvtársak! Nyugodtan, ha szokásos szenvedélyességgemmel is, felkérem azokat, akik itt bűnről beszélnek, vagy történelemhamisításról, mutassák meg, hogy történelmi könyveimben hol hazudtam, hol hamisítottam, hol sekélyesítettem, hol nem volt meg az ember. Például olvassák

el akár mind a tíz Kossuth-tanulmányt,⁶³ az egy heroikus munka volt és a bírálat nem azt jelenti, hogy leköpjük saját eredményeinket, ez nem igaz, ez nem felel meg a valóságnak, nem dialektikus. A hibákat beismerjük, és ami jó volt, azt visszük magunkkal és megbecsüljük, mert új volt a politikában, a társadalom- és a történettudományban is. (*Néhányan tapsolnak.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Az a nagy reagálási készség, amelyet Andics elvtársnő szavai kiváltottak, arra késztet bennünket, hogy gondolkodóba essünk és az órára nézzünk, hogy este tíz óra van. A nagy demokratizmus mellett még a vitavezetőknek is engedjenek egy ici-pici centralizációt.

A következő javaslataim vannak. Vagy azt csináljuk, hogy azt mondjuk, este tíz óra van, tehát megkérjük a Kossuth-klubbot és a TTIT-et,⁶⁴ hogy megszegve a házirendet még két óra hosszat együtt maradhassunk. (*Tap.*) Vagy elhalasztjuk a vitát, de az is lehet, hogy meghosszabítjuk, mégis el kell halasztanunk. (*Élénk taps.*) Javaslom, hogy adjuk meg a szót Szigeti Józsefnek, Kató Istvánnak, Hanák Péternek, Varga Jánosnak és Szűcs Jenőnek. Kosáry is jelentkezett. (*Közbeszólások: Halljuk Kosáryt!*) Javaslom, hogy hallgassuk meg Kató, Szigeti, Hanák, Varga és Szűcs elvtársakat azzal, hogy a vitát péntek este folytatjuk. Hiszen legalább 30–40-en kértek még szót. Egyetértenek ezzel az elvtársak? (*Helyeslés.*) Úgy látszik, ezzel az elvtársak egyetértenek és nálunk demokrácia lévén, ilyen módon fogjuk megoldani a dolgot.

SZIGETI JÓZSEF: Kedves Elvtársak! Andics elvtársnő szavaihoz kapcsolódnék és megmondom mindjárt előljáróban, hogy több minden-nel egyetérték felszólalásából, de felszólalásának vonalával nem. Feltétlenül egyet kell érteni Andics elvtársnővel abban, hogy amikor a marxista történettudomány, a marxista-leninista módszer csak éppen megindult, hogy a maga hódító útját megjárja, akkor nekünk a magyar történelem-mel kapcsolatban ki kellett jelölnünk bizonyos súlyponti feladatokat, és természetes, hogy a demokratikus, a forradalmi tradíciókhoz nyúltunk hozzá, ezeknek átértékelésével kezdtük és ezeket igyekeztünk megtisztítani attól a mocsoktól, amit a Horthy-korszak politikai történetírása, a szellemtörténet rárakott. Egyetérték Andics elvtársnővel abban is, hogy amikor mi keressük az igazságot, az egy kicsit másképp néz ki, mint amikor régen kerestük. Én nem kételkedem abban, sőt teljesen elfogadom azt, hogy Kosáry Domokos annak idején éppen azzal a szubjektív őszinteséggel kereste az igazságot, mint amilyen szubjektív őszinteséggel keresik az igazságot ma itt az elvtársak, de azt hiszem, hogy ez az ő szubjektív őszinteségük éppen osztálykorlátaik alapján nagyon messzire vitt az igazságtól és a mi szubjektív őszinteségünk bizony összehasonlít-

hatatlanul közelebb visz az igazsághoz, mint ahogy ők keresték, és amit ők találtak. Azt is mondhatnám, hogy a keresés iránya körülbelül olyan volt, mint amikor egy futó a célnak háttal kezd startolni, és ennek következtében soha nem ér célba. Amikor mi a cél felé haladtunk, bizony letértünk a pályáról, de mégis a cél felé próbáltunk tartani. Mégis itt van az a pont, ahol nem lehet Andics elvtársnővel egyetérteni. Ezek a viták nemcsak tudományos viták, hanem mondjuk meg őszintén, politikai viták is természetesen, és arról a politikai kérdésről van szó, hogy radikálisan leszámolunk-e a szektáriánizmus minden formájával úgy, ahogy az megnyilatkozik a politikában, úgy, ahogy az megnyilatkozik a tudományban és így tovább, vagy pedig javítgatunk, toldozunk-foldozunk ezeken a dolgokon és így próbálunk előre menni. (*Taps.*)

A XX. kongresszus igenis világméretekben a szektáriánizmussal való leszámolást tűzte napirendre, és amikor ezt kívánjuk, ezt követeljük és ezt előre is mozdítjuk a magunk kis eszközeivel, akkor igenis helyes úton járunk, ezzel nem a reakciónak teszünk szolgálatot, kicsit furcsa is lenne a XX. kongresszus szellemében a reakció támogatása, hanem igenis sokkal eredményesebben, sokkal nagyobb perspektívával visszük előre munkásmozgalmunk ügyét.

Ne haragudjon meg Andics elvtársnő, ez a politikai szektáriánizmus nyilatkozott meg, hogy ő itt ledorongolta, mert ez ledorongolás volt, Kosáry Domokost. (*Taps.*) Nyilvánvaló, hogy ez az excesszív félelem mutatkozik meg ebben, ami nemcsak Andics elvtársnő, hanem más elvtársak részéről is megnyilatkozik ilyen kérdésekben olyan elemekkel szemben, amely elemeket igenis fel lehet használni a szocializmus építésében. Nagyon jól ismerem Kosáry Domokos írásait és munkásságát. Magam is foglalkoztam azzal a harccal mint volt szellemtörténész, amit a magyar reakciónak ez ellen az áltudománya ellen kell vívnunk, és folytatni is fogom ezt a harcot, még csak a tónusomat sem szándékozom megváltoztatni ebben a tekintetben, és azt hiszem, hogy helyesen járok el, de mégis azt hiszem, hogy ezekben a kérdésekben elvi dolgokról folyik a vita és teljesen érthetetlen számomra, hogy ha Kosáry felajánlja a segítségét, miért félünk ettől a segítségtől? (*Közbeszólások: Megköszönjük!*) Hogy megköszönjük-e vagy sem, az a jövő zenéje, majd el fog dőlni azoknak a munkáknak az eredményében, amit Kosáry produkálni fog, azt hiszem, ez az egyetlen helyes és lehetséges magatartás. (*Élénk taps.*) És nem más. Persze vannak olyan erők, amelyek szövetségbe kínálóznak fel velünk és mi nemet mondunk erre a szövetségre, de ezek más erők. Úgy gondolom, hogy a magyar értelmiségnek nem a legnagyobb része ment végig azon az úton, amelyet Kosáry Domokos is megjárta és azt hiszem, hogy bizony a

mi szektáriánus hibáink is akadályozták ezeket az embereket, hogy eltávoljanak a marxizmushoz. Most már éppen erről van szó és nem másról, amikor itt kritizálunk és egyes elvtársak bűnről beszélnek a marxista történetírással kapcsolatban. Andics elvtársnő azt a nézetet fejtette ki, hogy azért végeztünk mi a magyar történet területén nem megfelelő munkát, mert sok volt a feladat, és olyan nagyméretűek voltak ezek a feladatok, hogy ezeket máról holnapra megoldani nem lehetett. Természetes, hogy nem lehet máról-holnapra a magyar történelem marxista újjáértékelését úgy, ahogy azt mi most szeretnénk megoldani, de mégsem ez volt a hiba. A hiba természetesen az volt, hogy kezdettől fogva, ámbár a végső cél helyesen és tisztán állt előttünk, olyan alapvető torzulások csúsztak be ezekbe a munkákba, hogy azokat most nekünk radikálisan ki kell küszöbölnünk. Ha mi ezekre az objektív körülményekre hívjuk csak fel a figyelmet, hogy milyen nagy a történelem, milyen végtelen mező az, amit végig kell szántani, akkor nyilván éppenséggel eltereljük azokról tényekről a figyelmet, amelyekről itt általában helyesen beszélnek. Éppen most, ha valamikor, itt a sora a kérdések alapos revideálásának. Ezért és ennyiben nem tudok egyetérteni Andics elvtársnő felszólalásával, függetlenül attól, hogy egyes pontokban, mint mondtam, igaza van. Igaza van akkor, amikor hangsúlyozza azt, hogy ez a marxizmus az igazság igényét nevelte ki bennünk még akkor is, ha ez az igazság néha teljesen eltorzított formákban jelentkezett.

Sok mindenről lehetne itt beszélni ezzel a kérdéssel kapcsolatban és sok minden hibáját lehetne megmutatni annak az indulásnak, ami a marxizmus területén volt, de én csak azt emelném ki, hogy úgy, ahogy mi megindítottuk a marxista-leninista történelemkutatást, az mélyen alatta maradt annak a színvonalnak, amit az elvtársak az illegális mozgalomban produkáltak, mélyen alatta maradt azoknak a dolgoknak, amelyeket annak idején Révai elvtárs a magyar történelemmel kapcsolatban csinált⁶⁵ és így tovább, vagyis azt lehet mondani, hogy itt kezdettől fogva azok a nehezékek és azok a helytelen nézetek sokkal jobban érvényesültek, amelyeknek felszámolásáról most szó van.

Engedjék meg, hogy egy-két dolgot megemlítsék ezzel kapcsolatban annál is inkább, mert az volt a benyomásom, hogy a vita kicsit túlságosan is szétaprózódott, túlságosan az egyes tények mellett ragadtunk meg és bizonyos fő, alapvető kérdéseknek nem szenteltünk elég figyelmet. Azért szeretném most felhívni a figyelmet ezekre az alapvető elvi szempontokra, hogy éppen ezeken a területeken csináljuk meg azt a döntő fordulatot, amely előttünk áll.

Az elvtársak helyesen beszéltek arról, hogy a mi történetírásunk általában nem volt elég nemzeti történetírás a szónak abban az értelmében, hogy a magyar dolgozó nép évszázados harcát nem kísérte végig elég gondosan a maga sajátosságaiban és így tovább. Ugyanakkor azonban azt kell mondanom, hogy egy bizonyos provincializmus is mutatkozott ebben a történetírásban. Nem akarok itt részletesen beszélni olyan tényekről, mint az egyetemes történet közismert elhanyagolása, de ha az egyetemes történetnek egy bizonyos nemzetközi munkamegosztásra való hivatkozással történő félreállításába mégis beleakaszodom, ezt azért teszem, mert ez bizonyos szimptóma volt. Szimptómája annak, hogy igenis azt a marxizmust, amely az internacionalista munkásosztályé, azt provinciális perspektívára szűkítették le, azt a marxizmust, amely mindenképpen ellene szól ennek.

Hogyan történhetett meg az, hogy egészen a legutóbbi időkig a magyar történelem fejlődésének fő, legfontosabb sajátosságainak kérdése alig-alig került történészeink tollára, alig volt diszkusszió tárgya az, hogy mit jelent a 16. század óta bekövetkezett majorsági gazdálkodás és így tovább? Nyilvánvaló annak következménye, hogy nem hasonlítottuk össze a magyar fejlődés folyamatát a nyugati, a keleti és más fejlődési folyamatokkal, és ennek következtében nem láttuk azokat a sajátosságokat sem, amelyek megkülönböztetik a magyar történetet, pedig ez elvi kérdése a marxizmusnak. Engels annak idején, amikor arról beszélt, hogyan tanulmányozza a német történelmet, akkor igen világosan megírta Mehringnek,⁶⁶ hogy a német történelem tanulmányozása közben mindig a franciát veszi elő, mert a francia történelem mutatja meg és leplezi le a német történelem különleges gyengeségeit. A magyar történelemnek számtalan ilyen gyengesége van, és lehet, hogy egyes elvtársak azt mondják, hogy negativizmusba esek, de úgy gondolom, hogy ezeket a gyengeségeket nem takargatni kell, hanem feltárni, mert ezek a gyengeségek igenis belejátszanak még a mi életünkbe is, és csak akkor tudunk megszabadulni tőlük, ha látjuk, hogy tulajdonképpen hol is vannak ezek a gyenge pontok.

A másik kérdés, amire felhívnám a figyelmet, a párttörténet központi szerepe a marxista történetírásban. Ha most a központi szerepről beszélek, egyszerűen azt a praktikus tételt értem, hogy az eddigi tapasztalat tanúsága szerint a párttörténet felfogása messzemenően kihatott az egész marxista-leninista történetírásra. Amikor a Szovjetunióban a párttörténetnek ezt a helytelen sztálini vonalát kiépítették — és itt most mindegy, hogy hány százalék fog megmaradni a rövid tanfolyamból,⁶⁷ és így tovább — az kihatott az egész szovjet történettudományra, és mondjuk

meg: általában nem előnyösen hatott. Éppen ezért különös figyelemmel kell foglalkozni a párttörténet kérdéseivel. Azt hiszem, ha a párttörténet kérdéseire nem tudunk a marxista-leninista igazság szellemében hozzájárulni, ha ezt a lenini tételt, hogy bizonyos történelmi helyzetekben a marxizmus egyik vagy másik oldala kerül előtérbe, úgy alkalmazzuk, hogy az összes többi oldaláról elfeledkezünk, vagy az összes többi oldalt elvetjük, akkor azt hiszem, hogy ennek rendkívül negatív kihatása van az egész magyar történelem feldolgozására. Megeshetik a jelenlegi körülmények között, hogy bizonyos rossz dualizmus alakul ki, és mást fognak csinálni a történészek, és mást a párttörténészek, azonban azt hiszem, hogy ebben az esetben nem kívánatos ez a dualizmus, ezt mindenféleképpen fel kell számolni. Azt hiszem, hogy ezt a felszámolást ott kell kezdeni, ahol már bizonyos lépések történtek is előre, hogy meg kell szüntetni azt az állapotot, hogy a párttörténet úgy nézzen ki, hogy a párt a jelen helyzetben vezető garnitúrájának története legyen. A párttörténet azoknak az embereknek a története kell, hogy legyen, akik a mozgalmat csinálták, és hogy mi volt a szerepük ezeknek az embereknek, azt nem másképp, hanem csak az egyes szakaszok gondos felmérése alapján lehet lemérni és ebben a szellemben, így kell a párttörténetet megírni, feldolgozni. Azt hiszem, hogy annak ellenére, hogy például Réti [László] elvtárs *Szabad Népbeli* cikkében⁶⁸ már több elvtárs neve belekerült az 1919-es Tanácsköztársaság történetébe, mégis nagyon messze vagyunk még a helyes vonal kidolgozásától, és hogy ezen a téren különös gonddal kell ügyelnünk arra, hogy az igazságnak semmiféle kára ne essék.

Ezzel összefüggő, de azt hiszem, ennél még alapvetőbb kérdés az, hogy a párttörténetnek nincs külön módszertana. A párttörténetnek ugyanazzal a marxista-leninista történelmi módszerrel kell dolgozni, amivel az egyetemes történet, a magyar történet és így tovább. Mit értek ezen? Ha az ember megnézi az eddigi párttörténeti kísérleteket, sok jó vonásuk ellenére is feltűnő az a vonásuk, hogy idéznek párthatározatokat, és ehhez stuccolják hozzá a történelmi helyzetet, nem a történelmi helyzeten mérik le azt, hogy az a határozat hogyan nézett ki, mennyire világította meg az adott történelmi szakasz objektív tényeit, hanem elsősorban a határozat szemüvegén keresztül szelektál, válogatja ki a tényeket. Most már függetlenül attól, hogy a határozat a maga idejében helyes volt-e vagy nem volt helyes, felesleges részletesen beszélnem arról, hogy mennyire mélységesen tudománytalan és helytelen ez a módszer. Természetes, hogy a párthatározatok a történelmi helyzeteknek egészét vagy egyik-másik oldalát annak idején megvilágították, természetes, hogy ilyen értelemben segítséget nyújthatnak nekünk a történelemkuta-

tásban, de még sokkal természetesebb, hogy a legjobb határozat értékét is csak akkor tudjuk, és egyedül csak akkor tudjuk megérteni, ha megmutatjuk azt, hogy az objektív történelmi helyzetből hogyan következett. Nyilvánvaló, hogy még a legjobb határozattal kapcsolatban is ez a helyzet, nem is beszélve a helytelen határozatokról, mert hiszen nem egyszer olyan kérdésekben és olyan fejlődési folyamatokban kell állást foglalnia a pártnak, a pártvezetésnek, amely még *in statu nascendi*, a születés pillanatában van, amelyeket sokkal jobban tudunk már akkor megítélni, amikor ezek a folyamatok lezárultak. Annak idején a népiesekkel kapcsolatban a népies mozgalom kezdetén kellett állást foglalni, nyilván sokkal nehezebb volt ez az állásfoglalás, mint akkor, amikor már a népies mozgalom kinőtt, felnőtt, úgy hogy lehetett látni, hogy mi lett belőle, és ezért, az összfolyamaton, egy többé-kevésbé lezárt folyamaton tudjuk lemérni az annak idején történt állásfoglalások helyességét vagy esetleges hibáit.

Végül egy harmadik kérdés, ami éppúgy a párttörténet, mint az általános történet és a kortörténet problémája. Azért vetem fel ezt a kérdést, mert amennyire én hallottam, sajnos nem ismerem a történész elvtársak vitáit, úgyhogy tulajdonképpen nem is tudom, hogy itt részben nem mondok-e felesleges dolgokat, de amennyire hallottam, kialakult egy állásfoglalás, ezt Molnár Erik képviselte élesen, hogy a felszabadulás utáni párttörténetet, vagy legalább is az 1948 utáni magyar párttörténetet nem lehet megírni. Itt két dolog van. Egyrészt a dokumentumok, az anyag kérdése, ami nélkül tudományos összefoglalás nem jöhet létre. Ezeket az anyagokat hozzáférhetővé kell tenni a kortörténet számára. Annak idején Engels arról beszélt, hogy a kortörténetnek éppen az a speciális nehézsége — írja az *Osztályharc Franciaországban*⁶⁹ előszavában —, hogy a dokumentációja sohasem lehet teljes, és különösen a gazdasági alapok, amelyek gyorsan változnak, hozzáférhetetlenek, de ennek ellenére senkit sem zavar ez a tény abban, hogy kortörténetet írjon. Attól félek, hogy a jelenlegi körülmények között még a dokumentáció teljessége esetén is mindenki vonakodnék kortörténet írásától. Ennek a helyzetnek azonban meg kell szűnnie. Ha a munkásmozgalmat nézzük, természetes, hogy bármelyik szakaszát vesszük is, az a hősi harc, amelyet a munkásosztály vitt, a párt vitt a tömegek mozgósítására és így tovább, végeredményben pozitív harc, pozitív harc még akkor is, ha az adott szakaszban a hibák dominálnak, mint ahogy bizonyos szakaszai vannak a magyar párttörténetnek, amelyben kétségtelenül a hibák állanak előtérben. Azt hiszem, ha ezeket mi tényleg helyesen a marxizmus-leninizmus szellemében tárjuk fel, akkor igenis ezekben a hibákban és ezekben a negatívumokban is

nevelő erő van, a tanulságot levonhatjuk arra nézve, hogy más körülmények között ezt másképp kell csinálnunk, jobban és azoknak a hibáknak elkerülésével. A lehetőséget a történelem megmutatta számunkra.

Utoljára még egy kérdésről szeretnék beszélni, azt hiszem, hogy ezek-től a kortörténeti feldolgozásoktól való vonakodásban az mutatkozik meg, hogy még sem szubjektív, sem objektív feltételei nincsenek meg annak, hogy az elfogulatlan tudományos igazság nevében nyúljunk hozzá ezek-hez a kérdésekhez, vagy az egyik, vagy a másik oldal kiragadása válik kötelezővé, ami teljesen helytelen. Én semmi akadályát nem látnám annak, hogy a történész elvtársak ezekkel a kérdésekkel foglalkozzanak, és amikor az összesítésről van szó, megbeszéljék ezeket a kérdéseket, a kérdések eredményeit a vezető funkcionáriusokkal. Azt hiszem, így egészen közvetlen segítséget lehetne nyújtani a párt politikájának munkájához, és ezt a lehetőséget nem szabad elszalasztani. Annál is inkább foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel, és azt hiszem, hogy a történész elvtársaknak az ereje az irodalomtörténészekkel szemben éppen abban áll, hogy komolyan próbálnak már most foglalkozni ezekkel az általános kérdésekkel, mert egy egész sereg nem túlságosan távoli múltban felmerülő kérdésnek döntő jelentősége van.

Csak egy tényre utalok. Valaki itt követelte, hogy olvassák fel a Blum-téziseket. A Blum-tézisek már szerepeltek, mint az elvtársak emlékezni fognak, az emlékezetes Lukács-vitában, ahol Révai elvtárs teljesen negatív értelemben hivatkozott a Blum-tézisekre, és abban egy jobboldali opportunizmus megnyilatkozását látta.⁷⁰ Ezt összekapcsolta a jelenlegi, illetve az 1948-as kérdésekkel, és ez volt azután az a politikai alap, amire felépült az az irodalompolitikai koncepció, vagy legalábbis annak döntő része, amelyet ő ezekben a vitákban kifejtett. Nem tagadom, hogy például ez a pont volt számomra az, ahol Révai elfogadhatóvá tette a maga álláspontját,⁷¹ és íme most erről kiderül, hogy nem úgy van, legalábbis amennyire hallom, amennyire az elvtársak közölték velem, és ez azt jelenti, hogy a Blum-téziseket és az 1949-es irodalmi vita feldolgozását meg kell csinálni, mert ezek azután közvetlenül belejátszanak a párt politikájába és nem mindegy az, hogy ez a politikai vonal mennyire helyesen, mennyire tudományosan megalapozva jön létre és éppen ezért milyen ütemben, milyen gyorsasággal, milyen energiával segít további harcainkban. Azt hiszem, az itt résztvevő elvtársak legtöbbje ilyen értelemben és ezért beszél olyan szenvedélyesen elkövetett hibákról és követeli ezeknek a hibáknak marxista-leninista revízióját, a megszabadulást a személyi kultusz és az összes velejáró kártékony gondoktól. (*Taps.*)

TANCZOS GABOR: Hozzájárulnak-e ahhoz az elvtársak, hogy Győrffy elvtárs bizonyos kivonatokat és részleteket ismertessen a Blum-tézisekből? Átadom a szót Győrffy Sándor elvtársnak. (*Közbeszólás: Elméletileg helytelen kiragadni belőle valamit! — Maradjunk az Andics-vitánál!*) Itt nem Andics-vita folyik, hanem a XX. kongresszus szellemében a marxista történetírás vitája. (*Réti László: Nálunk mindenki elolvashatja a Blum-tételeket!*) Mivel Réti elvtárs közölte, hogy a Blum-tézisek a Párttörténeti Intézetben olvashatók, azt javasolnám az eléggé nagy érdeklődés hallatára, hogy Győrffy elvtárs pénteken adandó válaszában⁷² bizonyos ismertetést ad a nem szakemberek számára, akik nem fognak elmenni a Párttörténeti Intézet könyvtárába, hogy elolvassák a Blum-téziseket, hogy ez nem önkényes, hanem tudományos eljárás legyen.

Felolvasok néhány kérdést. Győri János (Műegyetem) azt kérdezi: Miért gondolják, hogy a szabad órarend rosszabb, mint a kötött?

Nem értem, ki gondolja ezt. Ez egy vitatott kérdés. A Lengyel Népköztársaságban rátértek arra, hogy nem ellenőrzik a kötelező órák látogatását. Ez egy módszertani kérdés. Nem hiszem, hogy ebben örök időkre megkötöttségek lehetnek. A jelenlegi állami fegyelem érvényesül az egyetemeken, és ezeknek, úgy gondolom, feltétlenül érvényt kell szerezni. Ne haragudjanak, hogy egy pár kérdésre kapásból válaszolok.

Egy másik kérdés: „Tanulmányozta-e Andics elvtársnő az iskolákban, pedagógusok, tanulók között a történelemtanítás helyzetét, az ifjúság erkölcsi magatartását, konkrétan: mikor volt iskolában? Ha nem, milyen alapon vonja kétségbe a pedagógusoknak és Kosárynak az ifjúság közt terjedő cinizmusra, kozmopolitizmusra, a történelem lebecsülésére, igazságérzetük ki nem elégítésére vonatkozó megállapításait? Aláírás: egy pedagógus”. Nagyon sajnálom, hogy névtelenül írja.

„Mint laikus, nem történész kérdem Andics elvtársnőtől: személy szerint ki emeli magasra nálunk a történetírás vonalán a XX. kongresszus zászlaját?” Engedjék meg, hogy én válaszoljak, mert a kérdésfeltevés nem értek egyet. Úgy gondolom, hogy a XX. kongresszus zászlaját a marxista történettudományban a kommunista történészek emelik magasra együtt azokkal a pártonkívüli szövetségeseikkel, akik valóban együtt akarnak haladni egy egyre marxistább, egyre helyesebb történelemoktatásban. (*Élénk taps.*)

KATÓ ISTVÁN: Ha megengedi Andics elvtársnő, két megjegyzést szeretnék tenni arra, amit Andics elvtársnő mondott. Andics elvtársnő ismertette az előbb, hogy milyen nehéz viszonyok közt kellett a marxista történetírásnak a felszabadulás után lábát megvetnie. Amit Andics

elvtársnő erről mondott, azzal teljes egészében egyetérték. Valóban sok verítékünkbe került ez, Andics elvtársnőnek, másoknak és valamicskébe nekem is. Nem árt, sőt hasznos, ha Andics elvtársnő, mint engem már máskor is, most erre újra figyelmeztet, mert valóban van olyan nézet sok fiatal elvtársunknál, hogy bírálva a régit és keresve az újat, kicsit megfélelkezik arról, hogy mi az, amit eddig elértünk, és hogy ezen az alapon kell tovább előre mennünk. Bár az eredményeinket még jobban figyelembe kell venni, mint ezt gyakran tesszük, és teszem én is, mégis azt szeretném Andics elvtársnőnek mondani, hogy ez a figyelmeztetés kétféleképpen jöhet. Jöhet ez a figyelmeztetés úgy, hogy becsüljük meg, amit eddig csináltunk, még akkor is, ha ez sok tekintetben hibás, és azon haladjunk előre, de jöhet ez a figyelmeztetés úgy is, hogy eredményeink lebecsülésének vádjával verjük vissza azokat a jogos kritikákat, amelyek arra irányulnak, hogy jobbá, fejlettebbé, erősebbé tegyük a marxista történetírást. (*Élénk taps.*) Ha eredményeinket úgy mondjuk el, hogy ezzel nem csökkentem azt a bírálatot, amivel igényesebbé, jobbá akarjuk tenni a marxista történetírást, úgy ezzel teljes egészében egyetérték, és szívem szerint mondta Andics elvtársnő, de attól tartok, hogy ez nem ilyen célzattal történt.

Andics elvtársnő Kosáryhoz intézett szavaihoz is szeretnék egy-két szót hozzáfűzni. Megmondom, hogy máskor nem kelt jó érzést bennem, hogy ideológiai, elvi vitákban nem úgy harcolunk, hogy az illető nézeteit elvileg elemezzük, nézeteiben mutatjuk ki a hibát, hanem elővesszük az illető személyét, osztályhelyzetét, múltbeli ténykedését és arra hivatkozva verjük vissza véleményét. (*Élénk taps.*) Ha Andics elvtársnő elmondja, hogy Kosáry Domokos felszólalásában mi volt a hibás, mi volt a helytelen, gondolkodni fogok rajta, és igyekezni fogok megérteni, de Andics elvtársnő nem ezt tette, hanem azt mondta, hogy ne higgyünk Kosárynak, mert ezt meg ezt csinálta 1945 előtt. Ismerem Kosáry ekkori hibáit, sőt azt is tudom, hogy 1945–46-ban a marxista történetírásnak nem kis mértékben vele is meg kellett küzdenie, hogy érvényre juthasson hazánkban. De 1948 után, amikor a marxista történetírás vezető szerephez jutott, megváltozott Kosáry, vagy legalábbis igyekezett megváltozni. Véleményem szerint most azon az alapon van jogunk őt bírálni, hogy megmutatjuk, hogy 1949 után írt műveiben, disszertációjában, vagy bibliográfiai munkásságában milyen hibát követett el. Emlékszem arra, hogy 1953 nyarán a sokat emlegetett Századok szerkesztőségi ülésén Kosáry hozzászólásának egész sor kérdésben igaza volt abban, amit a marxista történeti front vezetésének kérdéseiről mondott, és ugyanakkor egész sor kérdésben nem volt igaza, amikor próbálta mentetni az ő 1945–48-as

munkásságát. De szabad-e visszaverni azt, ami felszólalásában jó volt azért, mert 1945–48-ban ellenünk volt, vagy pedig azért, mert e hibáit még mindig mentegetni próbálja? Úgy gondolom, a nézeteket kell elemezni a vitákban és nem a vitázó személyeket. (*Helyeslés és taps.*)

Én is úgy vélem, hogy legújabbkori történetírásunkban szektariánus szemlélet érvényesült. De az a szektariánus szemlélet, ha 1945-től vizsgáljuk az egyes munkákat, nem mindig egyenlő mértékben érvényesült, és ezen a téren visszafelé mentünk. Ha elővesszük Andics elvtársnő „Munkásosztály és a nemzet” c. munkáját,⁷³ amelyben ma persze könnyű lenne tíz év után egy és más hibát találni, de 1945–46-ban arra tanított bennünket, hogy a kommunisták a nemzet érdekeit képviselik, össznemzeti feladatokra összpontosított és nevelt bennünket. Találhatnánk még más példákat is. Emlékszem Réti elvtársnak egy füzetecskéjére, ahol arról írt, hogy a szociáldemokrata párton belül az 1920-as évek végén egy bizonyos baloldal volt Kis Jenővel,⁷⁴ de ez az álláspont később azután eltűnt. Később már egészen mást írtunk ezekről a kérdésekről.

Keresem ennek a problémának a megoldását, ha tévedek, kérem, akkor ne süssék rám egyszerűen a tévelygő bélyegét. Úgy érzem, az alapvető hiba a legújabbkori történetírásnál az, hogy mi abból indultunk ki, hogy csak a proletár-forradalmi mozgalmat, a kommunista munkás és szegényparaszti mozgalmat tekintjük haladó mozgalomnak. Talán egy időben megnyitottuk egy kicsit az ajtót a népiesség előtt, de azután újra becsuktuk. Nem hiszem, hogy helyes az a szemlélet, amely tagadja azt, hogy voltak nálunk a kommunistákon kívül más progresszív irányzatok is. Azt hiszem, ez a szemlélet az alapja a mi szektás felfogásunknak. Példa erre, ahogy a kispolgári ellenzéket, a középparasztokat, a szociáldemokrata pártot, a kisgazdapártot, sőt talán túlmehténk ezen, a *Századunk* folyóirat⁷⁵ körét, a *Szép szó*⁷⁶ körét, Zsolt Béla lapját⁷⁷ stb. kezeltük. Ezek, ha nem is következetes, nem is kommunista, nem is forradalmi szocialista, de progresszív ellenzéki mozgalmak, amelyek sok ingadozással, sok retrográd vonással, de mégis liberális irányzatok. Eddig úgy tárgyaltuk ezeket, hogy kimutattuk fogyatékságaikat, negatívumaikat, néhol túlozva, néhol nem — ezen lehet vitatkozni — de mindig azt néztük, hogy mi köti össze ezeket az irányzatokat az ellenforradalmi rendszerrel, és kétségtelenül összeköti őket egy sor ideológiai, gazdasági, szellemi és egyéb vonás, de nem néztük soha azt, hogy miben állanak szemben az ellenforradalmi rendszerrel általában és az ellenforradalmi rendszer kül- és belpolitikájának egyes kérdéseiben. Nem is térek itt ki olyan kérdésre, hogy volt a Horthy-időszakban egy nem kommunista emigráció is, egy októbrista emigráció, amelyhez tartozott pl. Károlyi Mihály.⁷⁸ Nem aka-

rom ezeket tisztára mosni, de hogy szembeálltak a Horthy-rendszerrel, azt hiszem, kétségtelen. Mégsem foglalkozunk velük.

Azért lett egy kicsit szürke történetírásunk erről a korról, mert a proletár-forradalmi irányzatot nem az összes haladó magyar mozgalmak összefogójaként és irányítójaként írtuk meg. Ezt csupán a második világháború szakaszában és az ezt megelőző évekkel kapcsolatban tettük meg. A különböző ingadozó, de haladó liberális irányzatokat alapjában úgy fogtuk fel, mint ellenséges irányzatokat, amelyekben ha van baloldal, akkor az álbaloldal, ha ellentétük van az ellenforradalmi rendszerrel, akkor az álellentét, és erről az alapról bíráltuk őket.

Ennek a szemléletnek sok forrása van. Az egyik legfontosabb forrás pártunk történetében keresendő. A pártvezetésben lévő szektáriánizmus feltárásában már tettünk előre igen komoly lépést — Nemes [Dezső] elvtárs kezdte ezt meg a párt stratégiájának kérdésében⁷⁹ — de ez még nem volt elég következetes. Feltártuk, hogy a párt stratégiája 1937-ig nem volt helyes, de nem vizsgáltuk meg, hogy milyen következményei voltak a helytelen stratégiai irányvonalnak a középpártok szerepének értékelésében. Ha a proletárforradalom álláspontjáról nézem ezeket a liberális irányzatokat, akkor ezek nyilván ellenséges irányzatok, de ha a polgári demokratikus átalakulás álláspontjáról nézem, akkor ha látok is bennük ingadozásokat és retrográd vonásokat, de alapjában mégis szövetséges irányzatok, és úgy kell bírálni őket, mint szövetségest és nem úgy mint ellenséges irányzatokat.

Rendkívül nehéz feladat új szempontok és új anyaggyűjtés alapján megoldani olyan kérdéseket, amelyeket eddig elhanyagoltunk, vagy egyoldalúan néztünk. Ez nyilván nem megy egyik napról a másikra. De a kérdések tisztázásához szükség van még helyenként talán éleshangú vitákra is, mert bizony elvtársaink egy része nem könnyen tér le az egyoldalú szemléletről.

Bocsásson meg Réti elvtárs, hogy megint kitérek arra a munkára, amelyet Incze elvtárs⁸⁰ már jogosan megbírált — bár nem értek egészen egyet azzal, amit ő erről elmondott —: A Bethlen-Peyer-paktum c. munka új kiadására.⁸¹ T.i. az új kiadás már a XX. kongresszus után került nyomdába. Privát beszélgetés során módomban volt a kiadás előtt kifejtennem, hogy nem egészen jó az, hogy változatlanul megjelenik. (*Réti László: Változatlanul jött ki?*) Lényegében változatlanul. Réti elvtárs mutassa meg, hogy miben változott. Incze elvtárs — talán egy kicsit túl élesen — már kimutatta azt, hogy nem változott benne semmi. (*Derűtlenség.*) A Bethlen-Peyer paktum nyilván egyik legszegényenletesebb lépése volt a szociáldemokrácia történetének, ezt valóban bírálni kell, de az

a kérdés, milyen összefüggésben, milyen szemlélet alapján tesszük ezt. Amikor Réti elvtárs ezt a munkát írta, olyan légkörben írta, amikor azt akartuk bebizonyítani, hogy a szociáldemokrata baloldal álbaldal, beépült ügynökség a mi pártunkban, amely álláspontot azóta — bár nehéz szövegre hivatkozni — (*Derűlttség.*) de kétségtelenül megváltoztattuk. Ez a munka annak jegyében készült, hogy a Bethlen-Peyer paktum alapján azt mutassa ki, hogy miért igaz az a tétel, hogy a szociáldemokrata baloldal a vezetésben álbaldal, beépített ügynökség. Ennek ideológiai alátámasztására készült ez a mű, (*Réti László*: Szó sincs róla, a jobboldalt akartam leleplezni!) Igen, a szociáldemokrata jobboldalt, amelyhez azonban odavágtuk a szociáldemokrata baloldalt, és nem tettünk közöttük különbséget, mert álbaldalnak tartottuk. Ennek alapján pamflet jellege van a munkának, noha van benne néhány tudományos dokumentum. Hogy csak egyet mondjak, a munka teljesen hallgat arról, hogy a szociáldemokrata emigráció — szívből vagy nem szívből, az más kérdés — de tény, hogy elítélte a Bethlen-Peyer paktumot, és erről az emigráns irodalom igen éles kijelentéseket tett. Mindenesetre ez színezi a képet a szociáldemokráciáról. Most ez a munka kijött alapján változatlanul, amikor éppen az lenne a feladat, hogy sokoldalúbb szemlélet alapján nézzük és mutassuk meg a szociáldemokrácia hibáit. Megjelenik a XX. kongresszus után egy munka, amely a régi, helytelen szemlélet alapján készült. Ezt adjuk oda újra az olvasóknak, ezt olvassák el a történészek is, mint helyes módszerű munkát ebben a kérdésben. Én a magam részéről aggodalommal látom ezt, és nem érzem, hogy ezzel előrevisszük, sőt inkább hátráltatjuk azt a munkát, hogy az igazi osztályviszonyok alapján bíráljuk meg a szociáldemokrácia hibáit, és lássuk meg bennük azokat a bizonyos pozitívumokat is, amelyek voltak. (*Élénk taps.*)

HANÁK PÉTER: Kedves Elvtársak! Való igaz, vitáink és a tudományos élet alapján véve rendkívül egészséges felpezsdülése számos ténnyel bizonyítja, hogy ilyen nagyjelentőségű átalakulásnál, mint amelyet a XX. kongresszus hozott létre, a nézetek összeütköznek, és ennek során a dolgok logikájából következően nagyobb hangsúly helyeződik a hibákra, inkább a hibákat túlozzák el, mint hogy az elért utat, az eredményeket domborítanak ki. Ebben közrejátszik az is, hogy mi talán indokolatlanul is túl sokat hangoztattuk az eredményeket az elmúlt időszakokban. Ennek ellenére én is egyetértek az előttem felszólalt Szigeti és Kató elvtársakkal, hogy éppen ilyenkor, amikor a hibák egyoldalú felhozása, sok esetben eltúlzása nagyon elterjedt, helyes, ha figyelmeztetünk az eredményekre, és én is egyetértek Andics elvtársnővel, mindazzal, amit elmondott az eredményekről, a harcokról, amelyekben eze-

ket kivívtuk. Teljesen helytelen saját magunk harcait lekicsinyelni, amelyek során nagyon sokat küszködtünk, és amelyeknek bizonyos pozitív hatásuk kétségtelenül megvan. Hozzátenném még ahhoz, amit Andics elvtársnő mondott, hogy néhány olyan monográfiánk született, amely többé-kevésbé kiállja az idő próbáját, amelynek megvan a maga hatása és jelentősége, amelyet olvasnak és olvastak és ha nem is mondjuk, hogy a második kiadását teljesen változatlanul íránk meg, de lényegében helyesen vitte előre történettudományunkat. Ezek a monográfiák valóban azokra az alapvető kérdésekre vonatkoznak, amelyekben szükséges volt a polgári történetírás számos ferdítésével, hamisításával, tényelhallgatásával szemben az igazságot, amennyire akkor tudtuk, megmutatni. Elsősorban valóban a néptömegek mozgalmának, önvédelmi harcainak, szabadságharcainak kérdését kellett feltárni. Az is tény, hogy elkészítettük valamiféle első változatát az egyetemi tankönyveknek, amelyeknek mai szemmel nézve természetesen sok fogyatékoságuk van, mégis igen kiváló régi szakemberek véleménye az volt, hogy a marxista történetírás és nem utolsósorban a tankönyvekben lefektetett álláspont nagymértékben meggyőzte őket a marxizmus igazáról. Ezek között említeném meg első helyen Mályusz Elemér professzort is, és azt hiszem még sokat lehetne sorolni régi szakembereink közül, akiket éppen eredményeink, éppen a tankönyvekben és egyéb munkákban kifejezésre jutott szemlélet és természetesen a marxizmussal való megismerkedés hozott közelebb hozzánk. Itt csak zárójelben jegyzem meg, hogy Kosáry Domokos elvtárs lényegében azok közé tartozik, akiket a marxizmus igazsága, munkánk minden hibája ellenére őszinte igazságkeresése közelebb hozott hozzánk, és én is egyetértek azokkal az elvtársakkal, akik szerint nem lehet Kosáry elvtárs nézeteit visszautasítani azért, mert 1945 előtt a mi teljesen helyes felfogásunkkal szemben a polgári történetírást képviselte és 1945–47-ben is fenntartotta, sok szempontból, mint maga is beismerte, akadályává vált a marxista történettudomány széles körű elterjedésének. Kosáry Domokos elvtárs mai felfogásával és mai tetteivel, műveivel kell vagy vitázni, vagy elfogadni, és semmiképp sem lehet kirekeszteni őt a magyar történészek egységfrontjából. (*Taps.*)

Ugyanakkor nem értek egyet Andics elvtársnővel abban, hogy az volt a fő hibánk, hogy kevesen és keveset csináltunk. Csinálhatnak kevesen keveset, de igen magas színvonalon. Révai elvtárs igen keveset írt oldalterjedelemre nézve a magyar történettudományról, de mind a mai napig alapvető forrásai ezek a művek mind bizonyos korszakok történeti problémái megismerésének, mind pedig a marxizmus magyarországi vi-

szonyokra való alkalmazásának, a magyar nemzeti fejlődés sajátosságai marxista elemzésének. (*Taps.*)

Fogyatékoság persze az is, hogy nagyon sok kérdéshez nem tudtunk hozzányúlni és néha a fontosakhoz sem. Andics elvtársnő említette, hogy a pozitív korszakok mellett a negatív korszakokat jobban elhanyagoltuk, mint kellett volna, ámbátor ezeknek történelmi kihatása éppen olyan nagy súlyú volt a magyar történelemben, mint a forradalmi korszakoké. Mégis abban látom a fő hibát, hogy a marxizmus-leninizmus igazságát, a mi leghatalmasabb fegyverünket nem jól forgattuk, általában nagyon gyakran eltorzítottuk részben tapasztalatlanságból, elméleti felkészültségünk hiányai folytán, másrészt és főként azonban azért, mert az egész nemzetközi munkásmozgalomban, a marxizmus-leninizmus egész nemzetközi ideológiai frontján igen súlyos torzulások következtek be. A sztálini személyi kultuszból következő hibák, dogmatizmusra, a marxizmus megmerevedésére és súlyos eltorzulásaira vezettek. Ebben látom fő okát annak, hogy miért követtünk el hibákat. Nem azért, mert kevesen és keveset írtunk, hanem mert nem jól írtunk, nem szépen írtunk, nem a teljesen objektív felfogásnak megfelelően írtunk.

Azzal nem értek egyet, hogy a marxista történészeink bűnöket követtek volna el. Ez ismét oda vág, hogy nem ismerjük el azt a jó szándékot, harcos pártosságot, amellyel a mi első történész nemzedékünk a feladatokhoz hozzáállt, hanem eleve valamiféle megfontolt bünszövetkezet állt volna ide a marxizmus szellemében. (*Ellentmondások. Varga János: Hanák elvtárs! Nem ezt mondtam!*) Vagy komolyan gondoljuk a szavakat, vagy nem. Vagy van értelme a szónak, hogy hiba és van annak, hogy bűn. A hibát ki kell javítani, önkritikát kell gyakorolni, a bűnösöket el kell ítélni. A mi első marxista történész nemzedékünk és minden utána következő, a párt érdekében, a pártért, pártos szándékból, harcosan, teljes jószándékkal eltelve írta a történelmet, ahogy tudta, és a hibákat azért követte el, mert vagy nem ismerte jól a marxizmust, vagy pedig voltak azok a torzítások, amelyeket a XX. kongresszus felfedett. (*Közbeszólás: Nem is a történészek voltak a hibásak!*) Engedelmet kérek, az hangzott el, hogy a marxista történetírásnak bűnei vannak.

TÁNCZOS GÁBOR: Nem lenne eredményes most hosszú vitát nyitni arról, hogy mi a súlyos hiba, nagyon súlyos hiba és bűn.

HANÁK PÉTER: Súlyos és kevésbé súlyos hibákat követtünk el, de tudatos megfontolt bűnözőknek beállítani bennünket nem helyes. (*Zaj. — Ellentmondások. Varga János: Ki mondta azt, hogy tudatos bűnöző? Réti László: A bűnöző mindig tudatos, öntudatlan bűnöző nincs! Közbe-*

szólás: Nem ez a lényeg, hanem az ifjúsággal szemben elkövetett bűnök!
Közbeszólás: Akaratlanul is lehet bűnöket elkövetni!)

Ezeket a komoly hibákat elkövettük 1953 előtt is, sőt 1949 és 1953 között bontakozott ki tulajdonképpen az ilyen szubjektivista értelemben vett pártosság, dogmatizmus, a tények figyelembe nem vétele és így tovább. Ezekre a hibákra azért nem akarok most részletesen kitérni, mert részben változatlanul fenntartom azt az álláspontomat, amelyet Pach és Elekes elvtárssal együtt a *Szabad Népb*en megírtunk⁸² és egyéb vitákban konkrét anyagon kimutattunk. Az elvtársak itt is sok mindent nagyon helyesen elmondtak a hibák elméleti gyökereiről. Azzal szeretnék azonban foglalkozni, hogy 1953-ban nagyon sok mindent helyesen megláttunk ezekből a hibákból. Történészfrontunkban akkor nagy pezsgés indult meg, elegendő, ha az akkori írásokat, felszólalásokat és dokumentumokat olvassa az ember, hogy lássa, mennyire helyesen közelítettünk ezeknek a problémáknak a lényegéhez. Hivatkozom elsősorban, mint már annyian előttem, a *Századok* szerkesztőbizottsági ülésére, ahol a felszólalások nagy többsége helyesen mutatott rá éppen erre a szubjektivizmusra, a tények torzítására, túlzásokra, erőltetésekre, a valóságnak nem megfelelő, vagy nagyon egyoldalú sematikus beállítására.

Ezen a vitán felmerült történészfrontunk nem demokratikus, antidemokratikus vezetésének problémája is. A szerkesztőbizottsági vita zárszavában Andics elvtársnő előremutató, jó összegezést adott. Ezt mondotta többek között: „Szervezeti téren tovább kell menni. Biztosítani kell egyes történész intézményeknek a nagyobb önállóságot. Eddig túlságos centralizmus érvényesült. . . Nagy lépéssel fogja előrevinni történészfrontunk demokratizmusát, ha megszüntetjük az eddig nagyon is gyakori perszónáluniókat. Meg kell javítanunk káderpolitikánkat is. Azok a történészeink, akik komolyan akarnak és tudnak dolgozni, valóban dolgozhassanak.”

Megmondotta továbbá, hogy az a vita, „csak kezdet volt, amit folytatni kell. Főként azt nem engedhetjük meg, hogy a vitában elhangzott helyes javaslatok következmények nélkül maradjanak. Ez a vita újszerű volt és már magában véve is egy lépéssel előrevitt bennünket”. Végül azzal fejezte be, hogy a júniusi határozatok „nekünk történészeknek is szárnyakat adnak, segítik kiszélesíteni, megjavítani munkánkat. Segítenek bennünket, hogy jobban összeforrjunk népünkkel, jobban meglássuk és jobban elősegíthessük az ország előtt álló nagy feladatok megoldását”.

Mindezek azonban, amiket Andics elvtársnő mondott, nem következtek be.

Ugyancsak a Századok korábbi évfolyamait tanulmányozva látni lehet azt is, hogy egy cikk felvetette, hogy a mi hibáink gyökere alapvetően egy szektás, szubjektivista szemléletben rejlik. A gazdaságtörténetírás és oktatás problémáival foglalkozó cikk⁸³ elmondotta, hogy milyen túlzások fordultak elő a gazdaságtörténelemben. A cikk helyesen állapította meg: „A szocializmus építésében elkövetett hibák: bizonyos kérdések túlhajlása, más kérdések elhanyagolása, vagyis lényegében a baloldali elhajlások hatása rányomta bélyegét tudományos munkánkra is.” A cikk bírálta a kirívó adatokkal való bizonyítást és megállapította, hogy „Ezek nem véletlen, mint ahogy nem is elszigetelt jelenségek, és kétségtelenül összefüggésben állottak az elmúlt évek gazdaságpolitikában tapasztalható hasonló jellegű hibákkal”. Gondolatmenetét azzal zárta: „Hova vezethet az ilyenfajta túlzás? Arra, hogy nem hiszik el, nem is hihetik el, amit tanítunk, és hogy ez elő is fordult, azt maguk az egyetemi hallgatók hozzánk feltett kérdései is bizonyítják. Nem kell megsérteni a tényeket, nem kell túlozni, torzítani, hiszen éppen mi és csakis mi vagyunk abban a szerencsés helyzetben, hogy a tények pusztá valósága is minket igazol. — Hozzá kell még tenni, hogy a baloldalias túlzásokat csak egy lépés választja el a felületességtől.”

Egy további, középiskolai oktatásunk helyzetét elemző cikk⁸⁴ nagyon helyesen mutatott rá: „Mindaddig, míg a pedagógusok túlnyomó többsége nincs meggyőződve arról, hogy az ún. tárgyilagosság és pártosság a történelemtanítás területén lényegileg azonosak, és amikor marxista történelmet tanítanak, akkor igaz, a történelmi valóságot híven tükröző történelmet tanítanak, ... mindaddig szó sem lehet sikeres, termékeny aktualizációról. A rossz aktualizáció pedig oktatási-nevelési szempontból sokszor rosszabb, mintha egyáltalán nincs aktualizáció, mert frázisokra, szólamszerűsége, felszínessége, képmutatásra és álhazafiságra vezet”.

Ezek a helyes szempontok azonban, ahogy végigtanulmányozzuk pl. a Századokat, a továbbiakban nem jutottak kellőképp érvényre, sok szempontból visszafejlődtek és elsorvadtak.

Hogy ennek mi volt az oka, erről szeretnék beszélni, és minthogy az elvtársak igen sok és alapjában nagyon helyesen bíráló szempontot mondtak el, azt hiszem, helyénvaló, hogy önkritikát is mondjak.

Először egy rajtunk kívül álló tényezőt szeretnék megemlíteni, azt, hogy a XX. kongresszusig számos alapvető tény nem volt ismeretes számunkra, nem voltak ismeretesek a Sztálin személye körül kialakult kultusz káros következményei mind a Szovjetunióban, mind a nemzetközi életben, mind magyarországi vonatkozásban; hasonlóképpen a Rákosi elvtárs személye körül kialakult kultusz káros következményei nem vol-

tak eléggé tényyszerűen ismereteseek. Hogy csak néhányra utaljak: a második világháború tényei és értékelése, a jugoszláv helyzet teljes értékelése, Kun Béla szerepének értékelése és nagyon sok mindenre lehet hivatkozni, amelyeket csak a XX. kongresszus, illetve az ennek kapcsán kiadott dokumentumok és tények tettek teljesen világossá. De természetesen nem ebben látom a fő okot. A fő okot egyrészt abban látom, hogy az egész országos fejlődés 1953. júniusától 1956. márciusáig kisebb-nagyobb ingadozásokkal és ellentétes tendenciákkal ugyan, de a balos, szektás irányba haladt, az 1953. előtti helyzethez való visszatérés számos sajátos jelenséget mutatott. (*Taps.*) Már máshol is volt róla szó, hogy ismét feléledőben volt a személyi kultusz, részben valamelyest Sztálin elvtárs körül, amit az 1955-ös születésnap⁸⁵ idején írt cikkek is mutattak, másrészt Rákosi elvtárs személye körül is éledőben volt 1955-ben egy ilyen személyi kultusz; és főként a márciusi határozatok⁸⁶ gyakorlati végrehajtása teljes mértékben balos, szektás irányban tolta el az ország politikáját. (*Taps.*)

Hogyan jelentkezett ez a mi történészfrentunk szemléletében és vezetésében, talán a vezetést venném előre. Úgy, hogy nem szakítottunk a korábbi antidemokratikus szervezeti formákkal, amelyek ezt az antidemokratikus vezetést lehetővé tették, bár felismertük ezt a hibát, és az elvtársak kritikája hozzásegített, hogy felismerjük. Formálisan ugyan hangsúlyoztuk, hogy az intézmények önállóak, és a vezetők felelősek ténykedéseikért, sőt ezen a téren bizonyos előrelépés történt, lényegében azonban igen fontos kérdések eldöntése nem történt kellő demokratikus formában. Nem arra gondolok, hogy mindenféle fontos, sőt nagyon bizalmas ügyeket népszavazás elé kell vinni, nem arra, hogy mindent valami szavazásos alapon kell eldönteni, de arra, hogy egyes intézményeket, szakterületeket, osztályokat vagy embereket érintő, egész tudományos munkájukat vagy személyüket érintő problémákat az illető személyekkel vagy intézményekkel kell megvitatni, javaslataikat meghallgatni és kollektíve kell kialakítani a döntést, ez azonban nagyon sok esetben nem így történt, és ezért én magam is felelős vagyok. Nem olyan vitákra gondolok, mint a mai, ahol valóban minden réteg kritikai szempontjai felmerültek az általános iskolai tanároktól kezdve a rokntudományok képviselőjéig, mégpedig egészségesen és útmutató módon. Ne gondoljuk, hogy ilyet rendezhettünk volna 1955. márciusa után. Nem rendezhettünk volna. (*Ellentmondások.*) Mi magunk mint történészek nem rendezhettünk volna. De feltétlenül demokratikusabban kellett és lehetett volna támaszkodni a meglévő intézmények kommunista és pártonkívüli kollektívájára, mert akkor több hibát elkerülhettünk volna, mind a fiatalokkal való beható foglalkozás terén, mind az egyes munkálatok és a tervezés

tekintetében, és ezt még nagyon sokáig lehetne sorolni, s végül bizonyos fokig természetesen a szemléleti kérdésekben is.

A másik ilyen hiba, amelyet elkövettünk az, hogy nem segítettük elő a dogmatizmus, a szubjektivizmus teljes leküzdését. Természetesen ennek is alapjában nemzetközi és hazai okai, forrásai vannak, ugyanakkor azonban nem szabad elfelejteni azt, hogy 1953. júniusa után nálunk megindult egy nagyon erős törekvés arra, hogy bátrabban alkalmazzuk a marxizmust a magyar történelemre, egy bizonyos fokig az egyetemes történelemre is, új tételeket és főképp szabadabb vitákat bontakoztassunk ki, ez azonban felülről, részünkről nem nyert kellő támogatást. Hogy miért nem, ezen sokat gondolkoztam. Azt gondolom, hogy alapjában azért, mert mi a jobboldal és a jobboldali nézetek elleni harcot állítottuk előtérbe 1954–55-ben és az ezektől való félelemből hátráltunk bele a régi hibákba. (*Közbeszólás: És az állást is féltettük!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Ezt ízléstelen közbeszólásnak tartom. (*Taps.*)

HANÁK PÉTER: Ha most felteszem magamban a kérdést, hogy volt-e jobboldali veszély 1954-ben, azt kell mondanom, hogy feltétlenül volt ilyen veszély, volt ennek talaja az országban, voltak ennek igen erőteljes képviselői, és az ideológiai fronton is nagyon komoly mértékben jelentkezett. Mégis mi volt a hiba? Egyrészt az, hogy eltúloztuk ennek a jobboldali veszélynek a jelentőségét, fontosságát, másrészt hogy a jobboldali veszély felidézésének felelősségét kizárólag az ún. pártonkívüli jobboldali irányzat nyakába varrtuk, jóllehet, ma már tudjuk és ha jobban megnéztük volna, tudhattuk volna akkor is, hogy a baloldali szektás irányzat felelőssége legalább olyan mértékű. (*Taps.*)

Végezetül pedig a ténylegesen meglévő, bár eltúlzott jobboldali veszély ellen nem helyes módszerrel harcoltunk. Nem volt ugyanis helyes módszer ezeket a nézeteket a föld alá szorítani, visszaszorítani, nem volt helyes idesorolni azokat a nézeteket sem, amelyek csak súrolták a határokat, és még kevésbé volt helyes a jogos kritikát is ezen a címen visszautasítani, ahogy gyakran tettük. Meg kell vívni minden nézettel a harcot a marxizmus-leninizmus alapján, mert éppen a dogmatizmus és a szubjektivista túlzások, torzulások elleni harc tette volna hatékonyá már 1954–55-ben harcunkat a meglévő burzsoá maradvány ellen. A márciusi határozat éppen a rossz módszerek előtérbe kerülését segítette elő. Bár a határozat két oldal felé harcolt, a végrehajtása már csak az egyik irányban. (*Taps.*) Én magam is elkövettem ezeket a hibákat a jobboldali veszély megítélésében és élesen bíráltam azokat az elvtársakat, akik nálam helyesebb álláspontot foglaltak el.

Nem akarok most újabb történettudományi szakkérdéseket felvetni, meglesz ennek a fóruma és még sok vitát fogunk folytatni. A két fő feladatot abban látom, hogy egyrészt a marxizmus-leninizmust az igazi marx-lenini értelemben a tudományosság magaslatára kell felemelni, meg kell tisztítani azoktól a torzításoktól, amelyek ráakódtak; gyökeres szemléleti változásokat kell végrehajtani egész történettudományunkban és a jelek arra mutatnak, hogy különös mértékben a párttörténetírásban. Azt hiszem, jól értelmeztem Sánta elvtársnak azt a mondatát, hogy a marxizmusból ki kell vetni mindazt, ami idegen. Remélem, úgy értette, hogy ami a személyi kultuszból, dogmatizmusból következik. (*Közbeszólás: Ami a marxizmustól idegen!*) Ezzel én teljes mértékben egyetértek.

Az a törekvés, ami itt nagymértékben megnyilvánult az elvtársak között, úgy gondolom, hogy Andics elvtársnő is így értékelte az itteni felszólalások helyes magvát, az nem a marxizmus ellen, hanem a marxizmusért, egy tisztább, igazabb, tudományosabb marxista történetírásért folyik. Tudom azt, a történészfronton utóbbi vitáinkban is merültek fel olyan nézetek, amelyek a mi igényeinkben, törekvéseinkben nem a marxista-leninista tudományosság teljes és bátor kifejlesztésére irányuló harcot látják, hanem valamiféle polgári történetírás, valamiféle burzsoá szemlélet restaurációjának burkolt kísérletét. Ezt Réti elvtárs el is mondotta a Történettudományi Intézet egyik értekezletén. Azt hiszem nincs igaza Réti elvtársnak. (*Réti László: Nem is ezt mondtam!*) Réti elvtárs nem érti helyesen szándékainkat, mert mi ezt történettudományunk hitelességének megnöveléséért, éppen hatóerejének kifejlesztéséért kívánjuk tenni. Az ilyen hipotézisek, mint amilyenre céloztam, nem fogják kiállni a közeli idők próbáját sem. Az objektív történelmi fejlődés és ezen belül a mi tevékenységünk, a mi tudományos eredményeink és munkásságunk alaposan rá fog cáfolni az ilyenfajta hipotézisekre.

A másik fő feladatnak a tudományos demokratizmus teljes megvalósítását tekintem. Ebben nekünk, akik a régi rossz módszerek képviselői voltunk, aktívan közre kell működnünk.

Azzal fejezem be, amit a múltkori osztályvitánkon többen is elmondtak, hogy ma a ténylegesen elkövetett hibáink akármilyen formában való védelme, mentegetése nem segít történettudományunk hitelességének és meggyőző ereje növelésének, hanem csakis ezeknek őszinte feltárása, elismerése és kijavítása állíthatja helyre a marxista történettudomány teljes jogait. (*Élénk taps.*)

VARGA JÁNOS: Kedves Elvtársak! Csupán két dologra térek ki, az egyiket nagyon rövidre fogom. Nagyon jól emlékezem rá: hozzászólásomban azt mondtam, hogy a történelmi személyiségekről szóló művek

legnagyobb részében milyen hibák vannak, és egy szóval sem mondtam azt, hogy Andics elvtársnő Kossuthról szóló tanulmányáról mondom ezt. Azokban a csekélyszámú munkákban is előfordulnak e hibák, amelyeket én írtam vagy tettem le a történetírás asztalára. Senki ne értse tehát félre: itt nem személyeskedésről és nem Andics elvtársnőnek a vádlottak padjára való ültetéséről volt szó.

A másik kérdés ennél komolyabb. Ennek kifejezését Hanák elvtárs már itt megkezdte, beszéde elején véleményem szerint rosszul, a végén azonban helyesen fejezte be. Ez pedig az, hogy Konrátsincs arról szó, hogy mi, fiatal történészek lebecsülnék a marxista történettudomány és történetírás eredményeit. Korátsincs arról szó, hogy mi nem ismernénk el, hogy mennyit tanultunk azoktól a marxista történészekről, akik a legelső marxista történeti munkákat készítették. Hozzászólásomban csak azzal foglalkoztam, hogy ennek ellenére miért olyan a történetírás és a történettudomány helyzete ma, mint amilyen. Itt senki a jelenlévők közül legjobb megítélésem szerint nem vitatta azt, hogy mi a marxizmus-leninizmus talaján állunk, ennek ellenkezőjét legfeljebb csak belemagyarázni lehet egyes hozzászólásokba. Magam részéről, ha ilyen véleménnyel kell szembenéznem, azt visszautasítom. (*Taps.*)

Ugyanakkor azonban nem tagadhatjuk el: ha mi azt akarjuk, hogy a történetírás és a történettudomány betöltse országunk fejlődésében azt a szerepet, amire hivatva van, akkor a legkeményebben és a leghatározottabban szembe kell néznünk az itt felmerülő problémákkal. Csak arra szeretnék utalni, hogy mi a magyarázata annak, hogy az az egyetemi ifjúság, amely 1948–50-ben még lelkesen járt az egyetemre, lelkesen tanulta a történelmet, az elmúlt esztendőik során igenis cinikus lett, igenis nacionalista irányban kezdett fejlődni, kozmopolita irányba tolódott el. Nekem az a véleményem, hogy ebben a történettudománynak és a történetírásnak is igen komoly szerepe van. (*Közbeszólás: Nemcsak!*) Mondottam, hogy is. Most tehát ne lovagoljunk szavakon.

Azt egyébként vissza kell utasítanom, amit Hanák elvtárs mondott, hogy tudatos bünszövetkezetről van szó. Nyilvánvaló, hogy nem vagyok a marxizmus-leninizmus teljes egészének birtokában és nagyon sokat kell ezen a területen tanulnom. De azt az egyet megtanultam, — és ez nem tétel, hanem a gyakorlat igazolta tapasztalat — hogy bűnt nemcsak úgy lehet elkövetni, ha szubjektíve valaki akarja, mert mindig az objektív eredmény számít. (*Élénk taps.*) Mi azért vitatkozunk és azért gyűltünk össze, hogy ha szubjektíve helyes álláspontot is foglalunk el, objektíve se kövessünk el a jövőben a történetírás területén bűnöket. Lehet, hogy vannak hozzászólásainkban rossz vonások, helytelen nézetek, ezekkel vi-

tába kell szállni, de a hozzászólások magvát, lényegét az igazi marxista történetírás és történettudomány továbbfejlesztésére, a sematizmustól, dogmatizmustól való mentesítésére való törekvéseinket ilyen módszerekkel nem szabad visszautasítani. (*Élénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Szűcs Jenő elvtárs eláll a szótól. A ma elkezdődött vitát péntek este 7 órakor folytatjuk. Ezen a napon a vitavezető testületnek ugyanaz lesz a törekvése, mint a mai vitában is, hogy demokratikus vitafórumot nyisson minden, a marxizmus igényével fellépő jobb, helyesebb, tudományosabb marxista történetírásért harcoló nézetek [számára], keményen visszautasítva és visszaverve közben mindenféle ide nem való, akár stílusában, akár tartalmában is nem való demagóg hangot, ami sérti a vitaszellemet, valamint a Gergely Sándor-féle hangokat, és egyszerre lépjen fel mind a rossz típusú, kellemetlen, túlzó, túllicitáló demagógiával szemben és az olyan szektás nézetekkel szemben, amelyek kisstílű módon szeretnének belemagyarázni jószándékú vitánkba olyan tartalmat, amely tőlünk távol áll és idegen.

A vitát bezárom.

A vita második része, 1956. június 1.

TÁNCZOS GÁBOR: Kedves Elvtársak! Folytatjuk a DISZ Petőfi Körének történészvitáját. A mai felszólalásokra a következő javaslatunk van. Szeretnénk kombinálni a válaszadást és a további felszólalások rendjét, és ennek érdekében az első néhány felszólalásra javaslatot tenni. Hallgassuk meg Mód Aladár, Nemes Dezső, Zsigmond László és Szűcs Jenő elvtársakat. (*Helyeslés.*) Akkor átadom a szót Mód Aladár elvtársnak.

MÓD ALADÁR: Kedves Hallgatóim, Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy a Kossuth Klub és társulatunk⁸⁷ nevében és egyben mint tiszteletbeli fiatal történész üdvözljem fiatal történészeinknek ezt az értekezletét. Sajnos, koromnál fogva már nemigen merem magamat a fiatal történészek közé sorolni, de azt hiszem, hogy azért nyugodtan beszélhetünk arról ma, hogy mindannyian fiatalok vagyunk új szocialista demokráciánk gyakorlatában. Ez a gyakorlat kétségkívül bizonyos nehézségekkel, hibákkal is jár, de ugyanakkor, azt hiszem, mindannyian egyek vagyunk az örömben is korra való tekintet nélkül, ez az öröm az idősebbeket fiatalítja, a fiatalokat pedig érleli. Mai életünk öröme pezsdít, frissít, újít, felemel mindannyiunkat, akik őszinte szívvel tesszük magun-

kévá. A magam részéről bevallom, szívből és őszinte örömmel üdvözlöm szocialista demokráciánk e kibontakozását. Úgy gondolom, elég sokáig nélkülöztük.

Bevezetőben magam is szeretném kiemelni a vita pozitív jelentőségét. Úgy gondolom, egyöntetűen megállapíthatjuk, hogy a vita egészében egység és felelősségérzet nyilvánult meg. (*Taps.*) Mit bizonyít ez a vita és az ehhez hasonló, most másutt is kibontakozó viták? Véleményem szerint azt, hogy az ellentmondások, súlyos hibák ellenére is nem elsősorban egyes személyek érdeképp, hanem mondhatnánk azok hibái ellenére, ugyanakkor mégis segítségünkkel is, de döntően felszabadulásunk és népi demokráciánk objektív történelmi fejlődésének eredményeképpen felnőtt egy új nemzedék, és kialakult pártunk körül egy marxista alapon gondolkodó, a marxizmus és a hazafiság egysége alapján utat kereső értelmiségi aktíva, amely ma felelősen és a XX. Kongresszus szellemében kéri részét feladataink megoldásában. Saját jobb, igazabb, átfogóbb értelemben vett eredményeinket becsülnénk le, ha nem támaszkodnánk bátrabban rá akkor, amikor világos, hogy feladatainkat csak vele lehet megoldani. Miben áll ehhez az új értelmiséghez való viszonyunk jelentősége? Csak az értelmiséghez való viszonyról van szó? Az sem volna lebecsülendő, de tudjuk, hogy messze ezen túl alapvető jelentősége van e viszonynak a szocialista építés tudományos megalapozása és a marxizmus alkalmazása szempontjából.

A XX. Kongresszus, mint tudjuk, a lenini tanításhoz való visszatérést, a lenini eszmék alkotó alkalmazásához való visszatérést jelenti. Lenin egyik legelső és alapvető tanítása, amelyet a „Mi a teendő?”-ben⁸⁸ kifejtett, tudjuk, azt jelenti, hogy a munkásosztály vezető szerepe elválaszthatatlan az ideológia, az elmélet, a tudomány vezető szerepétől, és elválaszthatatlan az értelmiség alkotó közreműködésétől a munkásosztály harcában. A munkásosztály vezető szerepe és a tudomány, az elmélet vezető szerepe elválaszthatatlan egymástól. Mi eddig nem támaszkodtunk erre eléggé. A XX. Kongresszus egyik alapvető tanítása a dogmatizmussal szemben a leninizmus alkotó alkalmazásához való visszatérés. Hogy mennyire értettük meg a XX. Kongresszus szellemét, ez attól is függ, hogyan viszonyulunk az értelmiséghez, hogyan viszonyulunk a most kibontakozó alkotó vitákhoz.

Rátérnék a vita egyes kérdéseire. Természetesen ki szeretném emelni, hogy nem a lezárás igényével, erre itt nem tarthatunk igényt, egy ilyen aktívának, értekezletnek, konferenciának nem lehet ez a feladata. Feladata lehet a kérdések feltárása, feladata lehet a kérdések feletti vita, de nem lehet feladata a kérdések végleges megoldása. Nyilvánvalóan az

egyes kérdések megoldása a továbbiakban egyes tudományos intézeteinknek lesz a feladata, valamint a további komoly tudományos munkának.

Vita folyt itt történetírásunk feladatairól. Bevezetőben a felszólalók közül Hársfalvi és Varga János elvtársak foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Varga János történetírásunk és történettudományunk feladatával kapcsolatban kiemelte, hogy szerinte történettudományunk nagy jelentősége lényegében abban áll, hogy történettudományunk feladata a történet oktatása, a nemzet nevelése és érzelmi nevelése is. Azt hiszem, ezzel egyet lehet érteni, de nem elégedhetünk meg ennyivel. A történettudomány és a történetoktatás feladata ennél is több. Úgy gondolom, ki kell egészítenünk Varga János elvtársnak ezt a megállapítását, meghatározását azzal, amit itt a történettudomány feladatával kapcsolatban Hársfalvi elvtárs mondott, aki arról beszélt, hogy történettudományunknak lényeges és elsőrendű feladata politikánk tudományos megalapozása. Ha népünk, nemzetünk neveléséről beszélünk, nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy ebbe a nevelésbe bele kell értenünk azt is, hogy képessé kell tennünk népünket arra, hogy a reális, a tudományos ismeretek alapján vegye ki részét politikánk és a kollektív vezetés kialakításában is. Eppen ez az, ami nemcsak a pedagógiai nevelés, hanem a közvetlen politikai gyakorlat szempontjából is elsőrendű, és önálló jelentőséget ad a történelemmel és egyben külön a közelmúlttal való tudományos foglalkozásnak, a történettudomány és a történelemoktatás feladatának. A gyakorlat, még a helyes gyakorlat is mindenkor bizonyos mértékig partikuláris, közel lát, tehát szükség van a tudományra, a tudománynak tükörnek kell lennie és egyben iránytűnek, kontrollnak munkánk helyessége tekintetében, kontrollnak abban a tekintetben, hogy a tények alapján széleskörűen vizsgáljuk meg, hogy helyes irányba haladunk-e. Úgy gondolom, hogy ezen a vitán történészeink, fiatal történészeink ezzel a felelősségtudattal nyúltak történettudományunk mai aktuális kérdéseire.

Komoly vita fejlődött itt ki ugyanakkor az új marxista történettudomány eddigi útjának és jelen helyzetének értékelésével kapcsolatban. A kérdés igen fontos, ahogy a vita lefolyása mutatta, szinte azt mondhatni, kritikus pontjává vált a történészegység kérdésének. A viták központjába került ez a kérdés, elsősorban Andics elvtársnő felszólalásában. Andics elvtársnő felszólalásában közvetlenül kapcsolódott Varga János és Kósáry Domokos elvtársak felszólalásához.

Röviden rekapitulálni szeretném Varga János elvtárs felszólalásának megállapításait. Előrebocsátom, hogy egy részével magam is polemizálni szeretnék, illetve bizonyos korrekciókat tartok szükségesnek Varga János elvtárs megállapításaival szemben is, másrésről ugyanakkor előre-

bocsátom, hogy lényegében mondanivalójával egyetértek. Mit mondott Varga János elvtárs? Azt mondta, hogy történetírásunk, történettudományunk válságban, válaszúton van. Ezzel kapcsolatban arról beszélt, hogy korunk levegőjét vittük be a megelőző századokba. Az erőltetett aktualizálás, a múltnak a jelen szempontjából való átalakítása természetesen helytelen, de ugyanakkor azt hiszem, azt sem szabad szem előtt tévesztetni, hogy a történettudomány haladását, előrevitelét igenis mindenkor, még a múlt megismerésében is a jelen feladataival való kapcsolat biztosítja. Itt is hivatkoznak az elvtársak Révai elvtársnak a 30-as években végzett ideológiai munkásságának különleges jelentőségére éppen a magyar történettudomány megalapozása és egész mai történészi munkásságunk szempontjából. Mint maradandó értékre hivatkoztak Révai elvtárs munkásságára. Milyen helyzetből és milyen szükségletből kiindulva foglalkozott Révai elvtárs annak idején 1848 kérdésével, „Marx és a magyar forradalom”, „Kossuth” című tanulmányaiban? Mint maga megmondta, a jelen szükségből kiindulva, a párt, a munkásosztály és a magyar nép akkori kérdéseinek megoldásához kívánt segítséget adni, és éppen ez a kiindulás és a kérdések éles felvetése segítette hozzá ahhoz, hogy megértse és számunkra is olyan segítséget nyújtson, amely ma is maradandóan mutatja az utat számunkra, egész történetünk, történetírásunk, nemzeti fejlődésünk alapvető kérdéseinek helyes értékelésében. De ugyanúgy ma is nyilvánvaló, hogy a XX. Kongresszus szelleme, a XX. Kongresszus problémáinak, elvi útmutatásának megértése mind a nemzetközi fejlődés, mind a munkásmozgalom történetének, de az egyes népek és a mi népünk és a magyar munkásmozgalom történetének is mélyebb megértését teszi számunkra lehetővé, tehát véleményem szerint lehetetlen a történetírást elszakítani a jelentől.

Emlékeztetni szeretném itt Varga elvtársat Hanák elvtárs beszámolójára a tavalyi római delegáció útjáról. Hanák elvtárs a római nemzetközi kongresszus lefolyásáról mint jellemző momentumot éppen azt emelte ki, hogy a nyugati történetírás, köztük a nyugatnémet történetírás minden kérdést, a középkori történetet is messzemenően aktuálisan és a jelen célokkal összefüggésben, mint az ideológiai harc eszközt használja. Természetesen a maga célja érdekében ugyanakkor meghamisítja a történelmet. Mi éppen abban különbözünk, hogy nekünk nem kell meghamisítani a történetet, éppen az előrehaladással kapcsolatban válik lehetővé számunkra, hogy sokoldalúbban, teljesebben, gazdagabban és a valóságnak megfelelően értékeljük történeti fejlődésünket.

Varga János elvtárs másik megállapítása az volt, hogy hallgatóink, tanulóink nem szeretik a történelmet. Azt hiszem, hogy itt is bizonyos

korrekcióra van szükség, mert hiszen lebecsülnénk pedagógusaink, történettanáraink minden ellentmondás, minden komoly nehézség ellenére is sokszor és sok tekintetben lelkes és eredményes munkáját és ifjúságunk egy igen jelentős részének is elmélyültebb és igazabb kapcsolatát a magyar történettel, ha ezt egyszerűen és általában a múlthoz hasonlítanánk. Azt hiszem, hogy minden hiba ellenére is figyelembe kell vennünk azt, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb az az ifjúsági és történészpedagógus réteg, amely lelkesen, őszintén, a magyar történet igazabb megértése alapján kapcsolódik népünk küzdelméhez.

Kosáry Domokos elvtárs kapcsolódott Varga János elvtárs felszólalásához. Inspirálva a hibák őszinte feltárásától azt mondta felszólalásában, hogy az ifjúságnak alapvetően igaza van, azoknak van igazuk, akik a vizsgák előtt állnak, az utat keresik. Feladatunk, hogy segítsünk az ifjúságnak. A magam részéről is teljes egészében egyetérték ebben a tekintetben Kosáry Domokossal. A kérdés az, hogyan segítsünk? Mit mondott erre Kosáry Domokos? Azt mondta, állítsuk vissza jogaiba a tudományos igazságot, amely annak idején lelkesítette Kosáryt és nemzedékének fiataljait. Azt hiszem, ezzel így egészében nem lehet egyetérteni. Azt hiszem, maga Kosáry Domokos sem érthet így ezzel egyet. Két okból sem. Kosáry sem vallhatja, hogy a Horthy-korszak igazabb történetét adta Magyarországnak, mint a felszabadulást követően kibontakozó új történetírásunk. A marxista történetírásnak komoly hibái vannak. Válaszút előtt állunk, azt is lehet mondani, hogy a marxista történetírás válságba jutott az elmúlt évek, elsősorban a fordulat éve után. Ennek ellenére a valóság megismerésének módszerét adta történészeink kezébe, akik e módszer segítségével a hibák, torzítások ellenére egészében a magyar nép jobb, igazabb történetét rajzolták meg, mint bármely eddigi kor történetírása. Megengedem ugyanakkor, sőt elfogadom, hogy Kosáry Domokos szubjektíve, a saját tudata szerint valóban a maga munkásságával a tudományos igazságot kívánta szolgálni, de ugyanakkor azt gondolom, hogy Kosáry is az új Kossuthját, nem pedig az 1941-est tartja az igazinak.

Véleményem szerint tehát Varga és Kosáry felszólalását illetően helyénvaló a korrekció, de ugyanakkor nem értünk egyet és nem érthetünk egyet Andics elvtársnő felszólalásával. (*Élénk taps.*) Ahogy maga mondta, szenvedélyesen reagált a dolgokra. A szenvedélyesség szükséges és jó dolog a tudományos és elméleti vitában, de nem helyes, ha annak következtében elveszítjük a mértéket, a kisebb hibákat, az igazítanivalót főbenjáró bűnnek, a kritikát eredményeink semmibevevésének minősítjük. Ha ezt tesszük, véleményem szerint ez már nem is szenvedélyesség,

hanem indulat. (*Derűltség.* --- *Nagy Tamás*: Csak az igaz ügy érdekében helyénvaló!)

Bár szélesebb körben vagyunk együtt, de engedjék meg, hogy bevalljam itt, magam is hajlamos vagyok erre kissé. Elárulok itt egy kis műhelytitkot a magam munkájából is. Odahaza az én első lektorom a feleségem, és számtalan esetben fordul elő, hogy én is indulatba jövök, amikor egy-egy cikkel, tanulmánnyal vagy munkával kapcsolatban mindig a szerintem kisebb hibákat vagy részleteket látja meg. (*Derűltség.*) Ezen számos esetben megvan a családi patália. Nehezen fogadom el első hallásra a kisebb hibák sokszor jogos kijavítását is. Minthogy azonban lényegében mégiscsak egyetértünk, tehát a családi béke helyreáll, és használ a munkának is, de hozzátartozik, hogy lényegében egyet kell érteni, és erről van itt is szó. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban azt hiszem, foglalkoznunk kell azzal, hogyan is értelmezzük Varga János elvtársnak azt a, szerintem nem szótévesztését, hanem szóhasználatát, hogy bűnről beszél. Hibáról vagy bűnről van-e szó? Varga elvtárs tegnap már tiltakozott szavainak félremagyarázása ellen. Világos, hogy nem bünszövetkezetet keresett, nem vészbírárságot követelt, nem arról beszélt, hogy bárki is szándékosan követett el bűnöket. Mit mondott Varga János? Azt hiszem, lényegében helyesen idézem, ha úgy emlékezem, hogy a következőket mondotta: nem elég hibákról beszélni, bűnöket követtünk el, és azután így folytatta: hol van a hiba forrása? Emlékeznek az elvtársak arra, hogy élénk derűltség követte ezt az ellentmondást. Mit jelentett éppen ezért a bűn Varga felszólalásában és megfogalmazásában? Véleményem szerint természetesen nemcsak szótévesztés volt, hanem a kritikához való viszonyt fejezte ki, a kritikához, a bajok, hibák súlyosságához való őszinte viszonyt, ennek őszinte átérzését. Ugyanakkor, azt hiszem, Varga János egész felszólalása bebizonyította az értekezőnek, hogy nem kívülről bírálja a marxista történetírást, hanem belülről, mélyen átérzi, fájlalja a probléma súlyosságát. Nem ő volt a felelős elsősorban, sőt azt lehet mondani, igen kis mértékben felelős ezekért a hibákért, mégis őszinte fájdalommal és megrendüléssel töltötték el; nem kívülálló, nem az ellenség kritikájával szólt hozzá a dolgokhoz. (*Élénk taps.*)

Valljuk be, ha az egyetem és még inkább az általános iskolai és a középiskolai történeírás helyzetét nézzük, ha a György elvtársnő által elmondottakat tekintjük általános iskolai történetoktatásunk helyzetéről, akkor teljes egészében egyet kell értenünk Varga János megrendülésével; a kritika mélysége, a súlyos hibák éles elítélése előfeltétele, hogy harcoljunk kijavításukért.

Itt térek ki röviden György elvtársnő felszólalására az általános iskolában folyó történelemoktatás helyzetéről és általában gyakorló pedagógusaink problémáira. Nyíregyházán, Egerben, Békéscsabán, de országszerte is azt tapasztaltam, hogy nagy bizonytalanság, sőt azt kell mondanunk, lelkiismereti válság van pedagógusaink, elsősorban történész pedagógusaink között, hogy mit tanítsanak, hogyan tanítsanak, hogyan álljanak a diákok elé. Elsősorban a sztálini személyi kultusszal kapcsolatban merülnek fel problémák. Vajon most egyszeriben hallgassanak-e arról, aminek jegyében őszintén és jóhiszeműen lelkesíteni kívánták az ifjúságot. Azt hiszem azonban, nem lehet feladatunk, hogy az Oktatásiügyi Minisztérium helyett válaszoljanak kérdéseikre, a magam részéről azonban, ahol alkalmam volt, arra törekedtem, hogy minden módon megnyugtassam történész tanárainkat. Megnyugtassam őket azzal, hogy a személyi kultusz megszüntetése nem eddigi történetírásunk gyökeres felforgatását, nem azt jelenti, hogy most megint mindent egészen másképp kell tanítani, és azt sem jelenti, hogy ezek után a történelmet hősök és személyek nélkül kell tanítani. Ellenkezőleg, azt hiszem, éppen ezzel kapcsolatban igaza van Varga Jánosnak is és azoknak is, akik hiányolták, hogy sok esetben a magyar történelem és éppen a közelmúlt igen komoly figurái, haladó progresszív képviselői, Bajcsy-Zsilinszky Endre és mások, de a magyar munkásmozgalom nagy képviselői is személy szerint még monográfiák kapcsán sem ismeretesek. A sztálini személyi kultusz megszűnése tehát nem azt jelenti, hogy most személytelenül tanítsuk a történelmet, és hogy történelemoktatásunkat újra felforgassuk. Emlékezetes — a vitán itt erről már szó volt — hogy 1953. júniusa után egy történész aktíva, azt hiszem, a Századok szerkesztőségi vitája lényegében történetírásunk feladatait, a marxizmus alkotó alkalmazásával kapcsolatos feladatokat felvetette. Azok a kérdések, amelyeknek megoldása elé most széles fronton megyünk előre, lényegében felvetődtek. Éppen ezért meggyőződésemm, itt valóban nem arról van szó, hogy gyökeresen és máról-holnapra mindent fel kell forgatni. Ugyanakkor azonban nem szabad lebecsülnünk igen súlyos és kiáltó problémákat sem.

Mit tegyünk és hogyan javítsunk a dolgokon? Anélkül, hogy belebocsátkoznánk a részletekbe, csupán két elvi szempontot emelek ki, amelyek közelebb visznek bennünket a megoldáshoz. Elsősorban is több önállóságot és szabadságot kell biztosítanunk történelemtanárainknak, hogy önbizalmukat visszakapják. Meggyőződésemm, hogy történész pedagógusaink nagy többsége eddigi ismereteik és a marxista történettudomány eddigi eredményei alapján is eredményesebben és jobban fogja oktatni a történelmet, ha több önállóságot, bátorságot adunk neki.

Ugyanakkor hadd hivatkozzam egy konkrét példára. Nemrégiben Nyíregyházán voltam, és egy előadás után történész pedagógusokkal vitatkoztunk a nyíregyházi klubban. Számomra egészen megható és rendkívüli módon örvendetes volt, ahogy láttam, hogy a nyíregyházai, Szabolcs megyei pedagógusok pesti történész és egyéb vitáinktól távol milyen helyesen és alkotó módon nyúlnak hozzá a problematikus kérdésekhez. Az egyik pedagógus a Batthyány-kérdésről beszélt, és ezzel kapcsolatban a formalizmusról, az oktatás helyes módszereiről, követelményeiről. Elmondotta, hogy történelemkönyveink milyen egyoldalúan és sematizálva mutatják be a nagy történelmi figurákat. A tanulók hajlamosak a történelemkönyv alapján Batthyányt egyszerűen mint megalkuvót és árulót kezelni. Erre meg szokta kérdezni a tanulóktól, hogy mi a bére az árulónak. Golyó volt a bére, tehát nem lehetett áruló. Így vezeti rá a tanulókat arra, hogy ilyen bonyolult kérdésről van szó, hogy nem lehet egyszerűen ellenségre és barátra, árulóra és forradalmárra osztani a történelem nagy képviselőit. (*Helyeslés és taps.*) Ugyanerről beszéltünk Széchenyivel kapcsolatban is. Őszintén megmondom, magam is tanultam egyszerű és névtelen történész pedagógusainktól.

Nem szabad ugyanakkor egy pillanatra sem megfeledkezni arról, hogy a történelemtanítás alapvető megjavításaért a felelősség elsősorban vezető történészeinket és új marxista történettudományunkat, Történettudományi Intézetünket is terheli. Komoly, felelős és tervszerű, a gyakorló pedagógusokkal összehangolt munka megindítására van szükség, ez viszont már alapvetően összefügg itteni vitáinkkal, történettudományunk meglévő hibáihoz való viszonyunkkal. Igaz, a súlyos hibákért vagy bűnökért nemcsak mi vagyunk a felelősek. A magam részéről teljes mértékben egyetértek Hanák elvtársnak azzal a fejtegetésével, hogy történetírásunk dogmatizmusa nem sajátos magyar képződmény, hanem elválaszthatatlan a sztálini személyi kultusz hatásától. Viszont igaz az, amit Varga János mondott, hogy bűnök nemcsak tudatosan lehet elkövetni. A tudatosság hiányát és a körülményeket azonban be lehet és be is kell számítani a személyek megítélésénél, és nem helyes tekintetbe venni a hiba, a baj mértékének értékelésénél. Gondoljuk csak meg, minek minősítsük ma, a XX. Kongresszus alapján a törvényesség megsértését, minek minősítsük a pártdemokráciának a személyi kultusszal kapcsolatos felszámolását? Vajon csak egyszerűen hibának? Meggyőződése, hogy nem. (*Élénk taps.*) Meggyőződése, hogy a XX. Kongresszust helyesen értelmezve határozottan bűnnek kell minősíteni a munkásmozgalommal, a párttal, a marxizmussal szemben. (*Úgy van! Úgy van! Élénk taps.*) Véleményem szerint hasonlóan helytelen volna enyhíteni az ideológiai, a

tudományos élet területén elkövetett hibák súlyát. Elég sokszor beszélünk ennek fontosságáról, az ebben a tekintetben tanúsítandó éberségről. Úgy gondolom, egyet kell értenünk abban, hogy nem a hibák megmagyarázása, hanem kemény és határozott elítélése fogja a hibák kijavítását biztosítani. (*Élénk taps.*) Miről van itt lényegében most szó az elmélet, a tudomány terén? A dogmatizmusról. Bűn vagy hiba a dogmatizmus? Hiba ha egyesek követik el és egyszer-kétszer, de bűn, ha irányzattá válik, és bűn, ha irányzattá tesszük és védjük, (*élénk taps*) vagy csak szavakban harcolunk ellene. Véleményem szerint a demokratizmussal együtt ezt az állásfoglalást és nem a bírálatban megnyilvánuló esetleges kisebb hibák, túlzások alapján a kritika elvetését kell tekintenünk történészfrontunkon is az egység alapelveként. Helytelen lenne akár az egyik, akár a másik oldalról ma mint legfontosabb és leginkább elsőrendű kérdést előtérbe állítani, hogy ki felelős a múlt hibáiért. Nem a múltból, a jelenből kell kiindulnunk, és azt kell vizsgálnunk, hogy kit milyen mértékben tekinthetünk az új feladatok megoldására kész egység alkotórészének. (*Élénk taps.*)

Ne csodálkozzunk azonban, hogy a hibák magyarázgatása ellentmondásokat és aggályokat ébreszt a XX. Kongresszusért és annak magyar alkalmazásáért magát felelősnek érző marxista és nem marxista értelmiségben is. Természetesen egy ilyen vitán sok minden felmerül, és részben elkerülhetetlen az egyoldalúság vagy túlzás stb. Teljesen helyénvalónak kell tartanunk, legalábbis a magam részéről megértem, hogy Andics elvtársnő félreértések elkerülése végett ki kívánta emelni a marxista történetírás eredményeit. Amint mondtam, eltévesztette azonban a mértéket. Világos, hogy nem arról van szó, hogy minden rossz, mindent el kell vetni, bűn volna ez is, de természetesen arról sem lehet szó, hogy csak kisebb javítgatásokat kell végezni és alapjában minden rendben van. (*Taps.*) Ellenkezőleg alapvetően meg kell újítanunk és jobbra kell tennünk történetírásunkat. Andics elvtársnő bevezetőjében általában el is ismerte az itteni vita és kritika pozitív jellegét és jelentőségét, ugyanakkor azonban felszólalásának konkrét tartalmát a körülmények magyarázata és a kritikának egyes vitatható részek alapján való visszautasítása képezte. (*Úgy van! Úgy van!*) Szeretném remélni, hogy Andics elvtársnő is egyet fog velünk érteni abban, hogy alapvető javításra van szükség. Remélem, be fogja látni, hogy itt feltételezett ellenséggel szállt szembe. (*Helyeslés.*) Ebben a teremben senki, gondolom, Kosáry sem a horthysta történetírás és a marxista történetírás összeméréséből indult ki. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezen túl vagyunk, és most arról van szó, hogy mennyiben lehetünk túl és mennyiben kell túl lennünk.

Már szó volt róla, de ismétlem: mindannyian egyetértünk abban, hogy nemcsak mi vagyunk felelősek, de azért egy-egy terület vezetőjének sem szabad megfélemednie arról, hogy nem minden és közvetlenül következik a sztálini személyi kultuszból. (Úgy van! Úgy van! *Taps.*) Van saját felelősségünk is. (Úgy van! Úgy van! *Élénk taps.*) Nem ismerem elégé belülről történetírásunk életét, csak személyes élményeimről beszélhetnék és erről nem kívánok szólni (*derűltség*), de voltak fiatal történetírásunkban a dogmatizmustól eltérő kísérletek is, amelyek nem nyertek kellő támogatást. Egyetértünk, nem szükséges az elmúlt sérelmek, hibák felhánytorgatása, ismételtetése, de nem is ismételjük a hibákat. Éppen ezért, amikor helyreigazítjuk egy vonatkozásban Kósáry Domokost, ugyanakkor igazat kell adnunk neki abban, hogy volt személyi kultusz a történészfronton is, nálunk is. (*Taps.*) Igazat kell adnunk, hogy a dogmatizmus és a marxizmus monopolisztikus értelmezése nemcsak a régi, pártunkívüli történészek, de értelmiségünk, pedagógusaink nagy része számára is nehezítette a marxizmushoz való eljutást. Hadd mondjam el itt ezzel kapcsolatban, hogy röviddel a XX. Kongresszus után a Társulaton belül összehívtuk a megyei titkárainkat, és érdeklődtünk, hogy milyen a hangulat értelmiségünk körében, hogyan fogadták a XX. Kongresszust. Titkáraink mindenünnen nagy örömmel számoltak be, hogy igen lelkes és örömteli a XX. Kongresszus fogadtatása bizonyos ellentmondások, aggályok vagy kérdések mellett is. Békés megyéből érkezett titkárunk külön elmondotta, hogy az értelmiség fellélegzett a megyében a XX. Kongresszus hatására. Azt mondják Békés megyében, hogy végre elérkezett az ideje annak, hogy a magyar értelmiség a maga egészében magáénak fogja érezhetni a marxizmust, azt mondták, hogy a marxizmust az egész értelmiségnek magáévá kell tenni, a marxizmus a történelem és a népek igazsága, és egész értelmiségünk igénye, hogy a magáénak tudhassa.

Mindezek alapján nem lehet vita tárgya, hogy jelen helyzetben a szektarianizmus, dogmatizmus felszámolását kell történetírásunk fő kérdésének tekinteni, a dogmatizmust és a szektarianizmust kell mint a demokratikus örökséggel szembeni bizalmatlanság forrását tekinteni. Többen beszéltek itt erről az előző vita során. Hadd mondjam meg, hogy a demokratizmus természetesen önmagában nem oldja meg a kérdéseket, nem önmagában és automatikusan vezet előre, csak a marxizmussal és a tudománnyal együtt. Példa erre Illyés Dózsa-drámájával kapcsolatban itt a Petőfi Körben rendezett vita tapasztalata is. Emlékeztet, hogy itt a Petőfi Körben volt egy vita Illyés részvételével a Dózsa-drámáról.⁸⁹ A fiatalok rendkívüli lelkesedéssel ünnepelték, értékelték a drámát. A vita

végén Illyés felszólalásában elmondotta a történészek által már előző vitákról ismert álláspontját arról, hogy a magyar nép egy tragikus sorsú nép, minden szabadságharcunkat elveszítettük, elveszett Dózsa szabadságharca, elveszett Rákóczi szabadságharca, elbukott 1848. 1919 és nem a saját erőnkől szabadultunk fel. Mi annak idején elég sokat beszéltünk erről Illyés Gyulával. Magam is hajlamos voltam arra, hogy Illyést tegyem felelőssé ezért az állásfoglalásért. Most, ahogy a dologról jobban gondolkozom, arra a megállapításra kell jutnom, hogy nem volt helyes, amikor ezért egyedül Illyést tettük felelőssé, hanem elsősorban saját magunkat kellett volna felelőssé tennünk, történeti és ideológiai munkánkat, hogy milyen mértékben sikerült nekünk a magyar nép történetének marxista megvilágításával, meggyőző megvilágításával és elsősorban a munkásmozgalom kérdéseinek, a magyar nép és a munkásosztály harca egységének megmutatásával optimizmust kelteni, meggyőző módon felemelő perspektívát mutatni értelmiségünknek. Azt hiszem azonban, nemcsak erről van szó, hogy milyen meggyőzően mutatjuk meg a történelmet, hanem ennél többről is. Be kell látnunk azt, hogy az író nemcsak tudományos munkákból, nemcsak párthatározatokból tanul, és baj is volna, ha csak abból tanulna, ha csak annak alapján írna, hanem az életből, ahogy érzékeli, látja, élményszerűen tapasztalja népe életét, lélegzetvételét és minden rezdülését, és elsősorban arra kell gondolnunk, hogy ha becsületes, felelősségérzettel telt és legjobb íróinknál bajok vannak vagy bajokat tapasztalunk, vagy úgy látjuk, hogy bajokat vetnek fel, akkor elsősorban meg kell néznünk a saját munkánkat. (*Taps.*) Éppen ezért a magam részéről a demokratizmussal szembeni szűkkeblűségnél is pusztítóbbnak tartom a dogmatizmust, a szektarianizmust a munkásmozgalom, a marxizmus alkalmazása és a párttörténet belső fejlődésének értékelésében, a magyar munkásmozgalom megmutatása terén. Mucsi és Kalmár elvtársak szóltak az idevonatkozó problémákról. Magam csak kiegészíthetem azt, amit ők ezzel kapcsolatban elmondottak két év egyetemi tapasztalata alapján. Mi a marxista tanszéken nagyon sokat vártunk a magyar párttörténet oktatásától, és be kell vallanunk, hogy magyar párttörténeti oktatásunkkal legjobb akaratunk, szándékunk és igyekezetünk ellenére sem sikerült távolról sem elérni azt, amit el kívánunk érni. Elsősorban azért nem, mert jelenlegi párttörténeti oktatási anyagunk, kötelező irodalmunk és a párttörténeti előadások a maguk méreteivel, a részletekben való elmerüléssel, a prakticista ábrázolással, az elvi kérdések elhanyagolásával nem adnak alkalmat arra, hogy kellő színvonalon, meggyőző módon foglalkozzunk a magyar munkásmozgalom kérdéseivel, meggyőzzük az ifjúságot, az új értelmiséget. Itt nem a negatívumok megmutatásáról

van szó, ami miatt körülbelül 3–5 éves vitánk van Réti elvtárssal, aki 1951 óta állandóan szememre veti, hogy a magyar munkásmozgalom, pártunk történetét negativista módon állítom és állítottam be, amikor problémákat is igyekeztem megmutatni. (*Réti László*: Azért, mert problémákat mutattál be? — *Zaj*.) De most nem erről van szó, azt szeretném kiemelni, hogy a pozitívumokat sem mutatjuk meg kellőképp. A magyar munkásmozgalom sok szenvedés, sok nehézség, sok áldozat árán elért nagy elméleti és gyakorlati eredményeit sem mutattuk be meggyőző és igazi módon. Nem mutatjuk meg a magyar munkásmozgalom fejlődésének igazi és sajátos problémáit, igazi és sok áldozatba, harcba került eredményeit.

Szó volt itt már a szociáldemokrata párthoz való viszony kérdéséről; illetve párttörténeti értékeléséről, a népiesekről, a marxizmus alkalmazásáról, József Attila és Révai József elhanyagolásáról, illetve párttörténeti oktatásunkból való kihagyásáról. A magam részéről ezzel kapcsolatban is teljes egészében igazat kell adnom Sánta Ferenc írónak, és úgy gondolom, ha talán itt, tudományosan képzett marxisták között frazeológiája valóban (*Közbeszólás*: Szokatlan!) szokatlan volt (*Közbeszólás*: Szabódezsős!), de ennek ellenére az a véleményem, hogy ne a frazeológiát, hanem a tartalmat nézzük (Úgy van! Úgy van! *Taps*), hogy mielőbb megértsük egymást, ne várjuk, hogy íróink, értelmiségünk hibátlanul megtanulja a mi frazeológiánkat. (*Kuczka Péter*:⁹⁰ Egyszer már megtanultuk!). Értsük meg egymást a dolgok lényegében! (*Taps*.) Akkor biztos vagyok benne, hogy íróink is, értelmiségünk is előbb és hamarabb fogja elsajátítani és magáévá tenni a frazeológiát is. (Úgy van! Úgy van!) Ugyanakkor azt is ki kell emelnünk Sánta Ferenc felszólalásával kapcsolatban is, hogy a marxizmus tett egyet és mást a marxizmus és a magyarság egyesítéséért is. A történelem harcban, néha sok áldozattal termi meg a maga eredményeit, de megtermi. Minden nehézség és ellentmondás ellenére a magyar munkásosztály és a magyar kommunista párt harca megteremtette a Horthy-korszakban is a maga nagy eredményét. Megteremtette és kialakította a marxizmusnak a hatalomért folyó harcban való helyes alkalmazását. Az elmúlt tíz év is minden nehézség és ellentmondás ellenére is igen nagy és óriási eredményt hozott. Ennek eredménye itt ez az aktíva és az, hogy ma értelmiségünk, aktívánk valóban a marxizmus alapjáról közelíti meg a magyar kérdéseket, a magyar haladást és a XX. Kongresszus alkalmazásának kérdését. (*Taps*.)

A magam részéről lényegében egyetértek Szigeti elvtárs felszólalásával is, aki a párttörténeti irodalommal kapcsolatban arról beszélt, hogy nem helyes, hogy a párttörténetet csak felülről írjuk meg és a párttörté-

net és a munkásmozgalom történetének feldolgozása mintegy úgy tűnik fel, hogy az a párthatározatok magyarázata, mert ennek következtében elvesznek a problémák, a történettudomány igazi feladatai, elvesz az ellentmondások, a valóság feltárásának izgalma, elvesz az elmélet és a gyakorlat összeütközése, az alkotó elméleti munka jelentősége, pedig tudjuk, hogy még a leghelyesebb, legigazibb, legtudományosabb eszmék sem maguktól valósulnak meg, hanem igen sok harc, igen súlyos ellentmondások árán. De elvesz a munkásmozgalom és a párttörténet ilyen ábrázolása következtében a hősi küzdelem, a nehézségek leküzdése felett érzett öröm, győzelem igazi nevelő ereje és tanulsága is, de még hozzá kell tennem, hogy elvesz az erkölcsi harc és az összeütközés jelentősége is. Ne feledkezzünk meg a párttörténettel kapcsolatban a XX. Kongresszus azon aktuális tanításáról, hogy éppen a lenini normákhoz való visszatérés ma számunkra azt is jelenti, hogy a pártért való harcot nemcsak felülről, hanem alulról is meg kell vívni. (*Kuczka Péter: Úgy van!*)

Hadd hivatkozzam ezzel kapcsolatban két példára. Most próbálunk foglalkozni régi újpesti elvtársakkal együtt az újpesti munkásmozgalom, illetve az újpesti kommunista mozgalom történeti anyagának összegyűjtésével. Magam részéről rendkívüli jelentőséget tulajdonítok nemcsak általában a helytörténeti monográfiáknak, de úgy gondolom, hogy a munkásmozgalom és pártunk történetének feldolgozásánál, a kommunista mozgalom történetének feldolgozásánál is igen nagy tudományos és nevelő jelentőségük van az ilyen helytörténeti monográfiáknak. Én, aki egy kissé ismerem az újpesti munkások harcát és életét és a Horthy-korszakban folytatott harcait, rendkívül tanulságosnak tartom azt, amit ezeken a beszélgetéseken hallok, amit az elvtársak elmondanak.

Nemrégiben újpesti, jutagyári nőkkel voltunk itt együtt, beszélgetünk a húsz évvel ezelőtt lefolyt jutagyári sztrájkról. 1936-ban ugyanis több hétig tartó sztrájk volt Újpesten a Jutagyárban. Először én is azt gondoltam, hogy talán nem is megyek el a megbeszélésre, majd Andrásfi elvtárs⁹¹ és Bárd elvtárs,⁹² aki a textilesek fő patrónusa volt annak idején, levezeti ezt az értekezletet. Végül mégis elmentem és nagyon nagy öröm volt számomra, hogy ott voltam, mert ott értettem meg igazán, hogy a mi munkásmozgalmunk és kommunista röpirataink, amelyeket magam is sokszor hajlandó voltam úgy megítélni, hogy az csupa szektarianizmus, vagy igen nagy mértékben szektarianizmus volt, mégis nagy jelentőségűek voltak. Abból indultam ki, hogy ismerem ellenforradalmi korszakbeli politikánkat, stratégiánkat, és tudtam, hogy nem volt helyes a proletárdiktatúra közvetlen célként való kitűzése, ennek következtében hajlamos voltam pesszimista módon csak ebből a szempontból megítélni

az egészet. De éppen itt a jutagyári textiles elvtársnők elmondották, hogy milyen nagy jelentőségük volt ezeknek a kommunista röpiratoknak az üzemben, ott egy-egy pofonhoz vagy egy-egy akcióhoz közvetlenül kapcsolódtak a röpiratok. Elmondották, milyen izgalmat keltettek és milyen harc folyt a röpiratoknak a gyárba való bejuttatása körül. Az egyik régi újpesti textiles elvtársnő, Babel elvtársnő például elmondotta, hogyan vitte be a röpiratokat nadrágjába rejtve, hogyan lopózkodt be oda, ahol a röpiratokat szét szokták szórni (*Derültség.*) és hogyan szórta szét. Közben szépen és rendben lebonyolította az akciót, a másik ajtón belépett egy elvtársnő. Nem vette észre Babel elvtársnőt, őt viszont észrevették és látták, hogy utána tele volt a helyiség röpiratokkal. Erre elővették ezt a — mondjuk így — ártatlan elvtársnőt. Elmondja Babel elvtársnő, hogy milyen lelkiismeretfurdalásai voltak, amikor ő volt a tettes, és egy ártatlan embert nyaggattak azzal, hogy ő szórta szét a röpiratokat.

Ennél természetesen sokkal komolyabb erkölcsi összeütközések is vannak a magyar munkásmozgalom történetében. Voltak összeütközések a felső vezetés és a párttagság, a pártfegyelem és a valóság vagy egyes emberek értékelése tekintetében. Hadd mondjak el erre is egy példát. 1941-ben Rózsa Ferenc⁹³ dolgoztam együtt, a propagandabizottság összekötője voltam. Előre szeretném bocsátani, hogy minden tiszteletem és elismerésem Rózsa Ferenc emlékéé. Mondhatnám, talán az életemet is köszönhetem következetes, bátor és hősi helytállásának, hogy nem volt hajlandó egy szót se köpni, szótlanul halt meg a Gestapo,⁹⁴ a magyar rendőrség kínzókamrájában. Kapcsolatunk folytán egy alkalommal Rezi elvtársról⁹⁵ beszéltünk. El kell mondani, hogy ebben az időben az újpesti kommunista mozgalomnak egyik tragikus kérdése a Rezi-frakció kérdése, Rezi elvtárs ugyanúgy, mint Rózsa Ferenc elvtárs, 1942-ben mártírhalált halt és pártunk mártírjaink közé sorolta. Annak idején Rózsa Ferenc⁹³ beszélgetve egy alkalommal szóba került Rezi, és engem utasított, arra figyelmeztetett, hogy Rezivel ne érintkezzem és beszélt nekem arról, hogy Rezi pártellenes, frakciós, kártevő elem. Ismertem Rezit, mert hiszen nem egy alkalommal voltunk együtt. Meggyőződéseim szerint Rezi becsületes, rendes elvtárs volt, aki őszintén harcolt munkásságunk és pártunk ügyéért. Próbáltam néhány szóval érvelni a beállítás ellen, viszont igen hamar abbahagytam a vitát, megnyugodtam, elfogadtam az utasítást, hallgattam és nem vitatkoztam. Hallgattam azért is, mert tekintetbe vettem a dolog másik oldalát, aminek értelmében Rózsának igaza volt. Magam is vitatkoztam Rezivel, Rezi nehezen akarta megérteni a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ciano⁹⁶ volt itt egy alkalommal Magyarországon, és akkor bennünket védőőrizetbe vettek, és ott a toloncházban volt alkal-

munk Rezivel Apró [Antal] elvtárssal⁹⁷ és még néhány elvtárssal együtt két napon keresztül vitatkozni. (*Derűlttség.*) Kétnapos vitában próbáltuk megértetni Rezi elvtárssal a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ő változatlanul ragaszkodott ahhoz, hogy féltette az osztályharc elsikkadását, nem tudta megérteni és átérezni a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ezen az alapon felmentve éreztem magamat, mert magam is vitatkoztam Rezivel, és lényegében a párt alapvonalával értettem egyet, elfogadtam, magamévá tettem Rózsa Ferenc álláspontját. Helyes volt ez? Ma már tudjuk, hogy nem helyes, ma már tudjuk, hogy vitatkozni kell, mert azon túl, hogy az alapvonalban egyetértünk, még számtalan más probléma is lehet és egyes kérdésekben igenis figyelniünk kell arra is, hogy aki a fővonalat talán nem helyesen értelmezi, de a részletkérdésekben vagy egy másik kérdésben igaza lehet. (*Taps.*) És Rezinek igenis igaza volt bizonyos tekintetben, és úgy tudom, hogy a most készülő, de már eddig is Horváth [Márton]⁹⁸ elvtárs által elkészített párttörténeti előadásban is kiemeli Horváth elvtárs a magyar függetlenségi mozgalomnak azt az oldalát vagy azt a fogyatékoságát, hogy nem volt elég szoros kapcsolata az üzemekben folyó gyakorlati harccal, a munkásság közvetlen mindennapi harcával, és Rezi aggodalmában megvolt e kapcsolat megteremtésének óhajta. (*Felkiáltások: Idő!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Vitavezetőink számára nem szabtuk meg időt.

MÓD ALADÁR: Azonnal befejezem. (Halljuk! Halljuk!) Befejezésül egyetlen elvi kérdéssel szeretnék foglalkozni. A dogmatizmus a szektarianizmus forrása. Tudjuk, a sztálini személyi kultusznak különleges szerepe van. Úgy gondolom, különbséget kell tennünk a polgári ideológia által képviselt személyi kultusz között és aközött, amit a személyi kultusz az elmúlt korszakban, a mi mozgalmunkban jelent. Különbséget kell tennünk, mert soha a történelemben egyetlen társadalomban, egyetlen rendszerben sem képviselhet egyetlen párt és egyetlen osztály sem olyan hatalmat, mint amilyen hatalmat és tekintélyt koncentrált munkásmozgalom, a Kommunista Párt és a proletárdiktatúra a maga szervezetében és a maga vezetésében, éppen ezért egyetlen társadalom számára sem olyan veszélyes a személyi kultusz mint éppen a mi számunkra. (*Élénk taps.*) Ugyanakkor, persze, azt is világosan kell látni, hogy a személyi kultusz nem csak egyes vezetők személyi pszichológiai tulajdonságainak, dinamizmusának, erőszakosságának vagy gorombaságának eredménye. Nekünk, történészeknek a tudomány alapján, a történelmi körülmények alapján kell megnézni a személyi kultusz kifejlődésének feltételeit és nyilvánvalóan a sztálini személyi kultusz kifejlődése

nem választható el a történelmi körülményektől, azoktól a feltételektől, amely feltételek között a Szovjetuniónak mint első és egyetlen hatalomnak kellett küzdenie a szocializmusért, kellett felépíteni egy országban az imperializmussal szembeni harcban a szocializmust. Persze ez nem menti, de minden esetben megérteti a történelmi körülményeket. (*Győrffy Sándor*: Ez Lenin idejében is így volt!) Ezt azért emelem ki, mert a sztálini személyi kultusz felszámolása nemcsak a személyiség kérdése, hanem ennek lényege tulajdonképpen a demokratizmus kérdése. (*Taps.*) A személyi kultusz felszámolásában éppen ezért a fő kérdés a demokratizmus és az új szocialista demokratizmus, amely az elmélet és a marxizmus vezető szerepét is magában foglalja. Mi biztosítja az elméletnek ezt a vezető szerepét? Az elmélet alkalmazásáról, a szocializmus tudományos megalapozásáról igen sokszor és igen szépen beszéltünk eddig is. Sokszor és szépen beszélt erről Sztálin elvtárs is. Nem egyszer vetette fel ezt a mi viszonyaink között Rákosi elvtárs is. A dogmatizmus mégsem akart eltűnni. (*Derűlttség.*) Sőt egyre jobban nehezedett egész tudományos és elméleti életünkre azért, mert az elmélet fejlődése, a marxizmus alkalmazása nem szándék és belátás, nemcsak elméleti felismerés kérdése, ennek objektív, tárgyi feltételei vannak. (*Taps.*) Ez pedig a kérdések felvetésének, a vitának, a szocialista demokratizmus biztosításának kérdése.

Hadd térjek itt vissza még egyszer Lukács Lajos felszólalására az előbbiekkal kapcsolatban. A vita elején Lukács elvtárs felszólalásában azt mondta, hogy 1953-ban elindultunk és most 1953-at kell folytatnunk. Ezzel így nem lehet egyszerűen egyetérteni. Nem lehet megfedkezni arról, hogy 1953 júniusában sok bizonytalanság volt éppen az elvi alap tekintetében. Ennek volt következménye a jobboldali elcsúszás vagy elhajlás és a baloldali hibákhoz való visszatérés. Ma viszont szilárd elvi alapot ad számunkra a XX. Kongresszus és a XX. Kongresszus alkotó igazsága, és ennek az igazságnak lényege pedig az, amit nem szabad szem elől téveszteni, hogy a szabadság és a szocializmus mindig egy volt, mindig a mi erőforrásunk és ma százszor inkább és egyre inkább forrása erőink növekedésének. (*Taps.*) Éppen ezért ha eddig a helytelenül értelmezett tekintélytisztelet visszatartott az újtól és a valóságtól, ma annál inkább lelkesítsen bennünket, hogy XX. Kongresszus feltárta a kapukat az új alkotó munkához, a marxizmus dogmatizmustól mentes alkalmazásához. Persze nem megy ez a harc félreértések és ellentmondások nélkül. Ezen nincs is mit csodálkozni, a vitát, a harcot vállalni kell, és emlékezni kell Petőfire, aki a népi költészet győzelméért harcolva mondta, hogy ha a nép győz a költészetben, előbb-utóbb győzni fog a politikában. (*Élénk taps.* — *Kuczka Péter*: A költészetben már győ-

zött! — *Élénk taps.*) Bennünket is lelkesítsen népünknek a szocializmus útján való segítésében az a meggyőződés, hogy ha a marxizmus győz a tudományban, győz az elméletben, győzni fog népünk gyakorlatában is. (*Élénk taps.*) Persze ez nemcsak a mi feladatunk, de a mi feladatunk is. A mi feladatunk is, hogy megadjuk népünknek, pártunknak a segítséget, amelyet megadni ezen téren a mi részünk, a mi kötelességünk. (*Élénk taps.*)

NEMES DEZSŐ: Kedves Elvtársak! Először is szeretném megemlíteni, hogy én nem válaszadóként kértem szót, hanem csak hozzászólóként. Egy-két kérdéshez akarok a magam részéről hozzászólni rövidebben és azért kértem szót hamarabb, mert nincs módomban tovább itt maradni a vitán és mégis némi mondanivalóm lenne ehhez az igen tanulságos vitához, bár én sem értek egyet mindennel, ami ebben a vitában elhangzott. (*Közbeszólás: Ez nem is lehetséges! — Derűtségg. — Közbeszólás: Azért vita! — Hanák Péter: Elég sokoldalú!*) Igen sokoldalú a vita, és az volna a javaslatom a vita tapasztalatai alapján, hogy a továbbiak folyamán az ilyen átfogó és mindenre kiterjedő vitákon kívül rendezzenek az elvtársak egy-egy fontos kérdés megtárgyalására vitákat az intézetekben is, másutt is, mert annyi kérdés vetődik fel, hogy valamennyit érdemlegesen itt megtárgyalni nem lehet. (*Taps.*) (*Hanák Péter: Egy a lényeges kérdés azért!*)

Például felvetette Kató elvtárs a szociáldemokrácia kérdését. Sok vitatnivaló van a XX. Kongresszus tapasztalatai alapján is és azt hiszem, igaz van Kató elvtársnak, vannak itt problémák. A szociáldemokrácia ábrázolásában nem voltunk elég sokrétűek, az igazságot nem eléggé közelítettük meg, a baloldali szociáldemokrácia szerepével nem eléggé foglalkoztunk, többet kell foglalkozni vele, sok megvitatnivaló van, ez nem olyan problémamentes dolog, ezt nem lehet kinyilatkoztatásokkal megoldani; itt megvitatnivalók vannak azért is, mert számos helyen tapasztaljuk például azt, hogy Hruscsov elvtársnak azt a megállapítását, hogy ma adva van a lehetősége bizonyos országokban bizonyos körülmények között annak, hogy a szocialista forradalom békés, parlamentáris eszközökkel is győzzön, nagyon gyakran egyelőre még ezt kezdik azonosítani a reformizmussal, mintha a reformizmusnak valami rehabilitációja volna. (*Ellentmondások.*) Azt mondják, hogy nem. Én már találkoztam vele, engem már meg is kérdeztek. (*Közbeszólás: Kicsoda?*)

TÁNCZOS GÁBOR: Az elvtársak, akik itt vannak, nem kezdik, lehet, hogy mások kezdik, mi nem kezdjük! (*Taps.*)

NEMES DEZSŐ: Ezek a jelenségek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ezekre a kérdésekre választ kell adnunk, és nem lehet azzal elintézni, hogy tagadjuk, hogy ilyen van, mert ilyen van, a kérdés jogos, és választ igényel. (*Közbeszólás: Valóban! — Nagy Tamás: A marxista képzés hibájából!*)

Kató elvtárs felveti a középrétegek kérdését is. Azt hiszem, hogy helyes ezt is megvitatni, annál is inkább mert ha nem, akkor akaratlanul is helytelen nézetek terjedhetnek el egykönnyen, s a helytelen nézetektől nehezebben szabadulunk meg. (*Zaj.*)

Le akarom szögezni azt, hogy egyetérttek Andics elvtársnővel és másokkal is, akik ezt felvetették, hogy hiba volna fiatal történelemtudományunk edigi eredményeit olyan könnyelműen lebecsülni. (*Közbeszólás: Ki becsülte le?*)

TÁNCZOS GÁBOR: Újra szeretném figyelmeztetni az elvtársakat, hogy Nemes elvtársé a szó.

NEMES DEZSŐ: Ha a közbeszólók nem hallották a lebecsülő hangokat, kijelentem, hogy én hallottam. Ha azonban a dogmatizmussal való terheltség ellenére tudunk eredményeket elérni, akkor ma, a XX. Kongresszus után sokkal bátrabban és sokkal bizalomteljesebben nézhetünk történettudományunk további fejlődése elé, éppen ezért, én nem vagyok hajlandó a mi fiatal marxista történelemtudományunk csődjéről beszélni, és ilyesmit elfogadni, ellenkezőleg, lelkesítenek azok a távlatok, azok a szélesre kitarult kapuk, amelyek előttünk állanak. (*Felkiáltások: Egyetértünk!*) (*Hanák Péter: Mi is a jövőt sürgetjük!*)

Egyetérttek azokkal az elvtársakkal, akik különösen fontosnak tartják a párttörténet-kutatás továbbfejlesztését, mert ez sok szempontból, mind általános marxista képzésünk szempontjából mind történelemtudományunk továbbfejlődése szempontjából lényeges. Nem mondhatom, hogy ami reklamáció ezzel kapcsolatban elhangzott, mindennel egyetérttek, de alapjában véve ez az igény helyes. Például nem értek egyet azzal, hogy olyan mostohán bánjunk a párthatározatokkal és nem értek egyet azzal, mintha párttörténeti előadásaink fogyatékosága abból származott volna, hogy a párthatározatokhoz igazítottuk a történelmet. Elmondom az elvtársaknak például azt a tényt, hogy az 1919–1929-es időszakra vonatkozóan az egyetlen határozat, ami rendelkezésre áll, néhány hete van a kezünkben, ez a párt első kongresszusának határozata.⁹⁹ Eddig ezzel sem rendelkezünk, és ez nem vált javára a párttörténet előadásának. Ha már rendelkezünk vele, bizony nem fogjuk szégyellni magunkat, hogy felhasználjuk ezt a párthatározatot. (*Taps.*) Nem az a baj, elvtársak, hogy

sok párthatározat alapján írtuk a történelmet, mert ez csak hangulat-keltés és megtévesztés. (*Ellentmondások.*) Nincsenek a kezünkben ezek a határozatok. Az a baj, hogy nem gondolják meg az elvtársak, hogy a párttörténet kidolgozása nem egy-két esztendő munkája. Amit eddig elértünk, azt is keserves munkával értük el, a többi között azért is, mert pártirataink nincsenek, sok dologra közvetve kellett, amennyire tudtunk következtetni, még elég sokszor fogjuk ezt csinálni, és nem fogunk ez elől kitérni.

Felvetődött az a kérdés, hogy az 1936-os Komintern határozathoz, amelynek következménye volt a párt 1936-os feloszlata, szabad-e hozzányúlni vagy nem. Megmondom, elvtársak, hogy amikor mi kezdeményeztük a párt stratégiai kérdésének felülvizsgálatát, kezdeményeztük azt, hogy változtassuk meg a korábbi szektás álláspontot, akkor nekünk kritika alá kellett venni egy Komintern határozatot, a Komintern nyílt levelét a magyar párthoz 1929-ben,¹⁰⁰ mert a Komintern nyílt levele álláspontot foglalt itt a már szóbakerült Blum-tézisek elítélése mellett, tehát helyt adott ennek a véleményünk szerint szektás vonalnak és nem volt könnyű dolog, de mertünk szembeszállni ezzel és kritika tárgyává tenni a Kominternnek ezt a határozatát és eredményt értünk el. Meg kell mondanom, hogy én az 1936-os határozatot sem tekintem tabunak, amelyhez nem lehet hozzányúlni, bár ami abban van, alapvetően helyes, mégis egyoldalú. Miután magam részese vagyok, tagja voltam annak a Központi Bizottságnak, amelynek munkájával kapcsolatban ez a határozat született, szeretnék a határozat megszületésének körülményeire és még egy-két dologra utalni, egy-két tényre párttörténetünkben, amire azért nem derült részben fény, mert kötött bennünket ez az 1936-os határozat. (*Sas:*¹⁰¹ És az 1931-es helyes volt?) Az 1931-es határozat, amely a Sas-féle vezetést leváltotta, véleményem szerint helyes volt. Tudom, abban érdekelt a közbeszóló elvtárs, de mégis helyes volt. (*Derűltség.*) Csak azt kell hozzátennem, hogy nem volt elég következetes, mert ez a határozat ugyancsak nem változtatta meg azt a stratégiai irányvonalat, amelyből fakadtak azok a hibák, amelyek miatt azt a vezetést le kellett váltani. Ennyiben tehát nem volt tökéletes, ebben igaza volt a közbeszóló elvtársnak, ha erre gondolt. (*Nagy Tamás:* És a személyi következményei sem voltak helyesek!¹⁰²) Az sem volt helyes. Itt akarom említeni az 1936-os határozatot, de nem az én személyemre vonatkozólag, bár engem is érintett, mert ami ránk vonatkozott, azt a Komintern másik határozata 1939-ben megváltoztatta, és engem rehabilitált, tehát a Komintern egy másik határozata bizonyos vonatkozásban megváltoztatta ezt a 36-os határozatot, tehát nem tekintette... (*Zaj.*) Utaltam arra, hogy engem is

érintett személyesen ez a 36-os határozat, igazságtalanul kizártak a pártból, és az 1939-es határozat állított vissza párttagsági jogaimba. Ennek az 1939-es határozatnak egy része került csak nyilvánosságra, de szeretnék itt utalni a nyilvánosságra nem került részből egy megállapításra. Ez a nyilvánosságra nem került rész megállapította az én személyemre vonatkozólag — kicsit kínos erről beszélni, mert személyi vonatkozású a kérdés, de másképp nem tudok (Halljuk! Halljuk!) — azt, hogy bár én a Központi Bizottság többi tagjaival szemben egy sor fontos kérdésben, mint a titkos választójog kérdése, a káderkérdés, az egységfront taktika kérdése, a helyes álláspontot védtem, de nem tudtam leleplezni a pártba befurakodott árulókat, akik a párt vezetésébe befurakodtak és ebben elmarasztaltak. Az történt, hogy ezekről a pártba befurakodott árulókról kiderült, hogy nem voltak árulók (*derültség*), hogy provokáció áldozatai lettek. Ez később derült ki. Hasonlóan, mint Kun Béla,¹⁰³ aki tagja volt ennek a központi bizottságnak és ez a pártfeloszlatai határozat részben annak a feltételezésével született, hogy akik itt részt vettek, azok mind gyanús emberek. Hasonló jelleggel történt ez a pártfeloszlatai, mint a lengyel párt feloszlatai és a lengyel párt feloszlatai határozatát a közelmúltban hatályon kívül helyezték. Bár az más formában is történt, véleményem szerint nekünk is az 1936-os határozatot is sok tekintetben hatályon kívül kell helyeznünk. Párttörténetünk nem helyezte még hatályon kívül. Én már csendesesen eddig is beszéltem arról, hogy ez nem egészen helyes. (*Derültség.*) Ma már hangosabban beszélek róla. (*Derültség és taps.*) Egy sor fontos kérdésben más állásponton voltam, mint a többi tagok. Ilyen kérdés volt a titkos választójog kérdése, amelyet én mint a központi bizottság instruktora 1934 nyarán kiadtam. Ezt dezavualta a központi bizottság, és kaptam egy határozatot, amelyben az volt, hogy a titkos választójog jelszavának kiadása nem más, mint a szociáldemokrácia befolyása a KMP vezető soraira. Jobboldali opportunistá lettem néhány hétre, hozzáteszem. (*Derültség.*) Kötelezve voltam a dezavualó anyagot a pártsajtóban nyilvánosságra hozni, amit itt Pesten nyilvánosságra is hoztam,¹⁰⁴ de álláspontomat fenntartottam és a vita kikerült a Kominternbe. Néhány hét múlva Kun Bélától kaptunk egy táviratot, amelyben Kun Béla a Komintern illetékes szervének egyetértésével javasolta, hogy adjuk ki a titkos választójog jelszavát, és mi kiadtuk a titkos választójog jelszavát.

Miért említem ezt a példát és még egy másikat is hozok fel? Ennek a jelszónak kiadása nem jelentette a mi alapvetően hibás stratégiai irányvonalunk megváltoztatását, de egy kísérlet volt, hogy kitörjünk ebből a szűk körből, előre tett lépés volt. Én abból indultam ki, hogy feltét-

lenül egyik legfontosabb központi politikai jelszavunk a szakszervezetek védelme, de nem elegendő defenzív jelszóval dolgozni csupán, ki kell egészítenünk támadó jelszóval, és ez a közvetlen politikai támadó jelszavunk legyen a titkos választójog, amely a politikai életben benne van, amelytől mi nem zárkozunk el, és bizonyos lépést azután tettünk ebben az irányban. Míg azt hittük, hogy Kun Béla áruló lett, úgy nézett ki a dolog előttem, hogy íme ebben a kérdésben engem egy áruló támogatott, Kun Béla. Megnehezítette ez a körülmény ennek a kérdésnek felhasználását a párttörténeti előadások kidolgozásánál, nem volt olyan egyszerű. Most szabaddá válik az út. (*Szigeti József*: Mégiscsak a határozathoz mérték az elvtársak a történelmet, nem a helyzethez a határozatot.) Komoly probléma volt, hogyan igazoljuk ennek ez 1936-os határozatnak a helyességét. (*Szigeti József*: Ez az, amiről beszéltünk!) Viszont azt mondja itt az egyik elvtárs, hogy ha mi nem merünk hozzányúlni az 1936-os határozathoz, akkor ezzel el akarjuk zárni a szektás hibák felszámolásának útját. Ez nem igaz, ahogy mi mertünk hozzányúlni az 1929-es Komintern határozathoz¹⁰⁵ és szerintem helyesen mertünk hozzányúlni azért, hogy részt nyissunk a szektás hibák feltárásához, hozzányúlhatunk az 1936-os határozathoz is, amely egyoldalú, amely az addigi pártmunkának sok értékes eredményét nem vette figyelembe. (*Nagy Tamás*: Olyan helyzetet akarunk, hogy ne kelljen olyan nagy merészség az ilyen kérdések tudományos feltárásához! — *Élénk taps.*) Ne legyünk előítélettel, mert pozitív kísérlet volt, még ha korlátozott kísérlet is, hogy kitörjünk ebből a szektás vonalból. Mi ezt nem mutattuk meg kellőképpen. Ha mi ezt jobban megmutatjuk, ezzel is előbbre visszük úgy a szektás hibák kiküszöbölésért való harcot, mint a jobboldali hibák vagy jelenségek kiküszöbölésért való harcot is.

Még egy dologra térek ki, történetírásunk múltjára és jelenére. Az egyik elvtárs hivatkozott arra, hogy íme milyen magas színvonalon alkotott Révai elvtárs a felszabadulás előtt és a mi felszabadulás utáni marxista történetírásunk elégtelenségét Révai elvtársnak felszabadulás előtti munkájához mérve akarta igazolni. Hadd tegyem hozzá részben azt, hogy Révai elvtárs nemcsak a felszabadulás előtt, hanem az elmúlt tíz év alatt is közreműködött a mi marxista történelemtudományunk fejlesztésében. Mi Révai elvtársat nem parentáljuk el, mert itt van a jelenben is. (*Taps.*) Azt is szeretném megmondani, nem értek egyet én sem Andics elvtársnő felszólalásának azzal a részével, ahogy ő megpróbálta meggyőzni az elvtársakat, hogy ne higgyenek Kosárynak. (*Derűltség.*) Nem tartom helyesnek, szerencsésnek ezt a dolgot. Nem ezért hívták meg Kosáry Domokost az 1953-as Századok szerkesztőbizottsági ülésére

se úgy, hogy téged ugyan meghívunk, de neked kuss. (*Derűltség.*) Nem helyes. (*Hanák Péter*: Nem azért tagja a *Századok* szerkesztőségének!) Igaza van Hanák elvtársnak, nem helyes ez a módszer nemcsak Kosáry Domokos személyét illetően, de általában. Abban igaza van Andics elvtársnőnek, amikor arra int és attól óv, hogy amit keserves munkával elértünk, ne becsüljük le. Szeretném Kató elvtársnak azt mondani, hogy Andics elvtársnő munkái közül én a legjobbnak, legértékesebbnek az ő legutolsó Kossuth-tanulmányát tartom, amelyet ő nem 1945–46-ban írt, hanem a legutóbbi munkája, és ha kifogásolnivaló van és azt hiszem jogos kifogásolnivaló Andics elvtársnő tevékenységének ama részében, amelyek a Történelmi Társulat szervezésével, általában a történettudományi munkák szervezésével kapcsolatban merülnek fel, nem tartom igazságosnak Andics elvtársnővel szemben, ha ezt összekeverjük az ő alkotó munkában elért komoly eredményeivel, úgyhogy az igazságot még Andics elvtársnő tevékenységével szemben is érvényesíteni kell. (*Derűltség és taps.*)

Végezetül annyit, hogy a vitát alapjában véve hasznosnak és pozitívnak tartom és semmi indokoltságát nem érzem annak, hogy a viták hibáitól féljünk, és bár én is részese vagyok az utóbbi esztendőkhöz végzett történettudományi munkának, megmondom őszintén, ezen a vitán nem éreztem magam a vádlottak padján. (*Taps.*)

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Azzal szeretném kezdeni, amire Nemes elvtárs hozzászólásával kapcsolatban itt utalás történt, mégpedig, hogy mi is ennek a vitának, amely most már második napja folyik, a fő kérdése. Úgy gondolom, hogy itt valóban igen szerteágazó és egyben fontos kérdésekről van szó, de úgy gondolom, abban az egy pontban össze lehet foglalni az aktíva fő kérdését, ami megfogható jelenség, és ez az aktívának az a feladata, hogy áttörje azt a légkört, amely mindeddig akadályozta a szabad viták kibontakozását, és akadályozta a történettudomány fejlődését is.

Én ezt egy példával szeretném illusztrálni. György elvtársnő nagyon megbírált az általános iskolai tankönyvet, amelynek egyik szerzője vagyok. Bár a bírálat egyes részeivel nem értek egyet olyan értelemben, hogy itt eltekintett attól a történeti helyzettől, amikor íródott, a legjobban ebben a dologban az imponált, hogy György elvtársnő tekintet nélkül arra, hogy az egyik szerző ott ül az elnökségben, bátran és kímélet nélkül meg merte mondani annak a könyvnek a hibáit. (*Taps.*) Tette ezt anélkül, hogy fél szemmel hátranézett volna és idepillantott volna, hogy az érdekelt milyen arcot, milyen képet vág ehhez. (*Taps.*) A legnagyobb eredménynek azt tartom, hogy egy olyan légkör alakul ki, ahol tekintélyre, rangra vagy az éppen ott ülő helyzetére, elfoglalt pozícióra való

tekintet nélkül (*taps — derűlttség*) az illetők bátran megmondják véleményüket. Úgy látom, ennek az aktívának jelentősége abban áll, hogy lassan ki fog alakulni nálunk egy olyan légkör, amikor egy tanácstag és később — ez még ugyan egy bátor feltevés — egy országgyűlési képviselő is (*derűlttség — élénk taps*) csak bizonyos feltételek mellett mer kimenni a választói közé, mégpedig olyan feltételek mellett, hogy tud vagy akar válaszolni azokra a kérdésekre, amelyek az embereket foglalkoztatják.

Szeretnék rátérni egy bírálatra, amely az én munkámat is érintette, és ezzel kapcsolatban egyes elméleti kérdésekkel is szeretnék foglalkozni. Teljesen egyetértek Kalmár elvtárs, Köves elvtársnő különösen tanulságos hozzászólásával a második világháború történetét illetően. Foglalkozni kívánok azokkal a torzításokkal, amelyek a történetírásban megmutatkoztak, és amelyeknek egyik elkövetője igen sok esetben magam voltam. Kalmár elvtárs kérdésére azt szeretném válaszolni, hogy azokat a problematikus részleteket, amelyeket jogosan kifogásolt, a magam részéről elméletileg felülvizsgáltam, és a Történettudományi Intézet értesítőjében, amely a közeljövőben jelenik meg nyomtatásban az egyik részletkérdést igyekeztem kritikailag tisztázni.¹⁰⁶

A másik fontos kérdés, amire Köves elvtársnő utalt, a második világháború, a koalíció kérdése, ahol mi azt mutattuk meg, hogy amilyen mértékben a második világháború a végéhez közeledik, olyan mértékben bomlik szét a koalíció. Visszaemlékezve egyetemi vagy pártfőiskolai előadásomra, annak csomópontja különösen 1943–44-ben az volt, hogy milyen összeesküvés folyik a koalíció ellen angol-amerikai részről. Anélkül, hogy egy pillanatra kétségbevonnám, hogy bizonyos angol és amerikai körök ezt a koalíciót szét akarták robbantani, a döntő tényező a második világháború alatt nem a koalíció gyengülése, ellenkezőleg, erősödése. Hol van itt egy olyan elméleti kérdés, amelynek feltárása megkönnyíti majd a jövőben a probléma tisztázását, és szorosan összefügg Sztálin helytelen elemzésével, összefügg az osztályharc éleződésének kérdésével nemzeti és nemzetközi méretekben egyaránt? A sztálini tétel az volt, hogy amilyen mértékben erősödünk, olyan mértékben növekedik ellenségeink száma, amilyen mértékben erősödik és győz a szocializmus a Szovjetunióban, olyan mértékben növekedik ellenségeinek száma nemzetközi méretekben is. Ez a tétel helytelen. A Szovjetunió győzelmei nem ellenségei, hanem barátai számát növelték, és hasonlóképpen van ez nemzetközi méretekben is és a Szovjetunió győzelme a második világháború alatt, annak minden egyes szakasza növelte a Szovjetunió tekintélyét, még jobban beleágyazta a népek nagy szeretetébe, függetlenül attól, hogy kommunisták vagy szocialisták voltak-e, mert az egyszerű francia, belga vagy

norvég legszorosabb értelemben vett nemzeti érdeke összekapcsolódott a Szovjetunió érdekével. Ezt az alapjában véve helyes politikát, amely a háború alatt kialakult, a háború után Sztálin külpolitikai vonalvezetése akadályozta és ennek egyik tükröződése volt a Tájékoztató Iroda 1947-es határozata¹⁰⁷ is, amely az adott helyzetet helytelenül értékelte. (*Taps.*)

Mennyiben függ össze ez az elméleti tétel azokkal az elméleti hibákkal, amelyek könyvemben fellelhetők? Munkám egyik fő gerince éppen ezen a helytelen sztálini elméleten alapszik.

Ugyanakkor szeretnék rámutatni a történeti háttérre, ami történések számára mindig nagyon fontos. A magyar külpolitika történetéről szóló munkám¹⁰⁸ 1953-ban jelent meg, és 1950–52-ben készült. A háttérret az alkotta, hogy 1949-ben jelent meg Sztálinnak „A pártmunka fogyatékoságáról” című munkája magyarul a Szikra kiadásában,¹⁰⁹ Molotov „A japán Trockista ügynökök kártevéseinek, diverziójának és kémkedésének tanulságai” c. munkája 1950-ben,¹¹⁰ elhangzott Rákosi elvtárs beszéde a Rajk-perben [sic].¹¹¹ Ez az a háttér, amely segít megérteni ezt a kérdést, és ehhez hozzájárul az az elméleti vonalvezetés, amely az egész helyzet antimarxista elemzéséből következett, úgyhogy részemről nem konjunkturizmusról van szó, hanem elvileg és elméletileg fel kell mérni ezeket a hibákat és ki kell keresni azokat az elméleti hibaforrásokat, amelyekből táplálkozott és ez teszi lehetővé, hogy a jövőben ennél jobb munkát tudjunk végezni.

Szeretnék itt rátérni egy kérdésre, amire Nemes elvtárs utalt, és ahol nekem az volt a benyomásom, hogy a hallgatóság egy része bizonyos mértékben cinikusan, szerintem helytelenül reagált. Nemes elvtárs egy nagyon fontos kérdésre mutatott rá, amire Mód elvtárs is utalt, hogy a munkásmozgalmon belül, a párttagságon belül, sőt egyes pártokban is milyen konfliktusok jönnek létre, amelyek egyes esetekben még egy párt rendkívül nagy visszaeséséhez, egyes emberek esetében pedig öngyilkosságra vagy teljes letörésre vezethetnek. Ahogy egyes közbeszólásokból kivettem Szigeti elvtárs és mások részéről, egyszerűnek tartották a dolgot. Úgy gondolom, hogy ez helytelen értelmezés. Akik benne éltek a munkásmozgalomban, és átéltek olyan válságokat, mint például a lengyel párt, azok jobban megértik, hogy nem egyszerű a munkásmozgalom élete, hanem válságokon, konfliktusokon megy keresztül. (*Taps.*)

Egy esettel illusztrálom ezt a fejtegetést. 1939. októberében a III. Internacionále hozott egy határozatot, amelyben megjelölte, hogy a második világháború kezdettől fogva imperialista háború. A Francia Kommunista Párt 1939 augusztusában, illetve szeptemberében arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez honvédő háború, de a III. Internacionále

határozata értelmében ezt meg kellett változtatnia egy nagy belső válság kíséretében. Választani kellett a helyes értelemben vett patriotizmus és a helyes álláspont, vagy a Szovjetunió és a III. Internacionálé álláspontja között. Szakítani a III. Internacionáléval, megtagadni a Szovjetuniót, ez létalapjában érintette volna a Francia Kommunista Pártot, megfosztotta volna a pártot attól a legdöntőbb tényezőtől, amelyen az egész munkásmozgalom felépül, a proletár internacionalizmustól. 1939 szeptemberétől egészen 1941 júniusáig a párt a legkínosabb, a legnehezebb körülmények között élt, az embereket marta a lelkiismeret, mert két igazság között kellett választani: a proletár internacionalizmus és a maguk helyes álláspontja között, míg végül 1941-ben győzedelmeskedtek, amikor Sztálin is elismerte 1941 júliusi beszédében,¹¹² hogy igazuk volt. (*Nagy Tamás*: De nem szabad sem pártokat, sem embereket ilyen helyzetbe hozni!) Nagy elvtársnak igaza volna, ha ez ilyen egyszerűen merülne fel. (*Réti László*: Válság nélkül nincs élet!) Szeretnék hivatkozni Lenin egyik levelére, amelyet kiváló francia munkatársához Inessa Armandhoz írt,¹¹³ aki azt mondotta, hogy ne a lehetőségekből, hanem a valóságból induljunk ki. 1939-ben a francia párt előtt nem az a kérdés merült fel, hogy szabad-e ilyen helyzetet teremteni, hanem az, hogy az adott helyzetben megőrizve a pártot és kitartva a Szovjetunió mellett milyen álláspontot foglaljon el. (*Taps.*)

Úgy gondolom tehát, hogy nekünk történészeknek meg kell értenünk, hogy az említett jutagári esetben¹¹⁴ és más esetekben konfliktusokon keresztül fejlődünk, és azokon keresztül válunk igaz emberekké, és válik a párt is mind nagyobbá. A baj a múltban nem az volt, hogy ezeket a konfliktusokat megmutattuk, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy kiiktattuk, nem mutattuk meg a nehézségeket, pedig ezek nevelik a pártot, a munkásosztályt, teremtenek tiszteletet és becsületet a pártnak. Éppen ezt szolgálja az, ha nemcsak a dicsőséget, hanem a nehézségeket is bemutatjuk, azokat az eseteket, amikor a szó legigazibb értelmében tragikus konfliktus áll be úgy, ahogy ez az életben minden alkalommal megmutatkozik. (*Közbeszólás*: Ezentúl ne legyenek konfliktusok!) Ezzel nem tudok egyetérteni, mert ez nem tőlünk függ, ilyen az élet. (*Nagy Tamás*: Nemcsak történész vagy, hanem a történelem alkotója is!) Azt hiszem, nem kell védekeznem, hogy nem kívánom a tragikus konfliktusokat. Mégis előfordulnak, idézem a lengyel párt ügyét, amire Nemes elvtárs utalt és úgy éreztem, hogy ezt a hallgatóság nem fogadta kellő megértéssel. Nem értették meg, hogy a Komintern VII. Kongresszusa után helyes politika volt az, hogy a Komintern utasította a kommunista vezetőket a népfrentpolitikával ellentétes politika végrehajtására is. (*Közbeszólás*: Miért

fogadták el? — *Zaj és ellentmondások.*) Szeretném, ha egyes elvtársak jobban meggondolnák saját életük és mások élete alapján, hogy azért bonyolultabb az élet, nem egyszerűen valaminek elfogadásáról vagy el nem fogadásáról van szó. Mi is megtettük, hogy jó ügyet akartunk szolgálni és az eredmény ellenkezőjére fordult. (*Közbeszólás: A jugoszláv elvtársak jártak el helyesen!*) Elvtársak, ez vita, én a saját véleményemet mondom el és ezen lehet vitatkozni. (*Közbeszólás: Ezek szerint az összes kommunista pártok mind teljesen hamis és helytelen politikát csináltak!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Elvtársak! Úgy gondolom, hogy ide egy vita kedvéért jöttünk el, azért, hogy a vitában felszólalók véleményét meghallgassuk. Ha valaki mindig a saját véleményét akarja hallani, miközben más beszél, akkor egyszerűbb, ha nem jön el a vitára, hanem monológot mond odahaza. (*Élénk taps.*)

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Az említett eset jó példa arra, hogy milyen nagy jelentősége van a helyes elméletnek a gyakorlat kialakítása szempontjából. Amikor a Szovjetunió belépett a háborúba, a francia ellenállási mozgalom szárnyakat kapott. Az az energia, amelyet lefojtott egy helytelen tétel, felszabadult és Franciaország szabadságának egyik legfontosabb tényezője lett. Itt mutatkozik meg, hogy milyen fontos a helyes elemzés, milyen szárnyakat ad a gyakorlatnak a helyzet helyes elemzése.

Rá szeretnék mutatni arra — és ez bizonyos mértékben válasz a közbeszólásokra is — hogy történettanításunkban nem vettük tekintetbe Leninnek azt a tanítását, hogy a proletár internacionalizmus nem jelent hajbókolást még egy olyan ország előtt sem, amely az adott időszakban a nemzetközi munkásmozgalom központja. Erre mondok egy példát. Amikor a francia munkásmozgalom volt 1872-ig a nemzetközi munkásmozgalom központja, Marx állandóan bírálta a francia munkásmozgalmat és halhatatlan tettének, a Párizsi Kommünnek minden hibáját is bátran és nyíltan feltárta. Amikor a német munkásmozgalom lett a munkásmozgalom központja, Engels és Lenin kíméletlenül bírálták. Lenin azt mondta, hogy még a francia túlzások is helyesek, mert fullánkot jelentenek a német munkásmozgalom kezdődő oportunizmusa számára. Ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a proletár internacionalizmus sohasem jelentette a hajbókolást, és ha egy ország a munkásmozgalom élén is áll, internacionalista kötelesség a hibákat megmondani. (*Taps.*)

Legjobb, ha az ember mindig a saját ajtaja előtt seper. Én is arról a szemléletről beszélek, amely nálam mutatkozott meg, és erről mondok néhány példát, mert tanulságos. Amikor könyvemet megírtam, abban átvettem az összes hazugságokat és vádakat, amelyeket Rajk Lászlóról és Rajk-ügyről terjesztettek. Ezeket mind kritika nélkül felhasználtam,

és még rosszabbul jártam, mint egyes személyzeti vezetők, mert azoknak dossziéit mások nem ismerik, de én közzétettem adataimat és az egész magyar közvélemény előtt megrágalmaztam Rajk Lászlót és társait. Műveinkben volt egy olyan szemlélet, hogy fenntartás és bírálat nélkül kiragadtunk egyes részleteket úgy, ahogy ez elég gyakran a káderpolitikában megy. Ahogy talán az én dossziémnál eljártak, amit szerencsére nem ismerek (*derűtség.*), ugyanezzel a módszerrel jártam el a munkásmozgalmak kiváló tagjai ellen. Meg kell mondanom, hogy Kautskyval — még életének forradalmi szakaszával is 1907–1909 előtt — és Plehánovval kapcsolatban úgy jártunk el, ahogy ma egyes káderek eljárnak velünk szemben, hogy a házfelügyelőnél vagy másnál érdeklődnek, és nem tekintik az illető ember egész életét, környezetét és munkáját. (*Taps.*) Itt egy olyan szemléleti gyökérről van szó, amelynek tekintetében a mi történész munkánk nem állt külön, és amikor mi küzdünk ez ellen a szemlélet ellen... (*Orbán László: Lenin talán csak nem házmester Kautsky értékelését illetően?*) Lenin nem házmester és ez a jellemző Leninre. (*Derűtség és taps.*) Orbán elvtárs közbeszólására csak egy példát szeretnék elmondani. Az 1907-es stuttgarti kongresszuson¹¹⁵, ahol Lenin első ízben résztvett az orosz párt részéről, jelen volt a félanarchista Hervé¹¹⁶ a maga sületlenségeivel. Lenin azt mondta, hogy Hervé sületlenségeiben van egy igazságos mag, mert Hervé azt mondta, hogy nem lehet egyedül a parlamentarizmussal harcolni a békéért, hanem meg kell mozgatni a tömegeket, le kell leplezni a burzsoáziát. Lenin módszere éppen ez volt. Azért említem Hervét mint kirívó példát, nem is Kautskyt vagy Plehánovot, hogy Lenin még az ilyen sületlen félanarchistánál is kereste azt az igazságos magot, amelynek segítségével tovább lehet vinni a dolgokat. (*Hanák Péter: Lenin nagyon nagyra értékelte Kautskyt!*) Igen, és el kell olvasni Bebelről szóló megemlékezését 1913-ban¹¹⁷, ha igaz képet akarunk kapni arról, hogyan értékelte Lenin a német munkásmozgalmat. (*Taps.*)

Röviden szeretnék beszélni a légkörről, amely a kiinduló pont volt, és tekintettel arra, hogy annak az intézetnek vagyok a munkatársa, amely a történész fronton központi helyet foglal el, több gyakorlati dolgot is ismertetnék. Intézetünk Újkori Magyar Osztálya az elmúlt hetekben vitát rendezett, ahol a XX. Kongresszus szellemében megbírált egyes munkákat és szerzőket. El kell mondani, hogy az nagy lépés volt előre a helyes bírálat terén és azon a téren, hogy ne általánosságban, hanem konkrétan bíráljunk. A bírálat után ismeretlen hírforrások, hírközlők révén a pártközpontban az a hír terjedt el, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében napirendre tűztük a polgári történetírást

restaurációját. (*Derűltség.*) Az ú.n. gergelysándorizmust ehhez a módszerhez viszonyítva még túl jónak tartom. (*Derűltség és taps.*) Gergely Sándor véleményét névaláírással közölte. (*Kuczka Péter: De csak a sajtóban!*) Azt szeretnénk, hogy ha jövőre valakinek valami kifogása van, és azt helyesen, pártszerűen közli a felső fórumokkal, akkor kérje meg azokat a felső fórumokat, hogy bejelentése alapján idézze meg az illetőket, és az ő jelenlétükben tárgyalják meg azokat a kérdéseket. (*Élénk taps.*)

A helyzet illusztrálására szeretnék egy tréfás mesét, ahogy Pesten mondják, viccet elmondani. A vicc egy rabbijelöltről szól, de tanulsága valláskülönbség nélkül vonatkozik mindenkire. (*Derűltség.*) A fiatal rabbijelölt elvesztette az esernyőjét és elpanaszolta a rabbinak, hogy munkatársai, barátai ellopták. A rabbi azt válaszolta, hogy a legjobb lesz, ha összehívják őket, elmondják a tízparancsolatot, és amikor ahhoz a részhez érnek, hogy ne lopj, akkor majd az illető lesüti a szemét és, meg lehet tudni, hogy ki a tolvaj. Össze is hívták a rabbijelölteket, a rabbi elkezdte a tízparancsolatot, és amikor ahhoz a ponthoz ért, hogy ne paráználkodjál, a rabbijelölt a fejéhez kapott és azt mondta, hogy most már tudja, hogy hol van az esernyő. (*Élénk derűltség.*) A gyengébbek kedvéért közlöm a tanulságot. (*Élénk derűltség.*) Tekintettel arra, hogy még nem tudtuk kinyomozni, hogy rólunk ki mondott valótlanságot, én is javaslom, hogy olvassuk fel a tízparancsolatot — most kihagyjuk a paráználkodást, ott nem kell jelentkeznie senkinek — de annál a résznél, hogy ne hazudj az illető le fogja sütni a szemét. (*Taps.*) Legalábbis reméljük.

A légkör kérdésénél maradva, intézetünkben sok vita folyt az intézetben belül megmutatkozó nehézségek tekintetében. Itt rá kell mutatnom arra, hogy történészfrontunk szűkebb vezetését egy 5–6 tagból álló bizottság végzi, amelyben az intézet részéről részt vesz Elekes elvtárs, Pach elvtárs, Hanák elvtárs, az Akadémia részéről Fejér elvtársnő¹¹⁸ és Györffy elvtárs a Munkásmozgalmi Intézet részéről. A bizottság összetétele formálisan jogos volt, mert a tagok egy-egy intézményt képviseltek, a gyakorlatban azonban egy szűk — hogy úgy mondjam — klikket jelentett Andics elvtársnő vezetésével. Ezt a jelenséget az intézet a pártvezetőség, a párttagság, de elsősorban az itt érdekeltek, mindenekelőtt Elekes elvtárs, Pach elvtárs és Hanák elvtárs komoly önbírálata alapján sikerült felszámolni intézeti méretekben, úgyhogy ezen a téren komoly eredményt könyvelhetünk el. Elekes elvtárs, aki később nagy mértékben visszavonult, kevesebb szerepet játszott, Pach elvtárs, akinek nagyon sok lelkiismereti válságot is jelentett ez a felemás helyzet és Hanák elvtárs is felismerték, hogy ez a módszer helytelen és akarva-nem akarva olyan

politikai és eszmei vezetésnek lettek eszközei, bizonyos mértékben áldozatai is, amelynek egész történészfrontunk és a történettudomány itta meg a levét.

A döntő azonban az, hogy mi úgy látjuk, nem is intézeti vonalon van elsősorban hiba, hanem országos méretben. Az országos légkör, az általános légkör akadályozta azt, hogy ezek az elvtársak is hamarabb felismerjék a helyes utat és felszámoljanak egy helytelen gyakorlatot, éppen ezért itt különös felelősség terheli Andics elvtársnőt. Andics elvtársnő jelenleg a történészfronton perszónáluniót képvisel. Andics elvtársnő a tudományos és kulturális osztály vezetője és ebben a minőségben pártvonalon a történettudomány intézője, ugyanakkor több állami funkciót is tölt be. Andics elvtárnő a Történettudományi Főbizottság elnöke, a Századok szerkesztőségének vezetője, a Történelmi Társulat vezetője. Nincs tehát a történettudományi frontnak olyan funkciója, amelyet ne Andics elvtársnő tartana a kezében, ami a szó legegyszerűbb és legszorosabb értelmében összeférhetetlenség. (*Úgy van!*) Ez azt jelenti, hogy Andics elvtársnő saját magát bírálta és saját magát ellenőrizte, pártvonalon ellenőrizte az állami vonalon dolgozó Andicsot és megfordítva. (*Közbeszólás: Bár megtenné! — Derűltség.*) Ilyen körülmények között természetesen egészséges légkör nem alakulhatott ki, és ezért mondtam a bevezető részben is, hogy a mai aktívának és a folytatólagos aktíváknak nem az a céljuk, hogy a szociáldemokrácia szerepét tisztázzák, mert ez részletkérdés, (*helyeslés*) hanem egy olyan légkör megteremtése, amelyen belül dolgozni lehet, ahol a hibák után az ember dossziéja nem növekedik új adatokkal. (*Élénk taps.*)

Hogy a monopolhelyzet a történettudományban mire vezetett, szeretném egy példával illusztrálni. Történettudományi frontunknak szervezeti, tudományos és elvi kérdésekben összehangoló bizottsága az úgynevezett főbizottság. Ennek tagjai a történészfront régi munkásai és azok a fiatalabb elvtársak, akik az utóbbi tíz évben bizonyos pozíciót szereztek tevékenységükkel. Ez a főbizottság fokozatosan elhal. Mód elvtárs és Molnár Erik elvtárs a főbizottságban uralkodó antidemokratizmus miatt, miután véleményüknek úgysem tudnak érvényt szerezni és a döntésekben azok nem tükröződnek, fokozatosan elmaradtak. Ugyanígy fokozatosan elmaradt Elekes elvtárs is. Én résztvettem az üléseken, de elhatároztam, hogy soha hozzá nem szólok. (*Derűltség.*) Végül olyan helyzet alakult ki, hogy a hivatalos hozzászólásokon kívül és az esetleges lojális hozzászólásokon kívül ott semmi más nem történt. Mutatja ez azt, hogy ennek a monopolhelyzetnek gyakorlása elsorvasztja, tönkreteszi azt a kollektívát, amelynek pedig hivatása lenne a maga kollektív

eszével és tapasztalataival előrevinni a történészfrontot. E kritikátlan-
ság és általában a főbizottság fogyatékoságai következtében rendkívül
súlyos hibák történtek egész történész munkánkban. Az egyetemen és
tudományos vonalon is felvetettünk egy sor hibát, amelyek tanúsítják,
hogy felsőoktatásunk, hála az Oktatásügyi Minisztériumnak, az utóbbi
években teljesen visszaesett. Amikor jeleztük a hibákat, senki meg nem
hallgatott bennünket. Meg kell említeni, hogy az ember egyes esetekben
sokkal több segítséget kapott pártonkívülieknél. Például nekem személy-
szerint egyes esetekben sokkal több segítséget nyújtott I. Tóth Zoltán
elvtárs, mint a kommunista Erdey-Grúz Tibor¹¹⁹ oktatásügyi miniszter.
(*Közbeszólás: Vegyész!*) Akkor miniszter volt.

Rengeteg hiba történt a tervezésnél, ezeket a hibákat már elmondtuk
és Andics elvtársnőnek ismételtén az volt az álláspontja, hogy ide-oda
dobálta az embereket, és ha elhatározott valamit, ha törik, ha szakad,
keresztülvitte. Képes volt arra, hogy középkorral foglalkozó igen tekin-
télyes történészeket hétfőről keddre átállítson a népi demokráciák törté-
netére. Szerencsére nem történt meg, mert akkor sem a népi demokrá-
ciák története nem jelennék meg, sem a középkor történetét nem tud-
nák rendszeresen művelni. Amikor az ember ilyen önkényes intézkedések
ellen felszólalt, a válasz ledorongolás volt vagy más szervezeti követke-
zmény. Andics elvtársnőnek Kosáry Domokosnak adott válaszát illetően
egyértékes azokkal az elvtársakkal, akik szerint ez a válasz helytelen és
pártunk politikájával, még a legutóbbi nagybudapesti aktíva¹²⁰ szelle-
mével is ellenkezik. (*Élénk taps.*) Itt is szemléletessé szeretném tenni
a példát. Hegedűs András elvtárs beszédében, amelyet a *Szabad Nép*
ismertetett, Grösz rehabilitációjáról beszélt.¹²¹ Úgy gondolom, ha Ko-
sáry és Grösz munkáját egybevetjük (*derültség*), Kosáry Domokosnak
több érdeme van, és éppen ezért, ha nem is kalocsai érseknek (*derültség*)
de mindenesetre a saját szakmájának megfelelő beosztásba elhelyezhet-
jük, ahol képességeit, ismereteit jól tudja gyümölcsöztetni, és ebből igen
komoly haszna lesz fiatal történész utánpótlásunknak is. (*Taps.*) Nem
érték egyet, nem értettem egyet akkor sem Kosáry elvtárs minden kije-
lentésével, de nem ez a központi kérdés. Nekünk lesznek szakmai és más
vitáink Kosáry Domokossal, de fel fogjuk venni a vita fonalát, nem fé-
lünk Kosáry Domokostól, mert elég erősnek érezzük magunkat és biztos
vagyok benne, hogy az a tíz év, ami elmúlt, őt is megnevelte, ahogy szok-
tuk mondani, a „fiatal” generációt [sic]. 1945 után megjelent művei és
azok a munkák, amelyekbe reprezentatív alkalmakkor bevonták, mint a
Kossuth emlékkönyv,¹²² már bebizonyították, hogy népi demokráciánk
fontos kérdéseiben helyes álláspontot tud elfoglalni.

Szeretnék röviden beszélni a társadalomtudomány megbecsülésének kérdéséről az ötéves terv irányelveivel¹²³ kapcsolatban. Ez ugyanis 3–4 sorban foglalja a társadalomtudománnyal. Hruscsov elvtársnak azt a megállapítását, hogy most a marxizmus gazdasági oldala kerül előtérbe, nálunk dogmatikusan alkalmazták, itt is megismételtük pontosan Hruscsov elvtárs szavait, függetlenül az adott magyarországi helyzettől. Egy országban, amely alig lábalt ki az ellenforradalmi rendszerből, nem ilyen dogmatikusan, egyoldalúan merül fel ez a kérdés, és ezért helytelen és a jövőre nézve veszélyes a társadalomtudományok lebecsülése. A jelenlegi helyzet az, hogy a költségvetést minden téren, a kiküldetések, a könyvbeszerzés, a folyóiratok előfizetése stb. terén leépítik. A legszomorúbb azonban, hogy kommunista akadémikusaink, mint Fogarasi elvtárs¹²⁴ és Andics elvtársnő nem mernek bátran és határozottan kiállni a társadalomtudományok védelmében. Egy-két példát mondok erről. Amikor Pach elvtárs elkészítette az intézet jelentését, megjelöltük káderfejlesztési tervünket is. Nem fogadták el, sőt bizonyos mértékben az intézet státuszát csökkenteni is akarták. Erre Fogarasi elvtárs javaslatára be kellett vennünk, hogy az intézet az enciklopédia munkájában is segít. Ez úgy néz ki, hogy ki fogjuk írni: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és az Enciklopédia Fiókja. Ez más vonatkozásban is megvan, és úgy jelentkezik, hogy fundamentális tudományok létjogosultságát is aprópénzre akarják felváltani, és nem azt nézik, hogy jövő fejlődésünk szempontjából meg kell teremteni a tudományos alapokat, és nem kell árukapcsolást csinálni az enciklopédiával (*derültség*), hanem anélkül megvan a tudományos értékük [sic]. Ez az jelenti, hogy ráfér a nevelés kommunista akadémikusainkra is. Sajnos, sok esetben nem tudjuk elérni és megbírálni őket. Amikor Andics elvtársnőnek jeleztük, hogy sürgetnek bennünket, hogy foglalkozzunk a nyugati történetírással, és bíráljuk azt, de nem tudunk könyveket szerezni, mert nincs pénzünk, akkor azt mondotta, örülünk, hogy ennyi is van. Ugyanakkor a másik pillanatban sürgette a nyugati történetírással való kritikai leszámolást. Nem lehet valamit sürgetni és ugyanannak feltételeit megtagadni vagy feltételeiért nem harcolni. Könyvtárosaink utaltak rá, hogy csökkent a könyv- és folyóiratbeszerzés, és előbb-utóbb lehetetlenné válik Magyarországon komoly tudományos munka végzése. E tekintetben egy szűk praktikizmus érvényesül, amely nem ma, de már holnap éreztetni fogja hatását.

A Szovjetunió történetének tanítása, ahogy ment, igen sok kárt okozott Magyarországon, és hosszú ideig fogjuk érezni hatását. Az egyetemen, de még olyan helyeken is, mint a pártfőiskola, ahol a pártnak a

Szovjetunióhoz hű pártfunkcionáriusai vannak és a politikai fegyelem, a politikai érettség magasabb fokon áll, komoly nehézséget okozott az a lakkozás, az a nacionalizmus, amely a szovjet tankönyvekben tapasztalható volt, mindenekelőtt Pankratova elvtársnő könyvében a Szovjetunió történetéről.¹²⁵ (*Taps.*) Erre a jelenségre felfigyeltünk 1953 előtt, mégis amikor 1953 nyarán itt volt a szovjet küldöttség és személy szerint Pankratova elvtársnő, és ő maga megkérdezte, nincsenek-e bíráló megjegyzéseink, egyetlen egy bíráló hang nem hangzott el, ugyanakkor, amikor néhány héttel később a *Voproszi Isztorii*ben megjelent egy komoly önbírálat a szovjet történetírásról. Ez mutatja megint azt, hogy internacionalista kötelesség idejében felhívni még az élenjáró munkásmozgalom országát is a hibákra, nem pedig elkenni azokat a hibákat, meghamisítani, mert visszájára fordul a dolog. Nem mélyítettük el a Szovjetunió iránti szeretetet, hanem ellenkezőleg, rontottuk éppen ezzel a lakkozással, éppen ezzel a kritikátlansággal. (*Taps.*)

Rátérek az egyetemes történet szemléletének kérdésére. Történetírásunkra ma is jellemző az egyetemeken és a tudományos intézetekben uralkodó provinciális, hungarocentrikus szemlélet; 1848 óta minden országban a munkásosztály válik a fő osztállyá és ha nem értjük meg a nemzetközi munkásmozgalom történetét, egyszerűen nem lehet népi történetet sem írni. Mégis hosszú időn keresztül az volt az álláspont, és itt újból Andics elvtársnőre kell hivatkozni, hogy Magyarországon nem lehet és nem kell az egyetemes történetet művelni. Amikor még a pártfőiskolán együtt dolgoztunk, és benyújtottam neki egy tervezetet, amelyben az egyetemes történet óraszámát magasabban állapítottam meg, mint a magyar történetet, azt mondta rá, hogy kozmopolita vagyok. (*Derűlttség.*) A helyzet úgy alakult, hogy az egyetemes történet, a munkásmozgalom története, a Szovjetunió története ugyanolyan óraszámot kapott, mint a kis Magyarország története. Ha ez nem nacionalizmus, akkor nem tudom, mi a nacionalizmus. (*Zaj és felkiáltások: Ez nem nacionalizmus!*) Önmagában annyiban nacionalizmus, hogy a magyar történet túlbecsülése a nemzetközi munkásmozgalomban. (*Hanák Péter: Ez saját történet!*) Azért nacionalista. (*Élénk ellentmondások és állandó zaj.*)

A munkásmozgalom történetének rendkívüli hiányossága Magyarországon, hogy a felszabadulás után 11 évvel nincs Magyarországon Marx, Engels és Lenin munkáinak komoly művelője és ismerője. Gondolok itt egy olyan típusú művelőjére, mint Czóbel¹²⁶ elvtárs volt. A mi Munkásmozgalmi Intézetünk, illetve Párttörténeti Intézetünk nagyobb súlyt fektet egyébként igen tetszetős kiállításokra, mint a tudományos szocializmus fő munkáinak megismertetésére az intézet tagságával. Ha ma

például konzultációra menne be valaki a Munkásmozgalmi Intézetbe, ugyanúgy, ahogy akkor bementünk Czóbel elvtárshoz valami kérdéssel, egy embert se találnánk, aki Marx, Engels munkáiban alaposan kiismerné magát, aki az egyetemeknek, tanszékeknek és másoknak komoly segítséget tudna nyújtani a tudományos szocializmus terén. Sport- és más kiállításokat csinálnak, amelyek ugyan fontosak, de a káderek nevelését elhanyagolják, és így a káderek alapjai fognak hiányozni. (*Közbeszólás: Miért nem adja ki a Szikra Marx és Engels műveit?*) Kiadja.

Szeretnék röviden utalni arra, hogy mi a forrása annak, hogy egy sor dolog az utóbbi időben bekövetkezhetett. Véleményem az, hogy 1945 után — a jelenlevők nagy része ennek kortársa — annak ellenére, hogy abban az időben még sem dossziénk, sem káderlapunk nem volt, bízalommal fogadtak bennünket, nagy feladatokat bíztak ránk, és a feladatokkal együtt nőttünk. Meg kell itt említeni — és helytelen lenne, ha ezt eltagadnánk — hogy ebben az időszakban Andics elvtársnő is úgy járt el, ahogy kellett. Andics elvtársnő érdeme éppen az volt 1945 után, hogy bátran nyúlt hozzá a meglévő káderanyaghoz, és meg kell állapítani, hogy az összes tudományágak között a legszámosabb réteg éppen a történelemszfronton alakult ki. Helytelenül aktualizálnánk, ha Andics elvtársnő jelenlegi szereplését és magatartását visszavetítve a múltba azokat az érdemeket is megtagadnánk, amelyek akkor megvoltak és ez figyelmeztetésképp szolgál Andics elvtársnő felé, hogy a régi jó módszerekhez és eszközökhöz kell visszanyúlni ahhoz, hogy ki tudja javítani jelenlegi rossz politikáját és rossz magatartását.

1949 után törés következett be, amit általában sokan tapasztalhattak, és azt szeretném megjegyezni, hogy nem egy esetben éppen a kommunisták jöttek ki a legrosszabbul, és Kosáry viszonylag sokkal jobban jött ki sok esetben, mint a kommunisták. (*Közbeszólás: Egy része!*)

Andics elvtársnő felszólalására rátérve szeretnék rámutatni arra, éppen Andics elvtársnő érdemeiből kiindulva és abból a közvetlen tapasztalatból kiindulva, hogy egy időben helyes munkamódszereket alkalmazott, és valamennyien éreztük, hogy Andics elvtársnő mennyire tudott érvelni, mennyire tudott küzdeni minden egyes emberért, mennyire tudott meggyőzni, most egy hatalmas törés mutatkozik Andics elvtársnő jelenlegi szónoki készsége és ereje és 1945–48 közötti szónoki ereje és készsége között. Én ebben nem személyi, hanem mélyebb okokat látok. A mélyebb okot abban látom, hogy aki elszakad a forradalmi gyakorlattól, az kiszikkad, elfogynak az érvei, és nem marad számára más hátra, mint a dorong és az adminisztratív intézkedések. (*Élénk hosszantartó taps.*) Rudas¹²⁷ elvtárs szokta mondani beszélgetések alkalmával, hogy a kommunisták

nem öregednek meg, és ez nemcsak a kommunistákra vonatkozik, hanem mindazokra, akik az élő gyakorlattal és az abból a gyakorlatból táplálkozó elmélettel szoros kontaktusban vannak. A marxizmus egy örök megújuló valami és éppen ezért fiatalít, ahogy Péri¹²⁸ elvtárs idézte halála előtt írt levelében, hogy a kommunizmus a világ ifjúsága. Ezért maradunk fiatalok szellemileg, elméletileg mindaddig, míg a dolgokkal lépést tartunk és azokra helyesen reagálunk. Az a kiszikkadás és bizonyos mértékben sekélyesség, amely Andics elvtársnő válaszában volt, nem Andics elvtársnő személyes tulajdonságaiból folyik, hanem abból, hogy Andics elvtársnő tulajdonképpen az íróasztal mellett dolgozik, elszakadt nemcsak az általános gyakorlattól, hanem különösen a történész gyakorlattól is.

Mi sürgeti történészfrontunk megújulását nemzetközi vonatkozásban? A XX. Kongresszus legfőbb jelentőségét abban látom a nemzetközi helyzetből kiindulva, hogy jelenleg olyan helyzet áll fenn, hogy atomháborúval, erőszakos úton a fennálló erőviszonyokat megváltoztatni és megdönteni nem lehet, és éppen ezért most megindul a harc világméretben az emberek gyomráért, szívéért és eszéért. Az a társadalmi rendszer fog győzni, amely a legnagyobb jólétet adja gazdaságilag, amely a legtöbb humanizmust adja az embereknek és amely a tudomány legmagasabb kibontakozását biztosítja. (*Élénk hosszantartó taps.*) Ebben a harcban különleges felelősség vár a politikai gazdaságtanra, Nagy Tamás elvtársakra. (*Derűltség. Közbeszólás: Személyi kultusz!*) Különleges felelősség vár az írókra is a szívek meghódításáért (*Közbeszólás: Kuczka!*), de szeretnék magunkra rátérni, különös felelősség vár a tudomány embereire. (*Derűltség.*) Hiába, elvtársak, minden cigány a maga lovát dicséri. Ez elszólás volt, de minden bántó szándék nélkül. Úgy gondolom történettudományunk megújódása nem egyszerűen hazai kötelesség és hazai feladat, ezzel hozzájárulunk egy nagy nemzetközi feladat teljesítéséhez is. Amikor Hruscsov elvtárs azt mondta, hogy lehetséges háború nélkül is előremenni, akkor nagy és megtisztelő feladat áll a történészek előtt is, mert munkájukkal olyan színvonalra kell emelni a történettudományt, hogy azzal meghódítsuk más országokban élő tudósok értelmét is. Úgy gondolom, hogy azt a folyamatot, amely megindult, nemcsak azért nem lehet feltartóztatni, mert nálunk is megvannak az erői, és ezek élére a pártnak kell állania és a párt áll is, de ezt a nemzetközi helyzet egésze is sürgeti és az a központi kérdés, amelyet a béke megvédése kérdésének nevezünk. Központi kérdés ez, bármennyire közhelynek is lássék. (*Élénk taps.*)

SZÜCS JENŐ: Hosszú éveken keresztül, amikor egy-egy tudomány-
szak problémáinak megvitatása kerül napirendre, valahogy mindig az
volt a gyakorlat — erre mindnyájan jól emlékszünk —, hogy valamiféle
mérleggel közeledtünk a kérdésekhez, a hibákkal szemben az eredménye-
ket, az eredményekkel szemben a hibákat próbáltuk valamilyen egyen-
súlyba állítani, és e lázas igyekezet közben igen gyakran nem is a dolog
lényege, a dolog maga érdekelt bennünket, hanem a mérleg egyensúlya.
Ilyenkor merült fel mindig az a sztereotip formula, hogy átestünk a ló
másik oldalára. Nekem az az érzésem, hogy ezen a mai ankéton, illetve a
múltkori alkalommal is már olyan jelenségek voltak, amelyek arra mutat-
nak, hogy ezt a gyakorlatot próbáljuk folytatni. Egyes hozzászólásokban
az fejeződött ki, hogy helytelen, ha mi itt a hibákat kihangsúlyozzuk, il-
letve ezekkel szemben sokkal inkább az eredményeket kell hangsúlyozni.
Azt hiszem, hogy ennek a mai értekezletnek, ankétnek nem ez a fela-
data. Mindnyájunkat, akik idejöttünk, a tudományunkért való felelős-
ségérzet, aggodás hozott össze, az, hogy meg akarjuk tisztítani tudomá-
nyunkat minden olyan elemtől, amely nem odavaló, és ha ezt tesszük,
akkor nem hiszem, hogy eredményes lenne az a gyakorlat, ha továbbra
is folyton az eredményekről próbálnánk beszélni. Kétségtelenül voltak
eredmények, ezt senki nem vitatja, eredmények származtak elsősorban
abból a helyzetből, amelyet a felszabadulás jelentett, abból, hogy azok
az alapok, amelyek a múlt történetírásának alapjai voltak, elmállottak,
lemállottak a magyar történelemből, és lehetőség volt arra, hogy most
már valóban komoly, fontos kérdésekkel, a nép, a dolgozó, szenvedő, har-
coló nép kérdéseivel foglalkozzunk történetírásunkban. Volt egy bizonyos
fajta helyzeti előny, és ezt szeretném mondani arra vonatkozóan is, amit
Andics elvtársnő hangsúlyozott, hogy t.i. 1948 körül volt itt egy marok-
nyi marxista csoport, amelynek munkájához semmi előzmény nem volt,
amelynek mindent a gyökértől kellett kezdenie. Nem hiszem, hogy ez így
volna, egyrészt mert bármennyire is elítéljük és el is kell ítélnünk a múlt
évszázad tudományos történetírásának szemléletét, de kétségtelen, hogy
hiba lenne, ha nem mutatnánk rá arra, hogy számos részletkérdésben,
számos problémában támaszkodhattunk ezekre a polgári történetírás ál-
tal felkutatott eredményekre, másrészt pedig — és ez sem mellékes —
nekünk tulajdonképpen a marxizmus mellett történelemszemléletünk-
ben volt még egy másik forrás is. Igaz, hogy mi a XVIII–XIX. század
fordulója közötti időszakot nézve nem Katona¹²⁹ történetszemléletéhez
nyúlunk vissza, de visszanyúlunk Kölcsey, Petőfi történetszemléletéhez.
A századforduló körül Adyhoz viszonyulunk és nem Szekfű Gyulához,¹³⁰
hanem Móricz Zsigmondhoz és József Attilához. Zárójelben hozzá kell

tennem, hogy elég hiba és eléggé szégyenteljes történetírásunk több mint tíz évre, hogy mindeddig nem vette komolyan számba ezeket a hagyományokat, nem látott hozzá kritikusan a történetírás eredményeihez és nem vizsgált meg például olyan kérdéseket, mint Szekfű Gyula működése, akinek pedig jelentős hatása volt korában, működésének ma is megvannak a következményei értelmiségünk körében. Mégsem történt meg eddig Szekfű *oeuvre*-jének elemzése, még kísérlet sem történt rá, eltekintve Szigeti József cikkétől,¹³¹ amely főleg filozófiai oldalról közelített a problémához. Elég szégyen az is, hogy 1940 körül nem történész, hanem valaki más foglalkozott Szekfűvel, lehet, hogy egyes vonatkozásaiban helytelenül, mégpedig Németh László.¹³² A kérdést tehát úgy kell felvetni, hogy éltünk-e úgy ezekkel a meglévő lehetőségekkel, ahogy lehetett volna.

Rátérek a történetírás és az olvasóközönség viszonyára. Érdeemes lenne ezt a problémát történetileg is megvizsgálni. Most nincs idő erre kitérni, de az az érzésem, hogy ha megnéznénk a XIX. századtól fogva a történetírás és az olvasóközönség viszonyát, egy állandóan szűkülő tendenciát látunk. A XIX. században gondoljunk Horváth Mihály,¹³³ Szalay László¹³⁴ műveire. Nagyon sok könyvespolcon ott voltak még Márki¹³⁵ és Takáts Sándor¹³⁶ könyvei is. A Horthy-korszakban már csak az értelmiség egy rétege, az ú.n. hivatalnok-középosztály vásárolt történelmi könyveket, főleg Szekfű és a Szekfű körüli Magyar Szemle Társaság¹³⁷ könyveit. És ma? Az a helyzet, hogy a történetírás Horthy-korszakbeli közönségét, az értelmiséget, beleértve ebbe az orvosokat és mérnököket is — elvesztettük. Ezeknek a polcain nem találjuk meg a marxista történetírás könyveit és nem tudott történetírásunk új olvasóközönséget szerezni, mert áltatás lenne, ha azt mondanánk, hogy történetírásunk valóban olvasmánnyá vált a munkásosztály és a parasztság körében. Igaz, hogy az üzemi könyvtárak megvásárolják a Történelmi Társulat népszerű kiadványait, de volt alkalmam bepillantást nyerni abba, hogy nagyon ritkán veszik ki ezeket a könyveket, általában ott vannak a könyvtárban. A valóságban olvasóközönség nélküli történetírásunk van és ez rendkívül szomorú dolog. A történészek egymásnak írnak, optimális esetben, ha egyáltalán elolvassák egymás műveit. Elismerem, hogy van olyan terület a történetíráson belül, mennyiségileg elég nagy, amely kizárólag a szaktudósok számára készül, a rokontudományok számára, részlettanulmányok, forráskiadványok stb., de ez nem lehet öncél, a cél mégiscsak az, hogy olvasóközönséget szerezzünk és ez nincs. Olvasóközönségünk adta meg tulajdonképpen a legfőbb kritikát az egész történetírásunkra. Ezzel kapcsolatban megemlítek egy nagyon szomorú, megdöbbentő példát. Látszólag jelentéktelen eset. A közelmúltban Hunyadi Jánosról tartot-

tam egy előadást. Azoknál a részeknél, ahol a bárói anarchia kérdését tárgyaltam, vagy azt, hogy bizonyos döntő kulminációs pontokon, 1442-ben és 1456-ban nem az uralkodó osztály védi meg a hazát, hanem a nép, a jobbágyok és a városlakók, a közönség arcán jól érzékelhetően kétkedés, gunyoros mosoly bujkált. Érdekelt a dolog, és az előadás után elbeszélgettem az emberekkel. Nem hitték el ezt az alapvetően mélységes igazságot, pedig valóban történeti igazság, hogy feudális anarchia volt, nem védték az ország határait, csak a nép védte. Nem hiszik el, mert egy csomó olyan dolgot kaptak, amit nem hittek el, és így elsikkadt a hitük a történetírásban.

Továbbmenve, az egyetemeken és a középiskolákban állandóan felmerül a kérdés, hogy mi mindig arról beszélünk, hogy a parasztság sorsa folyton, állandóan, rohamosan, ugrásszerűen romlik. Az emberek szükségképp megkérdezik, hová jut el ez a parasztság 1848-ra, ha már a XIII. században megkezdte a romlást, úgy, hogy alig látszik ki belőle. Tudjuk azonban azt az egyetemes történelemből, hogy voltak olyan korszakok a feudalizmus időszakában, a XIV. században, amikor elég jelentős a parasztság gazdasági fejlődése. Ebbe belejátszik a provincializmus, az egyetemes történet eredményeinek ismeretlen volta, illetve az, hogy nem történt meg egybevetésük a magyar történettel.

A másik probléma történelmünk nagy alakjainak, személyiségeinek értékelése. Valahogy mindenütt egy makacs és aggodalmas törekvést lehet látni, hogy vigyázzunk, nehogy túlságosan elismerjük történelmünk nagy alakjainak érdemeit, vigyázzunk, hogy minden mondat második felében, minden bekezdésben mutassunk rá a korlátokra, a feudális, burzsoá korlátokra, és közben maga a történelmi személyiség elsikkad. Ez az állandóan korlátokat felállító szemlélet azt hiszem, alapjában történelmietlen, történetünk hasábjai tele vannak ilyen korlátolt nagy emberekkel.

Külön kérdés a forráskritika. Teljes mértékben igazat lehet adni Kósárynak, amikor arról beszél, milyen súlyos hiányosság, hogy az egyetemeken nem tanítják a forráskritikát, nincsenek forrástanulmányok, nem adunk alapvető módszerbeli, mesterségbeli tudást. De nemcsak az a hiba tapasztalható történetírásunkban, az a primitív eljárás, hogy a szerző nem gyakorol forráskritikát, azokat a forrásokat, amelyek nem vágnak a koncepciójába, elhagyja, a többiek szöveg szerint átveszi. Van ennek egy burkoltabb formája is, nevezetesen az, hogy a szerző ismeri a forráskritika módszereit, a koncepciójával ellentétes forrásokat elemeire boncolja kritikailag, kimutatja bennük az ellentmondásokat, viszont azokat a forrásokat, amelyek őt igazolnák, holott esetleg ott is vannak ellentmondások, egyszerűen átveszi minden kritika nélkül. Sajnos, meg kell vallani,

az a fogalomzavar, amely akár be akarjuk ismerni, akár nem, a pártos történetírás jelszava körül kialakult az elmúlt időszakban, oda vezetett, hogy a pártosság lassankint ferdítést, önkényességet, a források tudománytalan kezelését kezdte jelenteni, ezek a hibák a többi közt ebből a jelszóból is származtak.

Felhozok egy jellegzetes példát az aktualizálásra. Az egyetemen 1949–1952 között meglehetősen uralkodott az aktualizálás hangulata. Egy alkalommal egy XVIII. századi témával kapcsolatban, ahol éppen a Péro felkelésről¹³⁸ volt szó, az egyik szemináriumidolgozat-készítőt szenvedélyesen felelősségre vonták, hogy miért nem vont negatív párhuzamot Péro és Titó bandája között. 1945 után az egyetemi fiatalok körében megindult a történelmi materializmus felfedezése, lázas gondolkozás, kísérletezés, és ez azután 1949–1953 között elfulladt. Teljesen indokolt tehát, ha bizonyos fajta cinizmust állapítunk meg az ifjúság egyes rétegeiben.

Azt hiszem, könnyen feloldódik itt az a vita, amely a hiba és a bűn kérdése körül felmerült. Kétségtelen, hogy azok a hibák, amelyeket talán jószándékúan követtek el, sokszor a pártosság helytelen értelmezése folytán, bűnökké váltak, amikor látjuk ezt a hézagot a történetírás és a körülötte lévő világ között.

A dogmatizmust és a sematizmust döntő mértékben az a légkör szülte, amelyben szabad viták nem bontakozhattak ki. A dogmatizmus egyik forrása a félelem. Azért citáltak annyit a klasszikusokból vagy vélt klasszikusokból, azért kerülték el óvatosan a gondolkozást, mert állandóan rettegésben élt a történetíró, hogy ha valamilyen vonatkozásban nem aktualizál, nem hoz be egy olyan tételt, amelyre mások azt mondják, hogy be kell hozni, vissza fogják utasítani a műveit. Különösen áll ez a régi történészekre, akiknél ilyenkor fel lehetett hánytorgatni azt, hogy persze, nem véletlen dolog, összefügg a régi működésével.

Tudok egy esetről, amelynek során valaki 1953 júniusa előtt, mielőtt felmerült volna a személyi kultusz bírálata, beadott egy cikket, amelyet elől-hátul jól megspékelt idézetekkel. 1953 júniusa után fűhöz-fához szaladgált, hogyan lehet megváltoztatni. Ebben az esetben a dogmatizmus egyedüli forrása a félelem volt.

Az éltető vitákat eddig az az állandó félelem akadályozta, amely történészfrontunk vezetőiben élt, hogy mikor bukkannak fel ellenséges, téves nézetek. Ezt a félelmet el kell oszlatni, és úgy kell felvetni a kérdést, most már a XX. Kongresszus szellemében, hogy vagy erősebb a történelmi materializmus, és akkor nyílt vitákban győz más nézetek felett, vagy nem erősebb, és akkor szükség van sáncokra, cenzúrára és egyebekre. Mi hisszük azt, hogy erősebb, és éppen ezért szükség van vitákra.

Történetírásunk frontján éppen a Történelmi Társulat nem teljesítette azt a feladatot, hogy ezeket a szabad vitákat komoly mértékben kifejlessze. Nem értek egyet azzal, hogy 1953 júniusa után egy ideig jelentős fellendülés mutatkozott. Egy-két jelenség volt, de lényegében a történészfronton nem történt semmi a júniusi fordulat után, lényegében minden folyt a maga eddigi vonalán. Ilyen módon fulladtak be például a Történelmi Társulat szekciói, ezen a legjobb esetben is nevetünk, holott e szekciók lehetnének a jövőben a szabad viták fórumai a szóba került új folyóirat mellett. (*Taps.*)

I. TÓTH ZOLTÁN: (*Élénk taps.*) Kedves Elvtársak! Egyetlen kérdéshez kívánok — a kérdés bonyolultságához képest röviden — hozzászólni. A kérdés: hogy áll a tudomány, közelebbről a történettudomány ügye az egyetemen?

A felvetett kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Ha úgy fogjuk fel a kérdést, hogy az egyetemi oktatókban és a hallgatók zömében égvágy a tudomány ügyéért, ha azt kérdezzük, a tudomány erős bástyájává akarjuk-e kiépíteni az egyetemet, akkor nyugodtan válaszolhatjuk: a tudomány ügye jól áll az egyetemen.

Ha úgy tesszük fel a kérdést, milyenek a tudomány művelésének feltételei az egyetemen, akkor már más választ kell adnunk: a tudomány ügye elég rosszul áll az egyetemen.

Mi ennek az oka?

Az egyetemek ősi idők óta kettős funkciót töltöttek be. Egyrészt a tudomány melegágyai, az alkotó gondolkodás színhelyei voltak; másrészt felsőfokú oktatói intézmények voltak, tudományos gondolatok és ismeretek átadása volt a szerepük. A mi egyetemünk különösen 1949 óta az első funkcióját ideiglenesen jórészt elvesztette, és átmenetileg többé-kevésbé felső középiskolává alakult át. A polgári egyetem felszámolásának szükségessége bizonyos mértékben szükségszerűvé tette ezt a változást. A marxizmus bevonulása az egyetemre, az anarchikus oktatási rend felszámolása pozitívumai voltak ennek az átalakulásnak, de ugyanakkor az egyetem tudományos fórum jellege érthető módon háttérbe szorult. Az egyetemi honfoglalás korában indokolt volt a kötött oktatási rend bevezetése és alkalmazása is. A kötött oktatási rend bevezetésének két pozitívuma volt: az egyik az oktatás anyagának marxista-leninista irányú megállapítása és körülírása, a másik a munkás- és parasztszármazású hallgatók előképzettségi hiányainak eltüntetése és megkönnyebbítése. Ez utóbbi kérdés szoros összefüggésben van a középiskolai, sőt az általános iskolai oktatás kérdéseivel, amire most nem kívánok részletesebben kitérni. A középiskolai módszerekhez való viszonyulás egyenesen szük-

ségessé tette a teljes óralátogatási kényszer bevezetését az egyetemen. Az óralátogatási kényszer éppúgy hozzátartozik a középiskolai oktatás jellegéhez, mint ahogy a válogatás lehetősége a sokféle, gazdag változatú tanulási lehetőségekből hozzátartozik az egyetem jellegéhez. (*Taps.*)

Az egyetemi oktatás tudományos színvonalának alászállása tehát ha nem is volt kívánatos, de történetileg szükségszerű folyamat volt. Hozzájárul ehhez a régi, tudományosan jól felkészült, jószándékú oktatók egy részének kissé elhamarkodott, túlzott mértékű eltávolítása is. Egy azonban bizonyos, hogy a tudomány háttérbe szorulása az egyetemen és a középiskolai módszerek bevezetése és ezzel szoros összefüggésben a tanrend túlzott merev kötöttsége nem általános és maradandó, főként pedig nem egyetemi jellegű követelmény volt, hanem meghatározott történeti körülmények átmeneti követelménye.

Azok a körülmények, amelyek a tudományosság háttérbe szorulását az egyetemen ideiglenesen érthetővé tették, ma már nem állnak fenn. Az egyetemi oktatók túlnyomó többsége ma már szilárdan a marxizmus-leninizmus alapján áll, a hallgatók abszolút többsége a nép gyermekeiből kerül ki, a legutóbbi évek szigorú felvételi követelményei következtében hovatovább csak jó felkészültségű, tehetséges hallgatóink lesznek. A Történettudományi Kar felállítása óta (1953)¹³⁹ az oktatói kar számban és színvonalban alaposan megerősödött, mind többen szereznek tudományos fokozatot, és nincs olyan oktatónk, aki ne foglalkozna tudományos kutatómunkával. Érthető tehát, hogy mind erősebbé válik az egyetemen a tudományosság fokozott követelése és a középiskolai módszerek kiküszöbölésének igénye.

Ilyen körülmények között felvetődik a kérdés, hogy a fejlődés jelenlegi állapota mellett valóban bűnös gondolat-e az, ha a merev kötöttségű tanmenetet rugalmasabbá kívánjuk tenni a fakultatív óralátogatás részleges megvalósításával. (Úgy van! Úgy van! — *Taps.*) Nézetem szerint ez nem bűnös, hanem üdvös és igen jogos szerény kívánság.

Amikor 1953-ban a Történettudományi Kar élére állítottak, egyik legfőbb törekvésem a tudományosság szellemének meghonosítása volt az egyetemen. A középiskolai módszerek eltávolítása volt az első feladat, az első lépés pedig az, hogy azonnali hatállyal radikálisan megszüntettük az anyagkövető szemináriumokat, a dogmatizmus, a sematizmus, a szolgai gondolatlanság fő fészkeit, azután tudományos feladatokkal láttuk el a fiatal oktatókat, felállítottuk a Tudományos Bizottságot, előtérbe állítottuk a hallgatók tudományos kérdéseit, publikálási fórumot igyekeztünk létrehozni különösen a fiatalabb oktatók és a legjobb hallgatók részére. Megoldatlan feladatokat tovább sorolhatnók.

A tudományos légkör megteremtésére irányuló igyekezetünk nem minden esetben váltott ki felülről kedvező visszhangot. Az anyagkövető szemináriumok radikális felszámolásában például egy időben a fokozatosság elvének a mellőzését látták. A tapasztalatok azonban bennünket igazoltak, mert a fokozatosság helyes elve nem abban áll, ha lépésről-lépésre csökkentjük a rossz mértéket, hanem abban, ha előről kezdjük a jót, és a jót növeljük fokozatosan az elérhető legmagasabb mértékig. Más esetekben tudományosságra törekvésünkben az egyetem oktatói jellegének elmosódását látták, a tudomány pártolását pedig inkább az Akadémiára hárították át. Megértjük, hogy országunk gazdasági helyzete egyelőre még nem képes minden publikálási igényt kielégíteni, de azt nem értjük meg, hogy az ország első egyetemének, az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek tulajdonképpen nincsenek tudományos kiadványai, nincsenek folyóiratai és az 1952/53-ban létrehozott kari évkönyvnek eddig nem volt folytatása. Nem meríti ki a tudományos intézmény teljes fogalmát az az egyetem, még ha olyan sok kiváló tudós professzora is van, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek, ha nincsen saját tudományos publikációs fóruma. Egyetlen összegyetemi évkönyvkötet ezen a helyzeten még nem változtat lényegesen.

Senki sem vonja kétségbe azt az elvet, hogy az oktatás és a tudományművelés szétválaszthatatlan egységet képez, és hogy az oktatóknak alkotó módon művelniük kell a tudományt. A gyakorlatban az egyetem tudományos intézmény jellege mégsem egyenrangú az oktatói intézmény jelleggel. Nemcsak a saját publikációs fórum hiányában nyilatkozik ez meg, hanem az egyetemi norma fennálló rendszerében is. Tulajdonképpen nincsen valódi egyetemi norma, mely az oktatói és a tudományos munka egységét fejezi ki, hanem csak *oktatói* norma és ez is csak az oktatás egyik felére terjed ki, az elméleti órákra és a gyakorlatokra, minden egyéb oktatói tevékenység (konzultáció, szakdolgozat, vizsgák stb.) kívülmarad rajta, nem is szólva a tudományos tevékenységről. Nemrégiben még a levelező oktatási feladatok a társadalmi munka jellegét öltötték magukra az állami feladatok köntösében. Nem is az egyetemi vagy oktatói normával, hanem pusztán létszámnormával volt dolgunk, amelynek alapját nem annyira a kultúra művelésének követelményei, mint inkább a gazdasági megfontolások képezték. Az ilyen norma tudománytalan, igazságtalan, következőképpen káros és az egyetemi tudományosság kifejezett akadálya. A helyes létszámnorma a tantervileg előírt oktatási-nevelési és a tudományos feladatok elemzése alapján határozhatja meg, hogy az egyetemnek hány és milyen képesítésű oktatóra van szüksége.

Minden egyéb norma könnyen akadályává válhat az egyetemi feladatok színvonalas teljesítésének. (*Taps.*)

A hallgatók tudományos munkájának legfőbb akadálya a túlterhelés, az időhiány, ami jórészt, ha nem is kizárólag, a mereven értelmezett óralátogatási kényszer következménye. A hallgatók nem érnek rá tanulni, mert túl sokat tanítjuk őket. A túlzott padhoz kötöttség sokszor elszűrkíti az egyetemi életet, diákszóval élve robottá teszi az óralátogatást. A merev kötöttség dogmája, különösen korábban, a mindent megtanítás tendenciáját szülte, mindent pedig néhány egyetemi év alatt nem lehet megtanítani; meg lehet azonban tanítani a tudományos gondolkodás módszerét. Ha az egyetemi hallgatónak nem a memóriája, hanem a gondolkodás lesz a legfőbb szellemi fegyvere, akkor lesz igazán egyetem az egyetem. (*Élénk taps.*) Ha a mennyiségi tényezőt a gyakorlatban háttérbe szorítjuk a minőségi tényezővel szemben, tudományosabbá válik az egyetemi oktatás. Ma zárt körben vergődik az egyetemi oktatás ügye, a merev kötöttségek betonfalába ütközünk mindenfelé, ha nem törünk ki a gyűrűből, szédülten forgunk továbbra is taposómalmunk kiúttalanságában.

Az egyetem oktatói és hallgatói nem érzik jól magukat ebben a taposómalomban. Az oktatók a tudomány egyenrangúságát követelik az egyetemen, és alkotó munkájukkal kívánják megtermékenyíteni, színessé, élővé, gazdaggá tenni oktató munkájukat. A hallgatók legjava pedig ég a vágytól, hogy időt nyerjen, fizikai értelemben vett időt a tanulásra, a tudomány művelésére, a kultúra elsajátítására. Le kell venni a béklyót a lábakról és szabad futást engedni az egyetem embereinek, fiatalnak, idősebbnek egyaránt. (*Taps.*)

A XX. Kongresszus irányelvei kötelességünké teszik a dogmatizmus felszámolását a felsőoktatás és a tudomány terén is. Szerény és töredékes felszólalásommal magam is ehhez kívántam hozzájárulni. (*Hosszantartó élénk taps.*)

SIKLÓS ANDRÁS: Engedjék meg, hogy én az itteni vita során felmerült sok kérdés közül csak egy kérdéshez, a magyar párttörténetírás problémájához szóljak hozzá. Már mások is rámutattak arra, hogy ezzel kapcsolatban természetesen nem egy részletkérdésről van szó, mert hiszen az, hogy a magyar párttörténetet hogyan és milyen módszerrel írják, milyen szemlélettel művelik, ez kihat a magyar történetírás egészére, és különösképpen kihat, szinte meghatározza a legújabbkori magyar történetírás sorsát.

Úgy hiszem éppen ezért, mert ez a kérdés ilyen jelentős, nekünk most nem az a feladatunk, hogy ezzel kapcsolatban elsősorban a pozitívumok-

ról beszéljünk, bár ilyenek szép számmal vannak és nem lebecsülendők, hanem az, hogy rámutassunk a hibákra és szembeszálljunk azokkal a káros visszahúzó tendenciákkal, amelyek a párttörténetírás területén a közelmúltban, de még jelenleg is érvényesültek, illetve érvényesülnek.

Többen rámutattak itt már arra, hogy a történettudomány területén 1953 júniusa után egy egészséges erjedés indult meg — így volt ez a párttörténetírás területén is. 1953 őszén előbb a pártfőiskolán rendezett vitán, később a *Századok* kibővített szerkesztőségi ülésén többen felszólaltak, és konkrét példákon mutatták meg, az ülés alappreferátuma is rámutatott arra, hogy a Párttörténeti Intézet kiadványai közül nem egyre dogmatikus, tudományosan kellően meg nem alapozott, sematikus, idézgető, illusztrálgató módszer és szemléleti mód a jellemző. Sajnos, az akkor elhangzott bírálatok nem találtak kedvező fogadtatásra. Akiket illetett, nem vették észre, hogy ezekben a bírálatokban egy sor helyes, igaz, előremutató megállapítás volt. 1954-ben, mint ismeretes, ez az akkoriban megindult erjedés megállt és 1954 végén, 1955 elején megindult — hogy úgy mondjam — az ellentámadás. Ebben az időben sikerült a párttörténetírás terén a dolgokat egy kicsit a fejük tetejére állítani. Kiderült, hogy a magyar párttörténetírást nem a sematizmus és a lakkozás oldaláról fenyegeti veszély, hanem ellenkezőleg, a veszély abban rejlik, hogy állítólag egyesek a párttörténetet nagyon negatívan, a hibákat túlságosan előtérbe állítva kívánják bemutatni, és ezért a legfontosabb feladat az, hogy ez ellen az állítólagos negativizmus ellen a harcot megindítsuk. Miután legutóbb a Történettudományi Intézetben rendezett vita során úgy tapasztaltam, hogy egyesek ma már nem szívesen és úgy látszik, nem egész pontosan emlékeznek vissza erre az akkori állásfoglalásukra, engedjék meg, hogy idézzek itt a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjéből. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjének 1955. évi 2. száma ugyanis beszámolt arról a vitáról, mely 1954 legvégén, 1955 legelején a Pártfőiskolán zajlott le és eszerint a beszámoló szerint Réti László elvtárs, a Párttörténeti Intézet igazgatója itt, miután előzetesen részletesen ecsetelte azokat a veszélyeket, amelyek egy állítólagos negatív szemlélet részéről a párttörténetírást fenyegetik, a következőket mondotta: „Most... a párttörténet íróinak az a nagy feladat jut osztályrészül, hogy harci fegyvert adjanak a párttagok és a dolgozók kezébe az ilyen nézetek elleni harcban.” Ha Réti elvtárs ma azt hangoztatja, hogy a negativizmus a Horthy-korszak idején volt jellemző bizonyos történeti munkákra, és a felszabadulás után, vagyis jelenleg a lakkozás a jellemző, úgy ezt az állásfoglalást örömmel kell üdvözölnünk, amennyiben ez korábbi másfajta nézeteinek megváltoztatását jelenti. (*Derűlttség.*) Ezt az

állásfoglalást, mint mondom, még jelenlegi formájában is örömmel üdvözölhetjük, ha ez önkritikát és nem a negativizmus elleni harc visszavonulási taktikáját jelenti. (*Taps.*) Örömmel kell üdvözölnünk, úgy hiszem, ebből a szempontból Réti elvtársnak a *Szabad Nép* mai számában megjelent, a falusi pedagógusok helyzetével foglalkozó cikkét¹⁴⁰ is. Úgy hiszem, komoly eredmény az, hogy a *Szabad Népb*en egy ilyen jellegű cikk végre megjelenik. Én persze annak is nagyon örülnék, ha mondjuk, a párttörténetírás problémáiról is napvilágot látna egy hasonló cikk Réti elvtárs tollából. Miután azonban ez mindezekig még nem történt meg, feljogosítva érzem magam, hogy elmondjak itt néhányat azok közül, melyeket a Történettudományi Intézetben már elmondtam, és amelyek úgy gondolom, még világosabbá fogják tenni, hogy miről is volt és van még ma is szó a negativizmus falra festett ördöge elleni harcban, mely a közelmúlt szinte minden párttörténeti megvilágítására rányomta bélyegét.

Néhány szót először ezzel kapcsolatban a párt értékeléséről az 1929–1933. évi gazdasági válság időszakában. Ezen a területen a most lezárult oktatási évben a negativizmus elleni harc jegyében igen komoly erőfeszítések történtek arra nézve, hogy hogyan lehetne a párt által ebben az időben elkövetett balos, szektás hibákat valahogy fehérre mosni, vagy legalábbis elhalványítani. Tekintettel arra, hogy Friss elvtárs pártfőiskolai előadása¹⁴¹ ezeket a hibás nézeteket véleményem szerint igen helyesen egyértelműen és határozottan elítéli, a most folyó pártoktatási évben a „ne beszéljünk a hibákról” elméletből kiindulva ehhez az előadáshoz egy külön sokszorosított anyag készült a „megmagyarázzuk a bizonyítványt” szellemében. Ennek a sillabusznak egész nyilvánvalóan az lett volna a célja, hogy megtisztítsa ezt az időszakot — amint ez egyébként más területen is történt — a hibáktól. Ez teljes mértékben ugyan nem sikerült, tekintettel arra, hogy a történelmi tényeket és igazságokat nem olyan könnyű egyszerűen figyelmen kívül hagyni, de hogy a szándék ez volt, az kétségtelen és éppen ezért ez a tanulmány és különösen az az utasítás, amelyet ezzel egyidejűleg a szemináriumvezetők kaptak, hogy főleg a pozitívumokról kell beszélni, véleményem szerint így is károkat okozott. Amint ezt magam is közvetlenül tapasztalhattam, a szemináriumokon ennek következtében zavar, a félelem és a hallgatás ismert nyomasztó légköre alakult ki. Úgy hiszem, helyes volna ezt az alapjában véve idealista és másutt is megnyilvánuló pozitív szemléletetesi módot abbahagyni, és ehelyett sokkal inkább arra törekedni, hogy az alapvető tényanyag gondos feltárásából kiindulva igyekezzünk megfelelő következtetéseket levonni. Én Friss elvtárs előadását és más e korszakra vonatkozó munkákat is elsősorban e szempontból bírálnám, és hogy itt volna tennivaló,

engedjék meg, hogy egy példán, az 1932. február 18-i pacsai sortűz példáján illusztráljam. A pacsai eseményekről úgy Friss elvtárs előadása, mint más munkák, például Balla Aladárnénak Sallai és Fürstről írott könyve¹⁴² vagy Kubitsch elvtársnak e korszakról szóló tanulmánya egybehangzóan azt írja, hogy Pacsán 1932 februárjában a vásáron szegényparasztok marháit árverezték el, és az ebből támadó összeütközés során a szegényparasztok megtámadták a csendőröket stb., stb. Ha valaki az erre vonatkozó dokumentumokat, még csak nem is a levéltári vagy a bírósági anyagot, mely ezt egyébként szintén igazolja, de mondjuk csak a helyi lapokat átnézi, akkor a következőket állapíthatja meg. Azok a szegényparasztok, akiknek a marháit (vagy ahogy egyesek írják, utolsó tehenét) a vásáron elárverezték, fejenként nem kevesebb, mint 40–50 holddal rendelkeztek. (*Derültség.*) Az áldozatok egyike az újság szerint egy helybeli, mindig a legpontosabb adófizetők közé tartozó gazdának a fia volt, és a letartóztatottak — idézem az újságot — „jobbára 10–20 holdas gazdák, akiket azzal vádolnak, hogy szították a végrehajtók és a csendőrök elleni hangulatot”. Így néz ki tehát közelebbről a pacsai szegényparasztok lázadása. Kérdezem, csak véletlennel vagy a tények nemismeretének tulajdonítható-e az, hogy a munkák egész sora ezt az eseményt a tényekkel szöges ellentétben ábrázolja. Azt hiszem, itt nemcsak erről van szó, hanem egy bizonyos szemléleti módról is, mely nem a tények sokrétű elemzéséből kiindulva igyekszik bizonyos elvi következtetéseket levonni, hanem ellenkezőleg, bizonyos hibás nézetekhez, jelen esetben a párt akkori, a parasztsággal kapcsolatos helytelen, csak a szegényparasztságra orientálódó politikai vonalához igyekszik a tényeket hozzáigazítani.

Szeretnék röviden a Szociáldemokrata Párt ábrázolásának kérdésére is kitérni. Ezzel kapcsolatban úgy hiszem, már az itteni vita során is rámutattak arra, hogy a Szociáldemokrata Párt problémáját nem lehet egyszerűen néhány kirívó hibára leszűkíteni és ezért helytelen, hogy jelenleg ezen a téren nem látszik fontosabb feladat, mint az, hogy a Bethlen-Peyer paktumról írt munkát, mely annakidején 1950–51-ben a *Századokban* külön lenyomatban, az *Acta Historica*-ban, egyszóval egy csomó helyen megjelent, átdolgozott formában, de lényegében változatlanul most újra kiadják. A mi feladatunk ezen a téren ma véleményem szerint elsősorban az lenne, hogy tovább haladjunk és egyes kirívó esetek ismertetésén túlmenően egyes események mélyebb okait, a Szociáldemokrata Párt egész fejlődésébe és akkori politikájába jobban beleágyazva ne csak leírjuk, de meg is magyarázzuk, hogy a Szociáldemokrata Párt politikáját és ideológiáját alaposabban megvizsgáljuk. Továbbmenően, a Szociáldemokrata Párttal kapcsolatban, úgy hiszem, fontos feladat volna

a szociáldemokrata baloldal kérdését megvizsgálni, és ezzel kapcsolatban korábbi téves álláspontokat felülvizsgálni. Ezen a téren a közelmúltban kétségkívül történt bizonyos előrehaladás, ha nem is a két világháború közötti időszakra vonatkozóan. Az első világháború előtti forradalmi baloldalra és az ezzel kapcsolatban a *Társadalmi Szemlében* múlt év végén megjelent tanulmányra¹⁴³ gondolok. Meg kell azonban mondanom, hogy véleményem szerint mi még itt is egy kissé negatív álláspontot foglalunk el és a baloldal érdemeit szinte csak arra korlátozzuk, hogy ez a baloldal harcolt a szociáldemokrata vezetőség ellen anélkül, hogy különösen Szabó Ervinnel¹⁴⁴ kapcsolatban megpróbálnánk eszmei mondanivalójuk pozitív magvát is kihámozni. Szabó Ervinnek az 1905. évi szociáldemokrata kongresszussal kapcsolatos és azt megelőző fellépésében a *Társadalmi Szemlében* megjelent tanulmány például kizárólag csakis negatív vonásokat lát és Szabó Ervin akkori, 1905. évi fellépését úgy jellemzi, hogy ez nem a demokratikus centralizmus szellemében fogant, hogy abban megtalálhatók Szabó Ervin anarchoszindikalista nézeteinek első gyökerei, hogy fellépésének lényege a „centrizmus és fegyelem csaknem teljes vagy teljes levetése volt”. Egy másik, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítőjében megjelent tanulmány¹⁴⁵ ezzel kapcsolatban arra utal, hogy Szabó Ervin fellépésének pozitív magva csupán csak az volt, hogy az akkori szociáldemokrata pártvezetőséggel szemben követelt nagyobb demokráciát. Egyik felfogás sem veszi kellőképpen észre, hogy amikor Szabó Ervin az akkori szociáldemokrata vezetőséggel szemben fellépett, úgy ez a fellépés nála több hibás következtetés ellenére is a szocialista demokráciáról, mint a munkásmozgalom és a szocialista társadalom fejlődésének szükséges, elengedhetetlen feltételéről vallott igen mélyen gyökeredző és eszmeileg megalapozott felfogásból eredt. Aki Szabó Ervinnek a *Világosságban* annak idején megjelent *Pártfegyelem és egyéni szabadság* című cikkét¹⁴⁶ vagy a kongresszusra készített broszúráját olvasta, az lehetetlen, hogy ne lássa, hogy itt nem egyszerűen csak valamiféle taktikai húzásról vagy anarchoszindikalista nézetek gyökereiről van szó, hanem arról, hogy itt egy, a munkásmozgalom jövőjéért aggódó, rendkívül képzett intellektuel vallomást tesz a párton belüli demokrácia szükségességéről és a szocialista demokrácia szükségességéről általában.

Szabó Ervin ebben a tanulmányban azt fejtegeti, hogy a kapitalista gazdasági rendszer felszámolása, a gazdasági szabadság megvalósulása még nem biztosíték arra, hogy az uralkodók vagy vezetők a hatalommal vissza ne éljenek. És nem kisebb kérdést vet fel, mint hogy a szocialista társadalomban milyen intézményes és értelmi biztosítékok lehetségesek ennek elkerülésére vonatkozólag. Az intézményes biztosítékokat többek

között a túlzott centralizmus felszámolásában és az önkormányzat kiterjesztésében kereste. Az értelmi biztosítékokat „az emberek fejének kitisztogatásában”. A következőket írja ezzel kapcsolatban: „A vezetők és az uralkodók sohasem juthatnának el odáig, ahol hatalmuk visszaélésé lesz, ha a tömegek tudatlanságában, gyöngeségében és alázatosságában támaszt nem nyernének.” Ezen a gondolatmeneten keresztül jut el Szabó Ervin a párt kérdéséhez és ezért ostromozza kíméletlenül az akkori szociáldemokrata vezetőséget, mert ez kifelé ugyan demokráciát hirdet, de befelé, a párton belül ezeket az eszméket lábbal tiporja, akár (ahogy Szabó Ervin mondja): „Öntudatlan konzervativizmusból, az egyszer megállapított pártelvekhez való hagyományos ragaszkodásból, filiszterségből, mely a megszokottal ellenkező újat ösztönszerűleg gyűlöli” vagy „önző uralomvágyból”. Ő az ellen lépett fel és orvosszerűl a demokrácia betegségeinek előbb említett orvosságait ajánlotta, „Vagy éppen a szocialisták ne látnák be — írja Szabó Ervin a *Világosságban* megjelent tanulmányában (*Közbeszólás: Idő! — Halljuk! Halljuk!*) —, hogy mozgalmunk célja sem az, hogy egyes egyéneket felemeljen, sem az, hogy olyan objektív ideált valósítson meg, melyhez az alkotó tömegeknek belsőleg tulajdonképpen semmi közük?” — A párt — párt, igaz, — írja a továbbiak során — harcoló szervezet. Természeténél fogva nem tűrhet kebelében mást, mint aki céljával egyetért és azon alapelvekkel és ez alapelvekből folyó harci eszközökkel, amelyeket a cél determinál. De ezen egyetértésnek a vezetők szavainak gondolkodás nélküli helyesléséből, szolgai tekintélyimádásból, csordaszerű alávetésből vagy pedig reflektált, megfontolt, tudatos egyéni elhatározásból kell-e kialakulnia?

Pártok nélkül nincs fejlődés. Különböződés nélkül nincs haladás. Idézi Szabó Ervin a *Rheinische Zeitungot*. „A szocialista párt, mely méltán van nagyra vele, hogy programja a társadalomtudomány eredményein épül fel, megfeledkezhetnék-e arról, hogy fejlődésének lehetőségét azon pillanatban tönkretette, amikor a különböző vélemények szabad nyilvánításának útját szegte, megakadályozván ilyen módon, hogy programja a mindenkori tudomány színvonalára emelkedjék. Megfeledkezhetnék arról, hogy haladása lehetetlenné vált, mihelyt egyénileg alakult véleményegységeknél többre becsülné a vezetőség parancsára uniformis módjára feltöltött a priori pártigazságokat és párthiteket?”

„A szocializmusnak nem katonákat kell nevelni, a szocializmusnak felkelőkre van szüksége, önkéntes harcosokra, kik tudják miért harcolnak úgy, ahogy harcolnak — írja más helyütt. A pártban minden új kérdést a legszabadabban meg kell vitatni; minden új akciót a szervezetek vitájának tüzeiben megérlelni; minden lezajlott akció kritikájának a legtágabb

teret nyitni; szóval minden ügyben minél több elvtárs kezdeményező, tanácsoló, ellenőrző, bíráló közreműködését biztosítani. Ennek pedig két útja van. Az egyik a szabadság szellemének folytonos ébrentartása... a szabad véleménynyilvánításnak tiszteletben tartása, az egyéni kezdeményezésnek jóakaró támogatása; a tekintélyek mesterséges kultuszának meggátlása, minden többségi erőszakoskodás kerülése, óvakodás minden uniformizációtól.

Sohase feledjük, a szocializmus szabad emberek társasága kell, hogy legyen. Tudnak-e majd vajon a szabadsággal élni azok, akik a szabadságért parancsszóra harcoltak?”

Úgy hiszem, ez a néhány idézet is bizonyítja azt, hogy nem helyes Szabó Ervin akkori, 1904–1905. évi fellépését kizárólag és egyértelműen csak negatívan értékelni. Úgy gondolom, nekünk ezzel kapcsolatban azt is meg kell látnunk, ami ebben a fellépésben pozitív és előremutató volt, és ha az ő akkori mondanivalójában van tanulság a jelen számára, úgy ezt a tanulságot is észre kell venni! (*Élénk taps.*)

Befejezésül csak annyit, hogy az elmúlt esztendőök során sok mindent átéltem, láttam és tapasztaltam. Az ember gyakran már-már csüggedésre, pesszimizmusra hajlott. Úgy hiszem, aki ezeket a most itt folyó, alapjában véve egészséges vitákat végighallgatta és végighallgatja, az egyet fog velem érteni abban: csüggedésre, pesszimizmusra semmi ok! A fiatal magyar értelmiség megérti az 1953 óta zajló események és a XX. kongresszus jelentőségét. Méltó lesz a magyar ifjúság nagy haladó hagyományaihoz! (*Hosszantartó, élénk taps.*)

RÉTI LÁSZLÓ: Kedves Elvtársak! Miután vitáról van szó, először a mai vitában elhangzott néhány kérdésre szeretném észrevételeimet megtenni, utána pedig a párttörténet-kutatás problémáihoz szeretnék néhány észrevételt fűzni. Szigeti elvtárs már a legutóbbi vitában beszélt róla, Mód elvtárs pedig ma helyeslően alátámasztotta, hogy nem helyes a párttörténeti munkákat párthatározatok magyarázataként készíteni. Nemes elvtárs erre válaszolt, de Szigeti elvtárs közbeszólásából úgy láttam, hogy nem ért egyet ezzel a válasszal, és ezért még egyszer ki szeretném hangsúlyozni, hogy Szigeti elvtárs megjegyzése elméletileg teljesen igaz és helyes. A felszabadulás utáni párttörténetírásnak, amennyiben ilyen egyáltalán van, vagy kezd lenni, hibáihoz tartozik, hogy a párthatározatokat nem úgy fogta fel, hogy meg kell nézni, ezek a határozatok mennyiben voltak helyesek, mennyiben vitték előre a történelmi fejlődést, mennyiben képezték annak alapját. Maga ez a tétel azonban teljesen helytelen a felszabadulás előtti párttörténet kutatásra azért, mert ennek a tételnek alapja hiányzik, t.i. a határozatok. Szigeti elvtárs köz-

beszólásában arra utalt, hogy Nemes elvtárs is egy ilyen határozatról beszélt. Lehet, hogy itt szimptomákról van szó. A mi párttörténeti kutatásaink alapját nem a Komintern határozatai képezik, amelyek nagyon elszórtan léteznek csak a magyar párt történetére vonatkozóan és amelyeket eddig is kritikusan fogtunk fel, mert éreztük, hogy ezek a határozatok kizárólag akkor születtek meg, amikor a pártban baj, válság volt, tehát ezek a határozatok nem mutatták a párttörténet egészét. A mi pártunk, a magyar párt határozatai nem álltak és nem állnak rendelkezésünkre, és ez képezi egyik döntő hiányosságát annak, hogy valóban tudományosan fel lehessen ezt a történetet dolgozni. (*Közbeszólás: Hol vannak?*) Egyszerűen azért nincsenek meg, mert a mi pártunk 25 éven keresztül illegális volt, és az illegális párt határozatait nem tartotta a tarsolyában. A Komintern irattárában ezek a határozatok valószínűleg jórészt megvannak, de ezek még nem jutottak a mi birtokunkba, remélhetőleg rövidesen megkapjuk. Mód elvtárs ma beszélt arról, hogy kettőnk között hosszú évek óta tartó vita van és a felszólalásában örömmel állapította meg, hogy ez a vita most kezd erősen csökkenni, mert hiszen Mód elvtárs maga is azt mondja, hogy nemcsak a negatívumokat, hanem a pozitívumokat is elhanyagoltuk és hogy a jutagyári régi munkásokkal való kapcsolata, az azokkal való beszélgetés megerősítette őt abban, hogy ezeket a nagyszerű harcokat, amelyeket a jutagyári munkások folytattak, mennyire nem tudtuk megmutatni a párttörténet írásban. Szívesen segítünk Mód elvtársnak, hogy gyakrabban jöjjön össze régi harcosokkal, és ez segíteni fog, hogy a köztünk még meglévő nézetbeli különbség is megszűnjék. (*Gúnyos derűlttség, ellentmondások.*)

Egy pár szót a Rezi-Rózsa¹⁴⁷ kérdéshez, amelyet Mód elvtárs előadott. Megmondom, nem egészen értem, hogy Mód elvtárs, aki az illegális harcokban részt vett, hogyan hozta elő itt ezt a kérdést. Rezi elvtárs politikai magatartása nyilvánvalóan szektás magatartás volt, nem értette meg a nemzeti függetlenségi front jelentőségét, ezt Mód elvtárs is mondta, de nem eléggé hangsúlyozta ki. Rózsa elvtárs magatartása pedig az egyedül lehetséges magatartása volt egy illegális kommunistának. Az illegalitásban elkerülhetetlen, hogy ha a párt valakire csak valamennyire is gyanakszik, hogy ellensége a pártnak, hogy a rendőrség szolgálatában áll (*Ellentmondások.*), akkor azt szigetelje el a párttól, különítse el, enélkül illegális párt nem lehet, és Mód elvtársat csak dicsérni lehet azért, hogy a pártutasításnak eleget tett, annál is inkább, mert ő maga is kezdett kételkedni. (*Közbeszólás: Rezi elvtárs ellenség volt?*) Ellenségnek tartották. Azért, mert olyan gyanúkok voltak, hogy a rendőrséggel kapcsolatban áll, az független a szektasságtól, elvtársak. Azért szeretném

ezt hangsúlyozni, mert ez az illegalitásra jellemző vonás, és az a sajátos, hogy a mi pártunkban a felszabadulás után is voltak olyan jelenségek, amikor ilyesfajta bizalmatlanság volt elvtársak ellen, amikor nem lett volna szükség, és ha a különbséget elmoszuk és nem látjuk meg, akkor nem érthetjük meg az illegális párt történetét. (*Nagy Tamás*: Helyes, de ezeket a jelenségeket nevezzék a nevén!) A felszabadulás előttieket? (*Közbeszólás*: Utániakat! — *Derűltség*.)

Mód elvtárs azt mondta, hogy egyetlen egy társadalomra sem olyan veszélyes a személyi kultusz, mint a mi társadalmunkra. Ezt pontatlan meghatározásnak tartom, mert minden előző osztálytársadalomnak hozzátartozója, velejárója volt a személyi kultusz. (*Ellentmondások*. — *Hanák Péter*: Nem ilyen egyszerű a dolog!) Az alapvető különbség az, hogy a mi társadalmunktól idegen a személyi kultusz, és szerintem ezt kell kihangsúlyozni, és ezért volt hiba, ezért következett olyan sok már a személyi kultuszból, mert az előző társadalommal ellentétben a mi társadalmunk lényegével, jellegével összegyeztetetetlen.

Zsigmond elvtárs sok helyes megjegyzést, észrevételt tett, de meg kell mondanom, hogy vannak olyan mondásai, kitételei amelyekkel semmiképp sem lehet egyetérteni. (*Közbeszólás*: On nem ért egyet!) A Történettudományi Intézetben a minap lezajlott vitában idéztem egy olyan beszélgetést, amelyet Hanák elvtárssal néhány évvel ezelőtt folytattam és ott az elvtársak egy része azt mondta, hogy nem helyes négyszemközi beszélgetést idézni. (*Hanák Péter*: Félreidézte!) Pedig úgy idéztem, hogy jelen volt az, akivel beszélgettem. Zsigmond elvtárs itt most egy egész sor beszélgetést idéz, amely négyszemközt folyt, és a partner nincs itt. Nem hiszem, hogy ez helyes és ízléses dolog lenne.

TÁNCZOS GÁBOR: Réti elvtárs félreértette.

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Azt mondtam, hogy másnap a pártközpont apparátusából az a hír jött vissza, hogy az intézetben a burzsoá történetírás restaurációját tűzték napirendre. Én nem neveztem meg senkit.

RÉTI LÁSZLÓ: Andics elvtársnőt megnevezte.

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Nem! Azt mondtam, hogy valaki elvitte oda a hírt. Én csak idéztem a tízparancsolatot. (*Élénk taps és derűltség*.)

RÉTI LÁSZLÓ: Nem a tízparancsolatról beszélek, és nem azokról a pletykákról, amelyeket Zsigmond elvtárs elmondott. Arról beszélek, hogy idézett beszélgetést, többek között Andics elvtársnővel folytatott beszélgetést, amely négyszemközt történt és a partner nincs jelen. (*Zaj és ellentmondások*.) Ha ez nem idézés, akkor micsoda? Vagy magyarul vagy kínaiul beszélünk.

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Ez nem idézet!

TÁNCZOS GÁBOR: Ugyanazok a jelenségek kezdenek ismétlődni, mint Andics elvtársnő felszólalásában. (*Taps és derűltség.*) Újra szeretném kérni a vitatkozó feleket mindkét oldalon, hogy vitáink eddigi komoly színvonalát és szellemét őrizték meg. Az ilyen jellegű tömegnyomást nem ildomos a 600 : 1 arányban gyakorolni. (*Taps.*) Hagyjuk végigbeszélni ugyanúgy Réti elvtársat, mint ahogy ő is végig hagyta beszélni az összes eddig szólókat.

RÉTI LÁSZLÓ: Szűcs elvtárs elmondta és mások is elmondották, hogy a történelemtudományi könyvek raktárban hevernek és csak maguk a történészek olvassák. Meg kell mondanom az igazság kedvéért, hogy az igazság mindig igazság marad (*közbeszólás: Bizony!*), hogy ez nem vonatkozik a párttörténeti könyvekre, mert azok általában nem maradnak raktáron. (*Közbeszólás: Mert kötelező a vásárlásuk! A könyvtárak és az intézmények veszik!*) Gyakran a második kiadás is megjelenik. (*Közbeszólás: Az még rosszabb, mint a többi!*) Ezeket a könyveket még a történészek is elolvassák, mint a vitákból is kiderül. (*Közbeszólás: Csak azért, hogy okuljanak belőle, hogyan nem szabad írni!*)

Siklós elvtárssal régóta sok vitánk van. Azt hiszem, hogy soha olyan közel nem álltunk egymáshoz ezekben a vitákban, mint mai felszólalásával kapcsolatban. Siklós elvtárs elmondotta, hogy Friss elvtárs előadása lényegében helyes volt az 1929–33-as időkre. Tudvalevőleg Friss elvtárs a Párttörténeti Intézet közreműködésével csinálta, ellentétben azzal a sillabusszal, ami nem a Párttörténeti Intézet munkája.

Siklós elvtárs egy csomó helyes és szép dolgot olvasott fel Szabó Ervintől, és kifogásolta, hogy a *Társadalmi Szemlében* megjelent tanulmány ezekkel nem foglalkozik. Ezt a tanulmányt én írtam, a magyar szociáldemokrata baloldal első világháború előtti tevékenységéről szól, nem volt sem helye, sem módja, hogy Szabó Ervinnel részletesen foglalkozzam, hanem megmutattam Szabó Ervin történelmi pályafutását ebben az időszakban. Történelmi tény az, hogy Szabó Ervin saját maga tagadta meg a szociáldemokráciához való tartozását, szindikalistának vallotta magát (*Hanák Péter: Később!*), aki tagadta a párt szükségességét és ha ezt egészében nézzük, akkor kapunk tiszta és teljes képet Szabó Ervin tevékenységéről. (*Közbeszólás: Akkor nem kapunk!*) Ha egészében nézzük, akkor nem kapunk? (*Közbeszólás: Ekkor, 1905-ben nem kapunk! — Közbeszólás: Ki kell adni!*) Szabó Ervinnek ez a munkája egyébként megjelent, ha nem is teljes egészében a Párttörténeti Intézet dokumentumkötetében.¹⁴⁸ El lehet olvasni, nem csak felolvasni. Mindemellett Siklós elvtárs hangja

ma, örömmel kell megállapítani, szerencsésen különbözött a korábbtól! (*Hanák Péter: Ugyanezt mondta el!*)

Mint a tudományos élet minden más területén, a párttörténet kutatásában is igen sok bajt, nehézséget, hibát okozott az a helytelen szemlélet, amelyet a személyi kultusz idézett elő, amely dogmatizmusra, szektáságra vezetett. Néhány problémát szeretnék felvetni, amelyek korábbi munkáinkban megnyilatkoztak, teszem ezt azért, hogy megmutassam, véleményem szerint hol kell változtatni az eddigi munkán, hol kell újat, mást adni. Semmiképpen sem törekedhetek teljességre, de a történelem eseményeinek során néhány problémát felvetek.

Az első mindjárt az első világháború előtti baloldal kérdése, amelyről már beszéltem. Ezt mi rendkívül nagy mértékben elhanyagoltuk és csak a legutóbbi időben kezdtünk vele foglalkozni, de ugyanilyen helytelen volt az első világháború előtti munkásmozgalom történetével kapcsolatban a szociáldemokrata pártnak az olyan sommás elintézése, amely csak a Garamiék¹⁴⁹ árulásán keresztül nézte az egész pártot. Nem mutatta meg azt, hogy a szociáldemokrata pártnak nagy történelmi pozitívuma volt a magyar munkásmozgalom kezdetéig, és az első világháborúig, hogy széles munkásmozgalmat hozott létre Magyarországon, és ez bizonyos fokig folytatódott a két világháború közötti történetírói munkáinkban is. Mindjárt hozzáteszem, bizonyos nyomai mindennek vannak a Bethlen-Peyer paktum című legutóbb második kiadásban megjelent munkámban is és, ezt a bírálók nem vetették fel. Nevezetesen azt, hogy amellett, hogy helyesen és meggyőződésem szerint a történelem igazságainak teljesen megfelelően lelepleztük a jobboldali szociáldemokrata vezetők árulását, és mindig legális monopóliumokról beszéltünk, de nem mutatuk meg, hogy ez a legalitás pozitívum volt a munkásosztály részére, egy működési és életlehetőség volt, amelyet mi magunk, kommunisták is felhasználtunk, dolgoztunk a legális szakszervezetekben, a legális kultúrszervezetekben, azokat használtuk fel munkánkhoz és ezek igen nagy lehetőséget adtak nekünk. Mi a szociáldemokrata vezetők árulásának helyes elítélése közben elfeledkeztünk arról, hogy ezt megfelelőképpen kutassuk, megmutassuk, megfelelőképp a dolgozók elé állítsuk. Tipikus példája ez is a sematikus módszernek. (*Közbeszólás: Ez véletlen?*) Tán czos elvtárs a múltkori vitában egy közbeszólásra azt mondta, hogy ízléstelen. Véleményem szerint ez a közbeszólás nem csak ízléstelen, de ostoba is. (*Felkiáltások: Nem igaz!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Szerintem sem a közbeszólás, sem a közbeszólásra adott válasz nem volt túlságosan helyes. (*Taps.*)

RÉTI LÁSZLÓ: Ostoba azért, mert azzal kezdtem, hogy rámutattam arra, hogy az mennyire függött össze egész tudományos életünk hibáival, és a nemzetközi mozgalom tudományos életének hibáival és ennek következtében nem véletlenségről beszéltem, hanem megmutattam ezeknek a hibáknak forrásait. (*Közbeszólás: Akkor nem ostoba!*) A közbeszólás ostoba, fenntartom. (*Közbeszólás: Micsoda hang ez?*)

Teljesen igaz az, hogy rengeteg hibát követtünk el a párttörténet feldolgozásában azzal, hogy kit és hogyan mutattunk meg a történelemben. Eppen a személyi kultusz következtében megmutattuk a kommunista mozgalom és a szociáldemokrácia néhány kiemelkedő vezetőjét, de nem mutattuk meg a munkásmozgalomban és többek között a Szociáldemokrata Pártban is működött becsületes funkcionáriusok, középfunckionáriusok szerepét és ezzel igen nagy mértékben elszemélytelenítettük a történelmet, holott a történelmet személyek csinálják és a történetírás feladata ezeknek a személyeknek munkáját a valósághoz híven megmutatni.

A Tanácsköztársaság történetének feldolgozásával kapcsolatban Lenin útmutatásait figyelmen kívül hagyva nem mutattuk meg annak a nemzetközi munkásmozgalom történetében újszerű voltát, új jellegét, hogy a Magyar Tanácsköztársaság véres harcok, véres polgárháború nélkül jutott győzelemre. Ezt annál is inkább érdemes hangsúlyozni, mert egyenesen kétségbevonják, hogy ez jelentős dolog-e, helyes-e erre rámutatni, vagy jelentőségét kiemelni. Azt mondják, konjunkturizmus, ha most, amikor a nemzetközi munkásmozgalomban a békés átmenet kérdése napirenden van, mi ezt a kérdést előhozzuk. Nekem az a véleményem, sohasem lehet konjunkturizmus Lenin tanításaihoz visszatérni. Lenin mutatott rá először arra, hogy a Magyar Tanácsköztársaság valami újat hozott a nemzetközi munkásmozgalomba, mert más körülmények között, más módon jutott hatalomra, mint a nagy októberi szocialista forradalom, és az én véleményem, hogy ezt a magyar történészek és párttörténészek kötelessége figyelembe venni, kötelessége helyreigazítani azt a hibát, amelyet ezen a téren elkövettünk. Súlyos gátlást jelentett a Tanácsköztársaság történetét bemutató munkáknál Kun Béla kérdése. Kun Bélát a munkásmozgalom ellenségének, árulónak tartottuk, és ennek következtében tevékenységét úgy vizsgáltuk, mint egy áruló tevékenységét. A Tanácsköztársaság alatt is, később is igen sok hibát követett el, mi ezeket a hibákat bűnöknek nyilvánítottuk, úgy kezeltük és úgy is mutattuk be és ennek következtében eltorzítottuk a Magyar Tanácsköztársaság történetét, sokkal negatívabbnak mutattuk be, mint amilyen valójában volt. A személyi kultusz következtében eltúloztuk a Tanácsköztársaság tör-

ténetével kapcsolatban Rákosi elvtárs szerepét. Nem úgy túloztuk el, hogy olyat mondtunk volna róla, ami nem igaz vagy nem történt meg. (*Ellentmondások.*) Állítom, hogy az, ami a Tanácsköztársaság, történetírásában Rákosi elvtársról szól, egészében helyes, de nem volt a legkiemelkedőbb vagy nem is elsősorban kiemelkedő vezetője a Magyar Tanácsköztársaságnak, és miután a többiekről, Kun Béláról és másról nem írtunk vagy írhattunk, ennek következtében eltorzul az egész Tanácsköztársaság képe. Rákosi elvtárs azzal a tevékenységével, amelyet tényleg végzett, központi figurájává vált történetírásunknak. Már a Tanácsköztársaság története idején sem elég differenciáltan mutattuk meg a baloldali szociáldemokrácia szerepét, nem mutattuk meg a különbséget azok között a baloldali szociáldemokraták között, akik már a Tanácsköztársaság előtt a Kommunisták Párthoz csatlakoztak, és azok között, akik a Tanácsköztársaság idején még mint baloldaliak a kommunistákkal együtt dolgoztak és részben később a Kommunisták Párthoz kapcsolódtak, csatlakoztak, részben baloldali szociáldemokraták maradtak, de hű harcosai a munkásmozgalomnak.

Vannak olyan figyelmeztetések, amelyek azt mutatják, hogy túl sommásan mutattuk be az agrárkérdésben elkövetett hibát a Tanácsköztársaság idején. A legutóbbi időkben került kezembe egy 1921-es parlamenti jegyzőkönyv, ahol egy Giesswein Sándor¹⁵⁰ nevezetű pap képviselő elmondja, hogy falun a kommunistáknak, a lázító elemnek, mint ő mondta, egyik erősségét képezi az, hogy a kommunisták, bár elvben a nagybirtok mellett voltak, minden faluban osztottak ki valami földet a parasztoknak, és a szegényparasztoknak, és ezzel a szegényparasztokat maguk mellé állították. Nincsenek még arra megfelelő adataink, nem tudjuk, hogy ez mennyire volt így, csak a Giesswein által ismert dunántúli területre, annak egy részére volt-e jellemző, vagy másutt is, de mindenesetre ennek a kérdésnek alapos felkutatása is megváltoztatja majd azt a sommás ítéletet, amelyet mi a Tanácsköztársaság agrárpolitikájáról eddig magunknak alkottunk.

Áttérek a párttörténetírásnak a Tanácsköztársaság utáni részének egy-két kérdésére. Ennek az időszaknak történetírásában nem kutattuk ki és nem mutattuk meg eléggé a szociáldemokrata párton belüli harcok, a baloldali szociáldemokraták tevékenységét. Feltétlenül igaz az a tétel, hogy a munkásmozgalomban nincs harmadik út. A szociáldemokrácia és a kommunisták útja között vannak átmenetek, de nincs harmadik út. Nem tanulmányoztuk azonban azokat az átmeneteket, amelyek közeledtek a kommunisták nézeteihez, vagy ha nem is közeledtek, de elszakadtak vagy elszakadóban voltak a jobboldali szociáldemokraták nézeteitől.

Példának hoznám fel Kis Jenő kérdését. Kis Jenő ingadozó, tipikus ausztro-marxista volt, de például 1928-as fellépésében, amelyért három évi börtönre is ítélték, igen sok pozitívum, haladó elem volt. Miután azonban sohasem tette meg a döntő lépést, sohasem vált a Szovjetunió és a Kommunista Párt hívévé, sohasem harcolt közösen a Kommunista Párttal, mi még ezeket a pozitívumokat is semmibe vettük, nem tártuk fel. És ez annál inkább hiba, mert maradványa annak a régebbi hibának, amelyet a párt annak idején a szektásság következtében Kis Jenővel és a hozzá hasonlókkal szemben elkövetett, amikor nem igyekezett elősegíteni közeledésüket a kommunista mozgalomhoz, hanem azért, mert alapvető kérdésekben nem csatlakoztak a kommunistákhoz, eltaszította őket magától a párt. Különösen súlyosan helytelen volt ez a szemlélet a második világháború idején, amikor az 1950 utáni eseményeket a múltba visszavetítve, a baloldali szociáldemokratákat egyszerűen átkereszteltük álbaldaliaknak. Most is fenntartom azt, amit a párttörténetírás feladataként Siklós elvtárs itt felolvasott, amit én évekkel ezelőtt mondtam, hogy feladata a párt harcainak támogatása, de feltétlenül helytelen volt az erőszakolt, túlzott aktualizálás történetírásunkban.

Hadd mondjak el egy példát saját munkámból. Kató elvtárs, úgy látom, teljesen félreértette vagy félremagyarázza a Bethlen-Peyer-paktum című munkámat. Abban kizárólag a jobboldali szociáldemokrácia leleplezését tekintettem feladatommak. Csak ez lehetett a feladatom, mert a baloldali szociáldemokrácia abban az időben még nem volt jelentős. Ellenben a munka befejezéséhez, mivel 1951-ben jelent meg, odacsaptam még egy oldalt, amelyben kifejtettem, hogy a szociáldemokrata álbaldal tulajdonképpen azonos volt a peyeristákkal. Nyilvánvaló, hogy ez egy erőszakolt, felesleges, helytelen, tudománytalan aktualizálás volt. (*Hanák Péter*: Az aktualitás sem volt helyes!) Kató elvtársnak tehát egyáltalán nem volt igaza, mert a Bethlen-Peyer paktum második kiadásáról beszélt, amelyben ilyesmiről szó sincs, az nem foglalkozik az álbaldallal, és nem foglalkozik ilyen vonatkozásban egyáltalán a baldallal. Erre még vissza akarok térni.

Miután az idő nagyon előrehaladott, nem folytatom ezeknek a kérdéseknek felsorolását. (*Felkiáltások*: Halljunk Nyisztorról!)¹⁵¹ Kérem az elvtársakat, olvassák el a *Csillagban* megjelent legutóbbi cikkemet,¹⁵² az valami felvilágosítást ad.

A Békepártot a két világháború közti párttörténet bemutatása során mint valami eredendő rosszat elítéltük, anatómia alá helyeztük abból kiindulva, hogy a Békepárt egyes vezetőit árulóknak tartottuk. Ez megint helytelen visszairányítása volt a felszabadulás utáni tapasztalatoknak a

felszabadulás előtti párttörténethez. (*Általános felháborodás; közbeszólás*: Hallatlan! Milyen tapasztalatoknak?) Annak a tapasztalatnak, hogy dokumentumok álltak rendelkezésünkre, amelyek szerint ezek a vezetők árulók voltak (*közbeszólás*: Milyen dokumentumok?) és ezek a dokumentumok azóta hamisaknak bizonyultak. (*Közbeszólás*: Milyen dokumentumok? — Ki csinálta ezeket?) Akkor ezek a dokumentumok álltak rendelkezésünkre. Én nem csináltam egyiket sem. (*Derűltség.*) (*Közbeszólás*: Ha holnap hamisítanak, akkor mi lesz?) Lehet, hogy az elvtársnőnek van egy csallhatatlan módszere arra, hogy minden hamisítást azonnal fel tud ismerni, nekünk és valamennyiünknek ez nem áll rendelkezésünkre. Helytelen dolog volt a párttörténet kutatásában, hogy mi csak azokat a dokumentumokat olvashattuk, amelyek a mi rendelkezésünkre álltak és ezekből senki sem látta, hogy ilyen képtelenségek vannak. (*Donáth Ferenc*: Mi nem voltunk abban a helyzetben, hogy láthattuk volna!¹⁵³)

Elvtársak! Miután furcsa módon az elvtársak jelentős része elfeledkezik arról, hogy valamennyien elhittük ezeket a dolgokat (*Élénk ellentmondások*), én mondanék egy...

TÁNCZOS GÁBOR: Újból figyelmeztetek minden itt lévő vitáink komolyságára. Nem helyeslem ezeket a közbeszólásokat. Ez néhány lényeges közbeszólásra, például Donáth elvtárs közbeszólására nem vonatkozik, de nem hiszem, hogy nagyon sokan lettek volna, akik nem hittek el bizonyos dokumentumokat. Az ilyen köztapasztalattal ellenkező állításokat mellőzzük.

ZSIGMOND LÁSZLÓ: A lényeg az, hogy nagy többségünk elhitte. Ne lakkozzuk a dolgokat ott, ahol magunkról van szó.

RÉTI LÁSZLÓ: Amikor Kállai Gyula elvtárs kiszabadult és rehabilitálták, egyszer beszélgettem vele (*Zaj.*) — nem fogja cáfolni és egyet fog vele érteni — és akkor mondtam neki, valamennyiünknek restellnünk kell, hogy elhittük egymásról ezeket a dolgokat. Akkor Kállai elvtárs azt mondta, hogy abban nem lát semmi restellnivalót, mert míg őt le nem tartóztatták, addig ő is elhitte mindezt az előtte letartóztatottakról. Aki ezeket elfelejtette, az nem ismeri a történelmet. (*Hegedüs B. András*:¹⁵⁴ Mégis restelljük, hogy elhittük!) Én is ezt mondom. A felszabadulás utáni párttörténetkutatás kezdeti stádiumában van. Vita folyik arról, hogy lehetséges-e a népi demokrácia történetét kutatni, tudományosan kutatni, tudományosan feldolgozni. Tegnap olyan véleményt hallottam, hogy 1948-ig lehet, 1948-tól napjainkig egyelőre nem lehet. Ezzel a véleménnyel nem értek egyet. A marxizmus-leninizmus valamennyi klasszikusa nagyszerű példáját mutatta annak, hogy a marxista tudósok, a

marxista kutatás, a marxista ideológia részére elkerülhetetlen szükségesség a történelmet mindig napjainkig vezetni. (*Zaj.*) (*Lackó Miklós*:¹⁵⁵ Én mondtam tegnap a Közgazdaságtudományi Egyetemen.) Azt mondta, hogy 1948 utáni szintézisre való törekvést egyelőre el kell halasztani. Változtassuk meg a lektorokat, de nem a tudományos igazságokat. Nem helyes Lackó elvtárs álláspontja, én most itt Lackóval vitatkozom és nem Marxszal. Nagyon fontos és jelentős kérdés ez, alaposan meg kell vitatni, de engedjék meg, hogy miután mindenki elmondta a véleményét, én is megmondhassam azt a véleményemet, hogy ez elengedhetetlen szükségesség, és el kell hárítani az útból minden akadályt (*élénk taps*), ami eddig ennek útjában állt. Nem szabad elvi álláspontot csinálni abból, hogy nem lehet a történelemkutatást napjainkig vezetni.

A bírálat szabadsága rendkívül fontos dolog, de hozzátartozik, hogy megbíráljuk, hogyan bírálunk, és erre vonakozólag szeretnék néhány kérdést felvetni. Széleskörű vita folyik most a Bethlen-Peyer paktum című munkám második kiadásáról. Többen elmondták itt is, másutt is, hogy lényegében azonos az elsővel. Mindenesetre egy statisztikai tény, ha úgy tetszik, tessék figyelembe venni, hogy a második kiadás körülbelül még egyszer olyan terjedelmű, mint az első. Miután sehol sem írtam le kétszer ugyanazt a mondatot, tehát nyilvánvaló, hogy ebben az új részében más, mint az első kiadás volt. (*Ellentmondások.*)

Kató elvtárs, mint erre már utaltam, elmondotta, hogy ennek a munkának az a fő hibája, hogy a baloldali szociáldemokrácia ellen irányul. A legelemibb dolog, hogy megnézzük, miről vitatkozunk. Ebben a munkában erről egy szó sincs. Nem egy helyen felmerül benne a szociáldemokrata párton belüli ellenzék pozitív szerepe, amelynek jelentős része a szocialista munkáspárthoz¹⁵⁶ és a Kommunista Párthoz jutott el. A baloldali szociáldemokrácia elleni harcról ebben a munkában szó sincs, nem tudom, hogyan lehet akkor fő hibája. Kató elvtárs elmondja, hogy ez pamflet, mások sokan kifogásolták, hogy sok erős kifejezés van benne, mint véreskező Horthy-banditák. (*Hanák Péter*: Nem azt kifogásolták!) Nem tudom, hol található a XX. Kongresszus útmutatásaiban vagy szellemében olyan utalás, hogy pamfletet nem szabad írni. (*Ellentmondások.*) A kérdés az, hogy egy munka a tudományos követelmények igazságának megfelel-e, de az eddigi vitában a kérdés nem így merült fel. Felvetették azt, hogy miért éppen most jelenik meg ez a munka. Vannak, akik azt mondják, hogy a történelmi kutatást függetleníteni kell a napi aktualitásoktól, (*Ellentmondások.*) és hogy a történelmi munkának önmagában kell magáért helytállnia. Én nem mondom, hogy függetleníteni kell a történelemkutató munkát a napi aktualitásoktól, (*Hanák Péter*: Más sem

mondja!) és meggyőződése, hogy a Bethlen-Peyer paktum leleplezése ma segíti pártunk harcait. Miért nem vetik fel azt a bírálók, hogy igaz-e az, amit ez a munka ír, a történelmi hűségnek, a tudományos igazságnak megfelel-e. Ez lenne szerintem az igazságos és tudományos bírálat, ezt azonban az eddigi felszólalók elmulasztották. Egyetlen kivételt elismerek, amikor helyesen és igazságosan rámutattak arra, hogy egy idézet helytelenül alkalmaztam. Azt hiszem, hogy a vitának, a tudományos bírálatnak elengedhetetlen kelléke, hogy a tartalmat bíráljuk, a tartalmat nézzük, nem a kiragadott idézeteket, egyes, az olvasó számára furcsának hangzó kifejezéseket.

Kevés szó esett az eddigi vitákban és az itteni vitában is, amelyet én egyébként nagyon pozitívnak tartok, a jövő feladatairól. Az alapja annak, hogy a jövőben a történettudomány és ezen belül a párttörténet feldolgozása helyesen haladjasson előre az, hogy felismerjük hibáinkat, feltárjuk ezeket a hibákat, kiküszöböljük, de az is, hogy megnézzük azt, hogy mi az, ami eddigi munkánkban helyes volt. Vitatkoztunk arról, helyes-e arról beszélni, ami jó volt munkánkban. Azt hiszem, hogy nélkül nem mehetünk előre, csak egy helyben topoghatunk. Előrebocsátom, mert nem erről akarok beszélni, csak elvileg felvetem a kérdést, mert úgy látom, mindenki egyetért azzal, hogy nem kell előlről kezdeni a marxista történettudomány feldolgozását, hanem ki kell válogatni abból, amit eddig csináltunk azt, ami helytelen és el kell dobni, ami pedig helyes, annak az alapján tovább kell folytatni a munkát.

Nem értek egyet azzal, hogy a marxista történelemtudomány válságban van, de egyetértek azzal, hogy bizonyos válaszút előtt áll és amikor válaszúton vagyunk, akkor meg kell nézni, hogy mit vigyünk magunkkal a további útra, nem csak azt, hogy mit dobjunk el és a viták közben véleményem szerint feltétlenül szükséges és helyes a figyelmet a jövőbeni tervekre is ráirányítani. A legközelebbi jövőben előttünk áll az 1917–1919-es hatalmas magyar és világtörténelmi események 40. évfordulója, és bár elvben feltétlenül helyes az, hogy a történelemtudománynak elsősorban nem évfordulókra kell dolgoznia, de nem hiszem, hogy valaki is kétségbevonja, hogy a magyar történettudománynak és különösen a párttörténetírásnak nincsenek halaszthatatlan kötelességei, hogy a helyzet elég rosszul áll ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban. Itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy sok erőfeszítésünk ellenére sem sikerült eddig a Párttörténeti Intézeten kívüli történészeket megfelelő mértékben megnyerni az ebben a munkában való részvételre. Kidolgoztunk a Történettudományi Intézettel egy közös tervjavaslatot ezekre az évfordulókra nézve, amelyben a Párttörténeti Intézet által készítendő számos

tanulmány, előadás és néhány kötet, néhány intézeten kívüli tudományos találmány mellett a Történettudományi Intézet egyetlen tanulmánnyal szerepel csak (*közbeszólás*: Ez tévedés!) és egy kötettel. Kérném a Történettudományi Intézet vezetőit, hogy fontolják meg jobban ezt a kérdést, vegyenek nagyobb részt ebből a munkából. A Párttörténeti Intézet folyóirata, a *Párttörténeti Közlemények* széleskörű vitát indított, folytat és fog a jövőben is folytatni a párttörténeti kutatás előmozdítására a maga szűk keretei és lehetőségei között a párttörténet egyes alapvető kérdéseiről. Ezt mi már megkezdtuk és nekem az a véleményem, hogy a *Századoknak* is sokkal előbbre kellene mennie a széleskörű viták kialakítására folytatott tevékenységben. Még ebben az évben meg akarjuk jelentetni és minden valószínűség szerint meg fogjuk jelentetni az ideiglenes párttörténeti tankönyvet. Itt is vita merült fel arról, hogy helyes-e felhasználni ennek a tankönyvnek elkészítéséhez a pártfőiskolai előadásokat. Meggyőződésem szerint helyes. Ezekben az előadásokban sok hiba van. A hibák egy részére már rámutattak mások, rámutattunk mi is, ezeket a hibákat ki kell, de véleményem szerint ki is lehet küszöbölni olyan módon, hogy az ideiglenes tankönyv még ebben az évben megjelenhessék. Ehhez is szükség van széleskörű vitákra. Ezeket a vitákat mi már a legkülönbözőbb formákban megkezdtuk de még szélesebb körben folytatni akarjuk, és szeretnénk, ha a történészek széles köre részt venne ezekben a vitákban. Ötéves tervünk végére ki akarjuk dolgozni a párttörténet tankönyvét, amelyet már nem fogunk ideiglenesnek tartani, erre remélhetőleg nem is lesz okunk. Ehhez azonban feltétlenül szükséges, hogy hozzájussunk számtalan olyan dokumentumhoz és egyéb forráshoz, amelyek még nem állanak rendelkezésünkre, de amelyek valószínűleg hozzáférhetőkké válnak számunkra. Időközben be kell fejeznünk, mert enélkül nem írhatjuk meg a párttörténelem tankönyvét, a tizen-négy kötetre tervezett dokumentumgyűjteményt, amelynek eddig négy kötete jelent meg.¹⁵⁷ Ez is egy olyan munka, amely négyezer példányban jelenik meg, semmiféle kötelezettség nincs arra, hogy bárki is megvegye, 80 forint az ára és mégis elfogy a négyezer példány is. (*Zaj.*) Nem áll tehát az, hogy nincs érdeklődés a történelemtudomány és különösen a párttörténet iránt. (*Felkiáltások*: Idő!) A végén vagyok.

TÁNCZOS GÁBOR: Úgy állapodtunk meg, hogy bizonyos kiemelt felszólalók hosszabb időt kapnak.

RÉTI LÁSZLÓ: Rövidesen befejezem. Mindehhez nyílt, alapos, tárgylagos vitára van szükség. Nekem az a véleményem, hogy az itteni vita — persze különböző vélemények ütköztek össze — megfelel annak a követelménynek, amelyet a vita elé kell állítanunk, ellentétben azzal

a vitával, ami a Történettudományi Intézetben a lefolyt, és amelyről ezt nem mondhatom el. Nem mondhatom el azért, mert már ketten is említettük, hogy a Párttörténeti Intézetben a legutóbb, közvetlenül a XX. kongresszus után volt egy kétnapos vita, amelyen bonckés alá vet-tük, hogy milyen hibákat követtünk el a múltban a párttörténetírásban, hogyan kell ezeket kijavítani, hogyan kell előre menni. A Történettudo-mányi Intézetben volt egy vita, amelyen bonckés alá vették azt, hogy a Párttörténeti Intézet milyen hibákat követett el. (*Zaj.*) Egyetértünk abban, hogy itt a vitában sok helytelen nézet is merült fel, azokkal lehet tovább vitatkozni, de a Történettudományi Intézet vitájában például fel sem merült az a kérdés, amit itt hárman is felvetettek, és amire nemi-gen kaptak választ, egyedül Zsigmond elvtárstól bizonyos mértékig, hogy milyen rettenetes állapot van a történelemtudományi tankönyveink kér-désében. Hát nem felelősek azok az elvtársak, akik ezeket a tankönyveket írták és azok is, akik nem írták, mert miért nem írtak másokat vagy nem írtak jobbat? Ha az elvtársak a saját hibáikat nem veszik észre, hanem csak a mások hibáit, akkor hogyan fognak előrejutni? A Történettudo-mányi Intézet vitájában lényegében nem volt szó arról, hogy mit kell csinálni a jövőben, mert a múltba merednek az elvtársak és a saját hi-báikat kerülgetik. (*Hanák Péter: Ki kerülgeti a saját hibáit?*) A vita kerülgette a történelemtudományban felmerülő hibákat. Állítom és bizo-nyítani tudom, hogy semmivel sem voltak ezek a hibák kisebbek, mint a párttörténetírásban elkövetett hibák. Egészséges, nagyon helyes és jó hangot ütött meg tegnap Pach elvtárs,¹⁵⁸ ma Zsigmond elvtárs, de ezt a Történettudományi Intézet vitájában teljesen nélkülöztük, és ez szerin-tem nem előre, hanem hátrafelé visz. (*Ellentmondások, Pach Zsigmond Pál, Hanák Péter tiltakozik.*)

Szükséges végül elvtársak egy helyes vitaléggör kialakításához, hogy senki ne monopolizálja magának a XX. kongresszust. Kosáry elvtárs na-gyon szellemesen megjegyezte itt a múltkori vitában, hogy voltak, akik kisajátították maguknak a marxizmust, és azt mondták, hogy a mar-xizmus én vagyok. Ez rendkívül akadályozta neki is, meg másoknak is a párthoz, a marxizmushoz való közeledését. Ne sajátítsa ki senki magá-nak a XX. kongresszust, és mondja, hogy a XX. kongresszus én vagyok, és akiknek más véleményük van, azok nem értették meg a XX. kong-resszust. (*Egy ember tapsol. — Közbeszólás: Egyhangú taps! — Nagy derűlttség.*) Az egészséges vitához és az egészséges léggör kialakulásához az is fontos, amit ugyancsak tegnapi előadásában Fogarasi elvtárs em-lített, hogy ne hibabolhászás legyen. (*Közbeszólás: Elefánt!*) Nem erre a vitára mondom ezt. Ne akarjuk egyesek munkáiból azt kiolvasni, ami

nem volt benne, ugyanakkor, amikor a saját munkáinkban a tényleg meglévő hibákra nem mutatunk rá. Meggyőződésem, hogy a történelemtudomány és a párttörténetírás nincs válságban. Meggyőződésem az, hogy az itt jelenlevők túlnyomó többségével úgy, ahogy én ezt más kérdéssel kapcsolatban a *Szabad Népben* megírtam, egyfelé vezet az utunk. Ha ma még nem látják valamennyien, meg fogják érteni. (*Taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Molnár elvtársnak már megígértem a szót, de igen sokan jelentkeztek: Berend Iván, Hegedüs Viktor, Kolossa Tibor, Lukács Lajos, Kató István, Nagy Balázs¹⁵⁹ és még jónéhányan. Sok vita lesz még különböző fórumokon. Javaslom, adjuk meg a szót Molnár elvtársnak, utána Györffy elvtársnak, a vita egyik vezetőjének. (*Helyeslés.*)

MOLNÁR JÁNOS: Rendkívül rövid leszek. Először a történelmi kritika néhány kérdéséről beszélek röviden. Szerintem a magyar történet-tudomány mai súlyos problémáinak, a dogmatizmusnak, az elburjánzott személyi kultusznak és egyebeknek egyik oka történelmi kritikánk tart-hatatlan helyzete. A fő okot azonban nem ebben látom, hanem az egész tudomány és különösen az egész politika általános szellemében, ami többek között bizonyos értelemben a történelmi kritika pangásának egyik oka.

Mi volt legalábbis eddig a helyzet a történelmi kritikával? Itt mindig a megjelent könyvekről szóló tudományos bírálatokról beszélek, nem a recenziókról és nem a különböző hozzászólásokról. A helyzetet az jellemzi, hogy a régebben megjelent történelemkönyvek egész soráról tudományos jellegű bírálat alapján véve még nem jelent meg. Például Pach elvtársnak az eredeti felhalmozásról írott könyve,¹⁶⁰ amelyről tudományos színvonalú bírálat tudomásom szerint most Csehszlovákiában és Lengyelországban jelent meg, és nem Magyarországon. Másrészt — és ezt tartom súlyosabb helyzetnek — a megjelent történelmi bírálatnak színvonala általában alacsony volt kevés kivételtől eltekintve. Azt kell látnunk, hogy ezek lényegében nem bírálatok, hanem kivonatok voltak, amelyek arra szorítkoztak, hogy az illető mű tartalmát ismertessék.

Harmadszor, szerintem történelmi kritikánk hátramaradásának, tengődésének egyik jellemzője és egyben oka abban állott, hogy a történelmi kritikákat túlnyomó többségükben fiatal, kezdő történészek írták, és ez volt a gyakorlat általában többek között a *Századok* szerkesztőségében is. Sokszor íráspróbának tekintették a történelmi bírálatokat fiatal történészek számára. Meg kell nézni a *Társadalmi Szemlét* és a *Századokat*, találunk-e az elvtársak három-négy bírálatnál többet vezető történészek: Andics, Molnár [Erik], Zsigmond László, Mód Aladár, Hanák Péter, Kósáry, Elekes tollából. Ebből az a helyzet adódott, hogy a vezető történe-

szek egyrészt nem bírálták egymás műveit, ezzel segítették végeredményben szerintem a dogmatizmus terjedését, nem bíralták a fiatal történészek műveit, és ezzel nem segítették a tudományos történetírás fejlődését. Mint említettem, ennek általános tudománypolitikai és általános politikai okai voltak. Hibás volt ebben külön a *Századok* szerkesztősége is, valamint ezen túl az a szellem, amely az egész történészfront vezetésében uralkodott, amelyről Pach elvtárs tegnap az Akadémián nagyon helyesen beszélt. Ez a kérdés egészen kardinálisan felvetődött már 1953-ban, de lényeges javulás nem történt. Szerintem a XX. kongresszus szellemében a történettudományt megjavítani csak akkor lehet, ha a történeti művek tudományos bírálatát gyökeresen meg fogjuk javítani.

Itt szeretnék kapcsolódni Nemes elvtársnak egy javaslatához. Kiegészítem az indítványt azzal, hogy nyíltan nem lehet egy ilyen vitán megbeszélni a magyar történettudomány összes kérdéseit, nem lehet például azt a kérdést sem itt eldönteni, hogyan kell hangsúlyozni a marxista történetírás pozitívumait és negatívumait. Vajon nem lenne-e időszerű egy történészkongresszushoz hasonló nagy aktívát tartani, ahol szélesen és tudományos előkészítés alapján megvitatnánk a magyar történettudomány tízéves fejlődésének kérdését?

Rátérek a magyar historiográfiára. Ha eddig nem volt rá időnk és módunk, most már halaszthatatlan feladat, hogy valóban tudományos és alapos kritikáját adjuk a magyar polgári történetírásnak. Be kell látni, jelenleg az a helyzet, hogy gyakran megelégedünk azzal, hogy a számunkra megfelelő idézetet elővesszük a polgári szerzők műveiből, és ezzel érjük be. Ezt feltétlenül meg kell valósítani több okból, egyrészt azért, hogy felhasználjuk belőlük a használható pozitív hagyományokat, másrészt, hogy a marxista-leninista történetírás még szilárdabb, határozottabb, erősebb legyen.

Elvtársak! Ki akartam térni egynéhány hozzászólásra, de ezek közül csupán egyet említek meg, Andics elvtársnő hozzászólását. Ebben teljesen egyetértek Mód elvtárs és Zsigmond elvtárs értékelésével, nem tartom szerencsésnek és főként nem a vitát előrevivő hozzászólásnak. Csak egy dologra térek ki, ami szerintem nagyon fontos, és amire Réti elvtárs utalt, bár nem értek velük egyet teljes mértékben. Tudniillik, Andics elvtársnő felvetette, és Réti elvtárs is utalt arra, hogy vigyázni kell arra, hogy a XX. kongresszust ne használják fel zászlóként különböző nem helyes célok érdekében. Ezt a megállapítást teljesen helyesnek és fontosnak tartom azzal a kiegészítéssel, hogy ezt úgy tudjuk megakadályozni — és ez a vita erre többé-kevésbé alkalmas volt — ha a kommunisták, a párt és

mindenekelőtt helyi viszonylatban itt a történettudomány vezetői emelik magasra a XX. kongresszus zászlaját. (*Taps.*)

Rátérek arra a bírálatra, amelyet Mőd elvtárs mondott Kosáry elvtárs felszólalásáról. Itt személy szerint annyit akarok megjegyezni, hogy mint Kosáry elvtárs régi tanítványa, őszintén örülök annak, ha Kosáry elvtárs aktíve be tud kapcsolódni a történettudomány irányításába, a fiatal történészek tanításába. Sokat tanultam tőle annak idején. Számomra most mindenesetre meggyőzőbb lett volna felajánlkozása, ha nem állította volna itt szembe régi igazságkeresésüket a mi marxista igazságkeresésünkkel. Egyébként egyetértek azzal, hogy felajánlkozott.

GYÖRFFY SÁNDOR: Kedves Elvtársak! Révai elvtársnak van egy megjegyzése arról, hogy a Szovjetunió nemcsak 1945-ben szabadított fel bennünket, hanem bizonyos értelemben már 1917 is *felszabadítás* volt, a leninizmus magyarországi elterjedése is felszabadító hatású volt. Úgy gondolom, most egyfajta *harmadik* felszabadulásnak vagyunk tanúi, részesei és harcosai. A leninizmusnak az a reneszánsza, amely most kibontakozik, nálunk is sok mindentől felszabadít bennünket. Ez a folyamat 1953 júniusa óta tart, de most, a XX. kongresszus után ért el magasabb színvonalra.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a XX. kongresszus napjaiban ugyancsak itt, a Petőfi Körben rendeztünk egy beszélgetést fiatal történészekkel.¹⁶¹ Akkor a fiatal történész elvtársak nem merték azt elmondani, amit ma elmondtak. Akkor is itt volt Varga János, Mucsi Ferenc, Hársfalvi Péter és mások. Volt egy sor felszólalás, nagyrészt kis részletkérdéseket felvető felszólalás, a lényeges kérdéseket nem merték elmondani az elvtársak. Nem éltek bennük ezek a problémák? De igen, ismerték ezeket a kérdéseket és éltek bennük ezek a problémák. Érdemes elgondolkozni azon, hogy miért nem *merték* elmondani. Szűcs Jenő most elmondotta: azért, mert *féltek*. Féltek, hogy ha megmondják az igazságot, vagy ha elmondják problémáikat, megrágalmazza őket, eltorzítja mondanivalójukat és üldöztetésnek lesznek kitéve. (*Közbeszólás: Az is lett!*) Egyesekkel ez meg is történt. A XX. kongresszus és különösen zárt ülésének nyilvánosságra kerülése ezért igen felszabadító hatású. A XX. kongresszuson nevén nevezték a személyi kultuszt, ezzel kapcsolatban Sztálin egy sor alapvető tételéről kimutatták, hogy hibás volt. Ez volt az a nagy esemény, amely konkrét csapást mért a dogmatizmusra, amely világviszonylatban a nemzetközi kommunista mozgalomban igen nagy felszabadító erővel hatott, és ez a felszabadító erő érződik a mi vitáinkon, az érződött a Petőfi Kör közgazdasági vitáján is, ez érződött a DISz Központi Vezetőségének múlt heti ülésén¹⁶² is, ez érződik az

Irodalmi Újság egy sor cikkében és ennek a hatásnak az eredménye az, hogy sikerült a magyar kommunista íróknak kivívniuk azt, hogy pártunk Központi Vezetőségének javaslatára tegnap az Írószövetség elnöksége felmentette Tamás Aladárt¹⁶³ első titkári állása alól. (*Élénk, hosszantartó taps és helyeslés.*)

A személyi kultusz és a dogmatizmus útját szegte a bátor gondolatoknak, a félelem és a rettegés légkörét alakította ki. Ma már megmondhatjuk, hogy igen sokszor féltünk gondolkozni, féltünk megmondani azt, ha a tények ellentmondanak egyes tekintélyek tételeinek. Ez összefüggött a pártszerűség hamis értelmezésével, valami kommunista macchiavellizmusba estünk, sőt talán még jezsuitizmusba is, azt hittük, hogy a cél nálunk is szentesítheti az eszközt. Sajnos, nálunk is nem egyszer így volt: igyekeztünk az emberségért nem egyszer embertelennek lenni a szörnyű perek idején, vagy igaztalanok az igazságért, mint Jugoszláviával kapcsolatban, (*mozgás*) és ez a *szemlélet* volt az, amely történetírásunkat, amelyről tudjuk, hogy a legpolitikusabb tudomány, eltorzította és különösen eltorzította az újkori történetírást és ezen belül a párttörténetírást.

Hadd tegyek egy megjegyzést arra, hogy volt-e itt valami „dualizmus” az újkoron belül. Különösebb dualizmus nem volt, hiszen a legújabbkori történetírásban a Történettudományi Intézet néhány munkájában ugyanúgy megvolt a személyi kultusz és a dogmatizmus, mint a Párttörténeti Intézet munkáiban. Hadd utaljak itt a „Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány”¹⁶⁴ című munkára, amely a dogmatizmus alapvetése volt az újkori történetírásban. A döntő, amit látnunk kell, a módszer, a szemlélet eltorzulása, hogy nem a tények marxista elemzése jellemezte munkánkat elsősorban, ahogy erről a XX. kongresszuson is szó esett, hanem a napi politika célkitűzéseinek illusztrálása és igen sokszor sajnos a helytelen célkitűzéseké is.

Gondoljunk Jugoszlávia esetére. Zsigmond elvtárs itt elmondta önkritikáját munkájáról, én is elmondhatom a magam, szerencsére meg nem jelent munkájáról. (*Derültség.*) Ebben a tekintetben szerencsésebb helyzetben vagyok, mint Zsigmond elvtárs. A Rajk-perből, a szociáldemokrata párt baloldalának árulóvá nyilvánításából és ennek a tételnek visszavetítéséből származott számos hiba. De még ha mindenben helyesek lettek volna is az 1949–53-as időszak célkitűzései, — ma már tudjuk, hogy számos alapvető kérdésben helytelenek voltak — akkor is látnunk kell azt, hogy a *tudomány* feladata más, mint az *agitáció feladata*, és ebből a szempontból egész szemléletmódunkban *gyökeres* fordulatot kell végrehajtani, természetesen nem gergelysándori értelemben, hanem úgy,

ahogy ezt a Szovjetunióban is teszik az elvtársak. A *Voproszi Isztorii* vezércikkében például arról írnak, hogy *új módon* kell dolgozni, hogy félre kell seperni minden akadályt a tudomány útjából. Ilyen fő akadály volt a személyi kultusz, egyesek istenítese és ezzel együtt járt, hogy tényleg szűk csoportok kezébe került fontos kérdések eldöntése, én itt teljes egészében egyetértek Zsigmond elvtárs személyemre vonatkozó kritikájával is. Valóban támogattuk az egyszemélyi vezetést, ahelyett, hogy demokratikus kollektíva döntötte volna el a fontos kérdéseket.

Gyökeres fordulatra van szükség a bátor alkotó viták kibontakoztatásában. Az igazi tudomány a *tények* tisztelete és nem *egyes vezetők* tisztelete. A proletariátus érdekéről mindig azt tanítottuk, hogy az a *teljes igazság* és ebben van a marxizmus ereje. Mi mégis nagyon sokszor méricskeltük, szabad-e egy dokumentumot nyilvánosságra hozni, úgy fogtuk fel, hogy a párt érdeke egybeesik egyes személyek érdekével. Ezzel függött össze a pártosság, a pártszerűség értelmezésének eltorzulása. Éppen ezért úgy gondolom, hogy, amint ezt a Szovjetunióban is és a népi demokráciákban is ma történik, a fő feladat a komolyan vett mély önkritika, nem úgy, mint ahogy az 1953-ban történt. Ez a komoly, mély önkritika a feltétele annak, hogy egész szemléletünket megszabadítsuk azoktól a leninizmussal ellentétes nézetektől és módszerektől, amelyek rárakódtak az utóbbi évek során. Ez semmi esetre sem jelenti eredményeink megtagadását, ellenkezőleg, helyes részének megvédelmzését [jelenti]. Andics elvtársnő ezt a kérdést, úgy gondolom, félreértette. Eredményeinket, munkánk e részét is úgy tudjuk megvédelmezni, ha a hibákat élesen elítéljük, így tudjuk a marxista történetírás hitelét megteremteni.

Hadd szóljak én is pár szót arról, hogy mit vártam volna én is Andics elvtársnőtől és mit vártunk volna valamennyien. Azt, hogy úgy, ahogy Anna Mihajlovna Pankratova és a többi vezető szovjet történészek bátran, önkritikusan felfedték a szovjet tudománypolitika, a szovjet történetírás hibáit, ezt teszi Andics elvtársnő is. Bocsánatot kérek a hasonlatért Andics elvtársnőtől, de ő nem ezt az utat választotta, hanem egyben-másban a gergelysándorok útját. (*Taps.*)

Andics elvtársnő beszélt arról, hogy „tisztelettel és elragadtatással” szemléli ezt a vitát, amely a Petőfi Körben zajlik. Azt mondotta — és ezt teljesen aláírhatjuk — hogy „a forradalmi ifjúság igazságérzete nem csal”. Szeretném, ha Andics elvtársnő elgondolkoznék azon, hogy itt megjelent, ha nem is „a forradalmi ifjúság”, de annak mégis néhány száz képviselője, akik nagy zömükben marxistának vallják magukat, marxizmust tanultak, kommunisták igyekeznek lenni és gondolkodnak azon, hogy a mi igazságérzetünk mégis tiltakozik az ilyen Gergely Sándor-féle

módszerek ellen, hogyha azzal vitatkoznak, ami nem hangzott el, ha olyanokat cáfolnak, amit senki sem mondott, ahogy azt mondani szokás: megpatkolnak egy nyulat és ütik, mint egy lovat. Épp elég *konkrétum* hangzott itt el a vitán az általános iskolai oktatásról, a középiskolai, az egyetemi történelemoktatásról, történetírásunk helyzetéről. Mi ezekről szeretnénk volna hallani Andics elvtársnő véleményét, mi helyes ezekben a megállapításokban, mi nem helyes. Ehelyett szomorúan azt kellett hallanunk, hogy arról beszélt például, hogy hallotta, „valahol, valaki” a demokratikus centralizmust kétségbevonta. Szóval nem ilyen módszerekkel kellene vitatkozni.

Van itt egy Lassalle-Plehanov-Kautsky kérdés. Andics elvtársnő szemünkre hányta, hogy revideálni akarjuk a marxizmus-leninizmus idevonatkozó értékeléseit. Orbán elvtárs is közbeszól ilyen irányban. Hadd mondjam meg Andics elvtársnőnek és Orbán elvtársnak, hogy ebben a kérdésben nem velünk vitatkoznak, hanem a szovjet történészekkel. Ezt a kérdést ők vetették fel. Joguk van a szovjet történészekkel nem egyetérteni, ezt írják meg a *Voproszi Isztorii*-ben, de ezzel kapcsolatban nem helyes a kérdést úgy beállítani, hogy ezt azért vetik fel a magyar marxista történészek, mert még az ábécéjét sem tanulták meg a marxizmusnak. (*Taps.*) Ezzel kapcsolatban mi nagyon sajnáljuk, hogy vezető elvtársaink igen nagy mértékben elfoglaltak, de jó lenne, ha néha olvasnák a szovjet folyóiratokat, (*taps és derűlttség*) (*Zsigmond László: És Lenint is!*) és Lenint is! (*Derűlttség és taps.*) (*Orbán László: Én csak arra akartam emlékeztetni, hogy tudomásom szerint Lenin írta meg művét a renegát Kautskyról!*) Az 1918-ban volt, de Lenin Kautsky korábbi munkásságát másként értékelte.

Ami a Kosáry Domokos kérdést illeti, itt egyetértek Kató, Hanák és Mód elvtárssal, de hadd mondjak valami hasonlót, mint Molnár János, hogy Kosáry Domokos elvtárssal kapcsolatban a forradalmi ifjúság igazságérzete több önkritikát várna tőle, hogy jobban tudjunk hinni abban, hogy teljes szívvel és lélekkel akar velünk dolgozni a XX. kongresszus elvei alapján. Ehhez szükséges volna, hogy azok után az első lépések után, amelyeket a *Századok* vitájában¹⁶⁵ megtett — az 1945–48-as korszak tudománypolitikájával kapcsolatos önbírálatára gondolok — még további lépéseket tenne előre, ez nekünk is megkönnyítené, hogy jobban tudjunk vele együtt dolgozni. (*Helyeslés és taps.*)

Tekintve, hogy több kérdés érkezett hozzám a szektássággal összefüggésben, három fő kérdésre, a Blum-tézisekre, a József Attila-vitára és az 1936-os párthatározatokra szeretnék rátérni. (Halljuk! Halljuk!)

A *Voproszi Isztorii* legutóbbi vezércikkében szó esett arról, hogy a Párttörténet Rövid Tanfolyamának,¹⁶⁶ amely Magyarországon is, azt hiszem, hatszázezer példányban terjedt el, és valamennyiünk marxista képzésének alapja volt, egyik fő hibája, hogy a Rövid Tanfolyam egy sor kérdést *szejtás nézőpontból* világít meg, többek között a bolsevikok taktikáját. Ez a szejtás szemléletmód nálunk is igen nagy mértékben érvényesült történetírásunkban. Ennek éles és önkritikus felülvizsgálása azért is fontos — írja tovább a *Voproszi Isztorii* vezércikke —, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja ezzel segítse a külföldi kommunista pártokat mai meglévő szejtás hibáik kiküszöbölésében. Ez a segítség ránk is ráncfér. (*Felkiáltások: Böven! — Taps.*) Erről szó volt legutóbb, a Politikai Bizottság beszámolójában a budapesti aktíván is, vagy hogy a *Szabad Nép* idevonatkozó vezércikkét idézzem: „A baloldali szejtariánizmust meg kell fosztani „munkás” nimbuszától. Le kell leplezni a „baloldali” frázisok mögött megbúvó kommunista gőgöt, hatalmaskodást, igen gyakran önzést, karrierizmust. Mindenkinek meg kell értenie, hogy a demokratizmus útjában álló szejtarianizmus semmivel sem rokonszenvesebb, mint az opportunizmus.”¹⁶⁷ Joggal merült fel tehát egy sor felszólalásban és kérdésben a szejtasság történelmi gyökereinek, formáinak kérdése. Ezen a téren mi már egyet-mást 1953 után tettünk. A XX. Kongresszus után látjuk, hogy nem eleget, és nincs szó sajnos — és ez a fő gyengesége a mi párttörténeti előadásainknak — arról, hogy milyen *harc* folyt állandóan a szejtarianizmus ellen a *párton belül* és a szejtások hogyan némitották el ezt a harcot, hogyan sütötték rá a helyes, ma már látjuk, hogy helyes, lényegében a lenini politikáért harcot folytató elvtársakra, Lukács György elvtársra, József Attila elvtársra, — ebben a vonatkozásban engedjék meg, hogy ezt a kifejezést is használjam — a „jobboldali elhajlás”, „opportunizmus”, sőt József Attila esetében a „szociálfasizmus” bélyegét.

Hangsúlyozni szeretném, elvtársak, hogy amit most mondani fogok, az nekem egyelőre egyéni véleményem, ezekről a kérdésekről vita folyik és nyilvánvalóan ez még nagyon kiforratlan vélemény, amit itt elő tudok adni, de mégiscsak engedjék meg, hogy néhány dokumentummal is illusztráljam ezt a kérdést.

Itt van például a „Blum-tézisek” kérdése. Ismeretes az elvtársak előtt, akik a magyar párt történetét tanulták, vagy olvasták Nemes Dezső elvtárs, Friss István elvtárs pártfőiskolai előadásait, hogy már megállapítottuk azt, hogy a párt szejtasságának alapja a *párt helytelen szejtás stratégiája* volt, az, hogy a párt az azonnali proletárdiktatúrára vett irányt, és emiatt leszűkítette a szövetségesek körét, csak a szegénypa-

rasztsággal akart szövetkezni és nem a középparasztsággal és így tovább. Ez ellen a helytelen stratégia ellen 1928-ban Lukács György elvtárs emelte fel szavát. Akkori illegális neve Blum volt, innen kapták ezek a tézisek nevüket. Az egész természetesen nem lehet ismertetni, ez körülbelül 80 oldal, amiből 70 oldal sajnos ugyanolyan szektás jellegű, mint Kun Béla és a párt más akkori vezetőinek írása, de nem is ez a lényeges, hanem az a tíz oldal, amelyben Lukács György elvtárs felvetette a párt stratégiájának felülvizsgálását. Idézem: „A tények mind világosabban mutatják, hogy ma Magyarországon a KMP az egyetlen párt, mely komolyan küzd a polgári demokráciáért. Ezt a harcát a pártnak széles tömegharccá kell kifejleszteni, mely harcnak túl kell terjednie a proletáriátus körén. Ennek a harcnak, mely az egész Bethlen-rendszer megbuktatására irányul, központi jelszava: a proletáriátus és a parasztság demokratikus diktatúrája.”

A következő ide vonatkozó kérdés, hogy milyen legyen ez a demokratikus diktatúra. Ez azért fontos, mert ebben a tekintetben idézte Szigeti elvtárs is Révai elvtársat, hogy Révai elvtárs rosszul emlékezve erre a dokumentumra azt írta, hogy Lukács elvtárs megismétli húsz évvel ez előtti hibáját, amennyiben hosszú szakasznak fogja fel a demokratikus diktatúrát. A Történettudományi Intézetben Barta István¹⁶⁸ elvtárs már bemutatta, hogy Kossuth Lajosnak is csalt a memóriája, ez történt Révai elvtárral is, mint ahogy valamennyiünk memóriája csalhat. (*Szigeti József*: Ez nem memória kérdése!) Úgy emlékeztek rá, hogy Lukács elvtárs hosszú szakasznak fogta fel a demokratikus diktatúrát. Tovább idézem. „A demokratikus diktatúra tehát, bár közvetlen tartalmában nem megy túl a polgári társadalmon, a dialektikus átmeneti forma vagy a proletárforradalom — vagy az ellenforradalom felé. A demokratikus diktatúrának, mint megrögzített, „alkotmányba foglalt” fejlődési szakasznál való megállás szükségékeppen az ellenforradalom győzelmét jelenti. A demokratikus diktatúra tehát nem érthető másképpen, mint az a konkrét átmenet, amelyen keresztül a polgári forradalom átlendül a proletárforradalomba. „Nincs kínai fal a polgári és a proletárforradalom között.” ” (Lenin)

Ebben az esetben tehát a demokratikus forradalom két összefonódó, egymásba azonnal átlendülő szakaszának olyan felrajzolása jelentkezik, ami később meg is valósult.

Mi lett Lukács György sorsa? Lukács György elvtárs téziseit nem fogadták el. A pártvezetés akkori szektás többsége támaszkodva a Komintern vezetésében lévő szektás elemekre, Lukács György elvtársat önkriti-

kára kényszerítette. Tragikus dolog Lukács elvtársnak ez az önkritikája. Engedjék meg, hogy az egyik ilyen önkritikus írásból idézzek:

„A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának!

Tisztelt Elvtársak!

Miután a Külföldi Bizottság tézistervezetét tanulmányoztam, kötelességemnek tartom, hogy a legnagyobb őszinteséggel nyilatkozatot adjak.

1. Elismerem, hogy tézistervezetemnek a demokratikus diktatúrára vonatkozó koncepciója általában alapvetően hibás... Teljesen igaza van tehát Richard elvtársnak,¹⁶⁹ amikor azt mondja, hogy a koncepció „főzésként kiagyalt”...”

„Különösen hangsúlyozandó, hogy

a. a magyarországi demokratikus diktatúra perspektívája, mint átmeneti szakasz a mai rendszer és a proletárdiktatúra között — *jobboldali elhajlás*,

b. hogy a második magyar forradalom nem lehet alacsonyabb típusú, mint az első, vagyis a proletárdiktatúra után semmiképpen sem jöhet demokratikus diktatúra, hogy

c. tézis-tervezetem nem vette tekintetbe, vagy ha azt az analízisben fel is ismerte, nem vonta le annak konzekvenciáit, hogy 1. Magyarország a kapitalista fejlődés magasabb fokán állt, mint Oroszország állt 1917-ben, hogy 2. Magyarországon a nagybirtokosok messzemenően agrárkapitalistákká váltak és az agrártőke összenövése az ipari tőkével — a finánc-tőke vezetése alatt — rendkívül előrehaladott fokra jutott, és hogy 3. Magyarországon a feudális maradványok elleni harcban egyáltalában nem mehetünk együtt az egész parasztsággal.

3. A tézistervezet alapvetően hibás perspektívája természetesen kifejezésre jut a tervezet más részeiben is. A demokratikus diktatúra, mint stratégiai perspektíva Magyarországon, szükségszerűen a forradalom minden kérdésére vonatkozólag hamis beállításhoz vezet...”

„Mindezekből az okokból tézistervezetemet teljes egészében visszavonom, és a legteljesebb mértékben csatlakozom a KüB tézistervezetéhez, ahhoz a stratégiai vonalhoz, hogy Magyarországon nem a munkások és parasztok demokratikus diktatúrája van napirenden, hanem a „szocialista proletárforradalom”...”

„A pártkongresszuson¹⁷⁰ nyilvánosan önkritikát akarok gyakorolni tézistervezetem jobboldali elhajlásaira vonatkozólag...”¹⁷¹

Engedjék meg, hogy tovább ne idézzek.

A József Attila kérdés bizonyos vonatkozásban hasonló. Természetesen ne várják tőlem az elvtársak, hogy erre a kérdésre feleletet tudok adni, ez még megoldandó probléma. Vannak, akik azt mondják, hogy József Attilát kizárták a pártból, vannak, akik azt mondják, hogy nem zárták ki, vannak, akik azt mondják, hogy önként leszakadt. Tudjuk, hogy van egy *Bánat* című verse, amelyben arról ír, hogy egy elvaduló csahos rátámadt, de ő azért megmarad a munkásosztály és a szocializmus ügye harcosának.¹⁷² Engedjék meg, hogy az idevonatkozó dokumentumokból idézzek néhány mondatot.

1933 januárjában, amikor Hitler hatalomra jutott Németországban, ez a tény mélyen megrázta József Attilát. Ekkor írta híres versét, a *Búzárt*, tudjuk, hogy a legszebb antifasiszta vers a magyar irodalomban. Ez megjelent a párt akkori féllegális lapjának, az *Új Harcosnak* 1933. évi 3. számában. Ugyanebben a számban megjelent József Attilának egy írása az egységfrontról. Ebben ő mélyen kommunista módon önkritikát gyakorol a német és magyar kommunisták nevében is. Meg akarom mondani, hogy két évvel később a Német Kommunista Párt 1935-ös brüsszeli kongresszusán hasonló módon önkritikát gyakorolt és ezt a Komintern VII. Kongresszusa meg is erősítette. József Attila azt írja, hogy „Eszmény, ideál a forradalmi átalakulás hangoztatása, ahogy azt a baloldal teszi” (itt „baloldal” alatt — féllegális lapról van szó — a Kommunista Pártot kell érteni). Tovább idézem: „Az „ugrásnak” megvan a tudományos alapja, az nem vonható kétségbe, de amíg az ugrást maga a történelem (amelynek objektív tényezői a nem baloldali erők is) nem tűzi napirendre, addig az ugrás ideál marad, propagandája pedig idealizmus. Mert idealizmus azt kívánni a munkásoktól, a tömegektől, hogy váljanak a szocializmus tudósaivá — tömegméretben legfőbb öntudatosságról és tudatosságról beszélhetünk. *Tömegpártban csak az a történelmi folyamat tudatosítható, amely éppen végbemegy*, de az már kevésbé, amely csak végbe fog menni”. József Attila itt ugyanúgy, mint Lukács György elvtárs pár évvel előbb, szót emel az azonnali proletárdiktatúra helytelen, szektás, a tömegek adott érettségi fokán meg nem felelő, lényegében a munkásegységet, az antifasiszta harcot gyengítő követelménye ellen. „A helyes elméletet csak a gyakorlat igazolja. Egy meghatározott időben az emberiség csak olyan feladatot tűz maga elé, amelyet abban a meghatározott időben végrehajthat —, miért tűznek ki maguk elé a baloldaliak olyan feladatot, amelyet ugyanakkor nem hajthatnak végre? A gyakorlat, ahogy rácáfolt a jobboldaliak elméletének egészére, éppúgy rácáfolt a baloldaliak taktikájára, vagyis az elmélet eddigi alkalmazására. Itt nem

használ a jobboldaliak vezetőségének szidalmazása: maga a történelem beszélt.”

„A kölcsönös ellenségeskedés olyan eredményt szül, amelyet egyik fél sem akar. A jobboldalt *beleképnyyszeríti* egy kispolgári demokratizmusba, a baloldalt pedig forradalmi szektarianizmusba... A „szociálfasizmus” jelszava nyilván azt célozta, hogy munkásokat hódítson el a baloldal zászlaja alá, s a baloldal a munkásosztály többségével rendelkezék — s akkor itt az ugrás pillanata, a proletárdiktatúra.”¹⁷³

Természetesen vannak József Attila cikkében vitatható részek is, de a lényeg az, hogy egy helyes pártvezetésnek észre kellett volna vennie, hogy József Attila, a kommunista költő, önkritikával levonja vagy megkísérli levonni a német fasizmus uralomra jutásából a tanulságokat. Ezt nemcsak ebben a munkásegységfrontról írott cikkében, hanem a *Búza* című versében is megtette. Mi volt a válasz?! A következő számban megjelent a Központi Vezetőség egy tagjának válaszcikke. Idézek belőle:

„A munkások között folyó vita visszhangra talált az *Új Harcos* hasábjain. Sajnos teret adott egy politikai elefántcsonttoronyban élő embernek is, akinek zavaros opportunistá fejtegetései azonban a harcok egységfront útját nem egyengetik, hanem még jobban eltorlaszolják.

József Attila esetének veszedelmessége abban áll, hogy ő, mint tehetséges költő, egy pár proletár tárgyú versével némi tekintélyt szerzett magának a baloldali munkások között. Most erre támaszkodva, baloldali mozgalmi frazeológiába burkolva, szociálfasiszta ideológiát árul.”¹⁷⁴ (*Közbeszólás: Ki írta?*) A szerző nem lényeges, Téglás Ferenc elvtárs, az akkori Központi Vezetőség egyik tagja, később emigrációban meghalt. A lényeges, hogy ez minden bizonnyal a Központi Vezetőség álláspontja volt, ami később megmutatkozott Gergely Sándor és mások cikkeiben a *Sarló* és *Kalapácsban*, a *Korunkban* és másutt, ahol szintén mint szociálfasisztáról írtak József Attiláról. Idézem tovább:

„Meg nem emésztett marxizmusa csak annyiban jut kifejezésre, hogy marxi fogalmakkal dobálódzó tudálékos stílusban ír, amit ír, az azonban már nem *meg nem emésztett marxizmus*, hanem igen megemésztett oportunizmus... József Attila ezzel a cikkével az szd.¹⁷⁵ vezérek ideológiai ügynöke lett a baloldali munkásság között.” Tehát az ügynökök ügynöke lett azáltal, hogy önkritikusan igyekezett felvetni a kérdést, levonni a tanulságokat a Hitler-fasizmus uralomra jutásából, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom számára.

A következő idevonatkozó problémakör a Kommunista Internacionálé 1936-os határozata a KMP-ről. Itt már nagyon sok szó esett az 1936-os határozatról, Nemes elvtárs is beszélt erről részletesen. Enged-

jék meg, hogy felolvassak belőle, hogy mégis tudják, hogy mi fán terem, egyébként a Párttörténeti Intézet *Dolgozók Lapja* című kiadványában¹⁷⁶ olvasható. Húsz évvel ezelőtt történt, 1936 júniusában született, júniusi határozat. (*Derűltség.*)

„A KMP Központi Bizottságának a Kommunista Internacionále VII. kongresszusán megállapított taktikai orientációval szemben már magán a kongresszuson megnyilvánult szektaszerű ellenállása folytatódott az azt követő időszakban is. A Központi Bizottság, amely különösen az egységfront-taktikát manővernek tekintette, amely csak a szociáldemokrata vezérek leleplezését szolgálhatja, nem hajtotta végre a VII. kongresszus határozatait. Minthogy a VII. kongresszus határozatai óriási visszhangra leltek az egész világ dolgozói között s így Magyarországon is — a szektárius elemeknek nem volt meg a lehetőségük ahhoz, hogy ezek ellen a határozatok ellen nyíltan fellépjenek. Ezért a KMP vezetőségének a VII. kongresszus taktikai állásfoglalásaival szembeni ellenállása a Kommunista Internacionále határozatainak semmibevevése és rejtett szabotálása formájában nyert kifejezést. A Központi Bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a KMP-nek „nincs szüksége éles fordulatra” és nem fogadta el a gyakorlatban az új orientációt, még akkor sem, amikor a múlt év decemberében a Kommunista Internacionále Végrehajtó Bizottsága rámutatott az ebben a kérdésben való további késedelmeskedés megengedhetetlen voltára. A Központi Bizottság akkor nyílt levelet intézett a párt tagjaihoz, amely azonban nem volt egyéb bürokratikus írásműnél: ez a levél eltitkolta a vezetőség hibáit a párttagság előtt, és nem érintette a legfontosabb politikai és szervezeti kérdéseket.”

Hogy még világosabb legyen, engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban idézzem Szántó Zoltán elvtársnak,¹⁷⁷ pártunk akkori vezetőjének ezzel kapcsolatos vezércikkét szintén a *Dolgozók Lapjából*:

„A Központi Bizottság elszakadása a dolgozó tömegek életétől, elszakadása az ország politikai életétől a pártot is avval a veszéllyel fenyegette, hogy elszakad a tömegmozgalmak harcos, nagy seregétől, hogy szektává válik. A párt tagjai idejében észrevették azt a veszélyt, amit a pártvezetés szektaszerű politikája felidézett. A párttagság számos esetben felhívta a Központi Bizottság figyelmét a helytelen politikára és annak veszélyeire. A Központi Bizottság azonban elkövette azt a hibát, amit egy igazi proletárpárt vezetőségének sohasem szabad elkövetnie, hogy nem hallgatott a tömegek és a párttagság szavára. A Központi Bizottságnál minden alulról jövő hang, figyelmeztetés és kritika süket fülekre talált. A Központi Bizottság súlyosan megsértette a pártdemokrácia alapvető elvét, amikor nem akart tanulni a tömegektől, a párttagságtól, amikor

a pártfegyelem helytelen értelmezésével a pártbüntetés, a lehurrogás és parancsolgatás módszereivel védte helytelen politikáját. . .

A centralizáció és pártfegyelem helytelen értelmezése, az, hogy a párttagok minden lépésük megtételére „felülről” kaptak utasítást vagy engedélyt, a párttagság véleménynyilvánításának, kritikájának elnyomása legnagyobb akadálya volt annak, hogy a párttagok politikailag fejlődjenek, érlelődjenek, hogy felelősségük tudatával bíró, önálló funkcionáriusokká legyenek. A párttagok feladata nem az volt, hogy a maguk munkaterületén, a tömegek között önállóan és teljes felelősség mellett alkalmazzák és érvényre juttassák a párt politikai álláspontját, hanem a pártvezetés utasításainak gépszerű teljesítése.

Magától értetődik, hogy a pártvezetés ilyen módszerei megingatták a bizalmat a Központi Bizottsággal szemben. A helytelen, szektaszerű politika erőszakos rákényszerítése a párttagságra, a parancsolgatás rendszere, az alulról jövő kezdeményezés és kritika elnyomása, aláásták a minden proletárpártban, de különösen egy illegális pártban elengedhetetlenül szükséges pártfegyelmet.

A Központi Bizottság nem szívlelte meg azt az éles kritikát, amit a Kommunista Internacionále VII. kongresszusa gyakorolt a kommunista pártok működése felett. Nem hallgatta meg azt a lángoló szavú figyelmeztetést, mellyel a Kommunista Internacionále vezérkara, Dimitrov, Ercoli, Manuilszkij, Pieck¹⁷⁸ és még sok más elvtárs felhívták a világ kommunistáinak figyelmét arra, hogy csak akkor tudnak eleget tenni annak a nagy feladatnak, hogy az egész világ minden dolgozó osztályának és elnyomott népének harcát vezessék a fasiszmus és a háború ellen, ha kijavítják hibáikat, ha szakítanak a szektaapolitikával, ha közelebb viszik a pártot a tömegekhez. A Kommunista Internacionále felhívta pártjai figyelmét arra, hogy ennek a feladatnak csak úgy tudnak eleget tenni, ha alapjaiban megjavítják szervezeteiket, munkamódszerüket és szakítanak minden olyan merev formával és idejemúlt hagyománnyal, ami akadálya annak, hogy a milliós tömegek szabadságküzdelmének vezető pártjaivá legyenek. Sajnos, a KMP Központi Bizottsága nem hallgatta meg a Kommunista Internacionále vezéreinek intő szavát. A Központi Bizottság tagjai a VII. kongresszuson minden alap nélkül rózsás színben tüntették fel a KMP helyzetét, és odáig mentek, hogy a KMP-t követendő példaként állították a Komintern többi pártja elé. A Központi Bizottság véleménye az volt, hogy a KMP-ben minden jól van úgy, ahogy van, és nincs szüksége az Internacionále és a VII. kongresszus tanácsaira, nincs szükség sem politikai, sem szervezeti tevékenységében éles fordulatra. Ennek a felelőtlen és kártékony álláspontnak a követ-

kezménye volt, hogy a Központi Bizottság a Kommunista Internacionále VII. Kongresszus határozatainak végrehajtását, az egységfront- és népfrontpolitika alkalmazását valósággal elszabotálta...”

Engedjék meg, hogy még egy idézetet olvassak Révai József elvtársnak egy cikkéből szintén húsz évvel ezelőttről: „A KMP új politikáját elvtársaink nagy része megértette, és igyekszik végrehajtani. Vannak azonban olyan javíthatatlanok, akik bár fölöttébb büszkék arra, hogy ők „régikommunisták”, egymás közt jobban érzik magukat, mint az eleven tömegmozgalomban. Ezek az úgynevezett „kommunisták” nem értik meg azt, hogy a kommunista nevet csak az érdemli meg, aki *minden körülmények között* megtalálja a módját annak, hogy a munkástömegek között maradjon, velük küzdjön, ne szigetelődjék el tőlük. Azok közt a tisztesség ne essék szólván „kommunisták” között, akik eddig egy lépést sem tettek, hogy a KMP új politikájának végrehajtását elősegítsék, akadnak olyanok is, akik egyenesen az ellenség malmára hajtják a vizet.” (Úgy van! Úgy van! *Élénk taps.*) Engedjenek meg még egy mondatot:

„Ezeket a „baloldali” veszélyeket nem azért említjük fel, mintha ezek a szektáriusok a helyes úton járó elvtársak nagy többségével szemben valamilyen súlyt jelentenének a mi mozgalmunkban, hanem azért, mert ez a maroknyi „baloldal” is komoly károkat okoz a tömegmunkában...”¹⁷⁹

Ezzel kapcsolatban más kérdés az, hogy a határozat után helytelenül sor került a pártszervezetek feloszlatására. De úgy gondolom, hogy a határozatokban foglalt alapelvekkel, Szántó elvtárs és Révai elvtárs idevonatkozó cikkeivel ma is messzemenően egyetérthetünk. (Úgy van! Úgy van! *Taps.*)

Folyt itt egy vita a „negativizmus” körül. Sokszor úgy vetettük fel ezt a kérdést, őszintén meg kell mondanom, magam is nem egyszer, hogy a párt történetét ne mint a hibák gyűjteményét tanítsuk, hanem inkább mint hősi harcot. Ez helyes volt, ami a szándékot illeti, de nem volt helyes a megvalósítás, az, hogy egyre kevesebbet igyekeztünk a hibákról beszélni. Ehelyett azt kell tennünk, hogy a tényeknek megfelelően mutassuk be azt a harcot, ami a párton belül állandóan folyt szektás nézetekkel szemben. Még ha egyes elvtársak, egyes nézetek időnként el is buktak egy időre ebben a harcban, mint Lukács György vagy József Attila esete is mutatja, ez már a harc logikája, de széppé pártunk történetét mégis akkor tudjuk tenni, ha megmutatjuk, hogy folyt ez a harc. (Igaz! Úgy van!) Ez olyan hagyomány, amelyhez ma is visszanyúlhatunk. Amellett, hogy a tömegek harcát helyesen megmutatjuk, a tömegekre támaszkodó, azokat igazán képviselő kommunisták küzdelmét a helyes lenini politikáért

is meg kell mutatniuk. Így tudjuk szebbé, igazabbá, tudományosabb és vonzóbbá tenni pártunk történetét. (*Élénk taps.*)

MÓD ALADÁR: Kedves Elvtársak! Kedves Hallgatóink! A kétnapos vita végéhez értünk. Magam igen rövid leszek, nem kívánom a vitát lezárni, magamnak is vannak mondanivalóim, merültek fel vitapontok második vitaestünkön is, a vitát tehát folytatni kell, folytatni kell a történészfront vezetését illetően felmerült vitát is a párton kívül és a párton belül. (*Felkiáltások: A sajtóban! — Taps.*) Folytatni kell az I. Tóth Zoltán által felvetett vitát az egyetemi oktatást illetően (*Taps.*) az egyetemen és a minisztériumban. Folytatni kell a vitát a felmerült tudományos kérdésekben, pártunk fejlődésének, történetének alapvető kérdéseit illetően. Engedjék meg, hogy befejezésül én is két idézetet olvassak fel: adjunk szót itt a Kossuth Klubban Kossuthnak és ezzel kívánom a vitát lezárni:

„...közvélemény! te ifjú óriás! légy üdvözölve fölserdültödben; ujjad a nemzet óramutatója, népeletnek ütőere te vagy. Nőj, erősödjél tenmagad által tenmagadban; ihlessen a nemzetiség religiója, szívedben verjen ércakarát, üljön szemedben őszült kornak életbölcssége s a tapasztalás, tudj akarni s tenni, mit akarsz, hőn lelkesülten mintegy ifjú; mert a tekintély ideje lejárt. Nemzetet állandóan dicsővé s boldoggá csak maga tesz.” (*Élénk, hosszantartó lelkes taps.*)

Még egy idézet: „Vigyázzatok! hazámfiak! Ne féljetez annyira az anarchiától, hogy túlfélelemből a szabadságtól is irtózzatok. (*Élénk, hosszantartó lelkes taps.*) ...gázoljunk inkább a szabadság mulékony csapongásain keresztül a szabadság rendéhez, mint a szabadságtalan rend sír-csendes ösvényen az önkényuralom torkába jussunk. Rend csak mivelünk lehet, kik a szabadság hívei vagyunk.”¹⁸⁰ (*Élénk, hosszantartó, lelkes taps.*)

Jegyzetek

Közlésünk forrása a történészvita eredeti gyorsírói jegyzőkönyve, amelyet stencilen sokszorosítottak, s elküldtek néhány jelentősebb kutatóhelynek. A jelen példány Hegedüs B. András birtokában van. Itt kell megjegyezni, hogy a vita „anyagát” 1956. 3. számában — erősen átszerkesztve — közölte a *Századok* c. folyóirat is, ami azután maga is heves vitát váltott ki. Erről — a történészvita „utóéletéről” — ld. a kötet Függelékében közölt dokumentumokat.

- ¹ A Petőfi Kör első közgazdasági vitájáról van szó, amelyet „Vita a marxista politikai gazdaságtan időszerű kérdéseiről és a második ötéves terv irányelveiről” címmel 1956. május 9-én és 22-én tartottak. Jegyzőkönyvét ld. sorozatunk első kötetében.
- ² A Petőfi Kör titkárságát a következők alkották: Tánczos Gábor titkár, Hegedüs B. András, Nagy Balázs, Pécsi Kálmán titkárhelyettesek. 1956 tavaszán a vezetőség tagjai voltak: Bohó Róbert, Csatári Dániel, Diószegi András, Fekete Ferenc, Györffy Sándor, Hardy Gyula, Horváth Teri, Huszár Tibor, Kázmér Sándor, Máté György, Nagy József, Pataki Ferenc, Prágai Dezső, Santa Ferenc, Somogyi Árpád, Révész György, Tóth Mihály, Wirth Ádám.
- ³ A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) Központi Vezetősége 1956. május 21–23-i ülése határozatot hozott a Petőfi Kör tevékenységének kiszélesítéséről és vidéki körök létrehozásának szükségességéről. Ld. *Új Március*, 1956. jún. mell.
- ⁴ Utalás arra, hogy az MDP vezetésében a közgazdasági vitát követően aggodalmak merültek fel a Kör tevékenységével kapcsolatosan. Ld. erről Hegedüs András miniszterelnök feljegyzését Gerő Ernő részére sorozatunk első kötetének függelékében.
- ⁵ 1953. június közepén magyar pártküldöttség utazott Moszkvába Rákosi Mátyás vezetésével, ahol az SZKP KB Elnökségével folytatott tárgyalást. Ennek során a szovjet vezetők váratlanul éles bírálatban részesítették a Rákosi-fémjelezte magyar pártvezetés gazdaság- és társadalompolitikáját, a törvényesség tömeges megsértését, stb. A megbeszélés eredményeit foglalta össze az MDP KV 1953. június 27–28-i ülésének határozata, amelyet először 1985-ben közölt teljes egészében a *Hírmondó* c. szamizdat folyóirat (!), majd 1986. 4. számában a *Propagandista* c. folyóirat. A határozat új gazdaságpolitikát, kiegyensúlyozottabb iparfejlesztést, a mezőgazdaság — beleértve az egyéni gazdaságok — fokozott támogatását tűzte ki célul. Ugyancsak tartalmazta a társadalommal szembeni „hadiállapot” megszüntetésének első lépéseit: részleges amnesztiát, az internálótáborok felosztatását, a kitelepítettek hazaengedését, a kuláklista eltörlését, az erőszakkal szervezett tsz-ekből való kilépés engedélyezését”. E határozat fő ele-

mei akkor a moszkvai vezetés által javasolt új miniszterelnök, Nagy Imre 1953. júl. 4-i parlamenti bemutatkozó beszédéből váltak a társadalom előtt ismertté. Nagy Imre kormányprogramját, az 1953. júniusi határozat politikáját nevezték a későbbiekben „új szakasz” politikának, vagy „júniusi” útnak.

Az SZKP XX. kongresszusa 1956. február 14–25 között ülésezett Moszkvában, határozatai a szocializmushoz vezető utak sokféleségéről, a két világrendszer békés egymás mellett élésének lehetőségéről, valamint Hruscsov első titkár Sztálinról és a sztálini önkényről szóló ún. „titkos” beszéde fordulatot ígértek a nemzetközi kommunista mozgalom történetében.

- ⁶ Sztálin nyelvtudományi munkái: Sztálin a Pravdában folyó, N.J. Marr akadémikus nyelvtudományi nézetei körüli vitához szólt hozzá, először 1950. jún. 20-án. Cikkei összegyűjtve megjelentek magyarul is, ld. Sztálin: „Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Válasz az elvtársaknak. Bp. Szikra, 1950. (*Marxizmus-Leninizmus Kiskönyvtára*, 63. sz.) — Sztálin: „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban” c. munkája először a *Bolsevik* c. folyóirat 1952. szeptemberi számában jelent meg, még abban az évben kiadták magyarul is a Szikra kiadásában, a fenti címen (*Marxizmus-Leninizmus Kiskönyvtára*, 85–86. sz.) — Az SZK/b/P XIX. Kongresszusa 1952. okt. 5–14. között ülésezett Moszkvában. Jegyzőkönyvét a következő évben magyarul is kiadta a Szikra. — Az 50. évfordulóra kiadott tézisek: ld. „A Szovjetunió Kommunista Pártjának 50 esztendeje 1903 – 1953”. *Társadalmi Szemle*, 1953. 7–8. sz. 619–637.o.
- ⁷ Az említett önkritika: A XX. kongresszus és a párttörténeti kutatás feladatai. *Párttörténeti Közlemények*, 1956. 2. sz. 1–15.o. (Eredeti megjelenés a *Voproszi Isztorii* 1956. 3. számában.)
- ⁸ 1956. május 18-án az MDF Budapesti Pártbizottsága aktívaértekezletén a Sportcsarnokban Rákosi Mátyás elismerte személyes felelősségét a törvénytelenségért és a Rajk-perért. Ld. beszédét a politikai helyzetről és a párt feladatairól, *Szabad Nép*, 1956. május 19.
- ⁹ 1936. május 7-én a Kommunista Internacionálé (1919-től a kommunista pártok nemzetközi szervezete, moszkvai székhellyel) Végrehajtó Bizottsága határozatot hozott a KMP válságáról, elmozdítva annak Központi Bizottságát helyéről. A KI szerint a magyar pártvezetés szabotálta az Internacionálé VII. kongresszusának határozatait az antifasiszta népfrentpolitikáról, felelős a hazai lebukásokért, stb. Ezt követően a Moszkvában élő vezetőket (Husztai Ferenc, Sebes Pál, később Kun Béla, stb.) letartóztatták. A vezetés Szántó Zoltán kezébe került; a hazai illegális pártszervezeteket utasították, hogy tevékenységüket szüntessék be. Megszűnt a kommunista illegális sajtó, 1937-ben feloszlott a KIMSZ, stb.

- ¹⁰ Gergely Sándor (1896–1966) író, 1945 előtt szovjet emigráns, 1945–51 között az Írószövetség elnöke. 1953 után a sztálinista „balszárny” irodalmi vezető alakja. 1956. május 19-én, a vitát megelőzően az *Irodalmi Újságban* „Szerkesztgetünk, szerkesztgetünk?...” címmel durva támadást intézett a hetilap és az abban megjelenő, reformer írók ellen.
- ¹¹ Elekes Lajos — Hanák Péter — Pach Zsigmond Pál: „Történettudományunk néhány kérdése a XX. kongresszus után”. *Szabad Nép*, 1956. ápr. 22. A cikket ld. kötetünk függelékében, a „Dokumentumok” között. A szerzőkről: Elekes Lajos (1914–1982) történész, 1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (a továbbiakban MTA TTI) munkatársa. Hanák Péter a vitán felszólalt, róla ld. rövid életrajzát a Függelékben. Pach Zsigmond Pál (1919–) történész, akadémikus. 1956-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (továbbiakban MKKE) gazdaságtörténeti tanszékének professzora és az MTA TTI igazgatóhelyettese.
- ¹² A vitát megelőzően két témába vágó cikk is megjelent: ld. „A tudós hivatása”. *Szabad Nép*, 1956. ápr. 15. és Rusznyák István: „Az Akadémia nagygyűlése”. *Szabad Nép*, 1956. máj. 27.
- ¹³ A Magyar Történész Kongresszust 1953. jún. 6–13. között tartották Budapesten. Részletes beszámoló H. Haraszti Éva tollából a *Századok* 1953. évfolyamában, 463–486.o.
- ¹⁴ A *Századok* c. folyóirat szerkesztőbizottságát 1949-től 1955 végéig a következők alkották: Andics Erzsébet (főszerkesztő), Ember Győző (felelős szerkesztő), Hanák Péter (a szerkesztőbizottság titkára), Benda Kálmán, Bolgár Elek, Kosáry Domokos, Léderer Emma, Mérei Gyula, Mód Aladár, Molnár Erik, Nemes Dezső, Pach Zsigmond Pál, Réti László, Zsigmond László. Az 1955. 6. számtól a felelős szerkesztő Hanák Péter, a szerkesztőbizottság titkára Pamlényi Ervin lett. A szerkesztőbizottság tagjai közül kikerült Benda Kálmán és az elhunyt Bolgár Elek, bekerült Elekes Lajos, Ember Győző, Mályusz Elemér, Szabó István, I. Tóth Zoltán.
- ¹⁵ *Valóság*: 1945–46-ban a MADISZ irodalmi és kiritikai folyóirata, főszerkesztője Szabó Zoltán, szerkesztője Márkus István. 1947–48-ban kiadását a NÉKOSZ vette át, ebben az időben az 1948-as megszűnésig Lukács Sándor szerkesztette. *Fórum*: 1946–1950 között megjelenő irodalmi, társadalomtudományi és kiritikai folyóirat, formailag népfrontos szerkesztéssel, valójában erősen baloldali, marxista orientációval. Szerkesztője Vértess György, a szerkesztőbizottság tagjai Darvas József, Lukács György és Ortutay Gyula.
- ¹⁶ Mályusz Elemér (1898–1989) történész, egyetemi tanár, a magyar középkorkutatás kiemelkedő alakja. 1949-ben megfosztották akadémiai tagságától és kizárták a

Századok szerkesztő bizottságából. 1955 végén utóbbiba visszavették, akadémiai tagságát azonban csak 1989-ben, nem sokkal halála előtt állították helyre.

- 17 Zsigmond László: „Adalékok az ellenforradalmi rendszer külpolitikájához 1929–1945”, Budapest, Szikra, 1953.
- 18 Sztálin említett megnyilatkozásának forrását nem sikerült megtalálni.
- 19 Foster, William Zebulon (1881–1961) az Egyesült Államok Kommunista Pártja elnöke, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Irodájának tagja.
- 20 Kállay Miklós (1887–1967) politikus, 1942. március 9.–1944. március 19. között Magyarország miniszterelnöke.
- 21 Márkus István (1920–) szociográfus, szociológus. 1945 után a *Valóság* szerkesztője, 1948–51 között a MKKE-n tanít. 1951-ben kizárják a pártból. 1956 után 10 évi börtönre ítélik, 1961-ben szabadul.
- 22 A *Századok* c. folyóirat kibővített szerkesztőbizottsági ülése, amelyről itt és a továbbiakban többször szó esik, 1953 végén zajlott, s voltaképpen a történész szakma 1953. június utáni önvizsgálatának, önkritikájának látványos megnyilvánulása volt. Sok tekintetben hasonló volt a kommunista írók ekkori önvizsgálatához. A vitaülés kiindulópontját Elekes Lajos: „A magyar történettudomány helyzetének és feladatainak kérdéséhez a kongresszus tanulságai nyomán” című írása jelentette (*Századok*, 1953. 4. sz. 621–648.o. A címben Elekes a történész-kongresszusra utalt, ld. 13.sz. jegyzet). A vita első része 1953. nov. 21-én zajlott, jegyzőkönyvét ld. *Századok*, 1953. 4. sz. 648–671.o. A vita második részét 1953 decemberében tartották, ld. *Századok*, 1954. 1. sz. 148–188.o. — Elekes cikke eredmények mellett „egyszerűsítésről, sematikus ábrázolásról, a tények lebecsüléséről, a személyi kultusz hatásáról”, stb. szólt. A vitán szinte az összes vezető történész részt vett és felszólalt, többségük a kritikát nem tartotta elégségesnek. Nem érdektelen, hogy Kosáry Domokos felszólalása ez alkalommal is heves vitát kavart; a sematikus történetírás bírálata mellett szót emelt az 1949 előtti történettudományi intézet tevékenységének pozitív értékeléséért. Jellemző módon ezt akkor szinte kivétel nélkül utasította el a vita valamennyi résztvevője.
- 23 Révai József (1898–1959) kommunista politikus. 1945 után a párt vezető ideológusa és művelődéspolitikusa, 1953-ig az MKP, majd az MDP Politikai Bizottságának, s azon belül is a legszűkebb vezetésnek a tagja. 1953-ban kimarad a PB-ből, 1956 júliusában visszakerül.
- 24 Molnár Erik (1894–1966) jogász, történész, kommunista politikus. 1950–53, ill. 1954–56 között miniszter (népjóléti, igazságügyi). 1949-től haláláig az MTA TTI igazgatója.
- 25 Az idézet Kazinczy Ferenc „A nagy titok” c. epigrammájából való, a „Tövisök és virágok” ciklusból.

- ²⁶ Révai József a Magyar Történelmi Társulat díszelnöke, a társulat 1950. évi előadássorozatának egyik rendezvényén mondott elnöki zárszavára vonatkozik az utalás. Az előadást Andics Erzsébet tartotta a magyar munkásmozgalom 1914–18 közötti történetéről. Révai zárszavából részleteket ld. *Századok*, 1950. 1–4. sz. 464.o.
- ²⁷ Nagy Tamás (1914–) közgazdász, 1948-ban az MKKE alapító kurátora, egyetemi tanára. 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézete osztályvezetője. 1964–66-ban a gazdasági reformot előkészítő titkárság vezetője.
- ²⁸ A szovjet írók II. kongresszusát 1954 decemberében tartották Moszkvában. Solohov, Mihail Alekszandrovics (1905–1984) szovjet-orosz regényíró, Nobel-díjas (1965).
- ²⁹ Sinkovics István (1910–) történész, 1956-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Középkori Magyar Történeti Tanszékének docense, később ugyanott egyetemi tanár.
- ³⁰ Fára József (1884–1958) tanár, levéltáros Zala megyében. 1948–53 között a Levéltárak Országos Központja munkatársa.
- ³¹ Mihályi Gábor (1923–) újságíró, kritikus, műfordító.
- ³² Gáspár Ferenc (1918–) levéltáros, 1956-ban a Népművelési Minisztérium munkatársa.
- ³³ A Lukács György korabeli mozgalmi nevére Blum-téziseknek nevezett dokumentum 1929 elejére készült el. Első részleteit 1956-ban a Párttörténeti Közlemények 1956. 3. száma közölte, teljes szövegét csak 1975-ben adták ki, ld. Lukács György: „Tézistervezet a magyar politikai és gazdasági helyzetéről és a KMP feladatairól”. Közli: Szabó Ágnes. *Párttörténeti Közlemények* 1975. 4. sz. — A Blum-tézisek a nemzetközi kommunista mozgalomban akkor uralkodó szektás felfogással szemben több ponton realisabb képet festett a Bethlen-konzolidáció Magyarországról és a proletárdiktatúra közvetlen célkitűzése helyett óvatos formában felvetette egy demokratikus átmeneti periódus szükségességét. Mindezekért szerzője éles bírálatban részesült a Komintern és a magyar párt vezetői részéről, és önkritikára kényszerült. (Lásd erről: Kirschner Béla: „A Blum-tézisek. A KMP stratégiai vonalának alakulása 1928–1930”. Budapest, Kossuth, 1988.) — Valószínűleg a jelen vitán említették először nyilvánosan a Blum-téziseket, a későbbiek folyamán — elsősorban Györffy Sándor záró felszólalásában — többször szóba került. Gyakran említették a Petőfi Kör 1956. jún. 15-i filozófiai vitáján (ld. sorozatunk előző. 2. kötetében), majd 1956. május végén a Párttörténeti Intézet külön kétnapos vitát rendezett róla. E vita jegyzőkönyvét ld. Lukács György: *Curriculum vitae*. Vál. és szerk. Ambrus János. Budapest, Magvető, 1982. 171–226.o.
- ³⁴ Joseph Stilwell amerikai tábornok 1942 februárjában lett a Csang Kaj-sek vezette, Japán ellen harcoló kínai kormányhadsereg tanácsadója. A hadseregveze-

tés tehetetlenségén és a korrupción felháborodva 1943–44-ben többször követelte, hogy az amerikai szállítmányokat küldjék az Észak-Kínában a japánok ellen harcoló, Mao Ce-tung vezette kommunista hadseregnek, vagy legalább hozzanak létre koalíciót a két erő között. Követeléseit azonban elfogadtatni nem tudta, 1944 októberében posztjáról leváltották.

- ³⁵ Az 1945–49-es népi forradalomról van szó, amelynek győzelme nyomán 1949. okt. 1-én Pekingben kikiáltották a Kínai Népköztársaságot.
- ³⁶ 1938-ban a Kommunista Internacionálé feloszlatta Lengyelország Kommunista Pártját azzal a hamis váddal, hogy a párt vezetése rendőrügynökök kezébe került. A párt szovjet emigrációban élő tagjainak többsége a sztálini tisztogatások áldozata lett.
- ³⁷ Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) politikus, országgyűlési képviselő, a második világháború idején a magyar függetlenségi mozgalom egyik vezető alakja. 1944. márc. 19-én fegyverrel szállt szembe a németekkel, 1944 őszén az ellenállási mozgalom vezetője lett. Árulás nyomán a nyilasok letartóztatták és kivégezték.
- ³⁸ Szabó Dezső (1879–1945) író, kritikus, publicista. A két világháború közötti szellemi élet egyik legnagyobb hatású alakja, a népi mozgalom nemzeti radikalizmusának egyik ihletője.
- ³⁹ Orbán László (1912–1978) jogász, kommunista politikus. 1943-ban a Békepárt vezetőségének tagja, 1945–50 között az MKP, majd az MDP Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője. 1950–56 között az Oktatásügyi Minisztériumban dolgozik, főosztályvezető, majd miniszterhelyettes. 1956 februárjától ismét a pártközpont munkatársa. 1956 után az MSZMP osztályvezetője, majd művelődésügyi államtitkár, ill. miniszter.
- ⁴⁰ Az 1942-es függetlenségi mozgalom a magyar szabadságküzdelmek ünneplésével, kultuszának ápolásával a német függőség és az ország háborús szerepvállalása ellen lépett fel. Laza szerveződése a Történelmi Emlékbizottság volt, amely szociáldemokratákat, szakszervezeti vezetőket, kispapokat, illegális kommunistákat, népi és más írókat, művészeket tömörített. Legjelentősebb akciójuk az 1942. márc. 15-i háborúellenes tüntetés volt a budapesti Petőfi-szobornál.
- ⁴¹ Schönherz Zoltán (1905–1942) mérnök, illegális kommunista vezető. 1938-tól kapcsolódott a magyar párthoz (felvidéki lévén, korábban a csehszlovák kommunista mozgalomban vett részt). 1940–42-ben a KMP Titkárságának, majd Központi Bizottságának tagja. 1942 nyarán letartóztatták, a vezérkari főnök különbírósága hazaárulásért halálra ítélte, és kivégezték.
- ⁴² bekerítések: a XVI.sz. elején angol birtokosok parasztokkal közös legelőiket és szántóföldeket legelővé alakították, bekerítették, a földművelőket elűzték földjeikről. A bekerített területeken juhtenyésztést folytattak — ezzel megvetették az

angol posztóipar alapjait. A folyamatot Marx a tőkés árutermelés kezdeteként írta le.

- 43 Presbiteriánusoknak az angol forradalom alatti ún. „hosszú parlament” (1640–1648, illetve, mint „csonka parlament” 1653-ig) mérsékelt képviselőit, a kereskedő-birtokos réteg reprezentánsait nevezték.
- 44 Giskra — cseh-morva hadvezér, V. László (1444–1458) és I. Mátyás (1458–1490) idején felsőmagyarországi főkapitány.
- 45 A korszakban érvényes — több változatot megért — általános iskolai tankönyvek szerzői: Fejér Klára, Heckenast Gusztáv, Karácsonyi Béla, Pach Zsigmond Pál, Ravasz János, Zsigmond László, stb.
- 46 BUPTI = Budapesti Pedagógus Továbbképző Intézet, az 1912-ben alapított Fővárosi Pedagógus Szeminárium utóda. Szakfelügyelet, továbbképzés, döntéselőkészítés stb. voltak a feladatai, ezen a néven 1951–57 között működött. Ma Fővárosi Pedagógiai Intézetnek hívják.
- 47 A Munkaerőtartalékok Hivatala (MTH) a Minisztertanács 1950 jan. 8-i határozata alapján létrejött, az ipari és kereskedelmi szakoktatás, szakmunkás utánpótlás biztosítására hivatott központi szerv volt. Felügyelte az ipari és kereskedelmi tanulók iskoláit. 1956-ban megszűnt, helyét a Munkaügyi Minisztérium szakoktatási főosztálya vette át.
- 48 *A magyar nép története*. 1. köt. (1849-ig) Összeáll.: Pamlényi Ervin; 2. köt. (1849–1945) Összeáll.: Pamlényi Ervin. Írták: Almási János, Karsai Elek, Pamlényi Ervin. Bp., Művelt Nép, 1954.
- 49 Benczédi László: *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*. Bp., Művelt Nép, 1953.
- 50 Kovács Endre: *Bem József*. Bp., Hadtörténelmi Intézet, 1954.
- 51 Varga János: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*. Bp., Hadtörténelmi Levéltár — Magyar Történelmi Társulat, 1953. (Negyvennyolcas partizánok 1.)
- 52 A szövegből néhány sor az eredeti jegyzőkönyvben hiányzik.
- 53 Elekes Lajos: *Hunyadi*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1952.
- 54 Ellenforradalmi korszak = 1919–1944, Horthy-korszak.
- 55 A *Szabad Nép* említett cikkét ld. 11. sz. jegyzetben.
- 56 Farkas Mihály (1904–1965) nyomdász, kommunista politikus. A 20-as években a csehszlovák kommunista mozgalom tagja, 1929–37-ben a Kommunista Ifjúságkerek Nemzetközi Egyesülete egyik vezetője, 1944 és 1955 között az MKP, majd az MDP legszűkebb vezetésének, a PB-nek és a Titkárságnak tagja. 1948-tól 1953-ig honvédelmi miniszter. 1955-ben a pártvezetésből, 1956 júliusában a pártból kizárják.

1957-ben a konstruált perekben viselt szerepéért börtönbüntetésre ítélik, 1960-ban szabadul.

- 57 Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. 2. köt. (1711–1825) Bp., Művelt Nép, 1954.
- 58 Az említett ismertetést Borsody István írta, az USA-ban kiadott *Journal of Central European Affairs* c. folyóirat XVI. kötetének 2. számában jelent meg. (1956. április, 79–80.o.)
- 59 A marxizmus én vagyok.
- 60 Kosáry Domokos: *Kossuth és a Védegylet*. A magyar nacionalizmus történetéhez. Bp., Athenaeum, 1942.
- 61 Kautsky, Karl (1854–1938) osztrák-német szociáldemokrata politikus és ideológus, a II. Internacionálé ún. centrista irányzatának vezető alakja. — Plehanov, Georgij Valentyinovics (1856–1918) orosz szociáldemokrata politikus és ideológus. 1883-ban, svájci emigrációjában létrehozta a Munka Felszabadítása csoportot. Részt vett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalapításában, majd annak mensevik irányzatához csatlakozott.
- 62 Lassalle, Ferdinand (1825–1864) német író, filozófus, az Általános Német Munkásegylet egyik alapítója.
- 63 Ld. Andics Erzsébet: *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*. Bp., Szikra, 1955.
- 64 Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat, 1953-tól működött. A Magyar Természettudományi Társulat utóda, az iskolán kívüli művelődés és a tudományos ismeretterjesztés irányító intézménye.
- 65 Révai József említett tanulmányait ld. Révai József: *Válogatott történelmi írások*. 1–2. köt. Bp., Kossuth, 1966.
- 66 Mehring, Franz (1846–1919) német történész, esztéta, publicista. A Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) lapjának szerkesztője, a Németországi Kommunista Párt egyik alapítója.
- 67 „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Története (Rövid tanfolyam)” — utóbbi, széles körben elterjedt orosz elnevezésével: *kratkij kursz* — című tankönyv számos kiadásban jelent meg 1956 előtt magyar nyelven. Szerzőségét Sztálinnak tulajdonították.
- 68 Réti László: „A Magyar Tanácsköztársaság — hazánk történelmének dicső fejezete”. *Szabad Nép*, 1956. márc. 21.
- 69 Marx, Karl: *Osztályharcok Franciaországban. 1848-tól 1850-ig*. Bp., Kossuth, 1976. (A *Marxizmus-Leninizmus Klasszikusainak Kiskönyvtára* 22.)

- ⁷⁰ A Blum-tézisekről ld. a 33. sz. jegyzetet. 1949–50-ben az MDF felső vezetése irányításával Rudas László „vitát” kezdeményezett Lukács irodalomesztétikai és irodalmpolitikai nézeteiről, amelyek középpontjába egyebek mellett Lukács demokráciáról és az átmenetről vallott felfogása került. (A vita anyagát ld.: *Irodalom és demokrácia*. Az irodalmi (Lukács-) vita dokumentumai (1949–1951). 1–2. köt. Szerk. és bev. Ambrus János. Bp., 1982. A *Filozófiai Figyelő* Évkönyve.) Ebben a vitában, amely sokkal inkább politikai kampány jelleget öltött, mások mellett megszólalt Révai József is, a vita lezárásának szándékával. Írásában a Blum-tézisek említése nélkül valóban párhuzamot vont Lukács korábbi és akkori nézetei között: „Aki ismeri a magyar kommunista mozgalom történetét, az tudja, hogy Lukács elvtárs 1945–1949-es irodalmi nézetei összefüggnek sokkal régebbi politikai nézeteivel, amelyeket a magyar politikai fejlődésről és a Kommunista Párt stratégiájáról a húszas évek végén képviselt.” *Irodalom és demokrácia*. Az irodalmi (Lukács-) vita. . . 1. köt. 218.o.
- ⁷¹ Utalás arra, hogy Lukács-vita során Szigeti József elhatárolta magát Lukácstól, akinek tanítványa volt, és elfogadta Révai kritikáját. Ld. Szigeti József: „Önbírálat”. In: *Irodalom és demokrácia*. Az irodalmi (Lukács-) vita. . . 2. köt. 139–152.o. Megjegyzendő, hogy maga Lukács is önkritikát gyakorolt.
- ⁷² Pénteken: a vita második napján, 1956. június 1-én.
- ⁷³ Andics Erzsébet: *Munkásosztály és nemzet*. Bp., Szikra, 1948.
- ⁷⁴ Réti László: *A Bethlen-Peyer paktum*. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1951.
- ⁷⁵ *Századunk*: 1926–139 között megjelenő polgári radikális folyóirat.
- ⁷⁶ *Szép Szó*: 1936–1939 között megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóirat, amelyet kezdetben Ignóus Pál, Fejtő Ferenc és József Attila szerkesztett. A költő halála után szerkesztőbizottság, majd Gáspár Zoltán vette át a szerkesztést.
- ⁷⁷ Zsolt Béla (1895–1949) író, újságíró. Itt említett lapja: A *Toll* című polgári radikális irányzatú hetilap 1929–1938 között jelent meg szerkesztésében. 1945 után a *Haladás* című hetilap szerkesztője, a Magyar Radikális Párt parlamenti képviselője volt.
- ⁷⁸ Októbrista emigrációnak az 1918-as polgári demokratikus forradalom 1919-ben és azután külföldre távozott vezetőit nevezték (Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Lovászy Márton, Hock János, stb.).
- ⁷⁹ Kató István valószínűleg arra a pártfőiskolai előadássorozatra gondolt, amely a magyar párt történetét tárgyalta, később füzetsorozatként meg is jelent; Nemes Dezső volt a szerzője a 20-as évekről szóló résznek. Ugyanitt említhető Nemes Dezső egy 1956. máj. 25-i pártfőiskolai előadása is, amely „A néptömegek történelmi szerepe és a személyi kultusz kérdése” címmel a *Századok*, 1956. 3. számában jelent meg.

- ⁸⁰ Incze Miklós (1922–) történész, 1956-ban az ELTE Történettudományi Karán docens.
- ⁸¹ Ld. 74. sz. jegyzet. Réti László könyvének második, átdolgozott kiadását közreadta az MDP KV Párttörténeti Intézete, kiadta a Szikra, 1956.
- ⁸² A cikket ld. fentebb a 11. sz. jegyzetben.
- ⁸³ Ld. Sándor Pál — Berend T. Iván: „Gazdaságtörténetírásunk és oktatásunk néhány kérdése a párt- és kormányhatározatok útmutatásai után”. *Századok*, 1954. 1. sz. 189–195.o.
- ⁸⁴ Ld. Bellér Béla: „A Köznevelés 1952–53. évfolyama és a történettanítás”. *Századok*, 1954. 1. sz. 213–218.o.
- ⁸⁵ 1955. december 21.
- ⁸⁶ Az 1955. márciusi KV határozat (A politikai helyzet és a párt feladatai. Az MDP Központi Vezetősége 1955. március 2–4-i ülésének határozata, Bp., Szikra, 1955.) leszögezte, hogy az 1953. júniusi határozatok végrehajtását Nagy Imre vezetésével jobboldali, antimarxista és opportunista módon eltorzították, ami jobboldali elhajláshoz vezetett. Ezek között sorolta fel a nehézipar fejlesztése elsődlegességének tagadását, a kisárutermelő gazdaságok támogatását, a „történelmi sikerek” rágalmozását, a különböző értelmiségi csoportokban kialakuló kritikai mozgalmat, stb. A határozat Rákosi és az ortodox sztálinista erők 1954. novemberétől tartó politikai offenzívájának látványos sikerét és egy visszarendeződési folyamat elindulását jelentette az 1953-as új szakasz politikájához képest. Ennek nyomán távolították el tisztségeiből 1955 áprilisában Nagy Imrét, rendelték el tisztogatásokat különféle szerkesztőségekben és tömegszervezetekben.
- ⁸⁷ A TTIT-ről (ld. 64. sz. jegyzet) van szó.
- ⁸⁸ Lenin *Mi a teendő* c. 1902-ben írt művében fejtette ki először az új típusú forradalmi párt szükségességének gondolatát.
- ⁸⁹ Illyés „Dózsa György” című drámája először a *Csillag* című folyóirat 1954. 5–8. számaiban jelent meg. Ld. még Illyés Gyula: *Drámák*. 2. kötet. Bp., Szépirodalmi, 1969. A Petőfi Kör 1956. április 11-én rendezett vitát a drámáról fiatal történészek és irodalomtörténészek számára Illyés részvételével. Bevezető előadást Bácskai Vera történész és Béládi Miklós irodalomtörténész tartott. Ennek a vitának jegyzőkönyve nem maradt fenn.
- ⁹⁰ Kuczka Péter (1923–) költő, szerkesztő, 1953 után a kommunista reformer írómozgalom egyik vezető alakja.
- ⁹¹ Andrásfi Gyula (1908–1981) cipészsegéd, kommunista politikus, 1945 előtt illegális kommunista, az újpesti ellenállás résztvevője, 1945 után az MKP újpesti titkára, később IV. kerületi tanácselnök.

- ⁹² Bárd András (1900–1967) pártfunkcionárius, az illegális KMP újpesti titkára, 1945 után az MKP újpesti titkára.
- ⁹³ Rózsa Ferenc (1906–1942) építészmérnök, illegális kommunista 1932-től. 1940-től a KMP Központi Bizottságának, majd Titkárságának tagja. 1942 júniusában letartóztatták és halálra kínozták.
- ⁹⁴ Téves állítás: A Gestapo szervei csak 1944. márciusától, a német megszállást követően tevékenykedtek Magyarországon.
- ⁹⁵ Rezi Károly (1909–1942) szövőmunkás, illegális kommunista, a KMP újpesti területi bizottságának tagja 1932-től, kerületi titkár. 1934-ben vitába bonyolódott a KMP fővárosi vezetőivel, megkérdőjelezve egy tömegsztrájkra való utasítás helyességét, ezért leváltották. 1942-ben letartóztatták és halálra kínozták.
- ⁹⁶ Ciano, Galeazzo (1903–1944) olasz fasiszta politikus, Mussolini veje, 1936–44 között külügyminiszter. 1943-ban szembefordult Mussolinivel, aki ezért kivégeztette.
- ⁹⁷ Apró Antal (1913–) építőmunkás, kommunista politikus. 1944–56 között az MKP, majd az MDP KV tagja, 1946–51-ben és 1953–56-ban a PB tagja, utóbbi periódusban miniszterelnökhelyettes. 1956-tól 1988-ig az MSZMP KB, 1980-ig a PB tagja.
- ⁹⁸ Horváth Márton (1906–1988) politikus, illegális kommunista, 1944–1956 között az MKP (MDP) KV, 1944–53 között a PB tagja. 1945–51 között a *Szabad Nép* felelős szerkesztője, majd 1954-ig a KV osztályvezetője, a korszak egyik vezető kultúrpolitikusa. 1956 után pártunkívüli.
- ⁹⁹ A KMP I. kongresszusát Bécsben tartották 1925. augusztus 18–19-én.
- ¹⁰⁰ 1929. okt. 26-án a Komintern Végrehajtó Bizottsága nyílt levelet intézett a KMP-hez, mely szerint Magyarországon továbbra is a proletárdiktatúra kivívása a stratégiai cél. Nyílt levelében a Komintern bírálta és elvetette a Blum-téziseket (ld. fentebb, a 33. sz. jegyzetet), ez az álláspont készítette elő a KMP II. kongresszusának határozatait.
- ¹⁰¹ Sas: Szerényi Sándor (1905–) illegális neve. 1929–31 között a KMP KB első titkára volt, 1931-től a Szovjetunióban élt. Az itt említett 1931-es párthatározat a Komintern 1931. júliusi állásfoglalása nyomán született, amely a KMP konspirációs válságával foglalkozott. Ezt követően új vezetés került a párt élére, a régi vezetők egy részét letartóztatták a szovjet belügyi szervek; Szerényit 1933-ban. 1947-ben, szabadulása után hazatért, s a vita idején a Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárában dolgozott dokumentátorként. Feltehetőleg ez az első nyilvános szereplése, később felszólalt a Petőfi Kör 1956. jún. 18-i partizán-találkozóján (ld. sorozatunk egy későbbi kötetében). 1958–61 között az MSZMP osztályvezetője, majd 1966-ig a Pártfőiskola igazgatója.

- ¹⁰² Célzás arra, hogy az 1931-es határozat nyomán (ld. fent) a szovjet állambiztonsági szervek letartóztatták Szerényi Sándort, Bergmann Józsefet (Barna), Kiss Hugót, Házi Károlyt, Lovas Mártont, Krieszl Jánost.
- ¹⁰³ Kun Béla (1886–1939) újságíró, kommunista politikus, a KMP alapítója, az első hazai Központi Bizottság elnöke. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa és tényleges vezetője. 1919 után emigrációban élt, főleg a Szovjetunióban és a párt Külföldi Bizottságát vezette. 1937-ben letartóztatták, a börtönben meghalt. 1956-ban rehabilitálták.
- ¹⁰⁴ Nemes a KMP megbízásából illegálisan volt Budapesten.
- ¹⁰⁵ Ld. a 33. és 100. sz. jegyzeteket.
- ¹⁰⁶ Kalmár felszólalását ezzel kapcsolatosan ld. a 30. lapon. Zsigmond László említett tanulmánya: „Németország hatalmi törekvéseinek összefüggése és gazdasági meghatározottsága az imperializmus korszakában”. *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője*, 1956. 1–2. sz. 20–51.o.
- ¹⁰⁷ A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája 1947. szept. 30-án alakult meg a lengyelországi Szklarska Porebában. 1947. okt. 5-én közölte a *Szabad Nép* a kiadott nyilatkozatot a nemzetközi helyzetről, amelyet Zsdánov előterjesztése alapján fogadott el az értekezlet. Ebben mondták ki először, hogy a világ két ellentétes táborra szakadt.
- ¹⁰⁸ Ld. 17. sz. jegyzetet.
- ¹⁰⁹ Sztálin: „A pártmunka fogyatékoságairól s a trockista és egyéb kétkulacsosok felszámolását célzó rendszabályokról”. Beszéd és zárszó a SZK/b/P teljes ülésén 1937. márc. 3–5. In: Lenin — Sztálin: *Párt és pártépítés*. Bp., Szikra, 1950. 698–749.o.
- ¹¹⁰ Molotov, V.M.: „A japán-német trockista ügynökök kártevésének, diverziójának és kémkedésének tanulságai”. Beszámoló a SZK/b/P 1937. febr. 28-i teljes ülésén. Bp., Szikra, 1950.
- ¹¹¹ Rákosi Mátyás: „A Rajk-bandáról”. Beszéd az MDP nagybudapesti aktívájának értekezletén, 1949. szept. 30. In: Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. Bp., Szikra, 1950.
- ¹¹² Sztálin 1941. júl. 3-i rádióbeszédéről van szó: ez volt az első nyilvános szereplése az 1941. jún. 22-i német támadás után. In: *Sztálin a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról*. Bp., Szikra, 1945.
- ¹¹³ Lenin levele Inessza Armandhoz, 1916. nov. 30. In: Lenin *Összes Művei*, 49. köt. 344–349.o. Armand, Inessza (1874–1920) orosz forradalmárnő, 1913-tól Lenin közvetlen munkatársa párizsi emigrációjában.
- ¹¹⁴ A jutagyiári esetről ld. Mód Aladár felszólalását a 93. lapon.

- ¹¹⁵ A II. Internacionálé VII., stuttgarti kongresszusáról van szó (1907. aug. 18–24.)
- ¹¹⁶ Hervé, Gustave (1871–1944) francia szocialista ügyvéd, újságíró.
- ¹¹⁷ Bebel, August (1840–1913) német munkás, szocialista politikus, a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) társelnöke. Lenin szóbanforgó emlékezését ld. Lenin: „August Bebel”. In: *Lenin Összes Művei* 23. köt. 363–368.o.
- ¹¹⁸ Fejér Klára törénészről, az Akadémia II. osztályának titkáráról van szó.
- ¹¹⁹ Erdey-Grúz Tibor (1902–1976) vegyész, akadémikus. 1952–53-ban felsőoktatási, 1953–1956. júl. 30-ig oktatásügyi miniszter.
- ¹²⁰ Ld. a 8. sz. jegyzetet.
- ¹²¹ Hegedüs András (1922–) 1955. április 18.–1956. okt. 25. között miniszterelnök. Grösz József (1887–1961) 1943-tól kalocsai érsek. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1956. máj. 11-én szabadlábra helyezték. Hegedüs említett beszédét 1956. május 30-án a Rákosi Mátyás Művek munkásgyűlésén mondta, ld. *Szabad Nép*, 1956. jún. 1.
- ¹²² *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. Szerk. I. Tóth Zoltán. 1. köt. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1952.
- ¹²³ A második ötéves terv irányelveiről van szó, amelyet a *Szabad Nép* 1956. ápr. 27-i száma hozott nyilvánosságra. A Petőfi Kör külön kétnapos vitaülésen foglalkozott az irányelvekkel, ld. sorozatunk első kötetében.
- ¹²⁴ Fogarasi Béla (1891–1959) filozófus, akadémikus, egyetemi tanár. A KMP-nek 1918-tól tagja, a két világháború között emigrációban élt. 1945 után a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője, 1953–57 között a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora.
- ¹²⁵ Pankratova, Anna Mihajlovna: *A Szovjetunió története*, 1–3. köt. Bp., Szikra, 1950. (Később számos kiadásban megjelent újra).
- ¹²⁶ Czóbel Ernő (1886–1953) tanár, 1922–36 között a moszkvai Marx-Engels Intézet munkatársa, 1947-es hazatérése után a Szikra az ő irányításával adta ki a marxizmus klasszikusait.
- ¹²⁷ Rudas László (1885–1950) filozófus, a KMP alapító tagja, 1919-ben a *Vörös Újság* főszerkesztője. 1922-től szovjet emigrációban élt. 1945 után a Központi Pártiskola igazgatója, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. 1949 őszén szélsőséges hangú támadásával indult az ún. Lukács-vita. (Ld. a 70. sz. jegyzetet.)
- ¹²⁸ Péri, Gabriel (1902–1941), francia kommunista politikus, újságíró, az ellenállásban való részvétel miatt a németek kivégezték.
- ¹²⁹ Katona István (1732–1811) jezsuita szerzetes, történetíró.

- 130 Szekfü Gyula (1883–1955), történész, egyetemi tanár, akadémikus. a magyar történetírás egyik kiemelkedő alakja, 1946–48-ban moszkvai követ.
- 131 Szigeti József említett cikkét ld. *A magyar szellemtörténet bírálatához* c. kötetében (Bp., 1954.).
- 132 Németh László (1901–1975) író, esszéista, a népi írói mozgalom kiemelkedő tagja és ideológusa. Említett műve: *Szekfü Gyula*. Bp., Bolyai Akadémia, 1940(?).
- 133 Horváth Mihály (1809–1878) római katolikus püspök, történetíró, a reformkor és a szabadságharc korának egyik első ábrázolója.
- 134 Szalay László (1813–1864) jogtudós, történetíró, politikus.
- 135 Márki Sándor (1835–1925) történetíró.
- 136 Takáts Sándor (1860–1932) piarista tanár, történész, akadémikus.
- 137 Magyar Szemle Társaság: A *Magyar Szemle* című, 1927–1944 között megjelenő konzervatív szellemű társadalomtudományi folyóirat kiadója. A folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke Bethlen István, szerkesztője Szekfü Gyula volt. A Társaság több kiadványsorozatot jelentett meg (*Magyar Szemle Kincsestára*, *Magyar Szemle Klasszikusai*), legjelentősebb ezek közül a *Magyar Szemle Könyvei* című monográfiásorozat volt, amelyet Szekfü Gyula, Weis István, Gratz Gusztáv, Horváth János, Bierbauer (Borbiró) Virgil, Genthon István történeti, szociológiai, irodalomtudományi és művészettörténeti munkái fémjeleznek.
- 138 Péro, teljes nevén Szegedinác Jovánovics Péro (kb. 1655–1736) horvát határőrkerületi kapitány, az 1735-ös felkelés egyik vezetője, kerékbe törték.
- 139 1953-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karát Történettudományi Karra és Nyelv- és Irodalomtudományi Karra osztották. 1956 után a két kar újra egyesült.
- 140 Réti László: „Falusi pedagógusok”. *Szabad Nép*, 1956. jún. 1.
- 141 Friss István (1903–1978) közgazdász, 1945 után az MKP, majd az MDP Központi Vezetőségének tagja, 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója. Említett előadását ld. Friss István: „A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1929 októberétől 1939 augusztusáig”. Az MDP Pártfőiskoláján tartott előadás. Kiad. MDP Pártfőiskola Magyar Párttörténeti Tanszék. Bp., Szikra, 1955.
- 142 Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála. Bp., Szikra, 1952.
- 143 Réti László: „Az első orosz forradalom és a forradalmi baloldal kialakulása a magyar munkásmozgalomban”. *Társadalmi Szemle*, 1955. 11. sz. 50–70.o.

- ¹⁴⁴ Szabó Ervin (1877–1918) társadalomtudós, 1911-től a Fővárosi Könyvtár igazgatója, a Társadalomtudományi Társaság alelnöke. A hazai szocialista gondolat első kiemelkedő teoretikusa.
- ¹⁴⁵ Litván György: „Szabó Ervin politikai tevékenységéről”. *A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője*, 1955. 3. sz. 60–80.o.
- ¹⁴⁶ Szabó Ervin: „Pártfegyelem és egyéni szabadság”. *Világosság*, 1904. 5–6–7. sz. Ld. még: *Szabó Ervin Válogatott írásai*. Bp., Kossuth, 1958. 169–180.o.
- ¹⁴⁷ Rezi Károlyról ld. a 95. sz. jegyzetet; Rózsa Ferencről ld. a 93. sz. jegyzetet.
- ¹⁴⁸ „A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai” című sorozat 1955-ben kiadott 3. és 1956-ban kiadott 5. kötetében szerepel Szabó Ervin néhány írása. A kötetekről részletesebben ld. a 157. sz. jegyzetet.
- ¹⁴⁹ Garami Ernő (1876–1935) műszerész, újságíró, szociáldemokrata politikus. Kereskedelemügyi miniszter Károlyi Mihály kormányában, a Tanácsköztársaság alatt emigrált, élete vége felé azonban hazatért.
- ¹⁵⁰ Giesswein Sándor (1856–1923) katolikus politikus, publicisztikai író, akadémikus. A keresztényszocialista mozgalom egyik alapítója Magyarországon.
- ¹⁵¹ Nyisztor György (1869–1956) mezőgazdasági napszámos, szociáldemokrata majd kommunista agrárpolitikus, 1919-ben földművelésügyi népbiztos. 1921-től szovjet emigrációban élt, 1945 után nyugdíjas.
- ¹⁵² Réti László: „Nyisztor György”. *Csillag*, 1956. 3. sz. 521–530.o.
- ¹⁵³ Donáth Ferenc (1913–1986) jogász, közgazdász, kommunista politikus. Az illegális kommunista párt egyik vezetője a háború alatt, 1945 után földművelésügyi államtitkár. 1951-ben konstruált perben elítélik, 1954-ben szabadul. 1956-ban a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettese. 1956 októberében ismét tagja lesz a pártvezetésnek, Nagy Imrével deportálják Romániába, a Nagy Imre-perben 12 évi börtönre ítélik. 1960-ban szabadul, tudományos kutatóként dolgozik, a hetvenes évek második felétől a hazai demokratikus ellenzék egyik vezető alakja. A szövegben szereplő utalás arra vonatkozik, hogy Rákosiék hibának, utóbb árulásnak tekintették a Békepárt megalakítását, s ennek része volt Kádár, Donáth, és mások 1951-es letartóztatásában és elítélésében.
- ¹⁵⁴ Hegedüs B. András (1930–) közgazdász, 1956-ban egyetemi tanársegéd az ELTE-n, a Petőfi Kör titkárhelyettese.
- ¹⁵⁵ Lackó Miklós (1921–) történész, 1956-ban az MTA Történettudományi Intézet munkatársa.
- ¹⁵⁶ A Magyarországi Szocialista Munkáspártról van szó, amely 1925 és 1928 között lényegében a kommunista mozgalom legális szervezeteként működött; vezetője, Vági István után „Vági-pártként” is emlegették.

- ¹⁵⁷ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai.* Szerk. Magyar Munkásmozgalmi Intézet — MDP KV Párttörténeti Intézete. A sorozatnak 1951 és 1956 között megjelent az 1., 2., 3. és 5. kötete, az első három 1848 és 1907. utóbbi 1917 és 1919 márciusa között keletkezett dokumentumokat tartalmaz. A köteteket a Szikra adta ki.
- ¹⁵⁸ 1956. május 31-én az Akadémián Fogarasi Béla tartott előadást „A XX. kongresszus és a magyar társadalmi-történeti tudományok feladatai” címmel. A felszólalásban ennek vitájára történik hivatkozás.
- ¹⁵⁹ Berend T. Iván (1930–) gazdaságtörténész, 1956-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékén tanított. Hegedüs Viktor (1928–) 1956-ban az ELTE Szovjetunió Története tanszékén (I. Tóth Zoltán tanszéke) aspiráns; 1956-ban Dániába emigrált, ahol orvosként dolgozik. Kolossa Tibor (1922–1982) történész, 1956-ban az MTA Történettudományi Intézete munkatársa. Nagy Balázs (1927–) történész, 1956-ban a TTIT munkatársa, a Petőfi Kör egyik titkárhelyettese, 1956-ban emigrált.
- ¹⁶⁰ Pach Zsigmond Pál: *Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon.* Bp., Szikra, 1952.
- ¹⁶¹ 1956. febr. 15-én rendezték meg a Petőfi Körben a fiatal történészek tanácskozását, Dolmányos István vitaindítója alapján. Jegyzőkönyv nem készült.
- ¹⁶² 1956. máj. 21–23. között tartották a DISZ Központi Vezetősége IV. ülését (ld. a 3. sz. jegyzetet).
- ¹⁶³ Tamás Aladár (1899–) író, költő, műfordító. 1946–1955 között a Szikra Könyvkiadó igazgatója, 1955–56-ban az Írószövetség főtitkára.
- ¹⁶⁴ *Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány.* Írta a Magyar Történelmi Társulat és az MTA Történettudományi Intézete munkaközössége Molnár Erik vezetésével. Bp., Magyar Történelmi Társulat — Akadémiai Kiadó, 1952. 32.o.
- ¹⁶⁵ Kosáry Domokos felszólalását ld. *Századok*, 1953. 4. sz. 651–655.o.
- ¹⁶⁶ Ld. a 67. sz. jegyzetet.
- ¹⁶⁷ „Az alkotó lenini pártdemokráciáról”. Szerkesztői vezércikk. *Szabad Nép*, 1956. máj. 13.
- ¹⁶⁸ Barta István (1911–1966) történész, Kossuth Lajos műveinek sajtó alá rendezője.
- ¹⁶⁹ Richard elvtárs: D.Z.Manuilszkij, (1883–1959), szovjet-orosz kommunista politikus, a Komintern titkára.
- ¹⁷⁰ A KMP II. kongresszusáról van szó, amelyet 1930. febr. 27.–márc. 15. között tartottak a Moszkva melletti Aprelevkában.
- ¹⁷¹ Lukács György: „Levél a KMP Központi Bizottsága részére”. In: (uő.): *Curriculum vitae.* Vál. és szerk. Ambrus János Bp., Magvető, 1982. 452–456.o.

- ¹⁷² Valószínűleg ez volt az egyik első alkalom, amikor nyilvánosság előtt szóba került József Attila és az illegális kommunista mozgalom viszonya, különösen a szakítás körülményei. E kérdés szerteágazó irodalmát ismertetni nem feladatunk.
- ¹⁷³ József Attila: „Az egységfront körül”. *Új Harcos*, 1933. 3. sz.; újra közétette az *Új Hang* 1956. 7. sz. Ld. még *József Attila Összes Művei* III. köt. Bp., Akadémiai Kiadó. 1958. 140–147.o.
- ¹⁷⁴ Téglás Ferenc: „Az egységfront körül”. Válasz József Attila azonos című vitacikkére. *Új Harcos* 1933. 4. sz. In: *József Attila Összes Művei* III. köt. 367–372.o.
- ¹⁷⁵ szociáldemokrata
- ¹⁷⁶ *Dolgozók Lapja*. A Kommunisták Magyarországi Pártja (a Kommunista Internacionálé szekciója) központi lapja 1937–38. Bp., Szikra, 1955.
- ¹⁷⁷ Szántó Zoltán (1893–1977) kommunista politikus, a KMP egyik alapítója 1936–1938-ban a KMP vezetője. 1945 után nagykövet, 1956-ban egy ideig Nagy Imre politikájának támogatója. 1958-ban a Nagy Imre-perben a vád tanúja.
- ¹⁷⁸ Dimitrov, Georgi (1882–1949) bolgár kommunista politikus, a Komintern főtitkára, a bolgár Kommunista Párt vezetője. Ercoli = Togliatti, Palmiro (1893–1964) az Olasz Kommunista Párt vezetője. Pieck, Wilhelm (1876–1960) a német kommunista mozgalom egyik vezetője, 1949 után az NDK első elnöke.
- ¹⁷⁹ A cikk a „Sarló és Kalapács” 1936. október 15-i számában jelent meg.
- ¹⁸⁰ Az első idézet Kossuth „Még egy szó a szabad királyi városokról” című cikkéből való, 1842-ből, a *Pesti Hirlap*ból. A második 1847-ből származik, a „Rendről, anarchiáról, szabadságról” című cikkből.

FÜGGELÉK

Dokumentumok

Elekes Lajos — Hanák Péter — Pach Zsigmond Pál

Történettudományunk néhány kérdése a XX. kongresszus után

A XX. kongresszus általános és széles értelemben megnövelte a tudomány társadalmi jelentőségét, elsősorban megtisztította a társadalmi tudományok marxista-leninista értelmét, s ezek sorában a történettudományt is kiszabadította a dogmatizmus kötöttségeiből. Felrázta történészeink lelkiismeretét: megszilárdította bennük a történetíró felelősségtudatát. A tudomány marxista-leninista értelmének megtisztítása és a tudományos felelősség felfokozása: elsősorban ebben nyilvánul meg a XX. kongresszus maradandó hatása tudományos életünk további fejlődésében.

Új marxista történésznemzedékünk felnövekedése és történetírásunk fejlődésének új szakasza a felszabadulással indult el és a fordulat évétől kulturális forradalmunk szerves részeként bontakozott ki.

Ennek folyamán történettudományunk számottevő eredményeket ért el, mindenekelőtt a mate-

rialista történelemszemlélet elterjesztésében, alkalmazásában. Bebizonyította, hogy a magyar történelem szerves folyamatát és fő kérdéseit valóban tudományosan csak a marxizmus-leninizmus alapján lehet feltárni és megoldani — ezzel a régi szakemberek zöme előtt is világossá tette a történelmi materializmus fölényét a polgári történetírói irányzatokkal szemben.

Ezúttal azonban nem marxista történetírásunk tudott és elismert eredményeiről kívánunk írni, hanem azokról a hibákról, amelyek fékeztek ezt az alapjában egészséges fejlődést.

A történettudományunk színvonalát és hatékonyságát emelő, fellendülését megalapozó tényezők mellett azonban — ma már világosan látjuk — fékező tendenciák hatása is érvényesült: így a személyi kultusszal összefüggő dogmatizmus és szubjektivizmus, a kritikai légkör hiánya. Emiatt történetírásunkba, kivált a korban hozánk közelebb álló témákkal fog-

lalkozó munkákba, a bonyolult folyamatokat egyszerűsítő, a tényeket többé vagy kevésbé önkényesen kezelő, egyoldalú szemlélet is beivódott.

1953. júniusa után kedvező változás, újat teremtő erjedés jelei mutatkoztak, de történettudományunk sok lényeges fogyatékosaságának kijavításában gyökeres fordulat nem következett be. Egyrészt — nem függetlenül az országos politikai fejlődés tendenciáitól — nem sikerült teljesen szakítanunk a személyi kultusz, a dogmatizmus, a szubjektivista anyagkezelés maradványaival, másrészt, a XX. kongresszusig nem tisztázódott az utóbbi évtizedek néhány alapvető jelentőségű egyetemes és hazai történelmi-politikai problémája. (Például a Sztálin személyével összefüggő kultusz káros következményei a Szovjetunióban és a nemzetközi munkásmozgalomban, a második világháború egyes kérdései, a szocializmus fejlődése Jugoszláviában, Kun Béla tevékenységének valóság-hű értékelése stb.) Az egészséges változás gyors kibontakozását késleltette az is, hogy az 1953 júniusa után politikai és kulturális életünkben felépő jobboldali, egyes területeken nacionalista nézetek elleni jogos és szükséges harc háttérbe szorította a dogmatizmus gyökeres megszüntetésére irányuló, éppencsak felbuzdult törekvéseket.

A XX. kongresszus tehát, amely következetes harcot indított a személyi kultusz, az önkényeskedés és dogmatizmus mindennemű maradványa ellen, nemzetközi horderejű történeti-politikai kérdéseket világított meg és mindenfajta egyoldalúsággal szemben a marxizmus dialektikus sokoldalúságát juttatta érvényre — nagy segítséget nyújt történettudományunk mélyebb marxista-leninista alapokra helyezéséhez.

A dogmatizmus egyes megnyilvánulásai

Jelentős részben a személyi kultusszal függött össze, hogy az elmúlt években a dogmatizmusnak nem egy jele mutatkozott történettudományunkban. Szembetűnő volt ez például Sztálin utolsó műveivel — a nyelvtudományi és közgazdaságtudományi művekkel — kapcsolatban.

A feladat akkor úgy állt történettudományunk előtt, hogy e munkák fényénél vizsgáljuk felül egész tevékenységünket s jelöljük ki teendőinket, feladatainkat. Nyilvánvaló: ezek a munkák számos vonatkozásban komoly tanulságot nyújtottak a történettudomány művelői számára is. De már szintúgy nyilvánvaló: e munkák, ha mégoly fontos megállapításokat tartalmaztak is, nem szolgálhattak alapul valamely általános felméréshez, nem szolgálhattak zsinórmértékül ahhoz, hogy egész tudományunk teendőinek fő-

vonalt kijelöljük. Így azután a reálisan adódó lehetőségeket, tanulságokat túlhajtván, mesterkélten módon próbáltuk felfedezni egy-két szónyi utalásokban bonyolult történeti kérdések megvilágítását. Erőnek-erejével „kimutattuk”, hogy a művek egész történettudományunk alapkérdéseit hivatottak megoldani, vagy megoldáshoz segíteni. Most már nyilván látjuk: melegágya volt ez a konkrét vizsgálat ellaposításának, a dogmatizmusnak, a tudományos önkényeskedésnek.

Ilyen légkörben nem a marxizmus-leninizmus *egészének* tanulmányozása, az *egységes* marxista történeti elmélet konkrét alkalmazása és fejlesztése vált elméleti tevékenységünk vonalává, hanem ezt — többé-kevésbé — egyes művek betűragó taglalása kezdte „pótolni”.

Sztálin nyelvtudományi tanulmányainak feldolgozása így — pozitív eredményei mellett — az alapról és felépítményről szóló marxista tanítás dogmatikus kezelésére vezetett, s zavarokat okozott, többek között, új történetírásunknak egy jóformán még kialakulatlan területén: a kultúra történetében, az elnyomott osztályokhoz kapcsolódó ideológiák, kulturális jelenségek történeti összefüggéseinek értékelésében.

Sztálin közgazdaságtudományi művével kapcsolatban többé-kevésbé hasonló jelenségek léptek fel

az objektív gazdasági törvények tanulmányozását illetően. Történettudományunkban is érezhetővé vált — amire egyes közgazdászaink saját tudományszakukban már rámutattak — a gazdasági törvények, különösképpen az egyes formációk alaptörvényeinek dogmatikus kezelése, fetisizálása — a termelési viszonyoktól, az emberek tevékenységétől való bizonyos fokú elszakítása. Ha a magyar történészek nem is összpontosították erőfeszítéseiket arra, hogy kimunkálják azon formációk gazdasági alaptörvényeit, amelyeket Sztálin műve nem fogalmazott meg, annál általánosabbá vált a mi körünkben is, hogy az imperializmus magyarországi történetének bonyolult folyamatait és sajátosságait a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye fő vonásainak és követelményeinek rezszeibe skatulyázzuk. Ez történt nemegyszer még azon az áron is, hogy ezáltal háttérbe szorultak az imperializmus lenini jellemzésének alapvető kategóriái. (Így pl. a maximális profit pontosan meg nem fogható kategóriája mögött a monopolista profit és a gyarmati extraprofit szabatosan tisztázott fogalmai.)

A dogmatizmusnak egy másik, ugyancsak a személyi kultusszal összefüggő válfaja jelentkezt olyan esetekben, amikor történetírásunk egyes új eredményeit is a marxizmus klasszikusainak vagy pártunk vezetőinek megállapítása-

iből igyekeztünk levezetni, mint egy ezzel hitelesítve helyességüket. Kétségtelen, hogy pártunk vezetőinek történelmi vonatkozású utalásai, elemzései hozzásegítenek történetünk nem egy problémájának tisztázásához. Nem csekély túlzás volt azonban az a módszer, amely múltunk problémáinak magyarázatát az ő műveikben, sőt gyakran mellékes utalásaikban vélte feltálni.

A marxista tételek mechanikus alkalmazása

Mellőzve most a dogmatizmusnak egyéb gyakori formáit, hadd utaljunk csupán a társadalom törvényszerű haladásáról szóló marxista tétel mechanikus alkalmazására.

A marxista történeti szemlélet döntő fölényének fő forrása éppen az, hogy a történelmet mint a társadalmi haladás törvényszerű folyamatát fogja fel, innen ered a világot nemcsak magyarázni, hanem megváltoztatni hivatott, harcra ihlető optimizmusa. Ez a tudományosan megalapozott optimizmus emeli magasra marxista történet-tudományunkat. Azt valljuk — szemben a burzsoá történetírás hanyatló irányzatával, amelyek a magyar történelmet mintegy a nemzeti katasztrófák végzetszerű sorozatának, a feltarthatatlan hanyatlás folyamatának láttatták —, hogy a haladás általános törvényszerűségei a magyar nép történetére is érvényesek.

Meg kell azonban mondanunk: marxista történetírásunk a haladás törvényszerűségének érvénysülését nemegyszer túl simának, egyenesvonalúnak ábrázolta. Nem vette figyelembe, hogy az a valóságban kitérőkön, visszaeséseken, gyakran tragikus bukásokon át tör magának utat. A felszabadulás, s az ettől induló népi-nemzeti felemelkedés igazolta történelemszemléletünk optimizmusát történetünk *egészére*, történetírásunk azonban, még nem eléggé igazolta ezt a *részletekben*. A bukások tragikumát — s ebből bőven kijutott népünknek az elmúlt századokban — nem elég mély átéléssel, hosszú időkre ható súlyos következményeit nemegyszer frázisos optimizmussal, akarva-akaratlan, kisebbítette. Igaz, egy Dózsa-parasztháború, Rákóczi-szabadságharc, vagy az 1919-es Tanácsköztársaság vereségében is előremutatott, emlékelendítő társadalmi erővé, új harcok serkentőjévé vált. De csupán e mozzanat kiemelése, s konvencionális hozzáfűzése nagy történelmi fordulók értékeléséhez nem pótolhatja azt a nevelő erőt, amely a nemzeti katasztrófák sorvasztó következményeinek mély elemzéséből, megragadó megjelenítéséből fakadhat. Ezzel egy töről sarjad a tematikai arányok olyan eltolódása, hogy múltunk felemelő, haladó örökségének méltó feltárása mellett indokolatlanul kevés figyelmet fordítottunk a további fejlő-

dést legalább annyira befolyásoló negatív örökség, a reakciós korszakok feldolgozására. Ha ma, itt-ott, nem is ritkán felbukkannak régebbi, túlhaladottnak vélt irányzatok történelmi pesszimizmusának maradványai, akkor ebben — egyebek mellett — látnunk kell saját fogyatékoságaink: a marxista történet szemlélet optimizmusának hitelét gyengítő sematizmus kritikáját is.

A pártosság szubjektivista értelmezése

Új történetírásunkat kezdettől fogva tudatosan vallott és a jövőben is követendő *pártosság* hatotta át. De nem hunyhatunk szemet afölött, hogy igen sok munkát — a dolog természetéből következően főként a XX. századdal foglalkozókat — kisebb-nagyobb mértékben olyan szemléleti torzulás jellemmez, amely a pártosság *szubjektivista* felfogásával függ össze. Az a helyes pártos törekvés, hogy a múltat a jelennel kapcsoljuk össze, tanulságait a jelen szolgálatába állítsuk, gyakran visszajára fordult: a jelen tanulságait visszavetítettük a múltba, s ennek érdekében a valóságos történelmi összefüggéseket önkényesen „aktualizáltuk”. Szélesen elterjedt a pártosságnak olyan szubjektivista értelmezése, hogy az igazán pártos az, ami a napi politikai gyakorlatot közvetlenül igazolja, alátámasztja. A valóság lényeges, összefüggéseinek kutatása gyakran leszűkült a végte-

lenyi tényanyag önkényes válogatásává. A történelemben persze mindenre lehet példát találni. A marxizmus nagy ereje abban rejlik, hogy *objektív* ismérvek alapján tudta a lényegest a lényegtelenről elválasztani. A marxista tudományosságtól való eltérés éppen az objektív ismérvek szem elől tévesztésében mutatkozott. Ilyenképpen az objektivitásra való törekvés olykor szólamná vált.

Így pl. azt a pártos szándékot, hogy az amerikai imperializmus politikáját körüllebegő illúziókat szétoszlassuk és e politika reakciós vonásait a maguk valóságában bemutassuk, több történész eltúlozta. Akadtak olyan munkák, amelyek az amerikai imperializmusnak tulajdonították a vezető szerepet a Tanácsköztársaság megfojtásában, az ellenforradalmi rendszer létrehozásában és stabilizálásában. Az olvasók — kivált a fiatalabbak, akik maguk nem élték át az eseményeket — egyes cikkek, könyvek alapján aligha tudnák eldönteni, vajon a fasiszta Németország agressziója, vagy az Egyesült Államok imperializmusa volt-e a legnagyobb veszély hazánk és az európai népek számára a második világháború előtt és alatt. Gyakorta történetietlenül eltorzult a szociáldemokrata párt opportunizmusának jogos bírálata is. A pártosság szubjektivista felfogásában gyökerezett, hogy a kulákság elleni harc

mai szükségességéből kiindulva egyesek tagadták vagy kisebbitették a parasztság felső rétegének haladó, forradalmi szerepét a középkori antifeudális parasztmozgalomban. Nem lehet egyetérteni az olyan „aktualizálásokkal”, amelyek a múlt példáival a jugoszláv helyzet téves értékelését akarták igazolni.

Ez a „konjunkturizmus” nem vált javára sem a tudománynak, sem a politikának. Mind a tudomány, mind a kommunista politikai gyakorlat érdekében éles harcot kell tehát folytatnunk a pártosság szubjektivista felfogása, konjunkturális torzítása ellen. Érvényt kell szereznünk annak a szemléletnek, hogy a történettudomány, amikor szolgálja és segíti a propagandamunkát, nem válhat közismert tételek illusztrációjává. A történetírás illusztrációs szerepének túlbecsülése számos történeti munka társadalmi hasznát és ezzel tudományunk társadalmi jelentőségét, megbecsülését csökkentette.

Tevékenységünket főként a XX. század politikai történetének, bizonyos fokig gazdaságtörténetének feldolgozását felül kell vizsgálnunk abból a szempontból, mennyire homályosítja el az objektív összefüggések feltárását az illusztrációra való törekvés. Ilyen értelmű felülvizsgálás különösen eredményesnek ígérkezik a munkásmozgalommal foglalkozó több munka, a párttörténeti előadások, a mun-

kásosztály és a parasztság helyzetének alakulását tárgyaló könyvek, tanulmányok esetében stb.

Az elmélet és gyakorlat összefüggése

A XX. kongresszus nyomatékosan előtérbe állította az elmélet és gyakorlat szoros kapcsolatát, szinte valamennyi referátum és felszólalás hangsúlyozta: az elméletnek közelebb kell kerülnie a gyakorlathoz.

Új történettudományunk az eddigiekben nem sikertelenül igyekezett a szocialista átalakulás gyakorlata által támasztott követelményeket kielégíteni. Mindamellett az elmélet — a történettudomány — és a gyakorlat viszonya sem volt torzításoktól, illetve fogyatékoktól ment.

Új történettudományunk, mint láttuk, egyrészt „túl közel” volt a gyakorlathoz, a napi politika váltakozásait követő konjunkturizmus formájában, másrészt *mégsem volt elég közel hozzá*: aligha találunk példát arra, hogy történettudományunk új eredményei hozzájárultak volna a szocializmus építése gyakorlati feladatainak, magyar sajátosságainak tisztázásához. Jóllehet a kulturális forradalom kibontakozásához, népünk politikai tudatának emeléséhez történettudományunk is hozzájárult, nem volt — s valljuk meg: nem is igen lehetett — bátorsága a gyakorlat számára is előremutató megállapítások kidolgozásához.

Történettudományunk fő feladata most az, hogy szigorúan ragaszkodva az objektív valósághoz, a marxista-leninista tudományosságához, helyes pártossággal alkalmazza az elméletet a magyar történelemre. Ezen az alapon bátran tárjon fel új összefüggéseket és így — a szocializmus építésének nagy távlatú követelményeit tartva szem előtt — maga is szolgáljon tudományos értékű tanulságokkal a gyakorlat számára.

Mindezek a feladatok nem oldhatók meg a *kritikai színvonal felemelése, a tudomány demokratizmusának jelentékeny kiszélesítése* nélkül. Ez a felismerés persze nem új. Sokszor hallottuk és olvastuk — magunk is gyakran ismételtgettük —, hogy a tudomány nem fejlődhet szabad vita nélkül. Mégis, többéves tapasztalatunk azt mutatja, hogy ez a felismerés, bármennyiszer hangoztatjuk is, önmagától nem alakíthat ki tudományosságot nevelő, életető demokratikus légkört. Azért maradt szükségképpen hatástalan annyi jószándékú felhívás, bíráló intés a kritikai légkör kifejlesztését illetően, mert a *marxista tudomány demokratizmusa elválaszt-hatatlan a pártélet lenini normáinak helyreállításától, a tudomány-politika demokratizmusától*. Éppen ezért teremti meg a XX. kongresszus ezen a téren is fordulat lehetőségét.

A kritika és tudományos „kísérletezés” szabadsága természetesen nem korlátok nélkül való: *nem szolgálhat burzsoá nézetek felújításának fedezékül*. Ellenkezőleg, még fokozottabban megköveteli az eszmei harcot a burzsoá történelemírás és maradványainak felelevenítési kísérletei ellen. Csak ennek segítségével tudjuk elválasztani az alkotó marxizmus-leninizmustól megtermékenyített új, az újat keresés mezében be-csempészett régi nézetektől.

Történettudományunknak csupán néhány kérdésére, fogytékos-ságára utaltunk — azokra, amelyek a XX. kongresszus nyomán szembeötlően kirajzolódnak. Úgy tűnhet, hogy mint a nemzetközi és hazai munkásmozgalom számos nagy jelentőségű — vagy annak vélt — eseménye kapcsán annyi-szor, ezúttal is egy szemszögből, egyoldalúan vizsgáltuk történetí-rásunk egyes problémáit. Hang-súlyozni kívánjuk: ha most, éppen csak indítóul a legközvetle-nebb feladatot jelezve főként a dogmatizmussal, szubjektivizmus-sal összefüggő fogytékos-ságokat emeltük is ki, a XX. kongresszus legfőbb tanulságának nem az egy-gyökerű hibás jelenségek egyirá-nyú bírálatát, hanem éppen az egysíki látásmód, az „egyoldalú harc-szemlélet” megszüntetését te-kintjük. A XX. kongresszus arra tanít, hogy a marxizmus-leninizmus

egységes, szerves egészet alkotó világnézet, ezen a mindenoldalú egységen, s nem egyes kiragadott tételein kell alapulnia munkásságunknak. Ugyanígy nem lehet egyoldalú az a küzdelem sem, amelyet a hibás nézetek ellen folytatunk: a dogmatizmus, a szubjektivista szemlélet bírálata nem csökkent-

heti, hanem magasabb szintre kell hogy emelje a jobboldali, burzsoá nézetek maradványai — és esetleges megelevenedésük — elleni harcunkat.

Szabad Nép,
1956. április 22.

Vigh Károly:

El nem hangzott felszólalás a Petőfi Kör történészvitáján

Tisztelt értekezlet!

Ahogy itt végig tekintek a történész-vita résztvevőin, eszembe jut az az ünnepi ülés, amelyet a magyar történettudomány illetékes szervei rendeztek Rákosi Mátyás születésének 60. évfordulóján, 1952-ben a jogi karon, és ahol úgy ünnepelték Rákosi elvtársat, mint a magyar történettudomány nagy fároszát. Ennek az ülésnek akkor Molnár Erik volt az elnöke és az ünnepi előadók egy részével, valamint az ülésről készített kötet szerkesztőivel is itt találkozhatom, akik akkor még a szektás-dogmatikus történet szemlélet szószólói voltak.

Én most az elmúlt évekkel kapcsolatban beszélhetnék azokról a módszerekről is, ahogyan a történész-frontról eltávolították a legkiválóbb polgári történészek, köztük volt kollégáim egész sorát Benda Kálmántól és Berlász Jenőtől Kosáry Domokoson át Váczy Péterig. De szólhatnék önsorsomról is; csak azért, mert kiálltam e kollégák mellett és helytelenítettem bizonyos politruk módszereket, kommunista létemre, osztoznom kellett Kosáryék sorsában. Mégsem ezt teszem. Ehelyett egy olyan jelenségről szeretnék szólni, ami az elmúlt években történet szemléletünk és történetírásunk egyik rákfenéje volt: és ez a *konjunkturizmus*.

E tekintetben elsősorban a Munkásmozgalmi Intézet járt elől, amelynek nevét aztán — mint ismeretes — Párttörténeti Intézetté változtatták. Ez maga is jellemző a konjunkturizmusra, hiszen a munkásmozgalom még feltételezett irányzatokat, de már a „párttörténet” csak egyetlen pártra koncentráltá mondanivalóját. És kiadványai, folyóirata — szóljanak akár a Bethlen-Peyer paktumról, vagy a vasas szakszervezet múltjáról („Vasas ne hagyd magad!”) — és folytathatnám a sort — csak azt szolgálták, hogy becsméreljék a hazai szociáldemokráciát és kizáró-

lag negatív értékelést adjanak a magyar munkásmozgalom történetében játszott szerepéről.

A konjunkturizmus talán a legpregnansabbban Nemes Dezső elvtársnál mutatkozott meg, aki most elhangzott felszólalásában úgy igyekszik magát feltüntetni, mint aki a Lukács-kérdésben, a Blum-tézisek megítélésében és általában a marxista történetszemléletet károsító szektás-dogmatikus hibák tekintetében mindig is a helyes álláspontot vallotta volna. Nemes Dezső az Országos Levéltár munkatársai által készített egyik kiadványban (*Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921*, 1953.), e forrásmunka bevezető tanulmányában a következő meghökkentő összehasonlítást teszi Horthy és Tito között: „A történelmi tanulság azonban ma már nemcsak azt világítja meg, hogy milyen nyomort, szenvedést és nemzeti megalázást hoz az ellenforradalom, akár egy Horthy áll annak élén, akár egy Tito, mint napjainkban az imperialisták karmaiba taszított szerencsétlen Jugoszláviában.” (109.old.) És ugyanebben a tanulmányában a Tanácsköztársaságról szólván annak „szociáldemokrata segítséggel való megdöntéséről” s az antant-szövetséges „szociáldemokrata és katonatiszti összeesküvők bandái”-ról ír Nemes elvtárs. — Nem hiszem, hogy egy történészt arra kényszerítettek volna a „láncos kutya” korszakban, hogy kénytelen legyen erőltetett módon egy Horthy-korszakról szóló munkában a kormányzó személyét összevetni Titoval. De voltak túllihegők, akik — mint Nemes elvtárs — miután Hruscsov részéről az ismert Canossa-járáásra került sor Belgrádban — mint a Szikra vezérigazgatója — csak azért jelentetett meg új, 2. kiadást az említett műből, hogy belőle kihagyja az eredetileg sem odaillő Horthy-Tito párhuzamot.

De egy másik példát is említhetek Nemes elvtárs konjunkturizmusával kapcsolatban. Amikor 1953 nyarán Nagy Imre elvtárs lett a miniszterelnök, rövidesen, 1954-ben kiadatta a miniszterelnök tanulmányainak és cikkeinek két kötetét. (Nagy Imre: *Egy évtized*, 1954. I–II. kötet.) Majd amikor Nagy Imrét leváltották és különböző pártbüntetéssel sújtották, akkor ő maga írt egy Nagy Imre elleni förmedvényt „A hazafiság kérdése és a jobboldali jelenségek” címmel. Ez a hírhedt broszúra a következő szavakkal kezdődik: „A Központi Vezetőség márciusi határozata megbélyegezte a párt irányvonalát eltorzító jobboldali nézeteket, melyeknek Nagy Imre volt a fő képviselője, és felhívta pártunk minden tagját a káros és zavartkeltő nézetek elleni harcra.” Majd a továbbiak során ezt olvashatjuk a broszúrában: „Ismeretes, hogy azok a jobboldali hibák, melyek Nagy elvtárs politikáját jellemzik, a dolgozók osztályéberségének tompítását, a szocialista iparosítás zsákutcába juttatását, a falu szocialista átépité-

sének bizonytalan időre való elhalasztását... a kulákosodási törekvések felbátorítását jelentették.” (34.old.) — Majd a kultúráról szólva, Nemes elvtárs Nagy Imrének egyik beszédéből vett idézetet vetett a szemére, amely így szólt: „Kultúrpolitikánk nem kisebb feladata, hogy ápolja, fejlessze a magyarság egységes nemzeti kultúráját.” Ez az álláspont — írja Nemes elvtárs — nem más, mint „az osztályharc feladása a kulturális fronton”.

De Nagy Imrén kívül Jókai is megkapta a magáét Nemes elvtárstól, mert azt írta róla, hogy Jókai Mór „szakított a forradalmi demokratikus örökséggel, s a liberalizmus, a Habsburg Monarchiával való kiegyezés vizeire evezett” és a liberális író „egyik-másik művében a haladó hagyományok bemocskolójává vált”.

Tisztelt Hallgatóim!

Ne gondolják, hogy az imént taglalt konjunkturizmus csak Nemes Dezső munkásságára jellemző. Hozhatnék bőven példákat más szerzőktől is, akik közül csak azért említem Zsigmond László nevét, mert egyik szervezőként, itt serénykedik a Petőfi körí vitán. Ha ugyanis belelapozunk diplomáciatörténeti cikkeibe és tanulmányaiba, akkor bőven találhatunk nála olyan idézeteket, amelyek a mai és főleg a tegnapi hidegháborús érveknek szolgáltatnak érveket. Azt bizonygatja ugyanis Zsigmond László, hogy a francia és az angolszász diplomácia és politika a hitlerizmus, a német-olasz fasiszta tengely érdekeinek a kiszolgálója volt, azzal a be nem vallott céllal, hogy a tengelyhatalmakat és csatlósait belekergesse a Szovjetúnió elleni agresszióba. Így egyszerűsíti le Zsigmond László — a konjunkturista szemlélet módszerével — a történelmet.

Véleményem szerint ezekre a jelenségekre, a marxista történettudomány megújulását fenyegető konjunkturizmus veszélyére fel kell figyelnünk!

A kéziratot Vigh Károly 1989-ben bocsátotta a szerkesztők rendelkezésére

Lukács Lajos

Történészek és írók

Okos, életrevaló kezdeményezést elevenített fel Kuczka Péter az *Irodalmi Újság* 1956. június 9-i számában. Valóban szük-

ség van irodalmi, társadalmi, politikai folyóiratra, melynek szerkesztési módszere, tartalma egyaránt merészen előretörő, újszerű.

A Kuczka által elképzelt folyóirat igen komoly szerepet tölthetne be azoknak a problémáknak tisztázása, megoldásának elősegítése érdekében, melyek ma a XX. kongresszus után a legszélesebb néprétegeket, de különösen értelmiségünket foglalkoztatják. A Petőfi-körben lezajlott viták is arra mutatnak, hogy értelmiségünkben megvan az igény — függetlenül szakmai hovatartozástól —, hogy együttműködve, egymást segítve vívják meg a küzdelmet a teremtető gondolatot bilincsbe verő dogmatizmus, sematizmus ellen.

Jóleső érzéssel olvastam Kuczka Péternek a *Nők Lapjában* megjelent rövid, de magvas ismertetését is a Petőfi-körben lezajlott történész vitáról. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy íróink felfigyeltek a történészek körében erősödő tisztázódási folyamatra és joggal remélik szellemi életünk ezen a területén is a XX. kongresszus irányvonalának minél erőteljesebb érvényesülését.

A történettudomány művelői nem kis feladatra vállalkoztak, amikor felvették a könyörtelen harcot a dogmatizmus, sematizmus, a történeti igazság minden fajta eltorzítása, meghamisítása ellen. A döntő feladat ma történetírásunk hitelességének helyreállítása, becsületének biztosítása. Ennek megvalósítása az előfeltétele annak, hogy történetírásunk maradéktalanul

teljesíthesse azt a feladatát, melyet joggal elvárnak a marxista történettudománytól.

Sajnos a történészfront egyes vezetői részéről 1953-ban elhangzott ígéret a vezetés új, demokratikus módszereinek megvalósításáról, a tudományos viták, a feltétlenül szükséges kritikai légkör biztosításáról, a gyakorlatban elsikkadtak. Sajnos még ma is akadnak egyesek, akik nem tudnak szakítani azzal a hibás módszerrel, hogy a történettudományunk fejlődését érintő kérdések eldöntését néhány „kiválasztott” egyénre bízzák. Pedig az elmúlt évek világosan megmutatták, hogy a hiányosságok felszámolását, a feladatok kijelölését és megoldását a történészek valóságos, széles összefogására kell bízni. Éppen az eddigi rossz vezetési gyakorlattal szemben jelentene komoly előrelépést, ha szűk történész körök összehívása helyett, a jelen körülmények között elsősorban a Magyar Történelmi Társulat közgyűlését hívnák össze, a legrövidebb időn belül. Ez módot adhatna a fővárosi és vidéki történészek széles körének megmozgatására, találkozására, a helytelen vezetési módszerrel való határozott szakításra, a történész egységfront további erősítésére, a Társulat szerveinek demokratikus újraszervezésére. Vagyis egyszerűen a bizalom és a szabad kritikai légkör megteremtésére történész frontunkban.

Ezt a küzdelmet feltétlenül erősíti az az együttérzés, mellyel találkozunk, melynek hangot adott Kuczka Péter utóbb említett írása is. Nem véletlen, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében késedelem nélkül kitették a faliújságra az írók üzenetét történészeinkhez:

„Kísérje harcukat szerencse, kövesse győzelem.”

A történészek helyes küzdelmének eredményességét is előse-

gíthetné egy olyan irodalmi társadalmi folyóirat, mely szellemi egységbe fogná az újért, az alkotó gondolatért síkra szálló írókat és a tudomány munkásait egyaránt.

Hogy az „ábránd” valósággá váljék, ahhoz a történészek is segítséget nyújthatnak. Rajtuk áll, hogy megtegyék!

Irodalmi Újság,
1956. június 16.

Lukácsy Sándor

A viták nyilvánosságáért!

Nagyon megörültem, amikor a *Századok* legújabb számát kinyitva, láttam, hogy terjedelmes beszámolót közöl a történészeknek a Petőfi Körben május 30-án és június 1-én rendezett vitájáról. Végre — gondoltam — olyan sok cikk, levél és felhördülés után, mely a Petőfi Kör vitáit bírálta, elítélte, lemennydörögte, megbélyegezte, kiátkozta, *anélkül, hogy róluk tartalmi ismertetést adott volna*, végre egy részletes beszámoló, amelyből meg lehet tudni, mi hangzott el tulajdonképpen e viták egyikén.

Örömöm azonban olyan mértékben csökkent, ahogy előrehaladtam a beszámoló olvasásában. Az ismertetés ugyanis nem sorjában közli az egyes felszólalásokat, ahogy azok a vitában egymás

után, egymásnak felelve, egymást cáfolva, vagy kiegészítve elhangzottak, hanem kiemel a vitából néhány szempontot, néhány visszatérő kérdést, s ezek köré csoportosítja, a felszólalások szétszabdalt gondolattöredékeit. Ezzel a módszerrel azt éri el, hogy az olvasó nem kap világos képet a vitáról, nem élheti át dinamikáját, nem érzékelheti eleven hullámozását, alakulását, belső összefüggéseit, folyamatosságát, arányait, s ha meg akarja tudni, hogy végül is mit mondott, az ismertetés hathét helyéről kell összecsipegetnie az elhangzott mondatokat s e szétszórt mozaikdarabkákból fáradságosan összerakni — ha ez egyáltalán sikerülhet — azt, ami a vitában eredetileg szerves egész, lüktető elevenség volt. (Így például

Hársfalvi Péter felszólalása nyolc, *Zsigmond Lászlóé* hét, *Hanák Péteré* hat, *Győrffy Sándoré* és *Mucsi Ferencé* öt szeletre aprózva, került bele a beszámolóba.) Ennek a helytelen módszernek eredménye az, hogy a vitának olyan fontos összetevői, további alakulására erősen ható tényezői, mint például *Kosáry Domokos* vagy *Siklós András* felszólalása, meglehetősen elszikkadnak az ismertetésben, s az olvasó nem mérheti fel valódi jelentőségüket. Még súlyosabb hiba, hogy a tájékoztató nem emeli ki eléggé a vita egyik legfontosabb mozzanatát s egyben erényét, azt a megérdemelt bírálatot, melyben *Andics Erzsébet* szektás és dogmatikus felszólalása részesült.

Azt persze mérlegelni kell, hogy a *Századok* ismertetése még hónapokkal ezelőtt, zord időben készült. De ennek tudatában sem hallgathatjuk el, hogy a Petőfi Kör vitái, melyekre oly nagy figyelemmel tekintett és tekint az országos közvélemény, ma már nem

ilyen rosszul sikerült beszámolókat érdemelnek. Feltétlenül meg kell teremteni a módját annak, hogy a Petőfi Kör tanácskozása-inak anyaga a maga eredeti minőségében kerülhessen azok kezébe, akik nem vehetnek részt személyesen e vitákban. *Mindenképpen indokolt a Petőfi Körnek az a javaslata és igénye, hogy vitáiról rendszeresen megjelenő tájékoztató lapot adjon ki, a fontosabbakat pedig füzetekben vagy könyvekben is megjelentesse.* Ha a Petőfi Kör élhet ezzel a lehetőséggel, jótékony, gondolatébresztő hatása megsokszorozódik a szélesebb nyilvánosság pedig fokozott fölkészülésre és felelősségtudatra ösztönzi a felszólalókat és javaslattevőket. *Lapot tehát, a nyomtatott betű nyilvánosságát a Petőfi Körnek!* — ennyit a fiatal magyar értelmiség, mely alkotó kedvét, politikai öntudatát már nem egyszer bebizonyította, igazán megérdemel.

Irodalmi Újság,
1956. szeptember 29.

Hanák Péter — Pamlényi Ervin

A viták nyilvánosságáért!

E nyilvánosságért emelt szót Lukácsy Sándor a múlt heti *Irodalmi Újságban*, ahol jogos bírálattal illeti a *Századok* legutóbbi számában megjelent, a Petőfi Kör történész vitájáról szóló beszámolót. Úgy gondoljuk, Lukácsynak messzemenően igazat kell adni abban, hogy az ismertetés erősen tompított képet ad a vitáról, az olvasó nem élheti át a vita dinamikáját, nem érzékelheti eleven hullámozását, alakulását, belső összefüggéseit, folyamatosságát, arányait... S aki a történész front belső

helyzetét és a Petőfi-köri vita nagy felszabadító hatását ismeri, csak egyetérthet Lukácsyval abban is, hogy ez a vita nem ilyen beszámolót érdemelt volna.

Július folyamán — mint Lukácsy találóan nevezi, a hónapokkal ez előtt zord időben — úgy állott előttünk a kérdés, egyáltalán közöljünk beszámolót a vitáról, vagy pedig egyelőre hallgatással menjünk el mellette. Akkor eredménynek könyveltük el, hogy a közlésre egyáltalán módot találhattunk. Az adott szöveggel kapcsolatban is a szerkesztőségben és a szerkesztő bizottságban ellentétes álláspontok merültek fel. Szerkesztő bizottságunk, bár nem vonhatta ki magát a tompító tendenciák bizonyos fokú befolyásától, végül is úgy határozott, hogy hasznos a vita legfontosabb elvi kérdéseit, az azokkal kapcsolatos felszólalások lényegét minél előbb nyilvánosságra hozni: később még sor kerülhet részletesebb közlésre is. Így jelent meg aztán a Petőfi-köri vitáról szóló — eddig legterjedelmesebb — ismertetés. De mire megjelent, szeptember eleje volt — s hála a XX. kongresszus eszméi más frontokon gyorsabb kibontakozásának, már szinte anakronisztikussá vált. Ennyit a cikk előzményeiről.

Még néhány szót a közlés módszeréről. A vitának ily módon nem a felszólalások rendjében, hanem tematikai csoportosításban való közlése, önmagában nem hibáztatható és *elvi* beszámoló írásánál hasznos módszernek látszik. Persze csak akkor, ha híven tükrözi azokat a lényeges mozzanatokot is, amelyeknek feldolgozását Lukácsy a *Századok* beszámolójából joggal hiányolja.

Végül még annyit: bár a XX. kongresszus eszméi történetíróink legnagyobb részét ma már meghódították, s marxista történetírásunk minden eddiginél gazdagabb fejlődését ígérük, a kérdések egész sorának — elsősorban az égető szervezeti átalakulásoknak — ebben a szellemben való megoldása még várat magára. Meggyőződésünk, ha történészeink példát véve a magyar írók állhatatosságáról és egységéről, érvényre juttatják majd a legszélesebb demokratizmust, a *Századok* is többet, sokkal többet tehet „a viták nyilvánosságáért”.

Irodalmi Újság,
1956. október 6.

Vadász Elemér levele az Irodalmi Újság szerkesztőségének

Az *Irodalmi Újság* szeptember 29-i számában érdeklődéssel olvastam Lukácsy Sándor *A viták nyilvánosságáért* című nagyon találó megjegyzéseit. Valóban, régóta várjuk a XX. kongresszus „szellemében” ránk zúdított, de mindinkább jelszavas formalizmussá tett viták anyagáról az érdemleges tájékoztatást. Állásfoglalást kértek, s megszavaztattak bennünket a Petőfi Kör vitáiban elhangzottak ügyében és azóta több más írói és egyéb „történések” dolgában, anélkül, hogy kellően informáltak volna a „kijelentések”, „történések” egészéről, főként azok valójáról. Nagymértékben áll ez az értelmiségi határozatban foglaltakra is. Érthető, hogy így az elindított, szabaddá váló vitaáradatban nem annyira hozzászólások, mint inkább mellészólások, félrebeszélések történnek. Ezért tapasztalható az is, amit vezető pártfunkcionáriusok hibáztatnak, hogy a várakozó álláspontra helyezkedők, tartózkodók, sőt a bizalmatlankodók száma inkább nő, mintsem fogyna.

A felszabadított vitaszellem mellébeszéléstetésével szinte a lényegről való elterelés tűnik célnak. Ilyen hatásúak részben a *Szabad Nép*ben megjelenő előkelő hozzászólások (Nógrádi elvtársé), és fokozott mértékben a múlt idevonatkozó értelmiségellenes hibáért felelős „friss” közvélemény is.

Az igazság megvallásáig talán már eljutottunk. De a valóságtól még messze vagyunk. Ez is azokhoz a „tettekhez” tartozik, amiket Losonczy Géza nyomán mindannyian vártunk.

Irodalmi Újság.
1956. október 6.

„Tiltakozunk a tudományos igazság nevében”

TÖRTÉNÉSZEK LEVELE A SZÁZADOKHOZ

Az *Irodalmi Újság* két ízben foglalkozott a Petőfi-kör történész vitájával, illetve a *Századok* 1956. évi 3. számában arról közölt beszámolóval. E beszámoló ellen a Történettudományi Intézet 25 munkatársa hosszabb tiltakozó levelet küldött a *Századok* szerkesztőségének. A tiltakozó levél megállapítja, hogy a *Századok* a vita egészéről *hamis, eltorzított képet adott*; elhallgatta, hogy a vita résztvevőinek túlnyomó többsége nem értett egyet Andics Erzsébettel és Réti Lászlóval, akik a régi hibák mentegésével a dogmatizmus és szektarianizmus elleni harc kibontakozását igyekeztek gátolni.

„A vita fő harci kérdése volt, hogy a személyi kultusz, a szektarianizmus és dogmatizmus tendenciái és legfőbb képviselői a XX. kongresszus után is megmaradtak és gátolták a szocialista demokratizmus kialakulását...” Erről a *Századok* nem írt, mint ahogy *elhallgatta a vita eredményét is*. „Pedig ez a vita hatalmas erővel demonstrálta a történészek, az értelmiség és az egész magyar nép egységes közvéleményét. A szektátság és dogmatizmus néhány védelmezője súlyos vereséget szenvedett... A vita eredményeinek mérlegelésénél azonban figyelembe kell venni, hogy ez esetben két különböző módon egyenlőtlen erő közti küzdelemről van szó. A vitán ezernyi tömeget jelentő többség áll szemben néhány emberrel. E néhány ember — mindenekelőtt Andics Erzsébet — kezében azonban a történész-front kulcspozíciói és hatalommal felruházott irányítása volt és *van még ma is*. Tudjuk, hogy ennek fő része van abban, hogy a Petőfi-köri vitáról ilyen beszámoló jelent meg a *Századok*ban. Meg kell állapítani, hogy a *Századok* szerkesztő bizottságát is felelősség terheli azért, hogy a vita ismeretében hozzájárult a cikk közléséhez. Ezért úgy gondoltuk, túl korai volt a cikknek az a megállapítása, hogy a történészfront antidemokratikus vezetését már „sikerült felszámolni”. Ma még nem lehet arról beszélni, hogy a történész-frontunk a széleskörű demokratizmus alapján szabadon fejlődhetne tovább. A *Századok* cikke maga is komoly figyelmeztető jel, hogy ezen a téren sürgős és súlyos feladataink vannak.”

A történészek levele így fejeződik be: „Tiltakozunk a *Századok* cikke ellen, amely jelentős visszaesést jelent a történész-fronton már kialakult bátor kritikai szellemhez képest. Tiltakozunk a tudományos igazság nevében. Nem nyugodhatunk bele, hogy a történészek folyóiratában még most is torzító, hamisító cikkek lássanak napvilágot.”

Irodalmi Újság.
1956. október 13.

Réti László

Tiltakozom a tudományos igazság nevében

Az *Irodalmi Újság* legutóbbi száma részleteket közöl egy levélből, amelyet meg nem nevezett 25 szerző írt a Petőfi-Kör-i történész vitáról. A cikk — nyilván a levél alapján — személyemmel is foglalkozik. Ki kell jelentenem, hogy a cikk rám vonatkozó megállapításai nem felelnek meg a tudományos igazságnak. A Petőfi Kör vitájában elmondott felszólalásomban én nem „a dogmatizmus és szektarianizmus elleni harc kibontakozását igyekeztem gátolni”. Felszólalásomban az első — és ezért

természetesen még nem eléggé kidolgozott — kísérletet tettem arra, hogy a párttörténetírás egészében kimutassam a személyi kultuszból eredő téves, a marxizmus-leninizmussal össze nem egyeztethető nézeteket és keressem ezek kiküszöbölésének útját. Nem tudom, a 25 levélíró hogyan, milyen tudományos módszerekkel vizsgálta meg az általuk ezer főnyire becsült hallgatóság véleményét. A magam részéről bátran merem állítani, hogy a hallgatóság nagy része, sőt többsége nem értene egyet azzal a sommás és — enyhén szólva — tudománytalan ítélettel, amelyet most utólag mondanak felszólalásomról a levélírók.

Az *Irodalmi Újság* gyakran emel szót az ellen a régi rossz módszer ellen, amelynek alapján tárgyilagos bizonyítás nélkül, önkényesen kiragadott idézetekkel, rosszindulatú beskatulyázással intéztek el embereket és nézeteket. Úgy gondolom, helytelen volna, ha ebben az esetben az *Irodalmi Újság* segítene abban, hogy ez az általa is helytelenített és elítélt módszer feléledjen.

Irodalmi Újság.
1956. október 20.

A Petőfi Kör tervezett történész tagozatának két meghívója

DOLGOZÓ IFJÚSÁG SZÖVETSÉGE
BUDAPESTI BIZOTTSÁGA

Budapest, 1956. szeptember 27
VI., Benczur-utca 25

Kedves Barátunk!

A Petőfi Kör Vezetősége legutóbbi ülésén elhatározta, hogy szakmánként u.n. alkotóköröket tagozatokat hoz létre, a kisebb, csak a szakmát érintő problémák megvitatására, a szakmai műveltség emelésére.

A történész tagozat megalakulására, programjára, működésére vonatkozó megbeszélést október 3-án /szerdán/ d.u. fél 7 órakor tartjuk a Kossuth klubban, amelyre ezuton hívunk meg és feltétlenül elvárunk.

Budapest, 1956. szeptember 27.

A Petőfi Kör Vezetősége nevében:
Csatári Dániel, Györfly Sándor,
Nagy Balázs s.k.

Kedves Barátunk!

Értesítünk, hogy a DISZ Petőfi Kör történész tagozata 1956 október 23-án /kedden/ d.u. 3 órai kezdettel a Kossuth Klubban alakuló ülést tart.

Napirend:

1./ Az 1956. május 30. - június 1-. történészvita /az SZKP XX. kongresszusa és a magyar történetírás/ eredményeinek és hatásának felmérése, valamint feladatainknak, a tagozat programjának ismertetése. /Vitabevezetőt tart: Hársfalvi Péter/

2./ A tagozat vezetőségének megválasztása.

Az alakuló ülésre szeretettel meghívunk!

A meghívó egyben szavazólap is!

Az előkészítő bizottság.

A felszólalókról

Az alábbiakban betűrendben közöljük a vita felszólalóinak nevét és rövid életrajzát. Néhányuk esetében csak 1956-os foglalkozásukat ill. munkahelyüket tudjuk feltüntetni, amelyek a korabeli jegyzőkönyvben szerepeltek.

ANDICS ERZSÉBET (1902–1986) történész, kommunista politikus. 1918-tól a KMP tagja, 1921-ben elítélik illegális kommunista tevékenységért, fogolycserével kerül a Szovjetunióba. Hazatérése után 1946–53 között a Pártfőiskola igazgatója, 1948-tól 1956-ig az MKP, majd MDP KV tagja. 1953–54-ben oktatási miniszterhelyettes, 1954–56-ban az MDP Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője. 1956 végétől egy ideig Moszkvában él; az MSZMP tagja. 1956-tól az ELTE Bölcsészkarán az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék vezetője 1974-ig (ezt a tisztelet már 1950-től betöltötte). Akadémikus, 1949-ben Kossuth-díjat kap.

BALÁZS TIBORNÉ (1923–) történelemtanár. 1956-ban, s azután is technikumban (szakközépiskolában) tanít, az illegális kommunista párt tagja, 1945 után MKP-, majd MDP-tag. 1956 után pártonkívüli.

DÖMÖTÖR GERGELY (1924–), 1956-ban századosi rendfokozatban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadtörténeti Tanszékének helyettes vezetője. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1957-ben leszerelt, a MOGÜRT Külkereskedelmi Vállaltnál dolgozott különféle beosztásokban, főosztályvezetőként ment nyugdíjba.

GYÖRGY LAJOSNÉ 1956-ban általános iskolai tanár.

HANÁK PÉTER (1921–) történész. 1949-től 1953-ig az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, 1953–56 között az ELTE Történettudományi Karán tanít, 1956-ban az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék megbízott tanszékvezetője. Az MKP, majd az MDP tagja. 1956 után egyetemi állásából eltávolítják az MTA Történettudományi Intézetében dolgozik, jelenleg osztályvezető. 1980-tól egyetemi tanárként tanít ismét az ELTE-n.

HÁRSFALVI PÉTER (1928–1985) történész. Népi kollégista. 1956-ban Mód Aladár aspiránsa. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1956 után Nyíregyházán levéltáros, majd ugyanott a Tanárképző Főiskola tanára.

I. TÓTH ZOLTÁN (1911–1956) történész, egyetemi tanár. Az Erdélyi Fiatalok körének tagja, 1942–49 között a Teleki Intézet (utóbb Kelet-

európai Intézet) Erdélyi Tudományos Intézete, majd Történettudományi Intézete munkatársa. 1949–53 között az MTA Történettudományi Intézete osztályvezetője, 1953-tól az ELTE tanszékvezetője, a Történettudományi Kar dékánja. 1956. október 25-én küldöttséget vezet a Pártközpontba, amelynek kapujában az őrség lelövi; a helyszínen meghal.

KALMÁR ÁRPÁD (1925–) történelemtanár. Népi kollégista, az MKP, majd MDP tagja. 1956-ban a Lenin Intézet oktatója. 1957-ben internálták, hosszabb ideig középiskolai tanár, később az ELTE Tanárképző Főiskolájának tanára.

KATÓ ISTVÁN 1956-ban az ELTE Újkori és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékének docense. Illegális kommunista, MKP- majd MDP-tag. 1956-ban Kanadába emigrált, ahol gépkocsivezetőként dolgozott.

KOSÁRY DOMOKOS (1913–) történész. Eötvös kollégista, 1945-től 1949-ig a Teleki Pál (később Kelet-Európai) Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének igazgatója, egyetemi tanár. 1949-ben állásából elbocsátották, 1951–56 között a Gödöllői Agrártudományi Egyetem könyvtárának igazgatója. 1958-ban 4 évi börtönre ítélik, 1960-ban szabadul, előbb a Pest megyei Levéltár munkatársa, majd az 1968-tól az MTA Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, akadémikus, az MTA Történettudományi Bizottságának elnöke. 1990-től a MTA elnöke.

KÖVES ERZSÉBET (1927–1989) újságíró. 1956-ban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa. Az MKP, majd az MDP tagja, 1956 után pártonkívüli. 1956 novemberében a Nagy Imre csoporttal együtt (Erdős Péter újságíró felesége volt) Romániába deportálják, ahol két évet tölt. Ezután könyvtáros, majd újságíró, halála előtt a *Rakéta Regényújság* szerkesztője.

LITVÁN GYÖRGY (1929–) történész. 1956-ban középiskolai tanár, az MKP, majd az MDP tagja. 1954-től a Nagy Imre-féle pártellenzék tagja, tevékeny résztvevője a forradalom utáni ellenállásnak. 1958-ban letartóztatják, és 6 évi börtönre ítélik Mérei Ferenc és társai perében. 1962-ben szabadul, középiskolai könyvtáros, majd 1971-től az MTA Történettudományi Intézete munkatársa.

LUKÁCS LAJOS (1923–) történész. 1956-ban a Lenin Intézet oktatója. Tagja az MKP-nak, majd az MDP-nek, 1956-ban pártonkívüli. Az MTA munkatársa, tudományos kutató.

MARKOS GYÖRGY (1902–1976) közgazdász, egyetemi tanár. Illegális kommunista párttag, a fegyveres ellenállási mozgalom résztvevője. 1945 után az MKP, majd az MDP tagja, a *Szabad Nép* és az Országos Tervhi-

vatal vezető munkatársa. 1956-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a gazdaságföldrajzi tanszék vezető egyetemi tanára. Az 1956-os forradalom idején a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága egyik vezetője. Állásából elbocsájtották, az MTA Földrajztudományi Intézetének munkatársa lett. 1956 után pártonkívüli.

MÓD ALADÁR (1908–1973) történész, egyetemi tanár. 1932 óta KMP tag, jelentős publicisztikai tevékenységet fejtett ki baloldali folyóiratokban. Részt vett az 1941–42-es függetlenségi mozgalomban, majd az ellenállásban. 1945 után az MKP Gazdasági Bizottságának titkára, 1947-től a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője. 1949-től az MDP központjának osztályvezetőhelyettese, 1954-től 1951-ig a TTIT főtitkára. 1954-től haláláig az ELTE Tudományos Szocializmus Tanszékének vezetője.

MOLNÁR JÁNOS (1927–) történész, egyetemi tanár, 1956-ban a Pártfőiskola tanára. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1957–59-ben az MSZMP Budapesti Bizottsága munkatársa, majd osztályvezetője. 1959–1970 között művelődési miniszterhelyettes. Később a Politikai Főiskola rektorhelyettese, majd az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatóhelyettese.

MUCSI FERENC (1928–) történész. 1956-ban az MDP KV Párttörténeti Intézete munkatársa. Népi kollégista, az MKP, majd az MDP tagja, 1956 után MSZMP tag. 1958-ban az intézetből mint revizionistát, elbocsátották, a Szegedi Tanárképző Főiskolán tanított. Később az MTA Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese, majd az MTA Társadalomtudományi Főosztályának vezetője.

NEMES DEZSŐ (1908–1985) politikus, történész. 1925 óta az illegális kommunista mozgalom tagja, 1928-ban a KIMSZ titkára. 1934-től a KMP Központi Bizottság tagja. 1936–45 között szovjet emigrációban él. 1945 után különféle vezető beosztásokban dolgozik, 1953–56-ban a párt könyvkiadója, a Szikra igazgatója; 1956-ban a Pártfőiskola igazgatója is. 1957–61 között a *Népszabadság* szerkesztő bizottságának vezetője, 1957-től az MSZMP KB, 1959–1980 között a PB tagja. 1980-tól a Párttörténeti Intézet főigazgatója, akadémikus.

RÉTI LÁSZLÓ (1908–) történész. 1928-tól a KMP tagja, több mint 5 évet tölt börtönben. 1945 után MKP, MDP, majd MSZMP tag. 1948–1957 között a Magyar Munkásmozgalmi Intézet (később MDP KV Párttörténeti Intézete) igazgatója. 1959-től levéltári osztályvezető, majd nyugdíjba meneteléig az Új Magyar Központi Levéltár főigazgatója.

SÁNTA FERENC (1927–) író. Erdélyben nőtt fel, 1951 óta él Budapesten; pártonkívüli. 1956-ban a Petőfi Kör vezetőségének tagja.

SIKLÓS ANDRÁS (1922–) történész. Illegális kommunista, az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1945 után az MKP központ könyvtárában, 1948–1952 között — osztályvezetőként — a Munkásmozgalmi Intézetben dolgozott. 1952-től mostanáig az ELTE Bölcsészettudományi Kar (1956 előtt Történettudományi Kar) Újkori és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékén tanít, 1956-ban adjunktus, ma egyetemi tanár.

SZIGETI JÓZSEF (1921–) filozófus, egyetemi tanár, 1956-ig Lukács György szűkebb tanítványi körének tagja, 1956-ban az ELTE Filozófiai és Esztétikai Tanszékének docence. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1957–59 között a művelődésügyi miniszter első helyettes. Később az MTA Filozófiai Intézete igazgatója, ahonnan 1968 végén "baloldali szektarianizmus" miatt elbocsátják. Ezt követően az ELTE-n egyetemi tanár.

SZÜCS JENŐ (1928–1988) történész. Eötvös kollégista. 1952–1960 között az Országos Levéltár munkatársa, az MDP tagja. 1956 után pártonkívüli. 1960 az MTA Történettudományi Intézete munkatársa, utóbb főosztályvezetője.

VARGA JÁNOS (1927–) történész. 1956-ban az ELTE adjunktusa, a Történettudományi Kar dékánhelyettese. Az MKP, majd az MDP tagja, 1956 után pártonkívüli. A forradalom alatt az Egyetemi Forradalmi Bizottság, a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága tagja. 1956 után az MTA Történettudományi Intézetében dolgozik, majd a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályának vezetője; később az Országos Levéltár főigazgatója.

ZSIGMOND LÁSZLÓ (1907–) történész. Részt vesz az illegális mozgalomban, az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1945–53 között a Pártfőiskolán tanít, 1953-tól 1956-ig az MTA Történettudományi Intézete osztályvezetője, majd (1960-ig) igazgatóhelyettese. Ezt követően 1977-ig az ELTE Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékének vezetője. Akadémikus.

A SOROZAT TOVÁBBI KÖTETEI:

- I. Két közgazdasági vita**
- II. Filozófusvita**
- IV. Partizántalálkozó – Sajtóvita**
- V. Két gazdaságpolitikai vita**
- VI. Pedagógusvita**
- VII. Iparművészvita**

KELENFÖLD KIADÓ - ELTE

80,-